

Athanasiana

35

SZENT ATANÁZ GÖR. KAT. HITUDOMÁNYI FŐISKOLA
INSTITUTUM SANCTO ATHANASIO NOMINATUM

ATHANASIANA

35

Nyíregyháza
2013

ATHANASIANA
a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola folyóirata

Alapítva 1995-ben

Főszerkesztő
Ivancsó István

A szerkesztőbizottság tagjai:
Janka György, Orosz Atanáz, Szabó Péter, Véghseő Tamás, Vincze Krisztián

A szerkesztőség címe:
Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola
H-4400 Nyíregyháza
Bethlen G. u. 13-19.
Tel./Fax: +36/42/597-600
www.atanaz.hu
atanaz@atanaz.hu

Postacím
H-4401 Nyíregyháza, Pf. 303.

Felelős kiadó: Véghseő Tamás rektor
Nyomdai előkészítés: Ivancsó István és Véghseő Tamás

© Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, 2013

ISSN 1219-9915

Megrendelhető a fenti címek bármelyikén
Az egyes számok ára: 1.000 Ft

Tartalom

TANULMÁNYOK

Dobos András: Keresztvízszentelés – egy elhagyott hagyomány, II. rész.....	7
Vincze Krisztián: A személy fogalma Nyikolaj Bergyajev gondolkodásában.....	33
Obbágy László: A magyar görögkatolikus egyház katekézisének története a 20. században. Második közlemény.....	54
Puskás Bernadett: A Krisztus ábrázolások két egész alakos változata a 14-16. századi Kárpát-vidéki ikonosztáz alapképsorában.....	98
Végheő Tamás: A Hajdúdorogi Egyházmegye megalapításának közvetlen előzményei.....	109
Endrédi Csaba: Pásztorj Árkád. A legenda tovább él.....	122
Gyurkovics Miklós: Az önnemző Logosz képe Alexandriai Kelemen teológiájában.....	170
Szabó Zsolt: Jézus Krisztus és a Biblia.....	184

KÖZLEMÉNYEK

Inántsy-Pap Ágnes: A multikulturalizmus mint a szociokulturális hátrányból eredő nyelvi deficit kompenzációjának egyik alapköve.....	197
Michael Aksionov Meerson: Szergej Bulgakov szentháromságtani szintézise. A szentháromsági szeretet paradigmája és a kenózis (ford. Sivadó Csaba).....	207

SUMMARIA

András Dobos: Taufwasserweihe – Eine aufgegebenene Tradition.....	218
Krisztián Vincze: Der Begriff Person im Denken Nikolai Berdjajews.....	219

Bernadett Puskás: Deux versions des représentations en pied du Christ dans la rangée locale de l'iconostase du 14-16ème siècle de la région des Carpates.....	219
Tamás Végheő: Gli antecedenti immediati della fondazione dell'Eparchia di Hajdúdorog.....	221
Miklós Gyurkovics: The Image of the Autogenerated Logos in the Theology of Clement of Alexandria.....	221

RECENZIÓK

Szabó Péter: A keleti egyházak szentségi joga (<i>ism. Horváth Tamás</i>).....	223
Végheő Tamás - Nyirán János: Barkóczy Ferenc egri püspök kiadatlan instrukciója az Egri Egyházmegye területén élő görögkatolikusok számára (1749) - 19. századi kéziratos görögkatolikus szerkönyvek Nyírgyulajból és Fábiánházáról (<i>ism. Seszták István</i>).....	226

KRÓNKA

Beszámolók a 2012. év eseményeiről.....	229
---	-----

BIBLIOGRÁFIA

Gánicz Endre: Keleti egyházi bibliográfia magyar nyelven 2012.....	264
--	-----

DOBOS András

Keresztvízszentelés – egy elhagyott hagyomány

Második rész

TARTALOM: 1. A rövidebb vízszentelési ima; 1.1. A formula a nyomtatott kiadásokban; 1.2. Az ima szövegének elemző vizsgálata; 2. A vízszentelési imák eredete; 3. *Infusio olei* – az olaj szentelése és elegyítése; 4. A keresztvíz teológiája; 5. Gyakorlati megfontolások.

1. A rövidebb vízszentelési ima

A keresztvízszentelés körüli vizsgálódásunkat jelen cikkben a rövidebb imádsággal folytatjuk. Említettük, hogy bizonyos régi kódexek¹ a „Nagy vagy Te, Urunk...” kezdetű formulán kívül tartalmaznak egy alternatív imát a víz megszentelésére. A legrégebbi kéziratok egyszerű felirattal vezetik be a szöveget: „A szent kereszttség másik imája, melynek rövid bevezetője van”. A „bevezető” vagy „előszó” az ima első részére utal, minthogy a második rész megegyezik a nagy vízszentelési ima utolsó szakaszával.

1.1. A formula a nyomtatott kiadásokban

A szöveg fölbukkan későbbi szerkönyvekben is, melyek nem szabadon választhatónak tüntetik föl, hanem használatát a halálveszély konkrét esetére korlátozzák. Ebben a kontextusban szól az imáról euchologionjában J. Goar is:

Mivel a kereszttség ünnepélyesen történő kiszolgáltatása meglehetősen hosszú, és sok időt vesz igénybe, nem ok nélkül kérdezhetné valaki, hogyan szolgáltatathják ki a görögök ezt a szentséget sürgető szükség vagy halálveszély esetén? A kételyt eloszlatja a khioszi Georgiosz Koressziosz hozzám eljuttatott kézírata, melyben a következőképpen olvassuk a kereszttség rövidített ünneplését [...]²

1 Vö. M. ARRANZ, „Les Sacraments de l'ancien Euchologe constantinopolitain (6). L'«illumination» de la nuit de Pâques”, in *Orientalia Christiana Periodica* 51 (1985) 85-86.

2 J. GOAR, *Εὐχολόγιον sive Rituale Graecorum*, Venedig 1730², 303.

Az 1873-as római kiadású euchologion nem ismeri a formulát, sem a nyomtatott görög ortodox kiadások, megtaláljuk viszont a római hagiaszmatarionban,³ a keresztség rövidített szertartásában. Az ósláv könyvek „Hogyan kereszteljük gyermeket halálveszélyben” címszó alatt hozzák a szöveget.⁴ Érdekes ugyanakkor, hogy a rutén egyházmegyéek számára összeállított római kiadású kis trebnyikben csak ezt az egyetlen imát találjuk meg, míg a hosszabb ima, a „Nagy vagy Te...” formula teljesen hiányzik. Vajon csak egy „könnyítés” a szerkönyv összeállítói részéről a görögkatolikusok számára, abban a reményben, hogy ahol elhagyták volna a vízszentelést, ott a rövidebb idő alatt elmondható ima könnyebben meghonosodik? Aligha. A galíciai könyveket vizsgálva arra a következtetésre jutunk, hogy az említett egyházakban e rövidebb ima mondásának több évszázados hagyománya van. Hogy hogyan és mikor vált a keresztség vízszentelés fő imájává, nem tudni. Annyi bizonyos, hogy Mogila Péter szerkönyvéből hiányzik.⁵ Egy 1741-ben, a pocsaievi lavrában kiadott trebnyik már egyedül a rövid imát közli,⁶ a Przemyszl-ben megjelent euchologionok, melyek az 1739-es nyervei kiadást veszik alapul, úgyszintén.⁷

Nyilvánvaló, hogy az imádságnak valaha köze sem volt a halálveszélyhez. Ezt sejtetik régi kéziratok is, amikor egyszerűen „másik imádság” néven emlegetik. Keleten a késő középkor előtt egyébként sem látták szükségét annak, hogy külön szertartást dolgozzanak ki súlyosan beteg csecsemők számára, hiszen, egyrészt a keresztség nélkül elhunyt gyermekek sorsát illető, Szent Ágoston tanaira épülő pesszimista teológia még nem érezte hatását a keleti egyházakban, másrészt, ha a gyermek fölött elmondták a nyolcad-, illetve negyvenednapi imákat, akkor az már

3 Vö. *Αγιασματάριον*, I, Roma 1954, 56-57.

4 *Вѣко младѣнца крѣтїчїи, стрѣха рѣдїи смѣртїаго* – így szerepel a moszkvai szinodális kiadásokban; *Требникъ*, Moszkva 2006, 66-67.

5 Különös, hogy a skolasztikus szemléletű, megannyi szentségtani kázust számon tartó és figyelembe vevő kijevi metropolita nem gondolt arra, hogy a vészhelyzetben kiszolgáltatandó keresztség esetére saját szertartást állítson össze. Azt mindenesetre megjegyzi a keresztség anyagának tárgyalásakor, hogy a vizet a könyvben foglalt imádsággal kell megszentelni, amittől csak halálveszély esetén lehet eltekinteni, akkor ugyanis egyszerű víz is alkalmas; vö. *Требникъ Митрополита Петра Могили*, I, Kijev 1646 (reprint 2011), 6.

6 Vö. *Еухологионъ си естѣ молитвословѣ или требникъ*, Pocsajev 1741, 13-14. Az 1771-es pocsaievi kiadásokban mindkét ima szerepel, a rövidebb formánál a következő megjegyzéssel: „На gyermek keresztselésére gyorsabban akarod megszentelni a vizet, mondd ezt az imát” (*Вѣждь Герѣю, ѣще скорѣ хощешн водѣ на дндѣте крѣтїчїи, чтїи настоѣщїю Млїнчѣдѣ*).

7 Vö. *Еухологионъ си естѣ требникъ*, Przemyszl 1844, 13-14; *Еухологионъ си естѣ требникъ*, Przemyszl 1876, 23-25.

katekumennek számított, s ezek örök sorsa felől egyébként sem voltak kétségek.⁸

1.2. Az ima szövegének elemző vizsgálata

Lássuk immár magát a szöveget. Némileg bonyolítja a helyzetet, hogy az ima egészében egyetlen kéziratban sem maradt ránk, pontosabban egy bizonyos helyen – attól függően, hogy melyik kódexet vagy nyomtatott kiadást vesszük alapul – a szöveg átmegy a nagy vízszentelési imáéba.

Urunk, mindenható Istenünk,
 minden látható és láthatatlan teremtmény alkotója,
 aki az eget, a földet és a tengert teremtetted,
 s mindazt, mi bennük van,
 aki egy helyre gyűjtötted össze a vizeket,
 bezártad a mélységet és lepecsételted azt félelmetes és dicső neveddel,
 aki a vizeket az egekre függesztetted;
 te erősítetted meg a földet a vizeken,
 te erősítetted meg erőddel a tengert,
 te törted össze a sárkányok fejeit a vizekben,
 félelmetes vagy, és ki állhat neked ellen?
 Tekints le, Urunk, erre a te teremtményedre,
 és áldd meg [innettől az imádság szövege ugyanaz, mint a nagy vízszentelési imáé]
 ezt a vizet,
 és részesítsd azt a megváltás kegyelmében,
 a Jordán áldásában,
 tedd a romolhatatlanság forrásává és a megszentelés ajándékává,
 bűnök feloldójává,
 betegségek gyógyítójává,
 gonosz szellemek megrontójává,
 az ellenséges erőknek megközelíthetetlené,
 angyali erővel teljessé.

Ezen a ponton a görög kódexek egy részének előírása szerint az imát a nagy vízszentelési ima szövegével kellene folytatni, egészen a végéig:

Meneküljenek tőle mindazok, akik ármánykodnak teremtményed ellen.
 Mert a te csodálatos, dicsőséges és ellenségeidnek félelmetes nevedet hívtam
 segítségül. Pusztuljanak kereszted jelére az összes ellenséges erők! (*háromszor*)

⁸ Vö. M. АРРАНЦ, *Введение в таинства Византийской традиции, Избранные сочинения по литургии* V, Róma-Moszkva 2006, 453.

Távozzanak tőlünk az összes levegőbeli, láthatatlan bálványok, és ne rejtőzködjék ebben a vízben a sátáni sötétség, ne szálljon le bele a keresztelkedővel együtt semmiféle gonosz szellem, amely elsötétíti a gondolatokat és megzavarja az értelmet. Hanem Te, mindenség Uralkodója tedd ezt a vizet a megváltás vizévé, a megszentelés vizévé, a test és a lélek megtisztítójává, a bilincsek leoldójává, a bűnök megbocsátójává, lelkek megvilágítójává, az újjászületés fürdőjévé, a szellem megújulásává, a gyermekkéfogadás ajándékává, az enyészhetetlenség köntösévé, az élet forrásává.

Mert te mondtad, Uram: „Mosdjatok meg, és tiszták lesztek, vessétek ki a gonoszsgot lelketekből!” Te adtad nekünk onnan felülről az újjászületést víz és Lélek által. Jelenj meg, Urunk, ebben a vízben, add, hogy a benne keresztelkedő megváltozzék, vesse le a régi embert, akit a csalárd kívánságok romlásba döntenek, és öltse magára az új embert, aki Teremtőjének képére újul meg, hogy a keresztség által összeforrva a Te haláloed hasonlóságával, részese legyen föltámadásodnak is, és megőrizve Szentlelked ajándékát s gyarapítva a kegyelem zálogát, elnyerje az égi hivatás jutalmát, sorolják az elsőszülöttek közé, akik az égben fel vannak jegyezve Tenálad, Istenünk és Urunk, Jézus Krisztus.

Mert Téged illet minden dicsőség tisztelet és imádás a Te kezdetnélküli Atyáddal s jószágos és elevenítő Szentlelkeddel együtt most és mindenkor és mindörökkön örökké.

A moszkvai és kijevi szláv trebnyikek – inkább megfelelően annak a célnak, melyet az ima rövidsége folytán szolgál, vagyis a vészhelyzetben történő keresztelést – nem adnak utasítást a nagy ima hátralévő részének elmondására, hanem abból még egy mondatot kiemelve, lezárják a formulát:

Meneküljenek tőle mindazok, akik ármánykodnak teremtményed ellen, mert a te csodálatos, dicsőséges és ellenségeidnek félelmetes nevedet hívtam segítségül.

Egészen sajátos az ima lezárása a már idézett unyevi és pocsajevi kiadásokban. Ezek a hosszú ima epiklézisének egy kivonatát közlik, egyedi zárszóval. Itt csak a többi variánstól eltérő szakaszt közöljük:

[...] tekints le, Urunk, erre a te teremtményedre, és áldd meg, és szenteld meg ezt a vizet, és részesítsd azt a megváltás kegyelmében, a Jordán áldásában, tedd a romolhatatlanság forrásává és a megszentelés ajándékává, bűnök feloldójává, betegségek gyógyítójává, ördögök megrontójává, az ellenséges erőknek megközelíthetetlené, angyali erővel teljessé. Meneküljenek tőle mindazok, akik ármánykodnak teremtményed ellen, és kereszted jelére pusztuljanak az összes ellenséges erők! Tedd ezt

a vizet, Uralkodó, mindenki számára a megváltás vizévé, az újjászületés fürdőjévé, a szellem megújulásává, a gyermekkéfogadás ajándékává, hogy az általa megkeresztelkedők levessék a régi embert, és felöltsék magukra az újat, hasonuljanak hozzád a te halálodban, részesei legyenek föltámadásodnak, sorolják őket az elsőszülöttek közé, akik az égben fel vannak jegyezve, és hálát adjanak neked, Háromságban dicsérendő Istenünk, Atya és Fiú és Szentlélek, most és mindenkor, és örökkön-örökké. Amen.

Ezután (ha nincs kereszt) kezével megáldja a vizet, háromszor kereszt alakban belemártva ujjait, miközben ezt mondja:

Küldd le a mennyből áldásodat, Életadó, szenteld meg a vizet, és nyilváníts megtszultást mindennek, ami szennyes. (háromszor)⁹

Első olvasásra föltűnik, hogy a rövidebb imádság szövege a teológia tartalmat tekintve kidolgozatlanabb, egyszerűbb. Ez igaz legalábbis annak első, saját részére, mely tulajdonképpen az anamnetikus, az üdv-történeti-megemlékező szakasz, hiszen az epikletikus rész a nagyobb vízszentelési imával közös. Hogy volt-e valaha hosszabb, saját epikletikus része, arról csak találgatások vannak. A kérdés tárgyalására még visszatérünk.

Az anamnetikus részből mindenesetre teljesen hiányzik bármiféle szentháromságos teológia. A krisztusi üdv-történet sem kerül szóba, egyedül a teremtés és az ahhoz kapcsolódó mitikus képek alkotják az ima főbb motívumait. Az ősiségnek azonban van más jele is, mint ez az egyszerű teologikus nyelvezet. Ezek közül a legjelentősebb, hogy a formula nem a bizánci liturgia sajátja,¹⁰ hanem több más keleti hagyományban is föllelhető. Valamilyen va-

9 Alább közöljük ezt a galíciai könyvekben föllelhető szövegvariánst az eredeti ószláv szöveggel is, mert az modern kiadásokban nem található meg. A Rómában kiadott rutén recenzióba nem ez, hanem a szinodális (moszkvai) kiadásokkal csaknem teljesen megegyező szöveg került be.

Прѣзри ныне Гдѣ Бже на тварь твою: и благоговѣнъ, и свѣтъ и дѣждь съ благоудѣть изъбавленѣа, и благоговѣнѣ Ісрѣаново: сотвори ѿ нечѣстѣа ичѣбчннкъ, шѣщѣнѣа дѣръ, согрѣшенѣмъ разрѣшенѣе, колѣземъ премѣненѣе, вѣшѣмъ пѣрѣбѣ, сопротивнымъ силѣмъ непрѣтѣпнѣ, Ангѣлѣа крѣпостѣи ипѣленѣ, да вѣжѣатъ ш неа навѣтѣющѣи создѣнѣю твою, и да сокрѣшатѣа подъ знаменѣемъ вошедрѣнѣа Крѣа твою, всѣа сопротивныа силы. покажи Бже вѣшѣмъ водѣ сѣю, водѣ поклѣнѣа, ваню пакнѣвѣа, ѡновленѣе дѣа, да крѣстѣмъ сѣю шѣожатъ вѣтѣхо чѣовѣка, и въ нѣбѣа шѣблѣчатѣа, ѡподѣбчатѣа смертѣи твою, и сопрѣчѣатѣа перворождѣннымъ на Нѣсѣхъ написаннымъ, и благодарѣтъ тѣа въ Трѣцѣ сѣвнѣаго Бога Оца, и Сѣа, и Свѣаго дѣа, ныне и прѣно и въ вѣкѣ вѣковъ, аминь.

Тѣже благоговѣаетъ (ѣще неч крѣта) рѣкою водѣ, погрѣждѣа пѣрѣтѣи крѣтѣобрѣзно трѣжѣа, глѣбѣа: съ не еѣе погнѣ благоудѣть Жизнодѣвѣе, водѣ свѣатѣи, и вѣшѣмъ свѣрѣнамъ ѣвнѣи ѡчѣненѣе. Г

10 Vö. M. ARRANZ, „Les Sacraments de l’ancien Euchologe constantinopolitain (7). P. «illumination» de la nuit de Pâques”, in *Orientalia Christiana Periodica* 52 (1986) 151-152.

riánsában megtaláljuk a szír-antióchiai,¹¹ melkita,¹² a kopt¹³ és az etióp¹⁴ egyházak keresztelési rendjében is. Ezek alapján joggal feltételezhetjük, hogy, noha az antióchiai szír hagyomány Szeverosznak, a szír-melkita pedig Nagy Szent Bazilnak tulajdonítja az imát, annak keletkezése megelőzi a Khalkedoni zsinatot, sőt, valószínűleg még a kappadókiai atya korát is.¹⁵

Térjünk most már vissza magának a szövegnek a tartalmához. Vizsgáljunk tárgyát ezúttal csak az imádság első fele, vagyis az anamnetikus rész képezi, hiszen a második, epikletikus részét a hosszabb vízszentelési imánál már elemeztük. A két formulát összevetve mindenképpen föltűnik, hogy a rövidebből teljesen hiányzik minden újszövetségi utalás. Utóbbi tematikája egyedül a Teremtés könyvének első fejezetében foglaltakra korlátozódik. Első pillantásra szegényesnek hat az üdvtörténet teljes elhallgatása. Nincs utalás sem az ember bukására, sem megváltására. Ugyanakkor éppen ez a szűkszavúság mély jelentést hordoz: a keresztség ebben a teológiai keretben nem más, mint az első teremtés egyenes folytatása.¹⁶ Egyfajta egészen pozitív szemléletű teológia nyoma ez, amelyben a bukás nem központi jelentőségű, mert bármi tökéletlenség csak abból fakadhat, hogy a teremtés hosszú folyamata még nem zárult le.

Érdeemes kitérni G. Winkler megállapításaira,¹⁷ melyeket a keleti egyházak keresztelési szövegeinek gondos vizsgálatára alapoz. A liturgiátörténész kutatásai szerint az ókori szír hagyományban a keresztség teológiája János evangéliumának harmadik fejezetére épül. A szír és az azt követő örmény hagyományban a keresztség elsősorban újjászületés a Szentlélek által. Az említett tradíciók liturgikus szövegeiben nincs szó sem egyesülésről Krisztussal a halálban, sem vele való eltemetkezésről a keresztelőmedencében. A keresztvíz nem rejt magában gonoszt elpusztító erőt; az exorcizmusnak még a gondolata is távol áll a kereszteléstől. A keresztvíz az Egyház anyaöle, melyben megszü-

11 Vö. H. DENZINGER, *Ritus Orientalium: Coptorum, Syrorum et Armenorum in administrandis sacramentis*, I, Würzburg 1863, 275.

12 Vö. DENZINGER, *Ritus Orientalium*, 323.

13 A kopt szöveg egy anaforikus szerkezetbe van beágyazva, mintegy prefációként. Vö. DENZINGER, *Ritus Orientalium*, 206-207.

14 Az etióp vízszentelés szintén az eucharisztikus imák mintáját követi, az imát bevezető párbeszéd előzi meg és *Sanctus* követi; Vö. DENZINGER, *Ritus Orientalium*, 227-228.

15 Vö. ARRANZ, „Les Sacraments” (7), 151-152.

16 М. Арранц, *Тайнства Византийского Евхология*, Избранные сочинения по литургике 1, Róma-Moszkva 2003, 338.

17 G. WINKLER, „La benedizione dell’acqua nelle liturgie orientali”, in *Concilium* 2 (1985) 233-237. 242.

letik Isten gyermeke. A kappadókiai, az alexandriai, s velük együtt az egész nyugati hagyomány keresztelési teológiája ezzel szemben a Róm 6 gondolatmenetén nyugszik. A Szent Pál-i látásmódban jelenik meg a misztikus halál képe, a réginek, az elavultnak, a gonosznak a pusztulása. Itt ölt a szertartás bizonyos apotropeikus jelleget: gondoljunk a víz sokszori exorcizálására, vagy a katekumenek olajára. Az ősi szír hagyományban egyetlen megkenés volt (csak az alámerítkezés előtt), és kizárólag pneumatikus jelentéssel bírt, vagyis nem kapcsolódott hozzá semmiféle bajelhárító, a gonosz távol tartását biztosító vagy a sátánnal való küzdelemre utaló aspektus.

Lehet, hogy jelen imánk is ennek az ősi szír teológiának a nyomait viselné magán? Számos okunk megvan rá, hogy ezt feltételezzük.

2. A vízszentelési imák eredete

A vízszentelési imák eredetéről számos hipotézis, sok esetben inkább találgatás született. Alapvetően három formula egymáshoz való viszonya kelti föl a liturgia tudósainak érdeklődését: a keresztelés hosszabb és rövidebb vízszentelési szövege mellett ott van még a vízkereszt vízszentelés imája is. A kérdés nem pusztán filológiai jellegű. Az eddigiekből is látható, hogy a liturgikus szövegek az egyes egyházak és korok egész keresztelési teológiáját visszatükrözik. A szövegek evolúciója pedig rámutat arra, milyen alakuláson ment át ez a teológia.

Alább a könnyebb áttekinthetőség kedvéért közöljük a két keresztvízszentelési szöveget egészében, kiegészítve a vízkereszt vízszentelés imájával.¹⁸

18 Míg a cikk első részében igyekeztünk a már meglévő, sokak számára ismert magyar fordítást idézni – a *Görögkatholikus Egyházi Szerkönyv*, Budapest 1964. szövegét, illetve Rohály Ferencnek az 1873-as római kiadású *euchologion*-fordítását –, itt, szövegkritikai kérdésről is szó lévén, szükségesnek láttuk, hogy a ma használatos *textus receptus*hoz hű fordítást adjunk vissza, ezért helyenként javítottuk a szövegeket, másutt saját fordítást használunk.

Nagy keresztvízszentelési ima („Nagy vagy te, Urunk...”)	Vízkeresztvi ima („Nagy vagy te, Urunk...”)	Rövid keresztvízszentelési ima
	„Minden lény fölött való, végtelen jó, legistenibb, mindenható, mindent látó, felfoghatatlan Szentháromság...” [A vízkeresztvi ima előszava, a hagyomány szerint Szent Szofroniosz jeruzsálemi pátriárka szerzeménye]	
	„Dicsőítünk téged...” [Második előszó a „Ma” szóval kezdődő költői sorokkal]	
<p><i>Anamnetikus rész I: hálaadás a teremtésért</i></p> <p>Nagy vagy Te, Urunk, és fölségesek a te műveid, és nincsen szó, mely elégséges volna a te csodatételeid magasztalására!</p> <p>Mert te saját akaratod szerint a nemléből létrehozta a mindenséget, hatalmaddal fenntartod teremtményeidet, és gondviseléssel kormányozod a világot. Te négy főelemből megalkotad teremtményeidet, és az esztendő körét négy évszakkal megkoszorúztad. Tőled rettegnek az összes szellemi erők, téged magasztal a Nap, téged dicsőít a Hold, neked hódolnak a csillagok, neked engedelmeskedik a világosság, előtted remegnek a mélységek, néked szolgálnak a forrásvizek. Te kiterjesztetted az égboltot, mint a sátorfödelet, te megerősítetted a földet a vizek fölött, te körülövezted fővennyel a</p>	<p><i>Anamnetikus rész: I. hálaadás a teremtésért</i></p> <p>Nagy vagy Te, Urunk, és fölségesek a te műveid, és nincsen szó, mely elégséges volna a te csodatételeid magasztalására!</p> <p>Mert te saját akaratod szerint a nemléből létrehozta a mindenséget, hatalmaddal fenntartod teremtményeidet, és gondviseléssel kormányozod a világot. Te négy főelemből megalkotad teremtményeidet és az esztendő körét négy évszakkal megkoszorúztad. Tőled rettegnek az összes szellemi erők, téged magasztal a Nap, téged dicsőít a Hold, neked hódolnak a csillagok, neked engedelmeskedik a világosság, előtted remegnek a mélységek, néked szolgálnak a forrásvizek. Te kiterjesztetted az égboltot, mint a sátorfödelet, te megerősítetted a földet a vizek fölött, te körülövezted fővennyel a</p>	<p><i>Anamnetikus rész: hálaadás a teremtésért</i></p> <p>Urunk, mindenható Istenünk, minden látható és láthatatlan teremtmény alkotója, aki az eget, a földet és a tengert teremtetted, s mindazt, mi bennük van, aki egy helyre gyűjtötted össze a vizeket, bezártad a mélységet és lepecsételted azt félelmetes és dicső neveddel, aki a vizeket az egekre függesztetted; te erősítetted meg a földet a vizeken, te erősítetted meg erőddel a tengert, te törted össze a sárkányok fejeit a vizekben, félelmetes vagy, és ki állhat neked ellen?</p>

<p>tengert és, a lélegzésre levegőt fejlesztettél. Néked szolgálnak az angyali erők, téged imádnak az arkangyali karok, a sokszemű kerubok és a hatszárnyú szeráfok, téged szüntelenül környezve és körülötted lebegve, szárnyaikkal födözgetik orcájukat a te megközelíthetetlen dicsőséged félelmétől.</p> <p><i>Anamnetikus rész II.: báláadás a megváltásért</i></p> <p>Mert te, ki felfoghatatlan, örökkévaló, és kimondhatatlan Isten vagy, leszállottál a földre és szolgálai alakot vevén magadra, hasonlónak lettél az emberekhez.</p> <p>Mert te, ó Uralkodó, véghetetlen irgalmasságodnál fogva nem tűrhetted, hogy az emberi nem az ördög hatalma alatt legyen, s eljöttél és megváltottál minket. Mi megvalljuk a te véghetetlen kegyelmedet, hirdetjük irgalmadat s nem titkoljuk el jótéteményeidet.</p> <p>Mert te természetünk szülötteit szabadokká tetted, a Szűznek méhét születésseddel megszentelted, s az egész teremtés magasztalta megjelenésedet. Mert te, ki Istenünk vagy, a földön jelentél, s az emberek között lakoztál. Mert te a Jordán habjait Szentlelkednek a menyből való leküldésével megszentelted, s az ott rejtőző sárkányok fejét összetörted.</p>	<p>tengert, és a lélegzésre levegőt fejlesztettél. Néked szolgálnak az angyali erők, téged imádnak az arkangyali karok, a sokszemű kerubok és a hatszárnyú szeráfok, téged szüntelenül környezve és körülötted lebegve, szárnyaikkal födözgetik orcájukat a te megközelíthetetlen dicsőséged félelmétől.</p> <p><i>Anamnetikus rész II.: báláadás a megváltásért</i></p> <p>Mert te, ki felfoghatatlan, örökkévaló, és kimondhatatlan Isten vagy, leszállottál a földre és szolgálai alakot vevén magadra, hasonlónak lettél az emberekhez.</p> <p>Mert te, ó Uralkodó, véghetetlen irgalmasságodnál fogva nem tűrhetted, hogy az emberi nem az ördög hatalma alatt legyen, s eljöttél és megváltottál minket. Mi megvalljuk a te véghetetlen kegyelmedet, hirdetjük irgalmadat s nem titkoljuk el jótéteményeidet.</p> <p>Mert te természetünk szülötteit szabadokká tetted, a Szűznek méhét születésseddel megszentelted, s az egész teremtés magasztalta megjelenésedet. Mert te, ki Istenünk vagy, a földön jelentél, s az emberek között lakoztál. Mert te a Jordán habjait Szentlelkednek a menyből való leküldésével megszentelted, s az ott rejtőző sárkányok fejét összetörted.</p>	
--	--	--

<p><i>Első epiklézis:</i> Te tehát, emberszerető király, jöjj most is a te Szentlelked lejövetele által, és szenteld meg ezt a vizet, és részesítsd azt a megváltás kegyelmében, a Jordán áldásában, tedd a romolhatatlanság forrásává és a megszentelés ajándékává, bűnök feloldójává, betegségek gyógyítójává, gonosz szellemek megrontójává, ellenséges erőknek megközelíthetetlené, angyali erővel teljessé.</p>	<p><i>Első epiklézis:</i> Te tehát, emberszerető király, jöjj most is a te Szentlelked lejövetele által, és szenteld meg ezt a vizet, és részesítsd azt a megváltás kegyelmében, a Jordán áldásában, tedd a romolhatatlanság forrásává és a megszentelés ajándékává, bűnök feloldójává, betegségek gyógyítójává, gonosz szellemek megrontójává, ellenséges erőknek megközelíthetetlené, angyali erővel teljessé,</p>	<p><i>Epiklézis:</i> Tekints le, Urunk, erre a te teremtményedre, és áldd meg ezt a vizet, és részesítsd azt a megváltás kegyelmében, a Jordán áldásában, tedd a romolhatatlanság forrásává és a megszentelés ajándékává, bűnök feloldójává, betegségek gyógyítójává, gonosz szellemek megrontójává, az ellenséges erőknek megközelíthetetlené, angyali erővel teljessé.</p>	
<p>Meneküljenek tőle mindazok, akik ármánykodnak teremtményed ellen, mert a te csodálatos, dicsőséges és ellenségeidnek félelmetes nevedet hívtam segítségül.</p>	<p>hogymindazoknak, kik abból merítenek és ízlelnek, válják lelki és testi megtisztulásukra, betegségek gyógyulására, lakóházaik megszentelésére és legyen minden hasznos dologra alkalmas.</p>		<p>Meneküljenek tőle mindazok, akik ármánykodnak teremtményed ellen, mert a te csodálatos, dicsőséges és ellenségeidnek félelmetes nevedet hívtam segítségül.</p>
<p><i>Exorcizmus:</i> Pusztuljanak kereszted jelére az összes ellenséges erők! Távozzanak tőlünk az összes levegőbeli, láthatatlan bálványok, és ne rejtőzködjék ebben a vízben a sátáni sötétség, ne szálljon le bele a keresztelkedővel együtt semmiféle gonosz szellem, amely elsötétíti a gondolatokat és megzavarja az értelmet.</p>	<p><i>Anammetikus betoldás</i> Mert te vagy, mi Istenünk, ki a víz és Lélek által megújítottad a mi bűn által elaggott természetünket. Te vagy, mi Istenünk, ki Noé idejében özönvízbe fullasztottad a bűnt. Te vagy, mi Istenünk, ki Mózes vezetése alatt a tenger által szabadítottad meg Izrael népét a fáraó rabságából. Te vagy, mi Istenünk, ki a pusztában meghasítottad a kősziklát, vizek fakadtak, a patakok megáradtak, s szomjazó néped megittad. Te vagy, mi Istenünk, ki Illés próféta által vízzel és tűzzel megmentetted Izraelt Baal tévelyétől.</p>	<p>[Itt az euchologionok egy része szerint az imának vége. Más könyvek folytatják a hosszabb formula szövegével: „Pusztuljanak kereszted jelére az összes ellenséges erők!” – egészen a végéig.]</p>	<p>[Galíciai kiadványokban saját epikletikus lezárása van az imának:] M e n e k ü l j e n e k t ő l e m i n d a z o k , akik ármánykodnak teremtményed ellen, és kereszted jelére pusztuljanak az összes ellenséges erők! Tedd ezt a vizet, Uralkodó, mindenki számára a megváltás vizévé, az újjászületés fürdőjévé,</p>

<p><i>Második epiklézis:</i> Hanem Te, mindenség Uralkodója, tedd ezt a vizet a megváltás vizévé, a megszentelés vizévé, a test és a lélek megtisztítójává, a bilincsek leoldójává, a bűnök megbocsátójává, lelkek megvilágítójává, az újjászületés fürdőjévé, a szellem megújulásává, a gyermekkéfogadás ajándékává, az enyészhetetlenség köntösévé, az élet forrásává. Mert te mondtad, Uram: „Mosdjatok meg és tiszták lesztek. Vessétek ki a gonoszságot lelketekből!” Te adtad nekünk onnan felülről az újjászületést víz és Lélek által. Jelenj meg, Urunk, ebben a vízben, add, hogy a benne keresztelkedő megváltozzék, vesse le a régi embert, akit a csalárd kívánságok romlásba döntenek, és öltse magára az új embert, aki Teremtőjének képére újul meg, hogy a keresztség által összeforvva a te halálad hasonlóságával, részese legyen föltámadásodnak is, és megőrizve Szentleked ajándékát s gyarapítva a kegyelem zálogát, elnyerje az égi hivatás jutalmát, sorolják az elsőszülöttek közé, akik az égben fel vannak jegyezve tenálad, Istenünk és Urunk, Jézus Krisztus.</p>	<p><i>Második epiklézis:</i> Most is magad, Uralkodó, szenteld meg e vizet a te Szentlekeddel, és adj mindazoknak, kik azt érintik és azzal meghintetnek vagy abból részesülnek, megszentelést, áldást, megtisztulást és egészséget.</p>		<p>a szellem megújulásává, a gyermekkéfogadás ajándékává, hogy az általa megkeresztelkedők le vessék a régi embert, és felöltsék magára az újat, hasonlójának hozzád a te haláladban, részesei legyenek föltámadásodnak, sorolják őket az elsőszülöttek közé, akik az égben fel vannak jegyezve,</p>
	<p><i>Megemlékezések</i> és tartsd meg, Urunk, szolgádat, igazhitű uralkodóinkat, és őrizd meg őket békességben a te védelmed alatt, vess alájuk minden ellenséget és támadót, teljesítsd üdvösségükre szolgáló minden kérélmüket, és adj nekik örök életet.</p>		

<p><i>Záró doxológia</i></p> <p>Mert Téged illet minden dicsőség tisztelet és imádás a Te kezdetnélküli Atyáddal, leghentebb, jóságos és elevenítő Lelkeddel együtt, most és mindenkor és mindörökkön örökké.</p>	<p><i>Záró doxológia</i></p> <p>Hogy az elemek, az emberek, az angyalok, a láthatók és láthatatlanok által dicsőíttessék leghentebb neved az Atyával és a Szentlélekkel együtt, most és mindenkor és örökkön-örökké.</p>	<p><i>Záró doxológia</i></p> <p>és hálát adjanak neked, Háromságban dicsérendő Istenünk, Atya és Fiú és Szentlélek, most és mindenkor, és örökkön-örökké.</p>
---	--	---

H. Scheidt szövegkritikai vizsgálatai során arra a következtetésre jutott, hogy a keresztlési ima alapja egy – alexandriai eredetű – vízkereszt ünnepére szóló szöveg, melyet egy másik, antióchiai eredetű imával dolgoztak egybe. Ezt a szövegamalgámot használták volna a nagyszombati keresztléskor, idővel pedig, újabb módosítások után ismét vízkereszt ünnepére adaptálták.¹⁹ H. Engberding, éppen ellenkezőleg, azon a véleményen van, hogy a „Nagy vagy te, Urunk...” ima eredetileg keresztvíz megszentelésére készült.²⁰ Utóbbi szerző feltételezi, hogy a hipotetikus, eredeti szöveg a rövid vízszentelési ima lenne, és pedig nemcsak az első, anamnetikus része, hanem a második, epikletikus szakasza is. Vagyis nem a rövidebb ima az, amelyik a nagy keresztvízszentelési imától kölcsönzi epiklézisének, hanem fordítva: a rövidebb ima második, epikletikus része az eredeti, s innen került át a „Nagy vagy te, Urunk...” imába.

H. Engberdinggel összhangban S. Brock is a „Nagy vagy te, Urunk...” keresztlési eredete mellett voksol.²¹ Vizsgálatában részletesen tárgyalja az imák epiklézisének, és megállapítja, hogy a pneumatikus epiklézis („Te tehát, ember szerető király, jöjj most is a te Szentlelked lejövele által, és szenteld meg ezt a vizet...”) későbbi interpoláció a szövegben. Feltételezi, hogy létezett egy korai keresztlési ima, mely még az I. Konstantinápolyi Zsinat (381) előtt keletkezett, s amelyben a kifejezett pneumatikus aspektus még hiányzott, amint azt jól példázza a rövid ima egyszerű epiklézise.

M. Arranz csak részben fogadja el S. Brock fölvetését: későbbi betoldásnak szerinte csak a „te Szentlelked lejövele által” szavak tekinthetők. Nagy

19 Vö. H. SCHEIDT, *Taufwasserweihegebete*, Münster 1935, 32-34

20 Vö. H. ENGBERDING, „Ein übersehenes griechisches Taufwasserweihegebete und seine Bedeutung”, in *Ostkirchliche Studien* 14 (1965) 290.

21 S. BROCK, „Studies in the Early History of the Syrian Orthodox Baptismal Liturgy”, in *Journal of Theological Studies*, New Series 23 (1972) 45-59.

figyelmet fordít az epiklézis felütésére a rövidebb és a hosszabb imában, vagyis arra a sorra, mely a két ima epiklézisében különbözik.²²

NAGY KERESZTVÍZSZENTELÉSI IMA	RÖVID KERESZTVÍZSZENTELÉSI IMA
<p>Te tehát, emberszerető király, jöjj most is a te Szentleked lejövetele által, és szenteld meg ezt a vizet, és részesítsd azt a megváltás kegyelmében, a Jordán áldásában, tedd a romolhatatlanság forrásává és a megszentelés ajándékává, bűnök feloldójává, betegségek gyógyítójává, gonosz szellemek megrontójává, az ellenséges erőknek megközelíthetetlené, angyali erővel teljessé.</p>	<p>Tekints le, Urunk, erre a te teremtményedre, és áldd meg ezt a vizet, és részesítsd azt a megváltás kegyelmében, a Jordán áldásában, tedd a romolhatatlanság forrásává és a megszentelés ajándékává, bűnök feloldójává, betegségek gyógyítójává, gonosz szellemek megrontójává, az ellenséges erőknek megközelíthetetlené, angyali erővel teljessé.</p>

Véleménye szerint az epiklézis, mely az első mondatától eltekintve azonos a két imában, eredetileg a rövidebb imához tartozott, mert annál egyfajta szépen felépített fokozatosságot figyelhetünk meg: „tekints le” – „áldd meg” – „részesítsd kegyelemben” – „áldásban”. A hosszú imánál az epiklézis ilyen jellegű kibontakozása hiányozna, mert már korábban kéri a megszentelést, amit az előző sorokban elő is előkészít: „Mert te a Jordán habjait Szentlekednek a menyből való leküldésével megszentelted”. Ez mindenesetre H. Scheidt elméletét erősítené: a jelenlegi nagy keresztvízszentelés az epifániai imától kölcsönözte volna hosszú előszavát, és kapcsolta volna meglévő epikléziséhez; míg a régi anamnetikus rész a szerkönyvek függelékébe került volna. Az eredetkérdésről M. Arranz mindenesetre óvatosan nyilatkozik. A kérdésre, hogy a „Nagy vagy te, Urunk...” eredetileg vízkereszti vagy keresztvízszentelési ima, azt a megoldást javasolja, hogy bizonyos értelemben mindkettő, vagyis olyan formula, melyet az Epifánia ünnepén megkeresztelkedők keresztvizének megáldására szerkesztettek. Az ima vízkereszti változatában esetleg egy régi, már nem létező epifániai ima részei őrződtek meg.²³

Nemrégiben jelent meg N. Denysenko monográfiája az epifániai vízszentelésről, melyben egész fejezetet szentel a vízkereszti és a keresztelési „Nagy vagy te, Urunk...” imák kapcsolatának.²⁴ Az előbbi szerzők kutatásait alapul

22 Vö. ARRANZ, „Les Sacraments” (7), 160-167.

23 Vö. АРРАНЦ, *Тайнства*, 331.

24 Vö. N. DENYSENKO, *The Blessing of Waters and Epiphany. The Eastern Liturgical Tradition*, Burlington 2012, 83-101.

véve megkísérli a szöveg fejlődésének rekonstrukcióját. A kiindulási pont egy 381 előtti keresztvízszentelési ima lenne, mely anamnéziszből, exorcizusból és nem-pneumatikus, vagyis egy egyszerű epikléziszből állt. A Konstantinápolyi Zsinat utáni időben ebbe a szövegbe illesztettek volna még az exorcizmus elé egy Szentlélek-leesdő epiklézist. Valamikor a VIII. században ezt az imát átalakították az epifánia ünnepére szóló vízszentelési imává, oly módon, hogy az exorcizmust kicserélték egy anamnetikus betoldásra („Mert te vagy, mi Istenünk, ki a víz és Lélek által megújítottad a mi bűn által elaggott természetünket...”), mert ilyen erőteljes exorcizmusra nem volt szükség a szöveg új funkciójában. Ez magyarázza a jelenlegi szöveg szokatlan felépítését, azt, hogy mit keres az imában egy hosszú anamnetikus rész és egy epiklézis után még egy anamnetikus dicsőítés. Ami az első epiklézist illeti, azt az Epifánia ünnepének misztériumát hangsúlyozandó módosították, a második epiklézis a vízkeresztű imában pedig eredetileg nem is valószínű Szentlélek-lehívó ima, hanem csak az első kifejtése. A Barberini-kódexben még a régi verziót olvassuk: „Most is magad, Uralkodó, miután megszentelted ezt a vizet a te Szentlelkeddel, adj mindazoknak, kik azt érintik és azzal meghintetnek vagy abból részesülnek, megszentelést, áldást, megtisztulást és egészséget...”. Az epifániai vízszentelésnek tehát csak egyetlen epiklézise van, a második inkább az első kiterjesztésének tekintendő. Ami az uralkodókról szóló megemlékezések eredetét illeti, azt nyilván konstantinápolyi környezetben kell keresnünk, ahol a pátriárka vezette szertartáson rendszerint az uralkodói ház is jelen volt. N. Denysenko jól megalapozott elmélete mindazonáltal csak a „Nagy vagy te, Urunk...” két verziója közötti összefüggésekre ad magyarázatot, de nem érinti a kisebb vízszentelési imát.

Teljes meggyőző erővel egyik hipotézis sem bír. Zárásként csak annyit mondhatunk, hogy a rövid ima tartalmát és nyelvezetét tekintve archaikusabbnak tűnik a „Nagy vagy te, urunk...” szövegénél. Elképzelhető, hogy előbbi őse egy, a húsvét éjszakájára szóló keresztvízszentelési ima, utóbbié pedig az Epifánia ünnepén végzett keresztvízszentelés.

3. *Infusio olei* – az olaj szentelése és elegyítése

A két vízszentelési ima szövegének elemzésével akár pontot is tehetnénk e tanulmány végére. Nem hagyhatjuk azonban figyelmen kívül azt a rövidebb lélegzetvételi imát, mely a vízszentelést követi, s valamilyen értelemben

annak lezárását is képezi. Szándékos itt a meghatározatlanság arra vonatkozóan, mennyiben tekinthetjük a katekumenek olajának megszentelését a vízszenteléshez tartozó elemnek. Annyiban biztosan, hogy a szertartás befejező gesztusaként a pap az olaj egy részét a keresztvízbe önti.²⁵ Ez a számos más rítusban élő *infusio olei* szertartása. De vajon valami mélyebb összefüggés is összekapcsolja a víz- és az olajszentelési formulát? Vagy csupán kronológiai egymásutániságról van szó?

A kérdés megválaszolása előtt tekintsük át először az imát. Íme, a szóban forgó szöveg a rubrikális utasításokkal, mely a szerkönyvekben közvetlenül a népnek a vízszentelési imára mondott *Amen*-je után helyezkedik el:

Pap: Békesség mindnyjátoknak!

Nép: És a te lelkednek!

P: Fejeteket hajtsátok meg az Úrnak!

N: Néked Uram!

A pap meghajtja fejét az olajat tartalmazó edény előtt, melyet a diakónus tart. Háromszor rálehel az olajjal teli edényre, és háromszor keresztet vetve rá, mondja:

P: Atyáink uralkodó Úristene, ki a Noé bárkájában levőknek, engesztelődésed jeléül, szájában olajfaágot hozó galambot küldtél s ez által a vízözöntől való megszabadulást s a kegyelem titkát előábrázoltad, az olajfa terményét pedig szentségeid²⁶ teljesítésére adtad, te, aki általa a Törvény alatt élőket is eltöltötted Szentlelkeddel, a kegyelem alatt lévőket pedig tökéletesítetd, Szentlelked ereje, működése s lejövetele által magad áldd meg ezt az olajat is, hogy legyen az a romolhatatlanság kenete, az igazság fegyvere, a test és lélek megújulása, minden ördögi cselvetés elhárítója és minden rossztól való szabadulás azok számára, kik megkenetnek vele, vagy részesülnek belőle. A te és egyszülött Fiad és legszentebb, jóságos és elevenítő Lelked dicsőségére, most és mindenkor és örökkön-örökké.

N: Ámen.

P: Figyelmezzünk!

A pap kezébe veszi a szent olajat tartalmazó edényt, háromszor kereszt alakban önt az olajból a vízbe, miközben a jelenlevőkkel énekl:

Alleluja

25 Azok a szerkönyvek, melyek a halálveszélyben végzendő rövid keresztelési rendet ismerik, erre az olajbeöntésre még ebben az utóbbi esetben is utasítást adnak, jóllehet külön ima nélkül, tehát a rövid vízszentelési ima után rögest jön az *infusio olei*.

26 A görögben a „szentségeid” ugyanaz a szó, mint amely előbb a „kegyelem titkát” helyett áll: „τὸ τῆς χάριτος μυστήριον δι' ἐκεῖνον προτυπώσας” – „εις ἀπλήροσιν τῶν ἁγίων σου μυστηρίων”

Az olaj, melynek áldó imáját vizsgáljuk, a bizánci rítusban a kissé megtévesztő „katekumenek olaja” néven ismert, jóllehet a szerkönyvek nem használják az elnevezést. A katekumenekre való hivatkozás annyiban félreérthető, hogy a hitjelöltek katekumenátusuk szinte utolsó pillanatában részesülnek az olajból, rögtön a keresztelés előtt, mégpedig oly módon, hogy először a fejüket, majd az egész testüket megkenik vele, a mai gyakorlat szerint pedig bizonyos testrészeiket.

Első pillantásra egy főhajtási imával van dolgunk. A bizánci euchologionokban a főhajtási imák általában két imaformulából álló egységek második részét képezik. Rendszerint kifejtik az első ima gondolatát.

Az ima szertartáson belüli helyének kérdése nem valami mellékes liturgikus szórszálhasogatás. Bonyolult problémák egész sorát veti föl. Köztudott, hogy az ókeresztény Egyházban az olajjal való megkenésnek igen változatos helye és szerepe volt a beavatás liturgiájában. G. Kretschmar négy különböző hagyományt vesz számba.²⁷ 1. A *Didakhé* a legegyszerűbb keresztelési tradíciót írja le, megkenésre, Szentlélekre vagy bűnbocsánatra történő bármilyen utalás nélkül. 2. A *Didaszkália* és *Tamás apostol cselekedetei* egyetlen olajjal való megkenést ismernek, mégpedig a keresztelés előtt. Erről az ősi, Antióchiában és Kappadókiában honos gyakorlatról tanúskodik Nagy Szent Bazil, Nüsszai Szent Gergely és Aranyszájú Szent János is. 3. A jeruzsálemi praxis – legalábbis Szent Cirill idejében – más formát ölt: egy keresztség előtti exorcizáló jellegű megkenésből és egy keresztség utániból áll, melyhez a Lélek-ajándékozást kötötték. Ez a mai bizánci gyakorlat is. 4. A *Traditio Apostolica* és a *Testamentum Domini* egy keresztség előtti és két keresztséget követő megkenésről számol be, utóbbiak közül az első egy pap által történik, a másodikat a püspök viszi végbe, kézföltétele kíséretében. I. Ince pápa idején († 416) már Rómában is ez a szertartásrend.

Ezek a hagyományok különböző kultúrkörökben, eltérő gyökerekkel rendelkező közösségekben születtek, és a maguk helyén és idejében mind legitimek. A keresztény beavatás krisztológiai és pneumatológiai aspektusát, a víz és a Lélek keresztségét más és más megvilágításba állítják, ahogy az Apostolok cselekedeteiben is különféle eseteket találunk: van, amikor a keresztséget közvetlen követi a Lélek leszállása (ApCsel 2,38-41), van, amikor a Szentlelket már elnyert személyek kérik a keresztséget (ApCsel 10,44-48), s van, amikor

27 Vö. G. KRETSCHMAR, „Recent Research on Christian Initiation”, in M. E. JOHNSON (ed.), *Living Water, Sealing Spirit. Readings on Christian Initiation*, Collegeville (MN) 1995, 11-34 (= *Studia Liturgica* 12 [1977] 87-106).

a keresztség és a Lélek-adományozás teljesen eltérő időpontokban történik (ApCsel 8,12-16).

Visszatérve olajszentelési imánkhoz, megállapíthatjuk, hogy klasszikus felépítést követ: anamnetikus és epikletikus részből áll. A megemlékezés egyetlen ószövetségi előképpel indul. A vízözön motívuma kedvelt keresztségi előkép volt az Atyáknál,²⁸ itt azonban ez a tipológia explicite nem kerül kifejtésre. Helyette a gondolatmenet a galamb-olajág és a Szentlélek-olaj párhuzamára épül. Utalás történik az olaj ószövetségi rituális használatára; bár konkrét alkalmazása nem kerül szóba, elsősorban értelemszerűen a papok, királyok és próféták fölkenésére gondolhatunk. Érdekes téma a Szentlélek ószövetségi működése („a Törvény alatt élöket is eltöltötted Szentlekeddel”); az Újszövetségben élők számára az olaj már csak mintegy tökéletesedés („a kegyelem alatt lévőket tökéletesíted” – και τοὺς ἐν τῇ χάριτι τελεῶν).

Eddig tart az anamnetikus rész. A figyelmes olvasónak föltűnhet, hogy sem az előkép, sem a Szentlélekre való utalás nem igazán kapcsolódik a megszentelés tárgyát képező olajhoz, a katekumenek olajához, melyhez a bizánci hagyomány megtisztulást, az ellenséges erők elhárítását, a keresztségre való fölkészülést rendeli. Az ima képei sokkal inkább illeszkednek gondolatilag a bérmálás témakörébe. Figyelemreméltó a „tökéletesíted” (τελεῶν) szó használata. Furcsának tűnhet, hogy míg az Ószövetségben az olaj által az abban részesülők eltelnek a Szentlélekkel, a „kegyelem alatt lévőknél” tökéletesedésükre szolgál. Létezik-e még tökéletesedés a Szentlélekkel való eltelésen túl?

Milánói Szent Ambrus a neofitáknak a következőképpen magyarázza a keresztség utáni megkenés értelmét: „Következik a lelki pecsét, amelyről ma az olvasmányban hallottatok, mivel a [kereszt]kút után még hátravan, hogy végbemenjen a tökéletesedés (superest ut perfectio fiat).”²⁹ A tökéletesedés itt egyértelműen a Szentlélek elnyerését jelenti, vagyis azt a megkenést, amely megfelel a mai bérmálásnak. A *perfectio* fogalom rímel a mai olajszentelési imánk τελεῶν igéjére. Egészen logikus megoldás kínálkozik: a keresztség kegyelme tökéletesedésre jut a bérmálásban, a keresztvizet követi a műró, ahogy a vízözön elmúltával megérkezett az olajfaágat csőrében tartó galamb. Csak-

28 Vö. J. DANÍELOU, *The Bible and the Liturgy*, Notre Dame (Indiana) 1956, 75-86 (= *Bible et Liturgie*, Paris 1951).

29 SZENT AMBRUS, *De sacramentis*, 3,8 in B. BOTTE (ed.), *Des Sacraments. Des mystères*, (Sources Chrétiennes 25bis), Paris 1994, 96-97. Szent Ambrus idejében egyébként, úgy tűnik, két megkenés volt a beavatásban: egy keresztség előtti, a lelki harcra való felkészülés jeleként, egy másik pedig az alámerítkezés után, Lélek-adományozó jellegű.

hogyan ez nem müröszentelési ima, hanem a katekumenek olajának megáldása. Vagy valaha más célt szolgált volna?

Mielőtt megválaszolnánk a kérdést, vegyük szemügyre az ima epikletikus részét is. Maga az epiklézis az archaikus típusúak közé tartozik,³⁰ ami azt jelenti, hogy az imádkozó az Atyához fordul a Szentlélekért, aki által az Atya végbeviszi a megszentelést,³¹ míg az újabb típusú epiklézisek a cselekvést magának a Szentléleknek tulajdonítják.³²

A megszentelés első eredménye, hogy az olaj „romolhatatlanság kenete” lesz. Megjegyezzük, hogy a keresztség saját áldó imájában szintén mint a „romolhatatlanság forrása” jelenik meg. Másodszor az olaj az „igazság fegyvere”, ami már közelebb áll a katekumenek olaját jellemző harc-tipológiához. A kifejezés kétszer fordul elő az Újszövetségben, mindkét esetben Szent Pálnál. A Róm 6,13-ban a keresztyének tagjai szolgálnak az igazságosság fegyverével. A 2Kor 6,7-ben a az igazságosság fegyverzete az, melyet az apostol magára ölt az igehirdetés szolgálatában. Az epiklézis harmadik kérése, hogy az olaj „a test és lélek megújulása” legyen, a kérés tehát nem eszközre irányul, hanem hatásra. A nagy vízszentelési ima második epiklézisében hasonlót találni: „tedd ezt a vizet... a szellem megújulásává...”³³

Az epiklézis utolsó kérése, jóllehet hasonlít a keresztségvizszentelés exorcizmusára, alapjában véve inkább apotropeikus; a gonosz hatalmak nem az olajban magában rejtőzködnek, hanem az olaj éppen azt a célt szolgálná, hogy használóját megóvja a rá leselkedő rossztól: „legyen minden ördögi cselvetés elhárítója és minden rossztól való szabadulás azok számára, kik megkenetnek vele, vagy részesülnek belőle”. Leginkább ez a kérés felel meg annak a célnak, melyre a katekumenek olaja szolgálna.

Most már visszatérhetünk legelső kérdésünkhöz: mi köze egymáshoz a víz- és az olajszentelési imának? Teljes joggal állapítja meg M. Arranz, hogy a két formula minden bizonnyal nem egyike a bizánci rítusban jól ismert imapároknak, melyek „főhajtási ima” címet viselő második tagja kifejti az első kéréseit, vagy összegzi azokat. Jelen esetben az olajszentelési ima nemhogy nem ad hozzá semmit a vízszentelés szövegéhez, még csak nem is summázza azt, ellenkezőleg, mind kidolgozásában, mind tematikájában szegényesebb

30 Vö. ARRANZ, „Les Sacraments” (7), 172.

31 Mint az Aranyszájú-anaforában: „Küldd le Szentlekedet reánk... és tedd ezt a kenyeret...”

32 Mint a Bazil-anaforában: „szálljon le jószágod jóvoltából a te Szentlekedet reánk s ezen előttünk fekvő ajándékokra. Áldja meg azokat, szentelje meg és tegye e kenyeret...”

33 Vö. ARRANZ, „Les Sacraments” (7), 172-173.

annál. Egyéb anomáliát is találunk.³⁴ A főhajtási ima nevében szereplő főhajtás Istennek szól, amint azt a megelőző diakónusi felszólítás is jelzi: „Feketeket hajtsátok meg az Úrnak!” A szóban forgó ima elé azonban érdekes rubrikát szúrtak be: „A pap meghajtja fejét az olajat tartalmazó edény előtt”. Egy tárgy előtt meghajolva imát mondani egyedi esetnek tűnik a liturgikus könyvekben. Még a Szent Liturgia főhajtási imája is az Úrnak szól, pedig ott a pap előtt az oltáron már az eucharisztikus bor és kenyér van jelen.

Ezek után több mint valószínű, hogy az ima nem az eredeti helyén áll. De ha így van, honnan került ide? A szír hagyományban, mint mondtuk, kezdetben egyetlen olajjal történő megkenést ismertek, mégpedig a keresztelés előtt, és ebben a Lélek keresztségét látták.³⁵ Ha jelen imánk ennek a megkenésnek a kísérője lett volna, vagyis, ahogy ma is, megelőzte volna a keresztséget, mi értelme van a tökéletesedére való utalásnak? Ugyanakkor rávilágítana a Törvény alatt élőkre való utalás értelmére, akik megkapták a Szentlelket, anélkül, hogy meg lettek volna kereszttelve. A keresztyének is megkapták már valamilyen módon a Szentlelket keresztségük előtt, hiszen az ő megvilágosító kegyelme vezette őket az újjászületésre.³⁶

Az enigmatikus olajszentelési ima nyitott kérdései egy sokkal bonyolultabb kérdéskörbe ágyazódnak be. Már említettük, hogy az eltérő egyházak hagyományai az olajjal való megkenésnek a beavatásban betöltött egészen különböző szerepéről tanúskodnak. Amikor az egyes hagyományok között megkezdődött a keveredés, számos liturgikus elem eredeti értelme megváltozott. A legősibb szír hagyományban a beavatásnál egyetlen megkenés létezett: a keresztelendő fejét tiszta olajjal jelölték meg. A liturgikus szövegek motívumai eközben a királyok és papok fölkenésére és a Messiás, vagyis a Fölkent eszkatologikus királyságára összpontosítanak. Az ószövetségi királyokat a fölkenés után eltöltötte Isten Lelke, és ezeknek a fölkenéseknek a teljességét nyilatkoztatja ki Jézus keresztsége, ahol éppen galamb képében tanúskodik a Lélek az ő örök fölkenéséről. Ez az oka annak, hogy a legrégebbi szír és örmény hagyományban, ahol a keresztségben a megkeresztelkedő elsősorban a Jordánban keresztelkedő, és nem a meghaló-feltámadó Krisztushoz hasonul, a beavatás fő eleme a fölkenés, nem pedig az alámerülés. A beavatáshoz nem

34 Vö. ARRANZ, „Les Sacraments” (6), 73.

35 Vö. G. WINKLER, „The Original Meaning of Prebaptismal Anointing and Its Implications”, in M. E. JOHNSON (ed.), *Living Water, Sealing Spirit. Readings on Christian Initiation*, Collegetteville (MN) 1995, 64-72.

36 Vö. ARRANZ, „Les Sacraments” (7), 174-175.

kapcsolódott semmilyen katartikus gondolat. A IV. században aztán nyugatabbra, pontosabban Jeruzsálemben a beavatás előkészületi rítusai egyre inkább megtisztító jelleget öltenek; a keresztség előtti megkenés exorcizáló értelmet nyer, a keresztelés maga pedig a halál-föltámadás témában csúcspontot ki, a Római levél hatodik fejezete alapján.³⁷ Vitan fölül áll, hogy a klaszikus keresztség-bérmálás-Eucharisztia sorrendre épülő beavatás korántsem kiindulópont, hanem történelmi változások eredménye.³⁸ A liturgia bizonyos elemeit azonban nem érintették a változások. Ahogy G. Winkler az örmény beavatásról szóló monográfiájában arról beszámol,³⁹ az örmény egyházban hosszú ideig egyetlen megkenésről tudtak, mely megelőzte a keresztséget. Ennek pneumatikus jelentőséget tulajdonítottak. Mikor nyugat-szír hatásra meghonosodott a keresztség utáni megkenés, melyben a jeruzsálemi hagyomány a Lélek-adományozást látta, a keresztség előtti elveszítette értelmét, mert a kelet szír és örmény hagyománytól a megkenés apotropeikus karaktere idegen volt. Vagyis, az örmény egyház átvette a nyugatabbi területeken már gyakorolt kettős megkenést, és ez egyrészt jelentés-eltolódással is járult, mert az első megkenés elveszítette pneumatikus-karizmatikus karakterét, de az új, nyugati szellemű exorcizálót nem vette át. Ennek az lett a következménye, hogy a keresztség előtti megkenés az örményeknél kiveszett. Megmaradt mégis az olajszentelés imája, annak eredeti helyén, a vízszentelés előtt. Ami számunkra mindebből tanulságos, hogy a liturgikus reformok nem minden esetben konzekvensek, aminek köszönhetően régi formulák megőrződésével együtt korábbi teológiai tartalmak is fennmaradnak az egyes rítusokban.

Mielőtt azonban elhamarkodottan kijelentenénk, hogy a mi formulánk is egy ilyen maradvány, mely tulajdonképpen egy, a megkenéseket érintő jelentés-eltolódás következtében a „bérmálás” imája lenne, óvatosságra int egy kifejezése: „kik megkenetnek vele, vagy részesülnek belőle”. A részesülés helyén a görögben *μεταλαμβάνουσιν*, a szlávban egyenesen *вкышающим* (az abból evőknek) áll. Mire utalhat ez a más módon történő részesülés? Nyilván többről van itt szó, mint ami az imát követő gesztusban történik, hogy tudniillik a pap önt a megszentelt olajból a keresztségbe. A megkenéstől más módon történő részesülés aligha lehet más, mint annak elfogyasztása. Bizonyára a szláv szöveg fordítójának sem jutott eszébe egyéb megoldás, mint az olaj szá-

37 Vö. WINKLER, „The Original Meaning of Prebaptismal Anointing”, 79-80.

38 Vö. KRETSCHMAR, „Recent Research”, 33.

39 Vö. G. WINKLER, *Das armenische Initiationsrituale*, (Orientalia Christiana Analecta 217), Roma 1982, 394-422.

jon át történő használata. E kérés alapján tehát az olajat általánosabb célra is lehetne használni, mint a keresztény beavatásnál. A *Traditio Apostolica* tartalmaz egy ősi imát, melyet a következő felirat vezet be: „Az olaj felajánlása”,⁴⁰ s amely ilyesféle, általános felhasználáshoz kéri Isten áldását.

Annyi bizonyos, hogy ha többször föl is merült volna bennünk a kétely, hogy az olajmegáldó ima az idők során adaptációkon vagy interpolációkon mehetett keresztül, az a tény, hogy ez a homályos értelmű kifejezés megőrződött a szövegben, inkább a formula egységét, érintetlenségét és ősiségét igazolja.⁴¹

Ha a keresztvíz és az olaj megáldásának imái között szoros kapcsolatot nem is tudtunk fölmutatni, a két cselekményt mégis összeköti egy mozzanat. Az olajszentelési imát egy rubrika követi a szerkönyvekben: „A pap kezébe veszi a szent olajat tartalmazó edényt, háromszor kereszt alakban önt az olajból a vízbe, miközben a jelenlevőkkel éneкли: Alleluja”.

Schmemann spirituális magyarázatot ad ennek a gesztusnak: „Az öröm olaja azt jelenti, hogy ugyanaz az olaj a vízben és az ember testén az Istennel, és Istenben a világgal való kiengesztelődést szolgálja”.⁴² Az olaj vízbe öntését általában epikletikus momentumként magyarázzák, mely a Szentlélek megszentelő erejét hivatott kifejezni. A vízen fennmaradó olaj plasztikusan ábrázolása a Ter 1,2-nek („és Isten Lelke lebegett a vizek fölött”), de lehet allúzió a Jn 3,8-ra is, vagy akár a Jézus keresztelésekor galamb képében feje fölött megjelenő Szentlélekre is. A liturgikus szövegek nem látszanak alátámasztani azt a kissé mágikusnak ható, inkább népies elképzelést, miszerint az olaj vízbe elegyítésére azért lenne szükség, hogy az a test minden részét érje, még azokat a tagokat is, melyek a megkenéskor véletlenül kimaradtak, és nem érintkeztek közvetlen az olajjal. Ez már csak pusztán fizikai megfontolások alapján is cáfolható, hiszen az olaj nem oldódik a vízben.

Egy melkita imádság szerint az olaj vízbe öntésének értelme, hogy ezáltal megszentelődik a víz: „küldd el erre a vízre a valódi kenetnek eme olaja által azt a galambot... aki nem más, mint a te Szentlelked”.⁴³ Ez az ima magyarázza, miért szükséges az olaj vízbe öntése, de egy szóval sem említi a test megkenését. A mi olajszentelési imánk beszél megkenésről, hallgat a vízzel

40 Vö. *Traditio Apostolica* 5, in ERDŐ P. (szerk.), *Az ókeresztény kor egyházfegyelme*, (Ókeresztény Írók 5), Budapest 1983, 86. Itt is ószövetségi személyekre hivatkozik az imádság.

41 Vö. ARRANZ, „Les Sacraments” (7), 176.

42 A. SCHMEMANN, *Vízről és Szentlélekről. Liturgikus tanulmány a keresztiségről*, Budapest 2012, 70.

43 DENZINGER, *Ritus Orientalium*, 325-326.

elegyítésről. Lehet, hogy a magyarázat a rítusok keveredése lenne, vagyis, hogy szír és bizánci hagyomány elemei oly módon cserélődtek, hogy egyik a rítust, másik az imát kölcsönözte volna, anélkül, hogy a megfelelő imaszövegeket is átvették volna egymástól.⁴⁴

Az *Alleluja* mint kísérőének jelenik meg itt. Hármass éneklése – amit bizonyos könyvek előírnak – rendszerint az Evangélium olvasását vezeti be a bizánci szertartásban, előfordul azonban, hogy mint esetünkben, önállóan jelenik meg, valamely cselekmény járulékként.⁴⁵

A nyugati-szír hagyomány többféle kereszteleési rendjében, amelyek közül némelyik Antióchiai Szeverosz neve alatt maradtak fenn, a vízszentelést, pontosabban az olajnak a vízbe öntését valamely zsoltár rezponzoriális éneklése kíséri, amikor is a refrén maga az *Alleluja*.⁴⁶ Talán ennek a válaszos éneknek a maradványa a bizánci rítusban a keresztvízszentelést lezáró *Alleluja*.

4. A keresztvíz teológiája

A liturgikus szövegek részletes vizsgálata után szólnunk kell a keresztvízszentelés teológiai jelentőségéről. Arról a hittartalomról, mely a szertartás egyes részeiben föltárul, nem szükséges még egyszer külön írunk. A különféle imák és gesztusok a kereszteny beavatást egészen különféle oldalakról világítják meg, miközben nincs ellentmondás az eltérő aspektusok között, hanem sokkal inkább a keresztség teológiájának igen színes képe tárul föl előttünk.

Itt most magának a keresztvízszentelésnek a teológiai értelmére szeretnénk röviden reflektálni. Mint minden áldásnak, a keresztvíz megáldásának az első tárgya is maga Isten. Erről részletesen szóltunk a cikk első részében.

Az áldás második tárgya az ember, mégpedig a keresztségre készülõ ember. Mint amikor egy asszony megszülni készül gyermekét, és a körülötte lévők a lehető legoptimálisabb körülményeket igyekeznek megteremteni ebben a

44 Vö. ARRANZ, „Les Sacraments” (7), 176-177.

45 Gondolunk itt az oltárszentelésre, ahol szintén az olajjal, pontosabban a müróval történõ megkenéskor hangzik el az Alleluja; Vö. *Архієратіконъ или служебникъ святигельскій*, Róma 1973, 302; М. Арранц, *Евхологий Константинополя в начале XI века и Песенное послєдованіе по требнику митрополита Киприана, Избранные сочинения по литургики* III, Рим-Москва 2003, 235.

46 Vagy a 28. zsoltár (a 3. verstõl: „Az Úr szava...”) vagy a 76. zsoltár 17. verse („Láttak téged, Isten, a vizek...”); Vö. DENZINGER, *Ritus Orientalium*, 276. 305. 314. A kopt rítusban is megtaláljuk ugyanezt, Vö. DENZINGER, *Ritus Orientalium*, 207.

kritikus helyzetben, olyan gonddal veszi körül a liturgia is a keresztelőme-dencét, melyben új élet születik. A nagy pillanat előtt az Egyház gyermekei még egyszer imájukba foglalják születendő testvérüket. Innen érthető, hogy a szentelés mint olyan sokkal inkább dinamikus karakterű, és éppen ezért értelmezhetetlen az a kérdés, hogy „Miért nem elegendő megszentelni a vizet egyszer, s újra használni több keresztelésnél?”

Az áldás harmadik tárgya végül maga a víz. A keresztyéneknek azon kell fáradozniuk, hogy a teremtésben minden visszanyerje eredeti célját, minden újra rendeltetésének megfelelő használatba kerüljön.⁴⁷ E világ minden terem-tett dolgának célja pedig az, hogy az ember általuk közösségbe kerüljön az Istennel. A víz, melyet Isten a teremtéskor megszelídített, a bűnbeesés kö-vetkezményeképpen rombolni is képes. A keresztségben elnyeri legteljesebb funkcióját: csak azt pusztítja el, ami gonosz, csak azt mossa le, ami szennyes, egyébként életet ad, gyógyít és felüdít. Amikor valami visszajut eredeti hasz-nálatába, mindig két lépésben történik: először is meg kell szabadítani mind-attól, ami jelenleg ezt akadályozza. Erre szolgál a számos exorcizáló elem. Ezt követően töltheti be a teremtmény újra a Teremtőtől neki juttatott szerepet. A keresztyén áldás vagy szentelés ilyen értelemben valami új a pogány gondol-kodásban gyökerező megszentelthez képes. A *sacer* klasszikus értelme, hogy egy dolog a természetfeletti szférába kerül, valami rendkívüli cél számára kihasítatik a világból. A keresztyénség áldásai ezzel szemben nem elkülö-nítenek a világtól, hanem lassan-lassan visszaadják a teremtmények eredeti értelmét.

A keleti teológiában a keresztvízszentelésre olykor mint a keresztség szent-ségének az epiklézisére hivatkoznak.⁴⁸ Ezt a szemléletet főként apologetikus lelkület táplálja: minthogy nyugaton évszázadokon át elhanyagolták a Szent-léleknek a szentségek ünneplésében betöltött szerepét, egyes ortodox szerzők kívánták igazolni, hogy a Lélek-lehívás minden szentség alkotóeleme. Az Atyák közül egyesek egyenesen a víz ontologikus átalakulásáról beszéltek. Alexandriai Szent Cirill *János-kommentárjában* fejtegeti a témát:

A Lélek által megszentelődik az ember lelke, a megszentelt víz által a teste. Ahogyan az edénybe öntött víz, mikor érintkezésbe kerül a tűz melegével, abból erőt merít, úgy a víz is a Lélek energiája által kimondhatatlan, isteni erővé változik; megszenteli mindazokat, akik leszállnak belé.⁴⁹

47 Vö. A. SCHMEMANN, *A világ életéért*, Budapest 2001, 9-24. 90-95.

48 R. HOTZ, *Sakramente – im Wechselspiel zwischen Ost und West*, Köln 1979.

49 ALEXANDRIAI SZENT CIRILL, *In Joannis Evangelium* 2, in *Patrologia Graeca* 73, 243-246.

Ha a vízszentelésre mint a keresztség epiklézisére való hivatkozás gondolatát erőltetettnek is tartaná valaki, azt kijelenthetjük, hogy a vízszentelésen kívül a keresztségnek más imája valójában nincs, hacsak nem a 31. zsoltár és a bérnáló bevezető ima („Áldott vagy te, mindenható Úristen...”). Az összes többi szöveg szoros értelemben véve nem kapcsolódik a keresztséghez, és eredetileg is más időpontban végezték azokat.

P. Ricca, olasz protestáns teológus Jézus Krisztus keresztségével kapcsolatban azt írja, hogy a szinoptikus elbeszélésekben nyoma sincs annak az Atyák számára oly kedves gondolatnak, mely szerint Jézus alámerülése különleges erőt kölcsönöz a víznek.⁵⁰ Idézi Antióchiai Szent Ignácot: Jézus azért „született és kereszteltetett meg, hogy szenvedésével tisztítsa meg a vizeket”.⁵¹ A szerző szerint ez a gondolatvezetés nem egészen „egyenes”: „Jézus keresztségének köszönhetően a víz (keresztvíz) az ő szenvedésének üdvösséges erejét kapja meg és közvetíti”.⁵² Némi logika mégiscsak van Szent Ignác gondolatmenetében. Annak igazsága persze nem az evangéliumi elbeszélésből magából ered, hanem abból, amit Szent Pál úgy fogalmaz meg: „Maga a természet sóvárogva várja Isten fiainak megnyilvánulását. A természet ugyanis mulandóságnak van alávetve, nem mert akarja, hanem amiatt, aki abban a reményben vetette alá, hogy a mulandóság szolgálai állapotából majd felszabadul az Isten fiainak dicsőséges szabadságára (Róm 8,19-21)”.

Teljesen félreértenénk a vízszentelést, ha a megszentelt víznek mágikus erőt tulajdonítanánk. Újra idézzük A. Schmemmann szentségekkel kapcsolatban megfogalmazott koncepcióját: minden megszentelés a világban arra irányul, hogy a teremtmények visszanyerjék eredeti értelmüket. Amikor az egyház vízszentelést tart, ezt a szándékát fejezi ki; úgy kívánja használni azt az anyagot, mely az ember számára az élet szimbóluma, hogy általa Istennel lépjen még szorosabb kapcsolatba.

5. Gyakorlati megfontolások

Ha mindaz, amit ez a tanulmány a keresztvízszentelésről eddig át tudott adni, nem lenne eléggé meggyőző erejű, hogy ezt az ősi rítust valamilyen

50 P. RICCA, „Il battesimo di Gesù nel Giordano. Storia e teologia”, in TRAGAN (ed.), *Alle origini del battesimo cristiano. Radici del battesimo e suo significato nelle comunità apostoliche*, (Sacramentum 10), Roma 1991, 123.

51 ANTIÓCHIAI SZENT IGNÁC, *Az Efézusiakhoz írt levél* 18,2, in VANYÓ L. (kiad.), *Apostoli atyák*, (Ókeresztény Írók 3), Budapest 1980, 170.

52 RICCA, „Il battesimo di Gesù”, 124.

formában vissza kell vezetni a magyar gyakorlatba is, újabb argumentumot fölmutatni fölösleges lenne. Ha más nem, egyfajta szegénység-érzet lehet bennünk, látván ezt a mérhetetlen gazdag teológiai tartalmat, melytől mi elesünk. Semmi akadály a sincs azonban annak, hogy a remélhetőleg belátható időn belül megjelenő új szerkönyvünkben a vízszentelés újra elfoglalja az őt megillető méltó helyet.

Amíg ez nincs meg, addig is jó, ha megtartjuk legalább azt a szokást, hogy Vízkereszt ünnepén megszentelt vízzel keresztelünk. Ez legalább emlékeztető jel, hogy itt valami többnek kellene lennie.

Kérdés, hogy milyen formában történjék a vízszentelés. Amint láttuk, a galíciai kiadású ószláv euchologionok, melyeket legtöbb egyházközségünkben használtak, a rövid vízszentelési imát tartalmazzák. Ezt választották a rutén egyházmegyék számára Rómában kiadott szerkönyv szerkesztői is.⁵³ Duplán gazdagodnánk, ha a keresztelés új, magyar nyelvű szertartási rendjébe a hosszabb ima mellett ez a rövidebb formula is bekerülne, a celebráns számára természetesen szabad választást felajánlva, mint ahogy azt a régi kódexek tették. A rövidebb imádság elmondása valóban csak néhány percet jelentene.

Ha pedig már az időtartamnál tartunk, íme, egy javaslat azoknak, akik némi aggodalommal gondolnak arra, hogy egy újabb hosszú ima megnyújtja amúgy is terjengős szertartásunkat. A keresztelés az első évezred egyházaiban magával a vízszenteléssel kezdődött. Minden egyebet, a katekumenátus összes rítusát, a sátán megtagadását, a hitvallást már korábban elvégezték. Semmi akadály annak, hogy a katekumenátus szertartásait most is időben elkülönítsük a keresztségtől. Ez elé a szerkönyv semmiféle rubrikális akadályt nem támaszt, sőt, inkább megfelel a szertartások eredeti lelkületének. A keresztség egy küzdelmes útnak, a katekumenátusnak a vége, és egy újabb küzdelmes útnak, a keresztény életnek a kezdete. A katekumenátus rítusai a nagyböjt hétköznapjaihoz tartoztak, a keresztelés pedig ünnepelés *par excellence*. Sokkal inkább illő a keresztelés rendkívüli pillanatához a vízszentelés fennkölt szövege, mint az ördögűző imák hangulata, melyek éppúgy rendkívül fontosak, de megvan a maguk helye.

Az alámerítéssel történő keresztséggel kapcsolatban csak ismételjük, amit már mondtunk: a vízszentelés minden bizonnyal az ősi gyakorlat leöntéssel való fölcserélésének az áldozata a görögkatolikus egyházakban,

53 Mint jeleztük, némileg eltérő, a fennmaradt eredeti görög kéziratokhoz hűségesebb szöveggel.

ugyanakkor az összes régi szerkönyv megőrizte a vízszentelési imát még akkor is, amikor az alámerítéses keresztelést már rég elfelejtették.

A liturgia nyelve gazdag, de nem egyszerű. Hogy, példának okáért, mi módon kapjuk meg a Szentlelket a beavatás egyes elemei által, arra a *lex orandi* nem ad pontos magyarázatot. Ez figyelmeztetés számunkra, hogy tanításunkban, katekézisünkben ne fogalmazzunk felületesen. Az Isten misztériumai mindig sokkal mélyebbek, mintsem hogy átláthatnánk azokat. Amikor a gyermekeknek azt tanítjuk, hogy a bérálásban a Szentlelket kapják meg, valamiképpen igazat mondunk, de sokkal árnyaltabb tanítást ad maga a kereszttség rítusa, mely hirdeti, hogy a Szentlélek már a bérálás előtt is jelen volt életünkben, hisz nélküle nemhogyan jutottunk volna el a kereszttség világosságára, de létünk fenn sem maradhatna.

Végül, mint az Egyház minden szertartása, a keresztvízszentelés is megnyitja szemünket egy, a különféle hagyományokat átölelő, tágabb valóságra. Látva, milyen eltérő teológiai rendszerek alakultak ki a különböző egyházakban, melyek egymást gazdagították, s melyek által gazdagabb lett a mi hagyományunk is, saját gondolkodásunk is nyitottabbá válik. Menynyire igaz G. Kretschmarnek éppen a keresztény iniciáció kapcsán megfogalmazott gondolata: „A lehetőségek sokfélesége önmagában apostoli”.⁵⁴

⁵⁴ KRETSCHMAR, „Recent Research”, 33.

A személy fogalma Nyikolaj Bergyajev gondolkodásában

TARTALOM: 1. Nyikolaj Bergyajev élete, életművének visszhangja; 2. Bergyajev mint orosz és mint perszonalista gondolkodó; 3. Az emberi személy; 3.1. Az emberi személy mint talány; 3.2. A személy és a test-lélek kérdése; 3.3. A személy, mint cél, mint Istenre való nyitottság; 3.4. A személy és a szeretet; 3.5. A személy és a halhatatlanság; 4. Új antropológia; 4.1. Egy új antropológia kritériuma; 4.2. Az ember és nemisége; 4.3. Az ember célja az ember szellemisége.

I. Nyikolaj Bergyajev élete, életművének visszhangja

Nyikolaj Bergyajev 1874-ben született egy arisztokrata katonacsaládban, és Párizsban halt meg 1948-ban. A Kijevi Egyetemen kezdte el felsőfokú tanulmányait, s kezdetben a marxizmushoz kötődött. 1898-ban részese egy diáktüntetésnek, majd illegális tevékenységeket folytat, s egyre inkább eltávolodik a marxizmus eszméitől, miközben figyelmét inkább már a filozófia és a kereszténység köti le. Sokat foglalkozott az idealizmus gondolkörével, végül pedig az egzisztencializmus, a perszonalista filozófia mellett kötelezte el magát. 1904-ben házasodott meg. 1922-ben a bolsevik hatalom sok más prominens gondolkodóval együtt őt is száműzi. Berlinben próbálnak meg letelepedni feleségével, ahol azonban csak rövid időt töltenek, s ezt követően lesz életük helyszíne Párizs, ahol ír, tanít és a francia gondolkodókkal folytat párbeszédet.

Bergyajev filozófiájának egészéről saját maga így nyilatkozik: „Az én gondolkodásom mindvégig az egzisztenciális típusú filozófiák közé tartozott”.¹ Az orosz perszonalista filozófus sajátos módú gondolkodása ötvözete volt az orosz és a nyugat-európai gondolkodásnak. Széleskörű ismeretei vannak az európai filozófiában, ugyanakkor nagy igyekezettel érvényesíti az orosz, pravoszláv gondolati hagyományokat is.² Ha gondolkodásának súlypontjait szeretnénk áttekinteni, akkor abban mindenképpen látható lenne: Isten és

¹ BERGYAJEV, NY., *Az ember rabságáról és szabadságáról*, Budapest 1997, 8.

² Vö. CEJTEI D., *Filozófia metszetek a halálról*, Budapest 2002, 450.

az ember szövetsége, az emberi lét misztikus és perszonális vonása, a jó győzelmének sürgetése, és az ember szolgaságból való szabadságra való törekvése, melynek kulcsa az emberi lény istenképősége és istenhasonlatossága.

Bergyajev egész életében erősen kötődött az orosz ortodox egyházhoz, amely egyháznak azonban sokszor nehéz volt eldönteni, hogy a gyakran radikálisnak tűnő Bergyajev személyében igazán hívő embert, vagy téves, esetleg eretnek gondolkodót lásson.³ Ennek ellenére művei, írásai, gondolatai rendkívül fontosak, és kifejezetten termékenyítőleg hatnak leginkább azokon a területeken, ahol a kereszténység párbeszédet folytat a modern világ- és emberképpel, s ahol a zsákutcába jutott emberi gondolatok számára új perspektívát nyithat a keresztény hit, amikor az emberi lét titkát, szabadságunk zálogát és emberlétünk értelmét közelítjük meg. Bergyajevet 1948. március 26-án temették el a Párizshoz közeli Clamart temetőjében. Temetését ortodox papok végezték, mint Nicolas Eremin, (később a Moszkvai Patriarchátus Nyugateurópai metropolitája), aki a párizsi ortodox templomon keresztül ismerte a filozófust. Temetési szertartásán ott volt még a szerzetes Sergej Schewitsch mellett Stefan Swetozarew archimandrita is, aki az élete vége felé közeledő Bergyajevvel köthetett jó barátságot. Swetozarew azt írja Bergyajevről: „Az ortodox egyház hívő tagjának tekintem Bergyajevet”.⁴

Bergyajev halálának ötvenedik évfordulóján (1998-ban) Stephen Janos ortodox pap azt írja, hogy az az orosz vallásfilozófiai áramlat, melynek Bergyajev is tagja volt, nagymértékben járult hozzá ahhoz, hogy az egyházi élet és a keresztény hit elmélyedjen, a keresztény integritás erősödjön, s olyan erős az egyházat és keresztény hitet érintő kísértések elleni küzdelemnek lett harcosa, mint amilyen a felületes formalizmus, a beszivárgó nominalizmus és a gyakran megjelenő sekélyes fanatizmus.⁵

Georgij P. Fedotov részletes jellemzésében Bergyajev úgy jelenik meg, mint fáradhatatlan gondolkodó, aki nagyon jól ismerte a nyugati filozófiát, ugyanakkor számos értékes elemét vette át az orosz gondolati hagyománynak (Dosztojevszkij, Komjakov és leginkább Szolovjov hatásai tükröződnek vissza írásaiban), hogy azokat a Nyugat számára, mint új látásmódot közvetítse.⁶ Írásaiban olykor túlzásokra és első ránézésre el-

3 A későbbi fejezetek utalnak majd arra, hogy Bergyajevnek milyen olyan elméletei, elképzelései vannak, amelyek nagyon nehezen vagy talán egyáltalán nem egyeztethetőek össze a keresztény tanítással.

4 http://www.berdyaev.com/berdiaev/bambauer/Berd_Funeral.html

5 Vö. <http://www.chebucto.ns.ca/Philosophy/Sui-Generis/Berdyaev/essays/50.htm>

6 Vö. <http://www.chebucto.ns.ca/Philosophy/Sui-Generis/Berdyaev/essays/fetodov.htm>

lentmondásokra találunk, miközben Bergyajev számos gondolati fronton egy időben vívja csatáit. Ennek ellenére elmondható, az ellentmondásosság csak a felszínt jellemzi, hiszen mindvégig rendületlenül kötődik alapvető metafizikai világszemléletéhez, melyet már az 1911-ben (*A szabadság filozófiája*) és 1926-ban (*A kreativitás jelentése*) megjelent jelentős könyveiben rögzített. A nyugati gondolkodók közül nagy hatással vannak rá Kant, Marx, Nietzsche, Böhme, akiknek ellentétes alakjait nagyszerű eklektikus szintézisben sikerült látnia és láttatnia, kiegészítve azokat személyes és egészen sajátos tapasztalataival és gondolataival. Bergyajev filozófiája nem volt rendszerező, mind kifejezésmódjában, mind mondanivalójában szélsőségesnek tekinthető, ugyanakkor egyértelműen áthatja a mélységes moralitás. Kiemelte a gonosznak a világban való erős jelenlétét, miközben dualistának vallotta magát, s dualizmusának következtében így Platónhoz és Kanthoz kötődött erősen. A rosszat, a gonoszt látta az emberi szenvedésben, a halálban, a szabadságát elvesztett emberi életben. A rosszból adódó tapasztalati miatt nem képviselt optimista teodíceát. Szerinte Isten a világ teremtésekor a teremtmények szabadságának érdekében megvonta magától a mindenhatóságot. Szeretete pedig abban áll Istennek, hogy osztozik azzal a szenvedő emberiséggel, amelyik visszaélt saját szabadságával. Isten a világban az embereken keresztül cselekszik, akiket akarására inspirál, és akiknek kegyelmet ad. Szolovjovot követve képviselte az ember és Isten közötti együttműködés alapvető fontosságát, hiszen Isten Országa úgy jön létre majd, hogy abban Isten és ember közösen, együtt működve építkeznek. Ha az ember teljességében visszautasítaná az együttműködést, akkor Isten tehetetlen⁷ maradna.

Az emberről elsősorban azt állítja, hogy Isten képére teremtetett, amely istenképűség az ember lelkében, énjében, személyében áll fenn. Testi és

7 Nem csak ez az egyetlen gondolat, amelyben Bergyajev ütközik a keresztény teológia istenképével. Bergyajev szerint ugyanis nem abszolút létű Isten, mert személyes létét megelőzi az isteni (a személytelen isteni) világ léte, az isteni világ létét pedig megelőzi egyfajta ősalap (Urgrund), amely a tiszta lehetőség és a tiszta szabadság. Tehát a szabadság megelőzi Isten létét, emiatt a gonosz erős hatása is a világban, mert ő is ebből a szabadságból fakad. Talán ez a legsebezhetőbb, legproblémásabb eleme a bergyajevi Istenről való gondolkodásnak. – Ernst Breisach rámutat, Bergyajev egyértelműen Jakob Böhme-től veszi át az elméletet, amely szerint, a világ kezdetén az Urgrund áll, s ebből fakad majd az isteni lét is. Az Urgrundról misztikus és szimbolikus nyelvezetben beszél Böhme, s benne egyfajta kozmikus titkot lát. Ez az ősakarat a világ kezdete és alapja, minden más csak ebből következhet; ebből az újkori gondolatkörből fakad a bergyajevi Isten abszolút létét illető problémás megközelítés. (Vö. <http://www.chebucto.ns.ca/Philosophy/Sui-Generis/Berdyaeve/essays/breisach.htm>)

lelki mivoltával az ember a bukott állapotú világ részese, amely le akarja őt igazni, de az ember személyében és szellemében megmarad a szabadság hordozójának. Az orosz gondolkodó minden erejével az emberi személy mellett állt ki, s annak szabadsága érdekében küzdött. Egyaránt támadta a kapitalizmust és a kommunizmust, mert felismerte azok embert tipró ideológiáit.

2. Bergyajev mint orosz és mint perszonalista gondolkodó

Török Endre elsősorban úgy látja⁸ Bergyajev személyét, mint aki egyértelműen az orosz lélek egy eklatáns megjelenítője. Az orosz népnek van egy jellegzetes tulajdonsága: gyakran hajlik szélsőségekre, és benne nagyon erős ellentétek egyesülnek. Az oroszok azok, akiket meg lehet igézni és ugyanakkor kétségbe is lehet őket ejteni, a végsőkig képesek a szeretetre és gyűlöletre is. Szélsőségeikben és ellentmondásaikban a zsidó néphez hasonlítanak, s éppen ezért egyáltalán nem véletlen, hogy olyan erős a küldetéstudatuk. Az orosz nem tisztán európai és nem is csupán teljesen ázsiai, hanem egy roppant „kelet-nyugat, amely egyesíti a két világot”. Ez a két elv harcolt mindig egymással ebben a népben, mint ahogyan Bergyajev személyében is. Az orosz gondolkodó egész pályáját egyfajta szellemi fájdalom járta át, elkísérte őt útján a metafizikai szenvedés megtapasztalása, a gonosz hatalmának nyomasztó érzete, amely egyszerre tette áldozattá és szörnyeteggé is az embert. Bergyajev szerint ugyanis az ember a diabolikus erők játéka folytán hol áldozatként lett szörnyeteg, hol pedig szörnyeteggént lett áldozattá. Leginkább Nietzsche és Dosztojevszkij érintették meg, de minden filozófiai irányzatot ismert már annyira, hogy kérdéseire a válaszokat kereshesse azokban. Igyekezett az ember eszkatalogikus vonásaira koncentrálni, ami jellemzője volt az orosz vallásbölcseletnek Szolovjov, Sesztov és Bulgakov esetében is.

Röviden említünk meg még két filozófust, akiknek jól ismert gondolatai sokban hasonlítanak Bergyajev emberképéhez. Gabriel Marcel szerint az interszubsztivitás egy állandó az embert alapvetően meghatározó nyitottság a másik felé. Az embereket mindig a másik emberhez való viszonyukban kell látnunk, nincs ugyanis ember ember nélkül, s minden tettünk eredője a másikkal megélt viszonyunknak a közegében bontakozik

8 Török E., „Utószó”, in Bergyajev, *Az ember rabságáról*, 335-340.

ki. Ennek az interszubszejtivitásnak természetesen van egyfajta fenyegetett mivolta is, hiszen az emberi én bármikor becsukódhat és önmaga foglyává válhat. Martin Buber szintén eleve feltételezte az ember másokra való nyitottságát, a személy meglétét éppen a dialógusra való képességben látta igazoltnak, hiszen a személy úgy és azáltal, azon keresztül jelenik meg, hogy kapcsolatba lép a másikkal. Ezenfelül minden Te érintésében az örök élet van jelen, egy esély arra, hogy az Én-Te viszony önmaga földi korlátozottságát meghaladva, az abszolút Te, azaz Isten felé törekedjék. Bergyajev is alátámasztja az emberi személyről szóló értekezéseiben, hogy az ember a kapcsolatok embere, személye a kapcsolatok közegében lesz személy, és ezzel egyidőben ez az emberi személy a transzcendálás feladatát hordja magában.

3. Az emberi személy

3.1. Az emberi személy, mint talány

Az ember Bergyajev szerint mindenekelőtt talány, de nem úgy, mint társadalmi lény, vagy mint a természet része, hanem mint személy, akinek egyedüli a sorsa és egyedüli az arca. Az ember természetében rendkívül sok ellentmondás van, az ember olyan polarizált lény, akiben megtalálható az alantasság, a démoni ösztönös-tudatalatti, s ugyanakkor tagadhatatlan benne az isteni princípium és létének magasztossága. Egyesek szerint csak a gazdasági érdekek, a tudatalatti, a szexuális vágyai hajtják, és a gond vezérli őt. Dosztojevskij szerint egyenesen igényli a gyötrelmet és szenvedést, Kierkegaard azt mondja, hogy lénye a félelemtől és kétségbeeséstől elszakíthatatlan, Nietzsche szerint pedig a hatalom akarása és a benne lévő kegyetlenség az, ami létének bukottságára utal. Az ember mindenekelőtt azonban személy, és személyi mivolta az, ami a világon semmi mással össze nem hasonlítható, semmi máshoz nem mérhető. „Az az ember, akit a biológia és a szociológia ismer – az ember, mint természeti és társadalmi lény – valóban a világ és a világban zajló folyamatok szülötte. A személy azonban, az ember, mint személy, nem a világ gyermeke, máshonnan származik”.⁹ Az ember a szelleme által válik személyé és nem pedig a természete miatt. A személy egy mikrokozmosz, egy teljes univerzum. Leibniznél, Renouvier-nál a monász egyszerű szubsztancia, mely egy bonyolult képződmény része.

9 BERGYAJEV, *Az ember rabságáról*, 24.

A monász önmagába zárkózott, zárt, nincs se ajtaja, se ablaka. „A személy számára azonban megnyílik a végtelen, ő maga a végtelenbe lép, és azt magába engedi, önfeltárulásában a végtelenre irányul”.¹⁰ Egyszerre tükrözi az univerzális végtelent és az individuálisan különöset; ő maga nem része az univerzumnak, hanem éppen fordítva, az univerzum a személy része. A személyi létünk továbbá nem megdermedt állapotot jelent, hanem állandó kibontakozásban, fejlődésben gazdagodik. Minden személynek van tehát egy sajátos fejlődési folyamata, ami kitart az egész emberi élet idejére. A személy semmi esetre sem kész adottság tehát, hanem az ember feladványa, ideálja és feladata. Senki sem mondhatja el magáról, hogy teljes mértékben kiforrt, végérvényes személy lenne, inkább feladatként egész életében önmagát kell építenie! „Személy áll már az út elején, és csakis ő, a személy áll az út végén is”.¹¹ Az emberi személyben sok minden van, ami általános emberi, mint pl. az, hogy történelmi és társadalmi jellege van, hagyományszerűség határozza meg, általános még az, amit az osztályból vagy a családból kap, ezeket mind utánozza vagy örökül kapja. Mindezek meglétén felül azonban eredeti, sajátos teremtő aktusokat kell végrehajtania. „A személy az én teljes gondolkodásom, teljes akarásom, érzéseim, teremtő aktusaim teljes világa”.¹² Kant szerint az embernek a morális-ésszerű természete személytelen, csak általános természet, amivel a perszonalizmus nem érthet egyet, így azt Bergyajev is elveti. A perszonalizmus ugyanakkor nem gyökerezhet sem az idealizmusban, sem a platonizmusban, naturalizmusban, életfilozófiában vagy evolúciós filozófiában sem, hiszen ezek a szellemi irányzatok általában felolvasztják a személyt egy személytelen kozmikus vitális folyamatban. Pontosan emiatt tesz szintén különbséget Max Scheler a személy és az organizmus, a szellemi lény és a vitális lény között, amire Bergyajev is támaszkodhat.

A személy fogalmát vizsgálva azt is megállapítja Bergyajev, hogy az nem pszichológiai kategória és nem is biológiai. A személyt, mint etikai és szellemi kategóriát kell megragadnunk, de nem azonosítható és nem összekeverendő a lélekkel sem! A személyben van egy felületi és egy elkülönülő mély én, amit Tolsztoj tudott remekül szemléltetni. Az ő írásainak tükrében az ember külsőséges, feltételes, hazugsággal teli, álarcozott életet mutat a társadalom, állam és civilizáció felé, ugyanakkor belső, igazi életét éli meg

¹⁰ *Uo.*, 25.

¹¹ *Uo.*, 27.

¹² *Uo.*, 29.

az ember bensőséges realitásokkal, amikor az élet mélységeivel szembesül. A felületi énünk racionalizált, szocializált és civilizált, ami nem a személy megnyilvánulása bennünk, hanem annak szélsőséges esetben eltorzulása vagy akár bezárkózása is lehet, képes akár a meghasonlásra is, mint ahogyan az a primitív emberek vagy elmebetegek esetében is előfordul.¹³ A személy a társadalomtól és természettől való függetlenséget jelenti, nem tűr meg semmi tárgyiasítást, mert ha tárgyiasítják, az rögtön a személy halálát jelenti. A személyi mivolton keresztül lesz az ember a szubjektum a szubjektumok között, akiben semmi determináció sincs, csak a teremtő aktusok, mellyel a saját jövőjének keletkezését szabad elhatározásaiban okozza.

A személy, mint egzisztenciális középpont feltételezi a szenvedések és az örömök érzékelésnek a képességét. A tárgyi világban semmi sem rendelkezik ezzel az érzékelő képességgel. „A személy nem csupán a fájdalom érzékelésére képes, de bizonyos értelemben ő maga a fájdalom. A személyiségért folytatott harc, a személy állítása fájdalmas. A személy önmegvalósítása ellenállást feltételez, azt követeli, hogy harcoljunk a világ rabságba döntő hatalma ellen, és ne alkalmazkodjunk a világhoz. Ha az ember lemond a személyiségéről, és hajlandó feloldódni a környező világban, fájdalma csökkenhet, így könnyen kapható rá az ember. A rabság elfogadása csökkenti a fájdalmat, a rabság elvetése pedig növeli.”¹⁴

Az ember önmagát meghaladja, transzcendálja, így realizálja magában a személyt. A szubjektivitásból egyrészt az objektiváción keresztül lehet kilépni, ilyenkor az emberi lény a tárgyi világba kerül, elidegenedik magától. A másik kivezető út a transzcendálás, ami a transzszubjektívhez vezet, ezek azok az utak, melyeken Istennel, a másik emberrel, a világ belső életével lehet találkozni. Az objektiváció során az ember a determináció hatalmába kerül, a személytelenség birodalmába; a transzcendálás során a szabadság birodalmába kerül, s amivel ott találkozik, az személyfölötti, de nem nyomja el a személyiségét. A személyt az jellemzi, hogy soha sem lehet elég önmagának, soha nem jelentheti a végső célt önmaga számára, létezéséhez szükség van valami másra.¹⁵

¹³ *Vö. uo.*, 30.

¹⁴ *Uo.*, 33.

¹⁵ *Vö. uo.*, 35.

3.2. A személy és a test-lélek kérdése

Bergyajev úgy gondolja, hogy a személy kérdése egészen más típusú, mint a lélek és a test kapcsolatának iskolás kérdése. A személy biztosan nem azonos a lélekkel, amely lelket megkülönböztetnek attól a testtől, ami összeköti az embert a természet erejével. A személy az embernek a teljes képe, és ebben az emberképben a szellem princípiuma uralkodik az ember minden lelki és testi ereje fölött. A szellem teremti meg a személy egységét, és ebbe az egységbe beletartozik az ember testi és lelki mivolta is. A régi, Descartes-tól eredő test-lélek kettőség teljesen hamis és idejétmúlt. Nincs ilyen kettőség, ami az embert kiterjedt és gondolkodó szubsztanciák egybekapcsolódásában ragadná meg. „A lelki élet átjárja a test egész életét, ahogy a testi élet is hat a lélek egészére. Lélek és test vitális egysége él az emberben. A dualizmust nem a lélek és test alkotja, hanem a szellem és a természet, a szabadság és a szükségszerűség.”¹⁶

Az ember test-lélek természetének, szellemi, személyes létének megértésében sokat segít az emberi arc. Az emberi arc nem lehet pusztán egy kozmikus folyamat tetőpontja vagy annak legnagyobb eredménye – ahogyan azt az evolúciós elmélet képviselői gondolják –, hanem olyan szellemi erő hatását feltételezi, amely meghaladja a természeti erők körforgását. A világ életében a legcsodálatosabb jelenség az emberi arc, hiszen rajta keresztül egy másik világ fénylik át. A személy arcán keresztül is a saját maga egyediségével, utánozhatatlanságával lép be az egyetemes természeti folyamatokba. Amikor a másik embert látjuk, akkor annak arcán keresztül nem a testi, hanem a lelki életét fogadjuk be. Ennek alapján pedig a lelki életet, a másik ember lelki életét sokkal jobban ismerjük, mint a testit. A test formája szellemi-lelki jellegű. A kereszténységnek is meg kellett haladnia az elvont spiritualizmust, amely szembehelyezte a szellemet a testtel. A szellem tehát a testet is magában foglalja, átszellemíti, és új minőséget ad neki. Többé már nem materiális, fizikai jelenségként fogjuk fel a testet, ami homlokegyenest szemben állna a lélekkel! A szellem az, ami formát sugároz a testnek és közben a lélekkel való egységét is megadja. Az emberi személy tehát szellemi-lelki-testi egységet alkot, és a természeti világ determinizmusa felé emelkedik.

Érdekes azt is megfigyelni, hogy milyen összefüggés van az ember testi jogai és személyi méltósága között. A személyt erő legfelháborítóbb

¹⁶ *Uo.*, 37.

sérelmek elsősorban a testet sújtják. Az emberi testet éheztetik, ütik és gyilkolják, a gyötrelmek a testen keresztül terjednek át az egész emberre. Önmagában a szellemet sem ütni, sem meggyilkolni nem lehet. Amikor az embert testében sértik, bántják, akkor személyi méltóságát tiporják, ami szintén arra utal, hogy az ember személyi léte a testi, lelki és szellemi szférákat egyesíti és egységesíti magában.¹⁷

A tomizmus tanítása az anyaggal hozta összefüggésbe az individualitást: nem a forma, hanem az anyag individualizál, a forma ugyanis univerzális. A tomista filozófiának ezt a tanítását az ember esetében biztosan nem tudjuk elfogadni, azonban az egyértelműen megköszönhető neki, hogy elvégzi a személy és az egyén közötti igencsak fontos különbségtételt. Leibniz számára a személy lényege önmagának tudata, azaz a személy képe a tudattal van összefüggésben. Kant jelentős változtatást hajt végre a személy értelmezésében, mert annak intellektualista értelmezésétől áttér az etikaira. Kant filozófiájában a személyt már nem köti a természet determinációja, hanem egészen függetlenné válik a természet mechanizmusától. Ezért a személy nem fenomenon a fenomenonok között, hanem noumenon, s ebben a minőségében magában való cél, nem pedig eszköz, hanem önmaga által és önmagáért létezik.

Az individuum az anyagi világgal áll kapcsolatban, abból táplálkozik, s az individuum az, ami társadalmi, biológiai és természeti lény. A személy ezzel szemben szellemi kategória, nem természeti. A személy mivoltában lesz az ember független a természettől, társadalomtól, államtól, de nem azért hogy egocentrikus izoláltságban legyen, mint ahogyan azt az individualizmus követelné meg. „A személy nem apától és anyától születik, hanem egy másik világból érkezik, ez jelenti a szabadságot, s a világ determinációja feletti győzelmet”.¹⁸ Charles Péguy szerint az individuum nem más, mint a minden emberben ott ülő polgár, akinek legyőzésére az ember hivatott. A személyként élő ember legyőzi a maga egocentrikus bezártságát, az univerzumot tárja fel önmagában, ugyanakkor ragaszkodik a környező világtól való függetlenségéhez, méltóságához. Ha személy, akkor nem csak individuum, aki számszerűleg különbözne a többi embertől.¹⁹ A személyre mindig a belső egység és a teljesség jellemző, míg az individuumot szétszaggathatják a világ erői. A személy nem lehet teljes

17 *Vö. uo.*, 39.

18 *Uo.*, 43.

19 *Vö. uo.*, 44.

mértékben világpolgár és állampolgár, a személy sokkal inkább Isten Országának a polgára.

3.3. A személy, mint cél, mint Istenre való nyitottság

A régi, általános teológiai megfogalmazások tükrében Isten azért teremtette az embert, hogy az dicsőítse őt. Bergyajev szerint ez a teológiai doktrína nem csak az embert, hanem Istent is lealacsonyítja. A személyek közötti viszony ugyanis nem lehet eszköz és cél viszonya, hiszen minden személy öncél. Az eszköz-cél viszony kizárólag az objektiváció világában létezik, ez csak a tárgyak területén törekedhet érvényességre. Isten azonban az embert nem eszközként és nem dicsőítésének céljából teremti meg. A személy létezése mindazonáltal már utal Isten létére is. A személy ugyanis nem emelkedhetne föl, nem tudná magát realizálni, ha nincsenek személy fölötti értékek, ha nincs Isten, ha nincs az életnek isteni magassága. A személy létének feltétele, hogy utat talál másokhoz, hiszen ha önmagába zárulna, akkor levegő híján megfulladna.

Az egocentrikus ember híján van az emberiségnek, nem az élő, konkrét embereket szereti, hanem az egocentrizmusát tápláló absztrakciókat. Az értékek perszonalista átértékelése szerint erkölcstelen minden, amit nem a konkrét emberhez és annak létezéséhez fűződő viszony, hanem kizárólagosan az általánoshoz, a társadalomhoz, a nemzethez, az államhoz, az elvont eszméhez, az elvont jóhoz, a morális és logikai törvényhez fűződő viszony határoz meg. Ez ellen tiltakozott Kierkegaard is, leginkább akkor, amikor a hegeli filozófiával állt szembe, mert abban az általánosnak a személyessel szembeni túlhangsúlyozását²⁰ vélte felfedezni.

Fontos még továbbá az is, hogy a személy igazán csak akkor emberi személy, ha istenemberi személy is egyben. A személyt nem a tárgyi világ formálja, hanem a szubjektivitás, amelyben ott rejlik Isten képének ereje. Az emberi személy istenemberi lény. Természetesen a teológusok rögtön ellenvethetik ebben az összefüggésben, hogy csak Jézus Krisztus volt Istenember, mert maga az ember teremtett lény, és így nem lehet istenember. Bár az ember nem olyan értelemben istenember, ahogy Krisztus az Egyetlen Istenember, de van isteni elem az emberben, azt mondhatjuk, két

²⁰ Bergyajev emiatt az általános elleni tiltakozás miatt hivatkozik még Kierkegaardon kívül szívesen Ibsenre, Dosztojevszkijra és Nietzschére is, akik a racionális filozófia ellenzői is egyben, hogy ezzel is az egyénire, annak kimagasló értékére fordíthassák minden ember figyelmét.

természet tükröződik vissza rajta, két világ keresztezi egymást benne. A kép, amelyet magában hordoz, egyaránt emberi és isteni, és annak mértékében emberi kép, ahogyan megvalósítja Isten képét.²¹ Bergyajev szerint az isteninek kell előzőleg átjárnia az emberi személyt, hogy aztán az emberi személyből kiinduló emberiség járhasa át a világ egészét: „Odabenn a személy Isten képén keresztül tesz szert önnön képére, azáltal, hogy az isteni átjárja az emberit, kívül pedig azt jelenti az igazság megvalósítása, hogy a világ, a társadalom, a történelem a személy képétől függ, átitatódik a személlyel. Pontosan ezt vallja a perszonalizmus. Bensejében a személy az istenemberség által kap erőt és szabadul fel, kívül pedig az egész világ, az egész társadalom és az egész történelem az emberség révén, a személy elsőbbsége révén lényegül át, és lesz szabad. A komunitáriusság belülről árad kifelé, és ez a mozgás nem objektiváció, nem veti alá a személyt a tárgyiságnak. A személynek istenemberinek kell lennie, a társadalomnak pedig emberinek. A hazugság és a rabság forrása az istenemberség objektivációja a társadalomban, a történelem útjain. Ez hozta létre a hamis objektív hierarchizmust, amely ellentmond az emberi személy méltóságának és szabadságának. Ezzel kapcsolatos a hamis szakralizáció”.²² Ennek alapján tehát az ember önmegvalósulásához mindenképpen Istenre van szükség,²³ s ha ez a hiteles emberi önmegvalósulás már megtörténik, akkor lehet igazán emberi történelmet vezetni, emberi társadalmat építeni.

Nincsen tehát emberi személy transzcendens nélkül, csak a transzcendencia fényében bontakozhat és fejlődhet minden személy. „A személy szemben találja magát a transzcendenssel, és önmaga megvalósításakor transzcendál. Éppen rá mélységesen jellemző a szorongás és a sóvárgás. Az ember úgy érzi, feneketlen mélység tátong alatta, és különösen éles ez az érzés az emberben mint személyben, aki már elszakadt az ősi kollektivitástól”.²⁴ Más gondolkodókhhoz hasonlóan (Kierkegaard megelö-

21 *Vö. uo.*, 55.

22 *Uo.*, 57.

23 Ebben az összefüggésben röviden beszél még Bergyajev Isten tulajdonságáról is. Véleménye szerint, ha a szeretet képességét Istennek tulajdonítjuk, akkor a szenvedés képességét sem tagadhatjuk meg Tőle. Az ateizmus Isten ellen lényegében mint elvont lét, elvont eszme, elvont lényeg ellen irányult, és megvolt a maga igazsága. Mivel az emberek Istent sokszor inkább, mint elvont, absztrakt lényegiséget próbáltak meg bemutatni, így ez szükségszerűen talált sok esetben ateisztikus elutasításra. Isten csak a Fiún keresztül fogható fel, a Fiú pedig a szeretet, az áldozat és a szenvedés Istene, és mint ilyen személyes és személyként feltárulkozó Isten. (*Vö. uo.*, 62.)

24 *Uo.*, 63.

zi, Heidegger majd követi az orosz filozófust ebben a megkülönböztetésben) Bergyajev is megkülönbözteti a félelmet és a szorongást. A félelemnek konkrét okai vannak, a veszéllyel, a mindennapi empirikus világgal áll kapcsolatban. A szorongást ellenben nem az empirikus veszély kelti, hanem a lét és a nemlét titka, a transzcendens szakadék, az ismeretlen, ami feltárul az ember előtt. A félelem összefügg a gonddal, a szenvedések, a csapások rettegésével, továbbá nem gondol a magasabb rendű világra, mindig lefelé irányul, az empirikushoz szögezett, a tárgyisághoz tapadó érzése az embernek. A szorongás viszont a transzcendenssel határos állapot, s amiből fakad, az az örökkévalóság és a sorsunk. A szorongásából kifolyólag sóvárog az ember, amely sóvárgás mindig felfelé irányul, és az ember magasabb rendű természetét tárja fel. Elhagyatottságot, magányt és a világ idegenségét érzi az ember sóvárgása közben. A sóvárgás közege pedig az ember számára elképzelhető legkínzóbb élmény, ami az idegenség, az otthontalanság érzete. Ilyenkor érzi azt az ember, hogy van egy magasabb világ, ahol az ember otthon érezhetné magát.

3.4. A személy és a szeretet

A személy elválaszthatatlan a szeretettől, mint ahogyan pl. a zseni, géniusz sincs meg szenvedély nélkül. A szeretet ugyanis a személy megvalósulásának az útja, enélkül a személy fejlődésében megrekedne. A szeretet meghatározza és felismeri a személyt, mindent, ami pótolhatatlanul egyéni benne, örökre szólóan igent mond rá, pontosan ebben rejlik értelme. A szeretet feladata az, hogy felismeri és igenli az emberi személyt, miközben ennek a szeretetnek különböző osztályai, válfajai alakultak ki. Alapvetően kétféle szeretet van a bergyajevi megkülönböztetés szerint: a felemelkedő és a leereszkedő, az erosz és az agapé szeretete. Az erosz a szépség, a legfőbb jó, az isteni tökély szeretete. Ez a magasság vonzása, a felfelé törekvés, lelkesültség, a fogyatékos lény teljesebbé válásának mozgatója, a szegény lény gazdagodása, hogy többé, gazdagabbá lehessen. Ebben az összefüggésben éppen az emberi nemiség az, ami fogyatékoságot jelent, sóvárgást ébreszt a teljessé válás iránt, és egyfajta teljesség felé ösztökél. Az erotikus szeretet az emberi nemiség tükrében mindig feltételezi a fogyatékoságot, a nem-teljességet, egyfolytában sóvárogja a kiegészülést és a vonzódást. Ez az az út, az erosz útja, ami Platón szerint az érzéki világból vezet felfelé az eszmék világába.

Az érosz-szeretetnek, a felemelkedő szeretetnek egyesülnie és ötvöződnie kell a leereszkedő szeretettel, a száanalom- és együttérzés szeretettel Bergyajev tanításában. Az érosz-szeretet ott van minden választáson alapuló szeretetben, a barátságban, a hazaszeretetben, sőt a filozófia és a művészet ideális értékei iránti szeretetben, ott van a vallási életben is. A karitatív szeretet a másik oldalon leereszkedés, nem kapni, nem gazdagodni akar, hanem ad, áldoz, elmerül a szenvedő világban, a sötétségben agonizáló világban tölti be nélkülözhetetlen szerepét. Az érosz-szeretet kölcsönösséget igényel, a száanalom-szeretetnek azonban egyáltalán nincsen szüksége viszonzásra, ebben rejlik ereje és gazdagsága. „Az érosz-szeretet a szeretett másíknak a képét Istenben látja, látja az ember isteni eszméjét, a szeretett lény szépségét. A száanalom-szeretet előtt a másik Istentől elhagyottan jelenik meg, amint elmerül a világ sötétségében, a szenvedésben, vagy akár a csúfságban”.²⁵

3.5. A személy és a halhatatlanság

Bergyajev mindenekelőtt a kereszténység tanítására támaszkodik akkor, amikor tényként állítja az ember halhatatlanságát és feltámadását. A halhatatlanság szerinte csak teljes lehet, alatta az egész személy halhatatlanságát kell érteni, az az ember fog feltámadni, akiben a szellem uralkodik az emberi lelki és testi valóság fölött. Az emberi személy szétbomláson és szétszakadáson keresztül, a halál szétmarcangoló történésén keresztül jut el a maga teljes helyreállításáig. Tudnunk kell, hogy nincs természetes emberi halhatatlanság, mint pl. a platonizmus tanításában, hanem csakis a személy feltámadása és örök élete létezik, mégpedig Krisztus által, az ember és Istene egyesülése által. Az örök élet ennek fényében ajándék, és nem mint az emberi természethez automatikusan hozzájáruló adottság jelenik meg számunkra.

A halál értelmezésében Bergyajev sokat merít még Fjodorovtól, aki szerint a halál ellen harcolni kell, egyrészt személyes, másrészt közösségi szinten is. Az individuum meghal, hiszen az az emberi faj folyamatában született, de a személy nem halhat meg, mert az nem az emberi faj folyamatának a szülőtte. A halál olyan jelenség, ami a természeti törvények következményeként az elkerülhetetlen biológiai folyamatok történése, s ami az ember számára a legindividuaisabb és legszemélyesebb. A halál minde-

²⁵ *Uo.*, 67-68.

nekelőtt befejezi az emberrel és kozmoszsal való kapcsolatot és kommunikációt. Az ember azonban a halhatatlan szellemi princípium által képes a halál utáni átlényegülésre. Ez feltételezi az aktivitást, áttörést mindenféle szükségszerűségen, hiszen a halál legyőzése teremtés, az ember és Isten közös teremtése, a szabadságnak az eredménye. A halhatatlanság tagadása így nem más, mint kimerültség, lemondás az aktivitásról, lemondás az embert érintő legmagasabb rendű tettről. Ezért van nagy súlya és fontossága a történelemnek, az abban folytatott küzdelmeknek, még ha sok is bennük a kudarc, hiszen ezekben a küzdelmekben az emberi szabadság és az emberi élni akarás válik kitapinthatóvá. A halál kapcsán továbbá különbséget kell tennünk a kozmikus és az egzisztenciális idő között is. Bergyajev szerint a „feltámadás az idő legyőzését jelenti, nemcsak a jövő, hanem a múlt megváltoztatását is. Erre nincs lehetőség a kozmikus és történelmi időben, de az egzisztenciális időben van. Ez az értelme a Megváltónak és Feltámasztónak”.²⁶

Manapság sokan törekszenek arra, hogy a halál és halhatatlanság problematikájáról eltereljék az emberi figyelmet. Ezt azonban csak az emberi felületesség engedheti meg, hiszen ez számít az emberi lét alapproblémájának, s ezért fakad tulajdonképpen minden vallás a halálhoz való viszonyulásból, mert ez az embert érintő legfőbb kérdés. A halhatatlanságra utalnak a filozófiai és vallási tanok egymásutániségükben és egymásmellettiségükben: az ideák és értékek halhatatlanságának idealisztikus tana, a teljes ember feltámadásának képzete a keresztény tanban, a misztikus-pantesita tan az istenséggel való egyesülésről, a lelkek újbóli megtestesülése a reinkarnációban, a halálfélelem csökkentése a társadalommal való egyesülésen keresztül, a földi boldogság ígérete. Homérosz szerint van valami az emberben, ami a halál által szabadul meg, ez a lélek. Hésziodosz szerint az ember halálában istenséggé alakul, s így a halhatatlanság egyenlő az isteni léttel. Más görög felfogás szerint csak a hősök halhatatlanok, hiszen félistenek, a többi ember halandó. A halhatatlanság képzete összefüggésben állt a dionüszoszi kultusszal is, melyben az emberfeletti és az embertelen vegyültek össze, melyben az emberi eltűnt. Maga az ember halandó, de van benne egy titáni, egy dionüszoszi elem, ami halhatatlan. Herakleitosz szerint az emberben a lélek halhatatlan, ami tűz, s ami ugyanakkor mindenben ugyanaz, tehát nincs személyes halhatatlanság. Anaxagorasz is

²⁶ Török E., *Uitászó*, 340.

úgy véli, nem az egyedi és különleges, hanem csupán az általános a halhatatlan az emberben.

A testi halál a komplex biológiai összetétel szétesése. A személy azonban a szellemi elv segítségével az egység és a tartósság az organizmus sokoldalú összetettségével szemben. A halál a jelenségek világában uralkodik, ami a kozmikus és történeti időnek van alávetve. A halál az emberi végzethez tartozik, a legirracionalisabb és megrázóbb emberi tapasztalat. A halál szellemi jelentésének azonban semmi köze a biológiaihoz. Tévedés azt gondolni, hogy a természetben van a semmi. A természetben nincs a nem-lét, a semmi. A természet az átalakulást, szétesést, újraképződést, és a fejlődést ismeri. A semmitől, nem-léttől, szakadéktól való félelem tehát csak a szellemi világban létezik. A halál, ami a természetben uralkodik, természeti halál; a haláltól való félelem, és halál fölötti győzelem azonban szellemi természetű. Egészen más lesz a jelentése a halálnak, ha az ember egzisztenciális szempontból tanulmányozza, nem pedig tárgyként szemléli, amit a külső világba vetít bele. Az emberi személy valóságosabb, mint a világ, egy noumenon, ami a fenoménnel áll szemben, legbensejében az örökkévalósághoz tartozik. Az emberi lélek a test által lehatárolt, természeti adottságoktól függ, de bensejében végtelen.

A pokolhoz kötődő lidércnyomás a végtelen és örök összekeveréséből fakad. Az örök pokol ideája értelmetlen. A pokol nem örök, hiszen nincs más örökkévalóság csak az isteni. A pokol rossz végtelenség, az időből való kilépésnek a képtelensége, hogy az örökkévalóba fordulhasson. A test feltámadását is szellemi értelemben kell venni. Az átlelkésített test a mag, s a szellemi test az aratás. Az ember halhatatlan, mert egy isteni elvet hordoz magában. De nem csak az isteni halhatatlan az emberben, hanem a teljes a szellem által megragadott organizmus. Éppen az emberben lévő szellemi elv az, ami egzisztenciájának végérvényes eltárgyiasításával áll szemben, amelynek végén a halál áll, az idő áramlásába való alámerülés. Halhatatlanságomat nem tudom más emberek és a világ halhatatlanságától elválasztani. Aki a szeretetben van, annak személyes halhatatlanságát illető elképzelései mindig összefüggésben állnak az általános eszkatalógiával. Éppen a szeretet a legfontosabb fegyver a halál uralmával szemben, sőt a szeretetnek kell a halált legyőznie! Aki szeret, az a halál felett győzedelmeskedhet. Krisztus legyőzte a halált, mert ő a mindent átfogó isteni szeretetnek a megtestesülése. A szeretetnek további tulajdonsága, hogy vágyia kell mindenki haláltól való megmenekülését az általános feltámadáson

keresztül.²⁷ A szeretet tehát az a lényegi szellemi erő, amely megszabadít a haláltól és halhatatlanságot kölcsönöz, hiszen erősebb a halálnál. A szeretet a személyhez tartozik, és egyfolytában követeli számára a halhatatlanságot. Az eroszban az ember emelkedik Istenhez, az agapéban Isten hajol le az emberhez, hogy megnyílhasson a halhatatlansághoz vezető út.

4. Új antropológia

4.1. Egy új antropológia kritériuma

Amikor az emberi személy fogalmát bontja ki az orosz filozófus, akkor egyáltalán nem titkolja véleményét, amely szerint sok szempontból elégtelennek, hiányosnak tartja a humanizmus, a skolasztika, sőt az egyházatyák antropológiáját is. Célja az lenne, hogy egy igazán vallásos és metafizikai antropológiát alkosson meg. Ennek szerinte az a fő kritériuma, hogy az ember alapjait és gyökereit az isteniben, az istenhasonlatosságban találja meg! Ha az emberről akarunk képet festeni, akkor előbb az Istenhez kapcsolt istenképünket kell tisztáznunk. Az ember mint olyan kevésbé emberi, sőt sokszor egyenesen embertelen. Nem az ember emberi önmagában, hanem Isten. Isten ugyanis megköveteli, hogy az ember emberi legyen, míg az ember ezt csak nagyon kevésbé akarja.

Éppen így, Isten az, aki azt követeli, hogy az ember szabad legyen, s nem pedig az ember. Amennyiben az ember önmagában Isten képét valósítja meg, az ember képét valósítja meg magában, és fordítva, ha az ember képét valósítja meg magában, akkor Isten képét valósítja meg. Ebben rejlik az isten-emberi legnagyobb titka, ami tulajdonképpen az emberi élet legnagyobb titka. Az emberség az isten-emberség. Sajnos, az ember magában sokszor az animálisat, az állatit, illetve az állatiasat valósítja meg. Persze az állat önmagában nem megvetendő – hiszen Istennek teremtménye, csodálatos teremtménye –, de az emberi létnek megvan az a veszélye, hogy lesüllyedjen erre a szintre. Az állat önmagában sokkal jobb, mint az állati szintre lesüllyedt ember, az állatok továbbá sohasem süllyednek olyan alacsony szintre, mint amilyenre az ember tud süllyedni. Az ember mindezekelőtt szabadsággal és méltósággal felruházott lény, mikrokozmosz, de

27 Vö. BERDJAJEW, N., *Existentielle Dialektik des Göttlichen und Menschlichen*, (übersetzt von Bernhard Foß aus dem französischen *Dialectique Existentielle du Divin et de l'Humain*), Nördlingen 1951, 145-153.

saját magát fosztja meg emberségétől akkor, amikor létszintjének alácsúsz. ²⁸

Isten és ember között kétféle mozgás van: egyrészt megvan Isten irányulása az emberre és az ember irányulása is megvan az Istenre. Az ember az isteni élethez, annak teljességéhez szeretne felemelkedni, az Isten pedig az embert akarja magához felemelni, ez a kettős irányulás az, ami az isten-emberi drámát megalapozza és mozgatja. Isten és ember között tehát nem jogi, hanem sokkal inkább drámai kapcsolat van. Az ember Istenben akar megszületni és újjászületni, s ez a folyamat egy teogóniai folyamat. Örök ideájának fényében szemlélve ugyanis az ember Istenben hordja gyökereit, ami az emberré lett Istenhez köthető. Így mondhatjuk, hogy Istenben létezik egy időelőtti emberség, egy időt megelőző ember, akit a kabbala Adam Kadmennek jelöl. Az ember tehát az örökkévalóságban létezik, de önmagát az időben kell megvalósítania személyként. A krisztológiai dogma szimbolikus kifejezése az Isten és ember közötti egység igazságának. ²⁹

Az emberről alkotott helyes felfogásunkat a konkrét ember sokszerű struktúrája szokta megzavarni, hiszen ezt a sokszerűséget nehéz egységben látni és egységként felfogni. Az emberi személy tulajdonképpen egy harcnak az eredménye. Az embernek ugyanis kettős énje van, melyeknek olykor küzdeniük kell egymás ellen. Az egyik én, az igaz, a valós, a mély én, a másik én pedig szenvedélyek és képzetek által megalkotott én, ami fiktív, ami az embert lefelé húzza. A személyiség és annak fejlődése abban a folyamatban zajlik, mely választások egymásutánja, és kiiktatása mindannak, ami nem az én – így pedig teremtői folyamat. Az emberi szellemnek állandóan transzcendálnia kell, ahhoz kell felemelkednie, ami az ember felett áll, hogy ne tűnjön el, és ne veszítse el önmagát. A gőg és az önelégedettség vezethetnek az ember önelvesztéséhez, amikor a transzcendálás folyamata megszakad, mert arról önteltsége miatt lemond az ember. ³⁰

Fontos megértenünk, hogy az emberben többféle én létezik, de csak egy mély én van, ami az emberi személy metafizikai magja. Az ember egyfolytában egyszerre többféle világgal áll szemben, mint ahogyan tevékenységei is többfélék: ott van a vallás, a tudomány, a hétköznapi, a politikai, a gazdaság világa és az ezekhez kapcsolódó eltérő jellegű emberi tevékenységek sokasága. A világról alkotott fogalmunk is mindig egyfajta választás és

²⁸ *Uo.*, 106.

²⁹ *Vö. uo.*, 108.

³⁰ *Vö. uo.*, 109.

lehatárolás eredménye, hiszen sok elem eltűnik a tudatunkból, míg számos új másik pedig beérkezik abba, attól függően, hogy éppen melyik világ válik tudatossá számunkra, s melyiknek szenteljük oda figyelmünket. Amiel joggal mondja ebben az összefüggésben, hogy mindenki csak azt érti meg, amit már előzetesen önmagában megtalál.

A világtörténelemben Bergyajev látomásában három stádiumot lehet megkülönböztetni: van a kereszténységben lévő embertelenség stádiuma, az emberiség nem-keresztény stádiuma, s végül lehetséges az új, keresztény emberiség stádiuma. A nem-keresztény emberiség olyan magatartás, ami nem a konkrét emberit veszi figyelembe, hanem az absztrakt embert és absztrakt emberséget. A nem-keresztény emberiség az ember javát akarja, de hiányzik belőle a kereszténység biztosította reális ember- és világkép.

4.2. Az ember és nemisége

Vallásos antropológiát nem lehet felépíteni anélkül, hogy ne vennénk tudomást a szexualitás fontos szerepéről. Az ember nem tökéletes lény, mert akkor androgin lenne. Semmi más életszférában nem volt annyi elfajulás és alantasság, mint a szexualitás terén. Nem véletlen, hogy az emberek hosszú időn keresztül úgy rejtegették a nemiségüket, mint valami szégyent. Nemcsak az élet forrását és a vitális kibontakozás lehetőségét látjuk a szexualitásban ugyanis, hanem az emberi rabság egyik okát és az ember lehetséges megaláztatását is. A fiziológiai nemi szükséglet tiszta formában ritkán jelenik meg az embernél, többnyire lélektani bonyodalmak, erotikus illúziók kísérik azt. Az ember szexuális lény, azaz fél-lény, fogatékos, és a maga kiegészítésére törekszik, nemcsak fiziológiai, de pszichológiai szempontból is. A nem szétárad az ember egész szervezetén, s nem csupán a nemi szervekhez kötődő, speciális funkció. A nemiség az ember oldalának sokáig titkolt oldala volt, nem mertek róla beszélni. „A nem úgyszólván az ember bukottságának bélyegét jelenti, annak bélyegét, hogy az emberi természet elveszítette teljességét”.³¹ A hosszú titkolózást a nemről a XX. század törte meg: olyan személyek, mint Rozanov, Weininger, Freud. Míg az irodalom is korábban csak a szerelmet ábrázolta, addig a XX. századiak már a nemet is ábrázolták. Bergyajev véleménye szerint a nemi vágy és a nemi aktus „teljesen személytelen, nem tartalmaz semmilyen specifi-

31 BERGYAJEV, *Az ember rabságáról*, 276.

kusan emberit, ebben az ember megegyezik az egész állatvilággal. A nem azért, hogy az ember fogyatékoságát és tökéletlenségét jelenti, voltaképp nem más, mint a faj hatalma a személy felett, a közös hatalma az egyéni felett”.³² Az emberi természetnek tehát mély ellentmondásai fűződnek a nemiséghez. Az erotikusat és a szexuálisat nem szabad összekeverni, mert ezek alapvetően eltérő princípiumok, bár sokszor elnyelődnek egymásban. A nemek egyesülése biológiai és animális tény,³³ amíg a szeretet személyi rangú metafizikai elv.³⁴

Már említettük korábban az erosz- és agapé-szeretet bergyajevi különbségeit. A valóságban e két szeretetnek állandóan együtt kellene lennie, hiszen a szeretet nem más, mint személy és személy közötti viszony. A szeretet mindig az individuálisra vonatkozik, amely egyedüli, s ami individualitásában soha sem ismétlődhet már meg. Az emberek csak abban különböznek, hogy egyesek szeretnek és együttéreznek, mások pedig nem szeretnek és nem képesek együttérezni – ez a különbség a jók és a rosszak között, az igazi és a nem igazi emberek között. Erosszal úgy szeretünk, hogy az istenit szeretjük az emberben, az agapéval pedig úgy, hogy az Istentől elesett embert önmagában szeretjük odahajolva hozzá.

4.3. Az ember célja az ember szellemisége

Bergyajev gondolatvilágában nincs olyan emberség, ami független lehetne az istenitől, s ez pedig egy dinamikus, folyamatos kibontakozásnak a megvalósulása. Az emberség jelentése az ember teremtő természetének a kibontakozása, az emberi teljesség kibontakozása. A keresztény terminológia szerint van új Ádám, ami a régi Ádám felett aratott győzelmet jelenti. Az embernek egyfolytában meg kell emiatt újulnia, ki kell nyilvánítania emberségének teljességét. Ellentétben Arisztotelész, Aquinói, Kant, a racionalista filozófusok véleményével, nincsen abszolút változatlan emberi természet. Az ember változékony, mutat előrelépéseket és visszacsúszásokat, tudata mélyül és tágul, ahogyan szintén képes a beszűkülésre és felü-

³² *Uo.*, 277.

³³ Bergyajev az emberek testi kapcsolatát, a szexuális együttélést tehát többször is, mint pusztán állatias megnyilvánulást írja le. Sokak számára joggal tűnik ez ellentmondásosnak, hiszen az emberi személy integritásába előzetesen beleérti a testet, szellemet és lelket, utal arra, hogy az emberi test a személy kifejezésében segít, itt pedig – összeütközésbe kerülve az eddigi feltevéseivel – a testet, a testi aktust mint pusztán állatiasat akarja bemutatni!

³⁴ BERDJAJEV, *Existentielle Dialektik*, 113-115.

letességre is. Persze, Isten emberre vonatkoztatott szándéka nem változik; ez a cél az örök emberi, az emberségnek a teljessége. Az ember emberi mivoltában képes majd az örökkévalóságba lépni, s arra van hivatva, hogy Istenben éljen. Ezzel ellentétes irányú folyamat az, amikor az ember ideáját elárulják, eltorzítják, akik az emberben nem az emberi és isteni egységet valósítják meg, hanem az emberit a bestialitással kötik össze. Az emberi egzisztenciának az a legfőbb célja, hogy elérje a szellemit. Ha megfigyeljük az emberi testet és az emberi arcot, akkor abban a szellemi áthatottságot is látnunk kell! Ez a felsejlő szellemi lét, az ember szelleme nem mint szubsztancia képzelendő el, hanem abban sokkal inkább a szabadságot, a szabad energiát kell megragadnunk, ami egy másik valóságból tör be a természeti világba. Tényleges dualizmus tehát az ember esetében nem a test és lélek kettőségét illeti, hanem az anyagot és szellemet, a szellemet jellemző szabadságot és az anyaghoz kötődő szükségszerűséget. A szellem szabadság és nem pedig természet, egy másik világból tör be az anyagi világba, s a szolgaság megtörését célozza meg.³⁵ Miközben a minél inkább emberit valósítja meg az emberben, közben visszaszorítja az állatit, a vadat, a barbár természetet, és kibontakoztatja a tudatot. A szellem felszabadító és átváltoztató erő, mely a testet és lelket is a hatalmába keríti.

Ide kapcsolódik, a szellemi lét szabadságra való törekvéséhez kapcsolható az imádság jelensége és annak eredete. Hogy mi az imádság? Az imádság egyik vágyunknak a kifejeződése, konkrétan annak a vágnak, amit az ember érez, hogy nem akarja magát a szükségszerűség függvényének tudni, nem akar függeni a sorsszerű világerőktől, mint ahogyan ez a függőség minden más földi létezőt létében jellemez és uralma alá vet. Az imádság beszélgetés azzal a léttel, ami e világ minden dolgát, és az igazságtalanságba belemerült minden világit felülmúl. A szellemiség természetesen nem megfojtani vagy eltiporni akarja az emberi szenvedélyes és anyagi természetet, hanem azt megpróbálja átalakítani és felemelni.

Végezetül fontos még hangsúlyozni, hogy a szellem mindeközben szintetizáló elv, amely a személy egységét őrzi. Az embernek önmegvalósító aktusokat kell végrehajtania, melyek a személy kibontakozását szolgálják, s ennek az a fő célja, hogy tiltakozzék és kizárja az ember hamis énjének megjelenési formáit. Ha az emberben nem a szellemiség kapja a vezető szerepet, akkor szenvedélyek uralják az embert, s ezek azok a szenvedélyek,

³⁵ *Uo.*, 124-127.

melyek a hamis én építői, s ez az a hamis én, amit Freud Es-ként nevez meg pszichológiájában, ami az arctalan és a névtelen embert jelenti. A személy szellem által konstituált integrációja azonban egy olyan folyamat, amely szintetizál, a személyt integrálja egésszé. Ebben az értelemben mondhatjuk, hogy a személynek inkább pszichoszintézisre lenne szüksége a pszichoanalízis helyet, hiszen a pszichoanalízis csak dezintegrálja a személyeset. A mélyből jövő szellemiség az az erő, amely az ember alakulását, igazzá válását és fennmaradását garantálja. A vér, az örökség, a rassz, mint a biológiai individuum csak fenomenális jelentőségűek, amíg a szellem, a szabadság, a személy a kantai értelemben vett noumenális súllyal rendelkeznek.

ORBÁGY László

A magyar görögkatolikus egyház katekézisének története a 20. században

Második közlemény

Dudás Miklós püspök 1950-ben megnyitotta Nyíregyházán a Hittudományi Főiskolát és a Papnevelő Intézetet. A legnehezebb kommunista időben történt szeminárium-alapítás ma is fejtörést okoz a történészeknek. Eddig nem került elő olyan konkrét okmány, amely megmagyarázná, hogy állami részről miért nem akadályozták meg a szeminárium felállítását. Egyes feltételezések szerint talán azért engedhették meg, mert szerették volna a püspököt békemozgalmi tevékenységre rábírni.¹ Bizonyosan szerepe volt a bátor lépés megtételében Dudás püspök testvérének, Dudás Bertalannak is (mindketten bazilita szerzetesek voltak),² aki arra hívta fel a főpásztor figyelmét, hogy ez lenne az egyetlen mód a bazilita novíciusok átmentésére.³

A Darvas József vallás- és közoktatási miniszterhez írt levelében a püspök nem engedélyt kér, hanem bejelenti, befejezett tényként közli a főiskola és a szeminárium megalapítását. A levél szó szerinti szövege:

„Darvas József úrnak
vallás- és közoktatásügyi miniszter
Budapest

1 Vö. PÁL JÓZSEF, *Békepapok*, Budapest 1995, 44-47. és VÉGHSEŐ DÁNIEL, „Szubjektív emlékezés”, in IVANCSÓ ISTVÁN (szerk.), *„Egy százjával és egy szívvel” – A Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Jubileumi Emlékkönyve (1950-2000)*, Nyíregyháza 2000, 79-80.

2 Dudás Bertalan közlése alapján a feloszlatáskor a rendnek 16 teológusa volt. A rendi előjáró név szerint említi Árkosy Mihály Miklóst, Erdei József Jánost, Rakaczky Bazil Mátét, Skinta István Józsefet és Borsi Ferenc Fülöpöt.

3 Dr. Mosolygó Marcell (Dudás püspök idejében szemináriumi spirituális, teológiai tanár) személyes visszaemlékezése szerint a püspök 1944-ben – ekkor munkácsi apostoli kormányzó is volt – elérte Kállay Miklós miniszterelnöknél – akivel jó kapcsolatokat ápolt –, hogy mintegy háromszáz elfogott ruszin partizánt ne ítéljenek halálra. Nem elképzelhetetlen a feltételezés, mely szerint ennek az eseménynek is köze lehetett ahhoz, hogy néhány év múlva a szovjethatalom szemet hunyt a püspök nyíregyházi szeminárium-alapítása fölött – miközben a többi kommunista országban tulajdonképpen felszámolták a görögkatolikus egyházat.

Miniszter Úr!

A hajdúdorogi egyházmegye papnövendékei ezideig a budapesti Tudományegyetem theologiai fakultásán nyerték kiképzésüket. A fakultás megszűnésével és egyéb anyagi nehézségek miatt szükségessé vált a papnevelőintézetnek az egyházmegye székhelyén, Nyíregyházán való felállítása. Szíves tudomásulvétel végett tisztelettel bejelentem tehát, hogy papnövendégeink nagyobb részére Nyíregyházán folyó hó végén megnyitom az egyházmegyei papnevelőintézetet (szeminárium) és a theologiai főiskolát I. és II. évfolyammal.

A magasabb évfolyamok (III-IV-V.) növendékei tanulmányaikat a budapesti Róm. Kat. Hittudományi Akadémián folytatják.

Bejelentésem szíves tudomásulvételét kérve, kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítása mellett maradok

Nyíregyházán, 1950. szeptember 6-án

Dr. Dudás Miklós hajdúdorogi püspök.⁴

A szeptember 21-én kelt válasz nem a minisztertől érkezik, hanem Tárta János s. k. főelőadó nevével – de aláírása nélkül! –, egy meg nem nevezett hivatali vezető aláírásával, megszólítás nélkül, és nem a püspöknek, hanem az Egyházmegyei Hivatalnak címezve:

„Fenti szám alatt beterjesztett közlését, amely szerint a Hajdúdorogi Egyházmegye Nyíregyházán, a papnevelés céljait szolgáló, teológiát és szemináriumot létesít, tudomásulveszem.”⁵

Ez az esemény még akkor is váratlan és csodával határos, ha tudjuk, hogy – a papképzés gondjának több évtizedes vajúadását megoldandó – Dudás püspök már trónfoglaló beszédében is célként tűzte ki egy egyházmegyei papnevelő intézet felállítását.⁶

Ugyanebben az évben megjelenik ugyan a Görögkatolikus Katekizmus új kiadása,⁷ a gyakorlati nehézségek azonban ezekben az években folyamatosak. Dr. Rohály Ferenc beszámolója szerint Makón az iskolák féktelen, terrorisztikus ellenpropagandát fejtettek ki. Az egyik iskola igazgatósága tanerőit kényszerítette a szülők rábeszélésére a jelentkezések visszavonására (II. sz.). Egy másikban (V. sz.) a segédszemélyzet fizikailag gátolta a szülőket a

4 A Hajdúdorogi Püspöktől 2715/1950.

5 1120-19-1/1950. Vallási Osztály.

6 Vö. PIRIGYI ISTVÁN, „Papnevelésünk 1912-1950 között”, in JANKA GYÖRGY (szerk.), *Örökség és küldetés*, Nyíregyháza 2001. 83-98.

7 Vö. 3595/1950.

bejelentésben”⁸ Egyes helyeken „a hitoktatás lemorzsolására indított akció” máris átütő sikert ér el. „Budapest Fővárosi Tanács Végrehajtóbizottsága 1105-480/1951. sz. alatt nov. hó 6-ki kelettel arról értesítette a Hitoktatási Felügyelőséget, hogy a hitoktatásra jelentkezett gkat. tanulók csekély létszámára való tekintettel a folyó tanévre már egyetlen önálló hitoktatói állást sem engedélyezhet” – írja Kiss Andor budapesti hitoktatási felügyelő s bár egy óraadó még marad, hozzáteszi: „A tanév végére számolni kell fővárosi hitoktatásunk teljes felszámolásával.”⁹ „Sajnos, a hitoktatás lemorzsolására indított akció a kormányrendeletek adta lehetőségekkel szemben is nagyon jó munkát végzett. Lelkipásztori szívem megtörtségével jelentem, hogy görögkatolikus hitoktatás Miskolcon ezidén nem lesz.” - írja Kozma János miskolci paróchus. A bejelentésben mindazonáltal a továbblépés útjának, az új helyzet közepette lehetséges újfajta kateketikai módozatoknak a keresése is szerepel: hetenként négy napon liturgikus áhítati és elmélkedési órák; felnöttek hitoktatása továbboktatás végett (megfelelő instrukciók a családi hitoktatáshoz); vasárnap délutáni diákmisék és exhortációk.¹⁰

A következő évtől kezdve a hitoktatási engedélyekkel zsarolják a papokat. Hajdúböszörményben sem Véghseő Dániel parókus, sem káplánja, Véghseő Miklós nem kap megbízást. Az 1950/51-es tanév során még 1951. január 5-én sincs hitoktatási engedélye 12 papnak.¹¹ Tanév közben is megvonnak hitoktatási engedélyeket: Szemerszky Jánostól Kótajban, Korpos Andortól Nyírcsászáriban vonják vissza az engedélyt.¹² Néhányan a következő tanévben sem kapják meg az engedélyt: Kardos Istvánnak Balsán még december közepén nincs engedélye.¹³ Dudás Bertalan Anarcson 84 gyerekhez nem kapott en-

8 Makói Gör. Kat. Lelkészi Hivatal, 255/1950.

9 Hajdúdorogi Egyházmegyei Levéltár 2952 – 1951, ltsz. 18.

10 Miskolc-Belvárosi Görögkatolikus Lelkészi Hivatal, Kozma János esperes-parochus, 539/1950.

11 Görög Péter, Biri; Dr. Kalapos Mihály, Gáva; Szilvássy Miklós, Csengerújfalu; Karosi Ferenc, Gebe; Sója Miklós, Hodász; Zolcsák István kántor, Nyírbogát; Tóth János, Kisvárd; Damjanovich József, Nyírgyulaj; Sereghy Jenő, Nyírkarász; Véghseő György, Pátyod; Papp György, Tornospálca; Korpos László, Újfehértó (Hajdúdorogi Püspökség, Nyíregyháza, 3355/1950. és 53/1951.) – Szilvássy Miklós ügyében Antalóczy Kornél kanonok kapcsolatba lép a Megyei Tanács kultúrosztályával, de „az osztályvezető kijelentette, hogy nem kaphat engedélyt, mert a vele való személyes tárgyalás alkalmával teljesen éles ellentétet mutatott a rendszerrel szemben.” (Hajdúdorogi Egyházmegyei Levéltár 850 – 1951., ltsz. 18a.)

12 Korpos Andor nyírcsászári hitoktató „megszegte az állam és egyház közötti megegyezést”, ezért Orosz Ferenc osztályvezető (Szabolcs-Szatmár M.T.V.B. X. Okt. és Népműv. Osztálya, Nyíregyháza, 1105-14-85/1951.X.sz.) a hitoktatási megbízási engedélyét visszavonja.

13 Az Oktatási Osztály nem indokol, csupán adminisztratív okokra hivatkozik. Balsai Gör. Kat. Lelkészi Hivatal 120/1951.

gedélyt, miközben a protestáns gyermekek hitoktatása zavartalanul folyik. A szervező lelkész vasárnap délután felnőttek katekézisét tart, melyen „nagyobb számban részt vesznek gyermekek is, anélkül, hogy ezt szóval is propagáltam volna.” Az elsőáldozók oktatásának lehetősége felől érdeklődik, mire a püspöktől azt a választ kapja, hogy azt csak a templomban vagy a sekrestyében végezheti.¹⁴ Dr. Papp Jánosnak Nyíraczádon október 28-án még nincs engedélye; a római katolikus gyerekek hetek óta járnak már hittanra, nem ok nélkül aggódik tehát: „Híveim nap-nap mellett zúgolódnak, hogy mi semmit sem kezdhetünk. Igen félek, hogy elkeseredésük még valami meggondolatlan kijelentésben fog megnyilvánulni.”¹⁵

1950 augusztus elsején alakul meg a Katolikus Papok Országos Békebizottsága. 1952-ben az Állami Egyházügyi Hivatal¹⁶ a békebizottság országos

14 Az anarcsi gör. kat. szervező lelkészségtől 8/1952. és A hajdúdorogi püspöktől 508/1952.

15 Nyíraczádi Lelkészi Hivataltól, 33/1952. – Borsodban Fodor János és Takács Miklós engedélyt vonják vissza.

16 Az Állami Egyházügyi Hivatal, amely közvetlenül a Minisztertanácsnak alárendelve az egyház legfőbb ellenőrző és irányító hivatalaként működött, 1951 májusában állították fel. Rangját, fontosságát jelzi, hogy elnöke a Központi Bizottság tagja volt. Szántó Konrád vélekedése szerint „a tökéletes ellenőrzés és teljes igábahajtás megvalósítása végett a békepapi mozgalmon kívül a rendszernek olyan, a Kommunista Párt Központi Bizottságától, pontosabban annak agitációs és propaganda osztályától, valamint a Belügyminisztérium Titkosszolgálatának vallási osztályától függő és attól irányított intézményre volt szüksége, amelyik az 1950-es megállapodást a legteljesebb módon ellenőrzi, valamint betartatja a püspökökkel s papjaival, és ezáltal az egyházat a pártállam céljainak engedelmes kiszolgálójává teszi. Ez az intézmény a szovjet mintát lekopírozó Állami Egyházügyi Hivatal volt.” SZÁNTÓ KONRÁD, *Az Egyházügyi Hivatal titkai*, Budapest 1990, 15. – Tudnunk kell azonban, hogy az ÁEH bármily jól kiépített szervezete, a megyei megbízottak jelentésözöne ugyanakkor szinte csak „háttérintézmény”, kirakat volt ahhoz képest, hogy a Belügyminisztérium III/III-as, állambiztonsági főcsoportfőnöksége külön osztályt működtetett az egyházi elhárításra, szorosan együttműködve az Állami Egyházügyi Hivatallal. A belső elhárítás egyházügyi osztálya három alosztályra oszlott: az *A jelű* a katolikus, a református és az evangélikus egyházra „állt rá”; a *B jelű* a feloszlott szerzetesrendekkel, hivatásuktól eltiltott papokkal, hitükért bebörtönzöttekkel, a *C jelű* a kisebb egyházakkal és az államilag el nem ismert szektákkal foglalkozott. A közel ötven fős közvetlen személyi állományhoz minden megyében hozzájött még egy 2-4 fős egyházügyi „csapat”. Ezek a megyei egyházügyi csapatok helyi rendőrkapitányság épületében székelték. A mintegy 60 főnyi megyei egyházügyi apparátushoz a BRFK-n belül még mintegy tucatnyi egyházügyi elhárító csatlakozott. Rajtuk kívül kb. 150 főre tehető az egyházügyi besúgóhálózat létszáma. Ezek az egyházi témákban információkat szolgáltató személyek részint papok voltak, részint közvetlen környezetükből kerültek ki. Vö. *op. ult. cit.*, 22-23. – Adriányi Gábor még pontosabb információkkal szolgál: „Az egyház feletti maradéktalan uralmat az Egyházügyi Hivatal mellett az államvédelmi hatóságok a Belügyminisztériumhoz csatolt speciális egyházügyi részlege biztosította. Tulajdonképp a legfőbb egyházi hatóság szerepét játszotta és minden egyházi kérdésben illetékes volt. Minden megyében és megyei jogú városban irodát tartott fenn, amelyet az államvédelmi hatóság egy ezredese vezetett. Az iroda valamennyi

választmányába Dudás püspököt is számba veszi, ő azonban nem áll kötélnek.¹⁷

Az egyházügyi jelentésekben továbbra is fő téma a hitoktatás, a fiatalokkal foglalkozó klerikális reakció veszélye.

„A klerikális reakció papjai, mint már eddig is tették, tevékenységüket igyekeztek demokratikus színbe öltöztetni, hogy megtévesszék tanácsainkat és egyéb szerveinket... A hitoktatást értékelve megyénk területén azt állapíthatjuk meg, hogy a papok teljes súllyal feküdtek rá a hitoktatás végzésére. Megkezdték az illegális hitoktatás ilyen vagy olyan formában való alkalma-

munkatársa a titkosrendőrség tisztje volt. Árnevet viseltek, polgári ruhát hordtak, joguk volt házkutatásokat és testi motozásokat tartani, sőt embereket előzetes letartóztatásba helyezni. Besúgókkal és kollaboratőrökkel dolgoztak, hatáskörük szinte mindenre kiterjedt. Az Egyházügyi Hivatallal állandó összeköttetésben álltak. De míg az Egyházügyi Hivatalnak kötelessége volt ezt a szervezetet minden ügyről tájékoztatni, addig az államvédelmi hatóság egyházügyi részlege a maga részéről sokszor nem informálta az Egyházügyi Hivatalt saját titkos eljárásairól.” ADRIÁNYI GÁBOR, „A magyar katolikus egyház a szocializmusban 1945-1989”, in JANKA, „Örökség és küldetés”, 53. – Az egyházügyi iratokban egyébként csak nagyon elvétve akad olyan utalás, amiből kiderül, hogy van „névtelen felettes” is (vö. pl. ÁEH, Magyarai Béla 1979. évi munkaterve). Kutatásaink során a papgyerekek lovagrend-alapítási kísérlete kapcsán talákoztunk ilyen mozzanattal. (Lásd később, vö. *Eseményjelentés*, ÁEH, Baráth Gusztáv, 0061/3/1956.)

- 17 Hogy Dudás püspök választmányi tagságát az ÁEH komolyan gondolta, azt bizonyítja a Pál József által közölt tervezet, amely szerint Dudás a választmány társelnöke lett volna. Az elnökségbe végül két görög katolikus pap került: Szántay-Szémán István alelnök, Nagy Béla pedig elnökségi tag lett. (Az igencsak vitatható indoklás szerint egyébként Dudás, „bár a püspöki karban az egyik legtekintélytelenebb püspök, de egyike azoknak, aki a Hivatal kívánságait végrehajtja. Egyházmegyéjének papjait úgy az állami feladatok teljesítéséhez, mint a békemozgalomhoz közelebb hozná az országos választmányba való beválasztása.”) Vö. PÁL JÓZSEF, *Békepapok*, Budapest 1995, 45-46. – Pál igencsak rosszálló megjegyzéssel közöl egyébként részletet egy 1951. évi Dudás-körlevélből, amelyben a püspök a burgonyabegyűjtésben elmaradt Újfehértó, Oros és Nyírpazony községek lelkészeit buzdítja fokozottabb közreműködésre. „A jobb eredmény elérése érdekében fokozottabb közreműködésre buzdítom Újfehértó, Oros és Nyírpazony lelkészeit, mely községek burgonyabegyűjtésben megyénk utolsó helyén állnak. Remélem, hogy körlevelem vétele után ezirányú munkájukat sürgősen megjavítják, annál is inkább, mert irodámon keresztül munkájukat állandóan figyelemmel kísérem.” A levélben – bár nyilván nem egy szerencsés írásmű – megítélésünk szerint nem sejlik föl „a számonkérés gondolata”, sőt az „irodámon keresztül” kitétel akár azt is sejtetheti, hogy nem őt érdeklí személyesen a burgonyabegyűjtés helyzete. A korszak ismeretében egyébiránt akár az is elképzelhető, hogy a levelet nem is a püspök írta. (Pál nem az eredetit látja, hanem a *Magyar Kurír* december 1-i számából idézi.) – Ugyanez feltételezhető, azaz megítélésünk szerint megkérdőjelezhető az írója annak a *Magyar Nemzet*-cikknak, amely szerzőjeként Dudás Miklós hajdúdorogi görögkatolikus püspököt nevezi meg, de amely a következő öt éves terv távlatának nyitányaként, a filmhíradók sablon-szövegeit juttatva eszünkbe, nem igazán Dudás stílusában ecseteli az elvelt öt esztendő ipari és kulturális fejlődését. („Kulturális fejlődésünk az öt éves terv alatt”, in *Magyar Nemzet*, 1953. április 19.)

zását is... Nyírpilisen Seszták gk pap felbőszítette a falu asszonyait, embereit, hogy támadják meg az iskola igazgatóját, mert az a hibás, hogy a gyermekek nem járnak hittanra. Több asszony fel is kereste az iskola igazgatóját, ahol ocsmány szavakat szórtak az igazgató felé. Volt olyan ember is, aki úgy kitört magából a községi tanácselnök előtt, hogy ő képes a hitéért meghalni. Ezekért a kitörésekért, lázadásokért a nevezett papot felelősségre vontuk a Mankovics elvtárral a Horváth Pál elvtárs és a községi tanácselnök jelenlétében. Ezenkívül felelőssé tettük az elégedetlenkedésekért.”¹⁸

Hogy képünk legyen az időszak hitoktatással kapcsolatos állami hozzájárásról, ahhoz elég betekintenünk a hittanbeíratásokról szóló jelentések bármelyikébe. A jelentések a szívós felvilágosító munkára, a hittanról való tanév közbeni lemorzsoltatásra, illetve a beíratkozás körüli konkrét teendőkre helyezik a hangsúlyt. Érdemes legalább egy ilyen jelentés részleteit megismerünk, hogy érzékeljük, mekkora apparátus mozgult a hitoktatás ellen:

„A megyei Oktatási Osztály a klerikális reakció elleni harcot, a hittanról való lemorzsolódást az elmúlt iskolai év folyamán igyekezett felszínen tartani és látogatásai során, valamint értekezletek alkalmával igyekezett a hittanról való lemorzsolódás kérdését, ennek fontosságát a járási tanácsoknál és az igazgatóknál elmélyíteni... A hittanbeíratást megelőzően az Osztály a járási csoportvezetőknek és tanulm. felügyelőknek értekezletet tartott, majd járási igazgatói értekezleten foglalkozott a kérdéssel. Ezt az értekezletet megelőzte a Párt Megyebizottságával való hosszabb értekezés, ahol konkrétan meghatároztuk a pártszervezetek, tömegszervezetek, tanácsok, pedagógusok munkáját a hittanbeíratással kapcsolatban. A megyei értekezlet után 12 járásban tartottuk meg a járási igazgatói értekezleteket, amelyre az osztály legfejlettebb dolgozói mentek ki előadónak. A járási értekezleten mindenütt jelen volt a járási pártbizottság, a Pedagógus Szakszervezet és az egyes tömegszervezetek képviselői... A megyei pártbizottság pontos és részletes tervet dolgozott ki a hittanbeíratkozásra, illetve az azt megelőző agitációs munkára. Az Oktatási Osztály közreműködésével összeállította az agitációs érveket, ezt több száz példányban lehúzatta és a járási pártbizottságokon keresztül eljuttatta valamennyi községi, üzemi alapszervezetig. Az MB. munkatársai személyesen vitték le a feladatokat a JB. felé. A JB. összehívta legjobb aktívát (valamennyi községhez jelöltek ki aktívát), és az aktívákon keresztül a feladatokat, az agitációs érveket eljuttatta valamennyi alapszervezetig és ott az aktíva a párttitkárral személyesen is megbeszélte a tennivalókat. A csúcspontosság titkára kibővített vezetőségi ülést hívott egybe, amelyre meghívta többek

között a termelőszöv. gépállomás, állami gazdaság párttitkárait, a községi tanács elnökét, az ált. iskola igazgatóját. A vezetőségi ülés birtokában lévő hittanra járó tanulók adatai alapján a legjobb népnevelők között beosztotta azokat a szülőket, akiket közösen kijelöltek. A vezetőségi ülés után a csúcshizottság titkára, illetve az egyes alapszervezetek titkárai az előzőleg kijelölt népnevelőknek értekezletet tartottak. Így megkapták az agitációs szempontokat, valamint azt, hogy a szülőt milyen munkahelyen stb. találják meg.”¹⁹

A pedagógusokat jobbára saját igazgatójuk osztotta be agitációs munkára. Ilyen körülmények között is akadt azonban pedagógus, aki ellenállt:

„A megye területén M. J. és M. J.-né házaspár pedagógusok írták be gyermekeiket hittanra Dombbrád községben. Be akarta még íratni gyermekét hittanra T. J. nyírszöllősi tanító is azzal a felfogással, hogy a papok egyes tanítása egyezik a marxista tanításokkal. Pl. felebaráti szeretet. Mindenáron igyekezett az agitációs érvek alól kibújni, amíg végre a városi oktatási osztály külön foglalkozott vele és elállt szándékától. Özv. L. F.-né sulyánbokori tanítónő szintén csatlakozott a pap által beszervezett agitátorok munkájához, és az ő iskolájában csak az nem íratta be gyermekét, aki véletlenül nem volt odahaza. Krisztust – mint ő mondja – csak mártírsággal, csak halállal hagyja el. Ellene a kivizsgálást megindítottam.”²⁰

Megállapítja a jelentés, hogy a párttagokkal, a tanácstagokkal és a funkcióban lévőkkel behatóbban kell foglalkozni, mert közülük is sokan beírták gyermekeiket hittanra. A legveszélyesebbek a vasutasok, mert náluk szinte 100%-os a beiratkozási arány. Összességében az osztályvezető öntudatosan állapítja meg, hogy a beiratkozásoknak az előző évihez képest 14%-os csökkenése jó eredmény, és az a megállapítása, hogy „a nyár folyamán egyéni agitációval a 46,5%-os megyei átlagot a hitoktatás megkezdésének időpontjáig 40% alá tudjuk vinni.” A nyári „egyéni agitáció” eszközei között említi az apákkal való foglalkozást, „a hétvégi úttörő táborozások alkalmával a csapatvezető és a legfejlettebb úttörők szintén foglalkozzanak a hittanra beiratkozott tanulóval” – hiszen „minden körülmények között biztosítanunk kell, hogy a klerikális reakció hatása alól az ifjúságot kivonjuk” – és a sajtó segítségét, amely leleplezi „a klerikális reakció aknamunkáját”.

A „lemorzsolási politika” egyébként azért is lehetett némileg eredményes, mert a beiratkozás után a Megyei Tanács Művelődési Osztályának sok helyről nemcsak az általános adatokat, hanem a hittanra jelentkezett tanulók névszo-

19 Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács VB Oktatási Osztály vezetőjétől, 0034/6/1952.

20 *Op. ult. cit.*

rát is (!) beküldték. Hogy a lemorzsolatás éveken keresztül hivatalos szinten és komolyan folyt, annak jelzésére egy idézet: „Megállapítottuk a gyermekét beírt párttagok és funkcionáriusok névsorát, amelyet – az MSZMP Járási Intéző Bizottság irányításával – átadtunk lemorzsolatásra. E munka már meg is kezdődött.”²¹

Bár az 1953. tavaszán lezajlott espereskerületi gyűlések témája nem kifejezetten a katekézis, mégsem mehetünk el mellettük szó nélkül. A téma ugyanis – bizonyára nem véletlenül – az előírt cím szerint „A béke ügyének aktuális kérdései”. Nyilvánvaló, hogy ez az az álságos téma, amely ebben az időszakban a papság megosztására és a „reakciós” papok kiszűrésére a legalkalmasabb. Szinte minden kerületben jelen van a püspökség részéről két „megbízható” központi kiküldött, sőt a máriapócsi kerület gyűlésén Mankovics József²² és Baráth Gusztáv²³ személyében az Állami Egyházügyi Hivatal is képviselteti magát. A gyűléseken a legtöbb hozzászóló kényszerből mond ugyan valamit, de szavaikból érezhető a bölcs távolságtartás, a tudatos mel-
lébeszélés:

„Kocsis Péter fizikai munkájával buzdítja híveit a béke ügyében, valamint a szavazásra és a jó munkára hívja fel hívei figyelmét.” „Kovordányi László a

21 Járási Tanács, Tiszalök, 8090/V-1957.

22 Mankovics Józsefet posztján 1954-ben Lancz József váltja.

23 Baráth úr intelligenciájáról árulkodjék egyik jelentésének alábbi részlete: „Az elmúlt hónap eseményeit értékelve a következőket állapítom meg. Már több ízben írtunk arról, hogy a Dudás püspök az utóbbi időben eléggé nyugodt természetű, nem izgatja fel magát és mind kevesebbet tör ki magából. Mi ezt a kérdést már értékeltük a Molnár Gusztáv elvtárs nálunkléte alkalmával és azt a megállapítást szögeztük le, hogy a Dudás püspök azért lett nyugodt az utóbbi időben, mert jó rendben van a szénája, vagyis az ólában dolgozó papok teljes mértékig végrehajtsák az ő kívánságait, így nincs semmi oka neki az izgalomra.” (0055/7/1952.) – Ugyanabban a jelentésben az ÁEH megyei megbízottja a hitoktatással kapcsolatban is tesz néhány megállapítást: „Az illegális hitoktatással kapcsolatban az a megállapításunk, hogy a klerikális reakció ezt a kérdést igen konspiráltan és óvatosan végzi, mivel tudomásuk van arról, hogy hitoktatást csak az iskolába és a meghatározott időben tarthatnak. Így a vasárnapi gyermek isten-tiszteleteket használják fel a hitoktatásra, vagyis illegális hitoktatásra, amivel kapcsolatban az a tervem, hogy egy pár nagyobb helyen a Pártszervezeteinkkel karöltve beépíték megbízható elvtársakat és így fogom megtudni az isten-tisztelet tárgyát és azt, hogy nem kérdeznék-e vissza a gyerekektől a papok.” – Hasonlóan „magasröptű” a jelentés befejezése: „Annak örülök, és elis várom a különböző iskolák vezetőitől, hogy ahol a klerikális reakcióról előadást kell tartani, hogy megtartsam, mert ezek az előadások megkönnyítik a saját magam további munkáját, ezek az elvtársak nemcsak megismernek, hanem egyben világosan is látják a klerikális reakció elleni harc fontosságát és ezeket az elvtársakat mint a hivatalunknak bizonyos mértékig káderei könyvelek el. Továbbra az is eredmény, hogy az előadás után közvetlen elmondják felszólalásukba, községük papjainak a gazemberségét és rendszerint ujakat amelyekre még ezideig nem tudtam rájönni.” (*Op. ult. cit.*)

békét azzal szolgálja, hogy saját példájával buzdítja híveit a korai szántás, vetés és más időszerű munkák elvégzésére.”²⁴

Simon György „hosszú esztendőök óta foglalkozik méhészkedéssel, amelyből nemcsak egyénileg van haszna, hanem nemzetgazdasági szempontból is igen nagy jelentősége van.”²⁵ Petrassevits István szikszói h. lelkészt Kovaliczky György kerületi jegyző veszi védelmébe, akit Nagy Béla központi kiküldött, irodaigazgató úgy kritizál, hogy a békéről szóló mondanivalója „nem hatott olyan meggyőző erővel, mint ahogy hatnia kellett volna.”²⁶ Egyetlen pap ejt szót csendesen a hitoktatás sérelmeiről.

„Szabados János felszólalásában megjegyzi, hogy a kerület papsága a legteljesebb mértékben támogatja és továbbra is támogatni kívánja a kormány békeintencióit, csupán az az óhaja, hogy a hitoktatás kérdésében illetve ügyében megértését kéri.”²⁷

Akadnak ugyanakkor olyan megszólalások is, amelyek korántsem az evangélium, az egyház, a főpásztor egyenes, példamutató irányelvei alapján születnek. Sebella István parókus – „előadását betegsége miatt más olvasta fel” – a nyírbélteki kerület gyűlésén idézi a Szovjet Kommunista Párt kongresszusi nyilatkozatát, valamint Sztálint és Rákosit, majd egy közmondást citálva így ér véget az előadás:

„Az igazság hasonlít a felkelő naphoz: amikor a nap feltűnik a láthatáron, nem rejtőzhetsz előle a tenyered mögé... A világ népei előtt senki sem tudja eltitkolni a Szovjetunió békeakarátát. Nincs olyan tenyér, legyen az Truman vagy Churchill tenyere, amely elég nagy lenne ahhoz, hogy a föld leigázott népei elől eltakarja a Kreml csillagát.”²⁸

24 A nyírkarászi kerület Kisvárdán, 1953. május 7-én tartott gyűlésének jegyzőkönyvéből.

25 A máriapócsi kerület Máriapócon, 1953. május 6-án tartott gyűlésének jegyzőkönyvéből.

26 A csereháti kerület Baktaké-ken, 1953. április 29-én tartott gyűlésének jegyzőkönyvéből.

27 Az abaújszántói kerület Filkeházán, 1953. május 5-én tartott gyűlésének jegyzőkönyvéből.

28 A nyírbélteki kerület Fülöpön tartott gyűlésének jegyzőkönyve, 1953. április 29. – Nagy Béla irodaigazgató a sátoraljaujhelyi gyűlésen Lenint idézi: „Forradalmi tanok nélkül nincsenek forradalmi tettek.” – A nyíregyházi kerület gyűlésén az esperes megemlékezik „a világ nagy halottjáról, J. V. Sztálinról. Az egész világ munkássága vezetőjének tartotta. Minden ember a béke legfőbb előmozdítójának és örének tudta.” (A nyíregyházi kerület 1953. május 6-án tartott gyűlésének jegyzőkönyvéből.) – Megjegyezzük, hogy a név szerint említett három személy tagja volt az Országos Papi Békebizottság Országos Választmányának. (Vö. PÁL JÓZSEF, *Békepapok*, Budapest 1995, 40-41.) Közülük a két, egyházi értelemben is magas pozíciót betöltő papot, Vattamány Imre helynököt és Nagy Béla irodaigazgatót – tizenkilenc, hasonlóan „békemozgalmi feladatokat” ellátó római katolikus pappal együtt – a Vatikán az 1956-os forradalmat követően – miután Mindszentytől pontos tájékoztatást kapott a magyar egyház

Vattamány Imre helynök a csengeri kerület gyűlésén szól hozzá a témához. Szerinte

„a közelgő országgyűlési választások is igen fontos része a Békéért folyó harcnak. A függetlenségi népfront győzelme, amely győzelem őszinte vágya minden békeszerető és az építő munkát megbecsülő, a Népfront 4 éves óriási eredményeit kellőképpen értékelő becsületes dolgozónak, hatalmas lépéssel viszi előre a Világbéke táborát a végső győzelem felé. A hatalmas Szovjetunió őszinte és igaz barátsága, ennek a barátságnak a megismerése legyen minden lelkeskedő pap fontos célkitűzése. Felhívta a jelenlevőket, hogy népünk felemelkedése érdekében a rendelkezésünkre álló eszközökkel küzdjenek a Népfront győzelméért.”²⁹

Az 1953 őszi kerületi gyűlések egyik témája „A katechetikus prédikációk módszere (müncheni módszer)”. Nyilván nem lehetett leírni a „hitoktatási módszer” kifejezést, hiszen azt megértették volna. Így viszont az őszi gyűléseken – amelyeken a jegyzőkönyvek tanúsága alapján szakmailag értékes előadások is elhangzottak – sem központi kiküldött, sem ÁEH-s érdeklődő nem vett részt... A meglévő jegyzőkönyvek szerint az egyes kerületekben az előadók dr. Bihari Bertalan, Juhász Dénes, Kádár György, Kozma Lajos, dr. Mosolygó Marcell, Sorossy Sándor, Szekerák Miklós, Takács Miklós voltak. Némely kerületben „a mindvégig érdekes előadást a hozzászólások hosszú sora követte, melyekben szóba kerültek az aktuális hitoktatási problémák” is. (Ópályi, október 13.) Másutt az előadás csak a jelenlegi problémákról szól, mire dr. Gulovics Andor – hogy a szakmai szempontból igen fontos téma ne vesszen el az aktuális napi kérdések szorításában – rendkívül szakszerű, lényegretörő, ugyanakkor kritikát is megfogalmazó kiselőadást improvizál a müncheni módszerről. (Szuhakálló, október 29.)³⁰ A hitoktató pappal szembeni viselkedést bemutató idézünk egy összefoglaló jelentést a borsodi kerület 1954. október 19-én Abodon tartott gyűléséről:

„Dr. Gyulai Gábor abodi parochus nehezményezett egy esetet. Szomszédjában hitoktatna, Királykúton, de az ottani Állami Gazdaság vezetője felkereste őt a parochián és azt mondta neki, hogy «ha ki meri tenni a lábát Királykútra, úgy p...-án rúgja, hogy a taknyán csúszik haza»”. Az ügynek

helyzetéről – a Zsinati Kongregáció 1957. január 21-én kelt dekrétumával elmozdította pozíciójából. Az Állami Egyházügyi Hivatal az intézkedést tudomásul vette, de gondoskodott az elmozdított papok „megfelelő elhelyezéséről.” (Vö. *op. ult. cit.*, 119-121.)

29 A csengeri kerület Jákon tartott gyűlésének jegyzőkönyve, 1953. május 7.

30 Az esperes-kerületi jegyzőkönyvek egy része viszont – miközben ÁEH-s iratok tömkelege hiányzik – érdekes módon megtalálható az Egyházügyi Hivatal levéltárában...

a kivizsgálását maga a jelentés írója kéri az ÁEH miskolci előadójától, mert „Gyulai Gábor úgy működésében, mint hat gyermekes családapai tisztében igen komoly személy”, aki „nem érdemli meg, hogy saját irodájában ilyen hangon beszéljenek vele.”³¹

A hitoktatási helyzet ismeretéhez szükséges, valamint a hitoktatási óradíjakkal kapcsolatos adatszolgáltatást a püspök folyamatosan kéri. A hitoktatási beíratások időpontjainak közlése azonban 1954 után szinte „formanyomtatványon” történik, esztendőről esztendőre ugyanazzal a szöveggel, csak az évszám változik.³²

1954-ben megjelennek az ún. Hamvas-féle hittankönyvek. Ezekből a Hajdúdorogi Egyházmegye is részesedik ugyan, de – akárcsak országos szinten – ez olyan kevés (évfolyamonként az egyházmegye összes parókiájára néhány száz /!/ darab), hogy hittankönyv van is, meg nincs is.³³

Mindeközben a hittanbeíratással és a katekézissel kapcsolatos mindennapi nehézségek fokozódnak, a hitoktatást gyakorlatilag a legtöbb helyen lehetetlenné teszik. Ízelítőül néhány példa a hétköznapokból. Molnár Antal Nyírparasznyárol, Timaffy Endre Penészlekről, dr. Kiss Antal Tiszavasváriból panaszkodik hitoktatási nehézségek (igazgatók önkényeskedése, a hittanórák május 1-jével történő felfüggesztése stb.) miatt. Bodrogszegiben négy tanterem van, a gyermekek pedig öt csoportra vannak osztva. Így egy csoport délután jár iskolába. Délután három tanterem szabad, de a szakfelügyelő szóbeli utasítása alapján az igazgató közli a pappal, hogy hittanórát csak a tanítás teljes befejezése után, délután ötkor tarthat. Ugyanez a helyzet Bodrogkisfaludon.³⁴

Egy kótaji példa:

31 A borsodi kerület 1954. október 19-én Abodon tartott gyűlésének jegyzőkönyvéből.

32 Ez 1976-ig (!) változás nélkül ismétlődik. Sőt! Jóval később, 1985-ben (!) – Timkó püspök távollétében – az irodaigazgató újra közreadja 1141/1985. sz. alatt a hittanbeíratással kapcsolatos, utoljára legjobb tudomásunk szerint 1976-ban közölt sablon-levelet: „A beíratások körülményeire vonatkozóan mindenben a 21/1957/III.24. számú rendelet és annak 39/1957. számú végrehajtási utasítása az irányadó, amelyeket az 1957. évi IV. és V. számú körlevélben közölt az Egyházmegyei Hatóság”. Ugyanakkor ne gondoljuk, hogy ez tájékozatlanság vagy tévedés – az iskolai hitoktatásról 1950. szeptember 15-én megjelent rendelet 1957. március 24-én kiadott, megújított változata egészen 1990 nyaráig (!) változatlan formában érvényben volt.

33 Országos szinten az engedélyezett kiadási példányszámok: *Kis Katekizmus* (I-II. osztály) 20.000; *Bibliai történetek* (III-IV. osztály) 12.500; *Szertartástan* (V. osztály – ebből a görögök nem kértek) 10.000; *Egyháztörténet* (VI. osztály) 10.000; *Hit- és erkölctan* (VII-VIII. osztály és gimn. I-II. osztály) 14.000 példány. – A görögök a négy kötetből az egész országra összesen 1.640 darab hittankönyvet kaptak.

34 Bodrogkeresztúri Gör. Kat. Lelkészi Hivatal 97/1955. és 100/1955. Hegedűs József gk. lelkész.

„A hittantanításra vonatkozó beíratásokkal kapcsolatban a paedagogusoknak magatartása általában nem volt olyan fönnhéjazó, mint az elmúlt években. Konkrét eset 2-3 fordult elő, amely nem törvénytelen, ill. rendellenes, de mégis méltánytalan. Pl. V. J. ácsmester a szomszéd községben dolgozik. 8 gyermeke van, ezekből 3 iskolaköteles, felesége ágybanfekvő beteg volt hónapok óta, e napokban meghalt. Legidősebb leánya elvitte a szülők aláíráson nyilatkozatát, amely szerint kívánják a 3 iskolaköteles gyermekeiknek hittanra való beíratását. «Jöjjön az anya», nem fogadták el a jelentkezést.”³⁵

Mindemögött természetesen tudatos, „felülről jövő” hatás áll, hiszen az ÁEH megbízott éves tervében újra meg újra kemény szavakat lehet olvasni a hitoktatással kapcsolatosan. Ezek a kijelentések gyakran a papok megfélemlítésével együtt hangzanak el. Pl.:

„Az elszemtelenedő egyes papokkal szemben az eddigieknél határozottabban fogok fellépni, és fogom érvényesíttetni a helyes jogos adminisztratív intézkedéseket... Alkalmazni fogjuk a megyei sajtóban való lejáratás módszerét, havonként két ilyen irányú lejáratós cikket fogunk írni közösen a Soltész elvtárrsal. Ezen túl alkalmazni fogjuk a bíróság elé állítást is, amiről közös határozatot hozunk a megyebizottság a BM. illetékes szerveivel közösen. Azokat az ellenséges papokat, akik a hittan beíratásnál ellenséges magatartást tanúsítottak, a keresztet visszarendelték, vagy akadályozzák a további terjesztését, akadályozzák a tsz.mozgalom fejlődését szembehelezkednek a törvényeinkkel, s a megegyezés szempontjait nem tartásák be, azokkal szemben a leghatározottabban lépünk fel, s érvényesíteni fogjuk a részünkre fennálló intézkedéseket, szóbeli figyelmeztetés püspöki felelősségrevonás, kongrua megvonás stb. Nem engedjük meg a klerikális reakciónak ellenünk elkövetett bármilyen irányú aknamunkáját, s így ezek alapján a leghatározottabban fogunk fellépni velük szemben... A hitoktatók elbírálásánál támaszkodni fogunk a járási és helyi párt és tanács véleményeire, s azoknak, akikre konkrét panasz merül fel a helyi szervek részéről, nem fogunk adni hitoktatási engedélyt.”³⁶

A hittanbeíratások időszakában kevés az ÁEH, ilyenkor megmozdul a párt egész gépezete. Egy jellemző részlet az 1955/56. évi hittanbeíratás értékeléséből:

35 Gör. Szert. Kath. Egyház, Kótaj, 79/956. Szemerszky János parochus.

36 009/32/1955. Ez így történik a későbbiekben is. Anarcsról pl. az iskolaigazgató, a párttitkár és a községi tanácselnök aláírásával érkezett a következő levél: „Onda Sándor ref. lelkészt és Dudás Bertalan gk. lelkészt hitoktatásra nem javasoljuk, mivel nevezett egyének a Munkás Tanács szervezésében tevékenyen résztvettek s az ellenforradalmi mozgalomban helyileg bekapcsolódtak.” (Anarcs, 1957. júl. 5.)

„A hittanra való beíratásokat megelőzően a megyei Pártbizottság közös értekezletet tartott a hittan beíratás ellensúlyozásával kapcsolatban. Ezen az értekezleten tárgyaltuk meg a hitan beíratás gyakorlati lebonyolítását. Erre az értekezletre meg lettek hívva a járási Pártbizottságok agit.prop. titkárai, a megyei és járási tanácsok oktatási osztály csoport vezetői, a kommunista pedagógus igazgatók, valamint az Állami Egyházügyi Hivatal megbízottjai. Ennek az értekezletnek az alapján kezdték meg az illetékes szerveink a hitan beíratás ellensúlyozásával kapcsolatos agitációkat. Ennek az értekezletnek az alapján tárgyalták meg ezzel kapcsolatban a feladataikat, úgy a járási székhelyeken, mint községi viszonylatban. Ennek a munkának szerintünk igen komoly eredményei születtek, tekintettel arra, hogy az egyházak vezetői elsősorban a főbb papjai 25-30%-al vártak nagyobb eredményt, mint az elmúlt évben volt.”³⁷

A jelentés a „problémákat” sem hallgatja el, sőt azok kivizsgálását helyezi kilátásba:

„Zajtán pl. az összes MÁV alkalmazottak közül az állomás főnöke is beíratta hittanra a gyermekét, kinek a felesége pedagógus. A vasutas Pártszervezet titkára is hittanra íratta gyermekét. Ez azonban a vasutasok részéről több helyen megnyilvánult... Igen feltűnő jelenség az, hogy a megyénk területén sok Pártrag pedagógus és magasabb funkcióba lévő elvtársaink írták be gyermekeiket hitoktatásra, ami azt jelentette, hogy a Párton kívüli vallásos dolgozók követték példájukat. Ezeknek a funkciósnak, Pártragoknak a felmérését most végzik a járási oktatási csoportok. Mindezekről függetlenül egy pár kirívó dolgot meg kell említenem. Máriapócon a Községi Tanács elnöke I. J. és L. M. községi agronómus, kinek felesége Párttitkár helyettes, mindketten Pártragok, az elsők között írták be gyermeküket hittanra. Ennek az lett a következménye, hogy a gyermekek 81%-a jelentkezett hitoktatásra... A gk. egyház részéről az egész megye területén a hittan beíratás első napján igen komoly jelentkezések voltak, tekintettel arra, hogy június 24-e ünnep a gk.-ok számára, ezen a napon igen kevés gk. dolgozott a megyében, tekintettel arra, hogy hittan beíratás is volt és ezen a napon ünnepelték keresztelő szent jános születésnapját. Ez kb. %-ban 6-8-cal emelte a hittanra jelentkezők számát.” A jelentés járásonkénti bontásban részletezi nemcsak a pártragok, tanácsstagok és egyéb funkcionáriusok, de a pedagógusok, orvosok, gyógyszerészek, vasutasok, szövetkezeti dolgozók gyermekeinek beíratási arányát is, és elmondja, hogy személyes beszélgetések keretében máris megkezdtek a hittanra jelentkezettek lemorzsolását, amelynek során a tanév

37 009/26/1955.

kezdetéig 8-10%-kal kívánják csökkenteni a hittanra beiratkozottak létszámát. – A máriapócsi esetet az ÁEH megbízott júniusi általános jelentése is tartalmazza. Ebben azt is leírja, hogy az előző évi 46,7%-ról emelkedett 81%-ra a hittanra jelentkezők száma, majd hozzáteszi: „Ezt a %-ot azonban elősegítette dr. Mosolygó Marcell gk. segédlelkész aktív tevékenysége, akinek igen nagy tömegkapcsolata van a községben.”³⁸

Mosolygó Marcell, aki a későbbiek során valóban az egyházmegye egyik legkiválóbb hitoktatója lett, maga is írja: Pócson

„minden évben megvonták tőlem a hitoktatási engedélyt, amit később sok utánajárással kaptam csak vissza... Emlékszem, 1956-ban, a forradalom kitörése előtt ugyancsak bevonták az engedélyem, és az akkori paróchusom ott maradt négyszázötven gyerekekkel. Ennyi gyereknek kellett a hittant tanítania. Nem bírta két hétnél tovább, inkább ő is ment és kilincsel, hogy adják vissza az engedélyemet. Máriapócsban a forradalom tulajdonképpen azzal kezdődött, hogy jött hozzám a párttitkár és a tanácselnök, s arra kértek, menjek hittant oktatni... Eleinte egyedül hitoktattam. Megduplázódott a hittanosok száma. Hetente huszonöt hittanórám volt. Este hatvan gyermeket sötétben csak énekel és mesés, színes előadással lehetett lekötöni. Villany sem volt eleinte. A tanári kar befogadott, néhányan a sekrestye előszobájából hallgattak misét. Szülői értekezleteket is a sekrestyében tartottam.”³⁹

A hitoktatással kapcsolatosan az ÁEH mellett az Oktatási Osztály is készít jelentéseket. Ezek szigorúbbnak tűnnek, mint a hasonló témájú ÁEH-s iratok. Ha a hittan oktatás körül csend van, az az oktatási osztály vezetőjének „gyanús”, a „veszedelmesen stabil” helyzet mögött szerinte az áll, hogy

38 ÁEH, Június havi jelentés, Baráth Gusztáv, 009/24/1955. – Mosolygóval már egy évvel korábban is gond van: Pócsperiben „a pócsi Mosolygó nevű pap figyelmeztette a híveket, hogy írassák be gyermekeiket, így a mise után egymást csalogatva jöttek a szülők íratni gyermeküket, még olyanok is, akiknek egyébként nem állt szándékukban”. (Baráth Gusztáv 0065/14/1954.)

39 BERAN FERENC (szerk.), *Előttünk járnak. Vallomások a lelkipásztori élet küzdelmeiről és szépségeiről*, Budapest 2000, 95. – A korszak megértésének adalékeként, sok-sok ember tisztas helytállásának bizonyítékaként hadd idézzünk még néhány sort a fenti visszaemlékezés későbbi időszakából: „Mint legfiatalabb nyíregyházi káplán, a tanyákra én jártam ki hitoktatni. Ferencnyán, a hittanórákon, az evangélikus tanítónő rendszeresen segített a bibliai események szemléltetésénél. Egy alkalommal a vonaton egy református tanító Igét nyomott a kezembe: «A ti munkátok nem volt hiábavaló». Az egyik helyen az igazgató megbüntette a hittanra járó gyerekeket. Egy szülő fölment és megkérdezte: «Hát igazgató bácsi már nem emlékszik, hogy engem hogy elfenekelt, amiért egyik vasárnap nem voltam a szentmisén?» Ugyanabban az iskolában egyik tanítónő nagy ateista szöveggel traktálta a gyerekeket. Felállt egy hatodikos kislány: «Tanító néni, amiket itt most nekünk beszél, az ítélet napján hangszóróba fogják mondani.» *Op. ult. cit.*, 99.

„nevelőink, igazgatóink nem folytatnak szívós, eredményes harcot a hittan oktatás ellen. Ennek következtében a lemorzsolódott tanulók száma is kevés”, miközben „a papság szívósan ragaszkodik minden egyes gyermekhez... Jellemző, hogy a papok a hittan órák megtartásához ragaszkodnak, sőt harcolnak érte. A penészleki gör. kat. lelkész felesége számára kért hitoktatási engedélyt arra hivatkozva, hogy ő nagy elfoglaltsága miatt (anyakönyvi kivonatok kiállítására) nem tudja megtartani a hittan órákat. Ez veszedelmes lenne, hiszen a nők még jobban tudnak a tanulókra hatni, mint maguk a lelkészek, s ezeknek az óráik látogatottabbak lennének.”⁴⁰

A beíratások idején a papok „agitáló tevékenységére” különösen kényesek az állami szervek:

„A nagykállói járás területén nem kielégítő a hangulat a hitoktatás beíratásával kapcsolatosan. A papok hamarabb kapták meg a rendelkezést, mint az igazgatók, s így már 17-én több pap hirdette a pontos időpontot, sőt a nagykállói görög és római katolikus papok 17 és 18-án motorkerékpárral körútra indultak, hogy agitáljanak a hittanbeíratás mellett.”⁴¹

„A papok minden vallásos összejövetelen, vagy templomi hirdetésekben, amint megtudták a hittan beíratás időpontját, azonnal megtették az állandó agitációt és hirdetést. Megyénkben több pap végzett házi agitációt. Nyírgel-sén a gk. pap agitált. Nyírbélteken Sebella gk. lelkész, Piricsén Papp Gyula gk. lelkész, Nyírcsaholyban a gk. pap az utcáról irányította és a templomban hirdette a szülőknek, hogy a hittan beíratás most folyik, s egy szülő se feledkezze meg gyermeke hittanra való beíratásáról. Beregdarócon ifj. Rojkovics Sándor gk. lelkész házalt. A papság mindent megtett annak érdekében, hogy minél több gyermeket írtassanak be szüleik hittan tanításra.”⁴²

De az „illegális hitoktatás felderítésére” és a gyanúsan jól zajló hitoktatásra tanév közben is komoly figyelmet fordítanak:

„Illegális hitoktatást felderíteni megyénk területén eddig még nem tudtunk, mivel a papság meg van elégedve az iskolai hitoktatásokkal. Ez azonban nem zárja ki, hogy nem végeznek a papok, főleg a katolikus papok fekete munkákat. Ilyenek pl. a ministránsok előkészítése, aminek alapján 2-3 gyerekkel a lakásban foglalkozik a pap. Ilyen pl. Nagykállóban Kovács Gyula gk. pap. Minden esetre olyan konspiráltan végzik a munkájukat ebben az értelemben, hogy igen nehéz rájuk lecsapni.”⁴³

40 Orosz Ferenc oktatási osztályvezető 1955. február 11-i jelentése.

41 Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács VB Titkárság Szervezési Csoport, 005/388/1955.

42 Hittan beíratás értékelése, Baráth Gusztáv, 0061/16/1956.

43 Baráth Gusztáv, 1954. novemberi jelentés. – Az egyházügyi felháborodott panasza: „Má-

A megyei egyházügyi megbízott munkáját hivatalos járási megbízottak segítik „a megyében fellelhető papok tevékenysége ellenőrzésének megszervezése érdekében.”⁴⁴

Dudás püspök – egykori kispapjai tanúsága szerint – „össze van csomagolva”, azaz állandó készenlétben áll, tudva, hogy bármikor elvihetik. Hogy a püspök minden szavát lesték, azt jelzi, hogy mind az ÁEH megbízott havi jelentésében, mind e jelentés értékelésében szerepel, ha egy-egy kérdésben megnyilatkozik. Pl.:

„Az elmúlt hónapban megjelent a Szabadnépben a Szovjetunió kommunista pártja központi vezetőségének a határozata az ideológiai harc elferdítésével kapcsolatban. Dudás Miklós püspök úgy nyilvánul róla, hogy ők minket mondanak tudománytalannak a világnézetben, mi pedig vallásos emberek ezzel nem értünk egyet, mi őket mondjuk tudománytalan világnézetűnek.”⁴⁵
„A papok szívesen beszélnek az állam problémáiról, de ezen beszédek irányítását állandóan kézben kell tartani. Dudás püspök megnyilatkozása, melyben arról beszél, hogy mennyire tudományos ideológia a vallás, arra figyelmeztet minket, hogy a papok kapnak egy állandó idealista irányítást is, amely sokszor céljainkkal ellenkezik, szükséges tehát a papok kézbentartása és állandó politikai kézbentartása részünkről.”⁴⁶

Az ÁEH-s aulai jelentések kisstílűek, ugyanakkor nemegyszer úgy részleteznek, hogy nincs lényeges mondandójuk. Néhány részlet a jelentésekből:
„Az elmúlt hónapban munkaidőmnek nagyobb részét a gör. kat. aulába töltöttem, tekintettel arra, hogy Lancz elvtárs szabadságát töltötte. Ebben az

riapócsón még azt is megengedték, hogy az iskola helyett az óvoda helyiségében tartsák a hittanórát. Ezzel azt érte el nevezett pap, Mosolygó Marcell, mivel nem ellenőrizte senki a hittan menetét, hogy a gyerekek egymás ellenére feleltek a hittanórán és a gyerekek egyre másra fuják az idegen vallásos kifejezéseket. Ez a tanítási módszer azonban meg lett állítva, most már csak az iskolában tartanak hittanórákat.” Baráth Gusztáv 009/9/1955.

44 0061/11/1956.

45 Baráth Gusztáv, 1954. novemberi jelentés. – Hónapról hónapra szó van a püspök betegségéről, hangulatváltozásairól és csak alkalmasint konkrét dolgokról. Pl.: „A püspök magatartásáról február hónapban azt állapítottam meg, hogy a hónap első felében nagy nyugodtság jellemezte, de a hónap második felében, főleg az utolsó napokban igen izgatott magatartást tanúsított, ami kitűnik abból is, hogy állandóan nap mint nap regnáltat Rojkovich kanonokkal a nagybójtai körlevelének az engedélyezésével, mert már volt olyan püspök, aki kiküldte papjainak a nagybójtai szózatát. Ő érzi azt is, hogy éles, hibás, kemény, a megegyezést sértő dolgokat vetett fel körlevelében. Rojkovich kanonok úgy vélekedik a püspök szavait idézve, hogy ha nem mehet ki az említett körlevél, legalább adjuk vissza neki a körlevelet. Meg kell jegyezni, hogy tavaly sem lett ez a körlevél elküldve, mert egy pár sort nem volt hajlandó törölni belőle, ezért most teljes egészét vad uszítással töltötte meg, gondolva, hogy talán most sikerülni fog...” (Baráth Gusztáv, 0061/6/1956.)

46 006/33/1954.

időben az aula egész csekély létszámmal dolgozott, tekintettel arra, hogy a püspök és dr. Rojkovics István szabadságot töltöttek, ezen kívül Vattamány Imre Dorogon volt, ahol szemgyuladást kapott s így betegsége folytán nem tudott az aulába tartózkodni, pedig ő lett volna a soros a bentlételben. Dr. Nagy Béla pedig ezt az időt a budapesti parókián töltötte. Így ebben az időben a gör. kat. aulába csak dr. Hollós János tartózkodott, aki már a régebbi ismeretek folytán számunkra nem megbízható ember.”

A jelentés azonban – természetesen – azért nagyobb horderejű kérdésekre is kitér:

„A «Kereszt» indekszre való tételével kapcsolatban beszélgettem a Dudás püspökkel is, akinek elmondottam, hogy a «Kereszt» újság továbbra is meg fog jelenni s nem vesszük tudomásul az indekszre való tételét és kértem, hogy azt sem körrendeletben, sem magán levélben, sem pedig egyéni beszélgetésben ne közölje a papsággal. Ő erre azt válaszolta, hogy sem levélben, sem szóban nem fogja a papsággal közölni, azonban körrendeletben megírja, mert így határozott a Czapik érsek és a Badalik püspök ő vele egyetértésben, és abba állapodtak meg, hogy azt a rendelkezést kiadják. Ha az állami szervek, vagy maga a hivatal nem fog hozzájárulni az engedélyezéshez, akkor nem fogja kiadni. Ő minden esetre ezt a körrendeletet megírta és én tudattam vele, hogy ezt nem engedélyezzük, hogy kimenjen. Így a püspök a megírt szöveget irattárba helyeztette. Ezzel egyidejűleg közöltem a püspökkel azt is, hogy a Rómából és külföldről jövő leveleket és folyó iratokat mi hozzánk kell hozni, amit a püspök tudomásul vett, bár elég zokon esett neki. Majd a Lancz elvtárs hazajövele után szereztünk tudomást arról, hogy a püspök és dr. Hollós János a «Kereszt»-et visszaküldték, aminek az lett a következménye, hogy a hivatal a püspököt felhívta Budapestre. Itteni útjáról hazajövet a püspökön nagyon meglátszott az, hogy összetörődött s a hangulata nagyon megromlott.”

A megfélemlítés légkörére jellemző ugyanennek a jelentésnek alábbi részlete:

„Nyírdersz községben Jeles Kornél g.k. lelkész a vasárnapi munka ellen agitált. Úrnapján pl. úgy prédikált a templomban, hogy ma is tele van a határ ilyen nagy ünnep alkalmával emberekkel, ma is dolgoznak. Házat is bontanak. Ezek bünt követnek el Isten előtt, ezt számon fogják tőlük kérni. Én a nevezett papot magamhoz hívtam, s a Lancz elvtárral együtt felelősségre vontuk. A nevezett lelkész 70 éves, igen megtört, s a számunkra értéktelen ember, s ezeket figyelembe véve nem indítottunk ellene eljárást.”⁴⁷

47 Baráth Gusztáv jelentése Molnár Gusztáv elvtársnak (ÁEH, Budapest), 009/31/1955.

Külön könyvet lehetne írni arról, hogy az ÁEH, illetve az elhárítás a hatalmas tömegeket megmozgató máriapócsi búcsúk megfigyelésére, a tömegek elvonására, a búcsúra való eljutás megakadályozására milyen terveket dolgozott ki és hogyan befolyásolta a búcsúi szónokokat. A megyei ÁEH titkár évről évre részletes beszámolót készített a két nagybúcsúról. A jelentések leírják a búcsúk ellensúlyozásának terveit, ismertetik a megvalósítás eredményeit, a szónokok befolyásolására irányuló törekvéseket, értékelik a szónoklatokat és a búcsú egészét, összehasonlítva az előző esztendők adataival. Lássunk néhány példát!

„A Megyei Pártbizottság agit-prop osztályával már jó előre megbeszéltük a máriapócsi kisasszony napi búcsúnak az ellensúlyozását. Felmértük megyei viszonylatban az erőviszonyainkat, s ezeket az erőket a legklerikálisabb helyekre összpontosítottuk. A tervünkben lefektettük az oktatási osztálynak, az MNDSZ-nek, a népművelési osztálynak, a MOKÉP-nek, a DISZ-nek, az MTSB-nek a feladatait... A Megyei Tanács oktatási osztályával megbeszéltük, hogy szeptember 11-én délelőtt válasszák újra a szülői munkaközösségeket a nyírbátori, nagykállói, mátészalkai, kisvárdai és nyíregyházi járásokban. Ezek a választásokon tegyék kötelezővé a szülők és a gyermekek megjelenését. Ezt azért csináltuk így, hogy ez a választás essen egybe a máriapócsi nagy mise tartásával...A máriapócsi búcsút megelőzően a Lancz elvtárrsal közösen megbeszéltük, hogy kik lesznek a szónokok Máriapócon. Ezekkel a szónokokkal valamennyivel személyesen elbeszélgettünk annak alapján, ahogy azt a Megyei Pártbizottság kérte tőlünk. Ennek az lett a következménye, hogy valamennyi szónokkal sikerült elmondatnunk egyházi nyelven a hazaszeretet kérdését, a béke melletti kiállást, az állampolgári feladatok teljesítésére való buzdítást...”⁴⁸

A jelentés kitér arra is, hogy a kiadott szállítási engedélyek ellenére a nyíregyházi vasútállomáson tudatosan nem eszközöltek kocsipótlásokat, 200-250 fős tömeget a vonatról a rendőrök szállítottak le, s helyettük munkásokat szállítottak. Egy másik pócsi jelentésben szó van arról is, hogy a szónokok kijelölésében taktikát változtattak.

„Az az elv vezetett bennünket, hogy ne csak béke papok szerepeljenek, hanem olyanok is, amelyek eddig közömbösek voltak. Egyrészt ezzel bátorítást adtunk és bizonyos megbecsülést fejeztünk ki azok felé is, akik nem tevékenykedtek megfelelő aktivitással mintegy buzdításul a következő idők feladatainak megoldására. Másrészt elejét vettük olyan következtetések le-

48 Az 1955. szeptember 11-i máriapócsi búcsú értékelése, Baráth Gusztáv, 009/40/1955.

vonásának, amelyek előzőleg úgy terjedtek a papok között, hogy csak a béke papok részesülnek kedvezményekben és megbecsülésben.”⁴⁹

Ugyanebben a jelentésben mosolyt fakaszt az olvasó arcán, hogy azért nem szereltették le a Bodnár esperes és Palatitz lelkész által engedély nélkül felszerelt kisméretű hangszórót, mert egy embertől a tömegben ezt a véleményt hallották:

„Milyen helyes volt a hangszóró felállíttatása, amit eddig az állami szervek nem engedtek meg, de most ezt is megengedték és egészen biztosan még többet is fognak engedni a jövőben. Három évvel ezelőtt azt is megcsinálták, amit ő személyesen látott, hogy egy megvadult tehenet zavartak a tömegek közé a kommunisták, hogy a búcsút megzavarják. Ezenkívül köveket is dobáltak be a templom udvarba az emberek közé. Azóta sokat változott a világ, szabadon van már Mindszenty meg Gróssz is.”⁵⁰

A jelentések természetesen pontos kimutatást tartalmaznak a búcsún résztvevő papokról és processziókról is. – Az „ember a tömegben” jól érzékelte egyébiránt a változást, hiszen a búcsúra jutás és jelenlét felháborodást keltő, kifejezetten adminisztratív intézkedésekkel történő nehezítését ebben az időben már nem alkalmazták:

„Tekintettel arra, hogy az előző időszakokban a búcsú szervezési előkészületeiben komoly adminisztratív intézkedések is voltak (tömeges igazoltatás, jármű vizsgálat, vasúti vonat-eleresztések), amelyek a vallásos tömegek érzületét komoly formában sértették és nyugtalanságot idéztek elő, a mai időszaknak megfelelően kellett előkészíteni és végrehajtani, amely megfelel a jelenlegi egyházpolitikánknak, azaz elviségből nem engedünk egy jottányit sem, ugyanakkor az elvonó munkák közepette csak olyan módszert kell alkalmaznunk, amely a természetes egyetemes társadalmi élet folyamába beleillik.”⁵¹

Folyik a papság feltérképezése, ellenőrzése. Részlet egy 1956 júniusi jelentésből:

„Tiszavasvári községben a párt és tanácsszervek munkáját legjobban megnehezíti a gk. egyház, akinek vezetője dr. Kiss Antal gk. lelkész, aki maga is

49 Az 1956. augusztus 12-i Mária-búcsú értékelése, Csáti József ÁEH megbízott, 0061/18/1956.

50 Uo.

51 Baráth Gusztáv, 0061/18/56. – A pócsi búcsúk és a pócsi parókus személye természetesen később is nagyon fontos az ÁEH számára. Még 1976-ban is érkezik az ÁEH-ba olyan levél, amelyben egy J. Bilock pittsburgh-i püspök vezetésével Pócsra érkező amerikai görög katolikus zárándokcsoport érkezéséről és – főként – a csoporttal lévő Rakaczky Bazil magyar származású bazilita szerzetes atyáról kap információt az egyházügyi titkár... (Iktatva 84.056/1976. alatt.)

még ma is eléggé ellenséges beállítottságú. A gk. hívek részéről a legkevesebben vannak a termelőszövetkezetekben, s legtávolabb tartják magukat az állampolgári kötelességek teljesítésétől is. Nevezett lelkész a községi tanáccsal semmiféle kapcsolatot nem tart. Kérését is sokszor figyelmen kívül hagyja. A kisebb egyházi ünnepeket annak időpontját és programját soha nem jelenti be a községi tanácsnak. Nevezett pap tevékenysége abban nyilvánul meg, hogy a hitélet a legaktívabb, a legszervezettebb, s a legnagyobb tömegeket tudja mozgatni, bármilyen egyházi rendezvényekre. Egyes kampány munkák támogatása igen formális nála, csak az egyházi körleveleket olvassa fel, de ezt különböző helyi magyarázatokkal már nem szokta kiegészíteni.⁵²

Zajlik a személyi adatok begyűjtése: egyes papokról – Pregun Dezső (Nyírlugos), dr. Kalapos Mihály (Gáva), dr. Korcsinszky György (Nyíregyháza), Molnár Antal (Nyírparasznya), dr. Mosolygó Marcell (Máriapócs) – formanyomtatványon kérnek jellemzéseket a budapesti ÁEH központ Személyzeti Osztályáról. A tanácsokba és a Népfrent-Bizottságokba választott papok tevékenységéről pedig negyedévente kérnek jelentéseket, előre megadott szempontrendszer alapján.⁵³ A papok megosztására irányuló szándék szintén folyamatosan fellelhető:

„A papi békemozgalom tekintélyének érdekében sikerült az elmúlt hónapban a papi Béke Bizottság titkárát B. M.-t Balkányból Bökönybe áthelyeztetni hivatalunknak. Ez komoly jelentőséggel fog bírni az elkövetkező időben is a papság számára, tekintettel arra, hogy kézzelfoghatóan látják, hogy aki becsületesen kiveszi részét a béke mozgalomból, azt az állam elsősorban a hivatalunk megbecsülésben részesíti, s őt megillető helyre s parókiára helyezteti.”⁵⁴

A gyerekektől, az ifúságtól minden lehetséges módon tiltani kell a papokat:

„A gyermekek és általában a fiatalság között végzett káros tevékenységét a papoknak fel lehet és fel kell számolni. Ők most súlyponti kérdésnek

52 Május havi jelentés, Baráth Gusztáv, 0061/13/1956.

53 Vö. pl. ÁEH 00104-1/1955.

54 Június havi jelentés, Baráth Gusztáv, 009/24/1955. – Ehhez elég annyit hozzátennünk, hogy a nevezett pap odahelyezéséig Bököny teljesen ellenállt a téveszesítésnek. B. két hónap alatt rávette a saját képviselőtestülete tagjait, és belőlük alakult meg a TSZ-csoport. (Vö. Baráth Gusztáv 009/34/1955.) És talán az sem véletlen, hogy Baráth Gusztáv három évvel korábbi, 1952. júliusi, illetve augusztusi jelentésében – miközben már akkor dicséri B. M.-t – elítélően beszél Bökönyről, ahol „addig a tanácsulást vagy egyéb községi ülést megtartani nem lehet, amíg a templomból ki nem jöttek”, s ahol a pap úgy zarándokol nagy számban a fiatalokkal a pócsi búcsúra, hogy a DISZ szervezet vezetői viszik a szentképeket és a zászlókat... (Vö. Baráth Gusztáv 0055/7/1952.; 0055/8/1952.)

tekintik a fiatalságot, ezért vállalnak a fiatalság megnyerésére minden kockázatot.”⁵⁵

Egy alkalommal Nyíregyházán és Nagykállóban általános iskolás fiúk, papgyerekek játékos „lovagrend-alakítását” titkos egyházi jellegű szervezkedésnek állítják be.⁵⁶ A megyei egyházügyi titkár munkája megkönnyítése érdekében megfigyelőket szervez be Csengerben, Mátészalkán és Nagykállóban. A megfigyelők a Járási Tanácsok felelős tisztségviselői közül kerülnek ki.⁵⁷

Az egyházügyi is tartja fontosnak a vidékiek beszervezését, mert tapasztalata szerint „a katolikus egyház vonalán úgy római katolikus mint görögkatolikus vonalon a papság teljes erővel foglalkozik az ifjúság nevelésével.” Ezért változtatni kell a munkamódszeren, mert „meg nem engedhető részünkről az, hogy az ifjúságunk nevelését a klerikális reakcióra bizzuk.”⁵⁸

Az utolsó erőteljesebb buzdítást a katekézis ügyében Dudás püspök részéről 1955-ben olvashatjuk:

„Mikor a hitoktatás az iskolákban megkezdődött, buzdítom a hitoktatókat, lelkészeket és segédlelkészeket, hogy kötelességüknek lelkiismeretesen tegyenek eleget. Munkájukért felelősséggel tartoznak Istennek és a szülőknek, kik gyermekeiket a hitoktatásra beíratják. A hitoktatási órát ne tartsák meseórának, hanem komoly munka idejének. Kellő előkészülettel adják elő az anyagot úgy, hogy a figyelmet lekösse és a szükségeseket megtanulják.

A tanmenetet szigorúan a hittankönyvekhez szabják, mert ha a tanulóknak nincs kezükben nyomtatott szöveg, amelyre támaszkodhatnak, emlékezetüket nem tudják rögzíteni. A nagy hittankönyv-hiányon segítsenek az elmúlt évek hittankönyveivel, ha ilyenek találhatók.

Tantervet minden hitoktató készítsen magának, és az esperesek azt ellenőrizték. Az órákon pontosan jelenjenek meg, és alkalmazkodjanak az iskolai rendhez.

55 Lévay Tibor, ÁEH Budapest, Baráth Gusztáv beszámolójának értékelése, 009/7/1955. – Az ifjúsággal foglalkozni később is életveszélyesnek számított. A lelkipáztorkodó, főleg az ifjúsággal foglalkozó papok letartóztatása és börtönre ítélete 1965-ben, 1966-ban, 1967-ben, sőt 1972-ben egyértelműen arról tett tanúságot, hogy Magyarországon semmiféle vallásszabadságról nem lehetett beszélni. Vö. ADRIÁNYI GÁBOR, „A magyar katolikus egyház a szocializmusban 1945-1989”, in JANKA, „Örökség és küldetés”, 55.

56 Vö. Eseményjelentés, Baráth Gusztáv, 0061/3/1956. Az eseményjelentés beszámol arról is, hogy a nevezett két papgyerek édesapját behívták, és elbeszélgettek velük, Utal Barát Gusztáv arra is, hogy a történet a BM szintjén folytatódik.

57 Baráth Gusztáv 009/45/1955.

58 Baráth Gusztáv 009/44/1955.

Felhívom a figyelmet a hajdúdorogi egyházmegyei körlevelekre, amelyekben a templomi katekéziséről van szó! Ez a hitoktatás felnőtteknek (szülőknek) és gyermekeknek egyaránt szól és a katekizmus kérdéseit magyarázza. Hetenként kétszer tartandó, lehetőleg egy vasárnap és egy hétköznap. Ahol vasárnap ifjúsági mise van, az továbbra is tartandó rövid exhortációval.”⁵⁹

1956-ban az Állami Egyházügyi Hivatal egyik megyei megbízottját, Lancz Józsefet új funkcionárius, Csáti József váltja. Barátnak is önkritikát kell gyakorolnia: egy feljegyzésben leírja elítélendő viselkedését (többek között tegező viszonyát 20-25 pappal, kisebb kölcsönöket, lisztel-borral történt megvesztegetéseket, közös vacsorákat s egy nagyobb tivornyát papokkal), de úgy tűnik, ő másodhegedűként maradhat. Lancz Józsefet – az aula közvetlen megfigyelőjét, akinek békekölcsön-ügyletei voltak s többek között hatalmas összeget telefonált a püspökség számlájára – fegyelmi tárgyalás során bocsátják el.⁶⁰

Az 1956-os forradalom bukását követően Dudás püspök hangjában érezhető szomorúsággal írja:

„Szeretettel és bizalommal kérem a Ft. Papságot, hogy a hitoktatást tekintsék legbensőbb szívügyüknek és egyik legfontosabb kötelességüknek. Kövessék az isteni Tanító példáját, tegyék a hittanórákat élményszerűvé, tartalmassá, és minden igyekezettel azon legyenek, hogy a hiányok pótoltsanak. Nagy türelemre lesz szükség és főleg tapintatra, hogy működésük eredményes legyen és kifogás alá ne essék.”⁶¹

A forradalmat követően,⁶² 1957 tavaszán a kommunista rendszer már újra nyeregben érzi magát. Februárban még – megyei szinten legalábbis – egész visszafogottak:

„Kivonat a Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács VB 1957. február 1-i ülésének jegyzőkönyvéből: A VB megállapítja, hogy az 5/1957. OM. Számú rendeletben foglaltakat felhasználva nyomást gyakoroltak a gyerekekre, és ezzel

59 2286/1955.

60 Vö. Az Állami Egyházügyi Hivatal Egyeztető Bizottságától 2/1956. – Érdeemes megemlítenünk, hogy Lancz Józseftől egyetlen sor feljegyzést sem találtunk, ami megítélésünk szerint arra utal, hogy az iratokat kimazsolázták. Ez a gyanú a kutatás során más nevekkal kapcsolatos iratok hiánya okán is felmerül.

61 2470/1956. (Kelt december 18-án.)

62 A forradalommal kapcsolatban az egyházügyi jelentések egy papnövédekhez fűződő eseményt jegyeztek föl: „A hallgatók közül az egyik röpcédulát szórt a Zsdanov utcán. A járőr százados elől felrohant az épületbe, és így megmenekült. Más ellenforradalmi tevékenységről a theológiával kapcsolatban nem tudok.” (0035/-/1958.)

növelték a hittanra járók számát. A megye egyes részein a volt nemzeti bizottságok elrendelték az iskolában való imádkoztatást. A tanítók közül pedig többeket kántorizálásra szólítottak fel. Ez nem egyeztethető össze az Alkotmánnyal, valamint az állam és az egyház között létrejött megegyezéssel. Egyes pedagógusoknak az ellenforradalom idején tanúsított elítélendő magatartása miatt a megye területén az államigazgatási vezetők egy része is abba a hibába esett, hogy a pedagógusokról általánosan bizalmatlanul nyilatkoznak. Ez nehezíti a tanácsai szervek és a pedagógusok közös erőfeszítését a hitoktatásra vonatkozó rendelkezések végrehajtásában. A hitoktatás és általában a nevelés terén mutatkozó hibák kijavítása érdekében a következő határozatot hozza: 1. A művelődési osztály vezetője a./ tegyen határozott intézkedést a járások, és az iskola igazgatók felé a hitoktatásnak a juniusi állapot szerint való visszaállítására. Azokat a nevelőket, akik ezt nem hajtják végre, felelősségre kell vonni. Ugyancsak felelősségrevonást kell alkalmazni azokkal a nevelőkkel szemben is, akik az 5/1957. OM. számú rendelet végrehajtása során káros intézkedéseket tettek a hitoktatás kiterjesztése érdekében. b./ Intézkedjen azonnal a még be nem szüntetett nevelői kántorizálás és az általános iskolában való imádkoztatás betiltására. 2. Felhívja a járási és községi tanácsok végrehajtóbizottságait, hogy a pedagógusokkal közös erőfeszítést fejtsenek ki a hitoktatásra vonatkozó rendelet maradéktalan végrehajtása érdekében. 3. A VB nevében nyilatkozatot kell kiadni a nevelők felé, melyben ismertetni kell, hogy mire akarta felhasználni őket az ellenforradalom, és egyesek közülük hogyan állták meg a helyüket. Ki kell fejteni a nyilatkozatban, hogy a szocializmus építésében a nevelőkre továbbra is számítunk, de elítélik azokat a pedagógusokat, akik az ellenforradalom mellé álltak és a nacionalizmust, a kommunista ellenes hangulatot táplálják. 4. Megbízta O. F. vb. Elnökhelyetteset, hogy dr. M. O. vb. Tag és A. F. művelődési osztályvezető segítségével dolgozzon ki javaslatot a kormány felé, hogy a folyó évi tapasztalatok figyelembevételével hogyan lehetne az iskolán kívüli hitoktatást megfelelő ellenőrzés mellett megvalósítani. A javaslat érintse az államsegélyes hitoktatóknak fizetett óradíjakat is.⁶³

Visszahelyeztetik a Vatikán által elmozdított papokat, Vattamány Imre helynököt és Nagy Béla irodaigazgatót.⁶⁴ Később nem adnak meg, illetve

63 13/1957. VB. 001-2/4/1957. Tük. – A kommunista diktatúra 1956. utáni valláspolitikájáról részletesen lásd MÉSZÁROS ISTVÁN, ...*Kimaradt tananyag...* A diktatúra és az egyház 1957-1975, Budapest 1994, II. köt., 36-126.

64 „A Sacra Congregatio Concilii 1957. január 21-én két dekrétumot adott ki. Az egyikben Horváth Richárdot név szerint kiközösítette, kívülre minden papot, aki nem a kánoni jognak megfelelően került egyházi hivatalba, felfüggesztés terhe mellett a tisztség elhagyására szólított fel. A másik dekrétum név szerint felsorolta az ÁEH által az egyes egyházmegyékbe

önkéntesen visszavonnak dispoziációs jóváhagyásokat. Az állami jóváhagyást a jelenleg elfoglalt helyük betöltését illetően 1957. július 13-án visszavonják Hollós János püspöki titkár, prefektustól és Bodnár Sándor máriapócsi lelkésztől.⁶⁵ Nem járulnak hozzá Palatitz Jenő spirituálisnak a teológián és a püspöki székhelyen való működéséhez, „mert nevezett e ténykedésekre állami szempontból alkalmatlan”.⁶⁶ Dr. Hollós János és dr. Palatitz Jenő ügyében az általános helynök, dr. Rojkovich István – minden bizonnyal a külföldön tartózkodó Dudás püspök intenciójára – 1957 októberében az állami hozzájárulás megvonásának hatálytalanítását kéri, mondván: „vétségükről nincsen tudomásom”.⁶⁷ Hollós János Tégláson 1958-ban is nehezen, késve, október végén kapja meg a hitoktatói engedélyt, sőt az ÁEH az elhelyezését is követeli, de aztán évekkel később, dr. Keresztes Szilárd (tanulmányai miatt Rómába távozó) tanár helyett újra

vikáriusnak, illetve irodaigazgatónak beültetett papokat, és őket XII. Piusz külön parancsára tisztségükből elmozdította, s ellenkezésük esetén kiközösítéssel sújtotta őket. Ezenfelül alkalmatlannak minősítette őket egyházmegyei hivatali tisztségek, kanonokságok, székesegyházi, szemináriumi tisztségek és a Budapesten, valamint a püspöki székhelyeken lévő plébániák betöltésére.” SZÁNTÓ KONRÁD, *Az 1956-os forradalom és a katolikus egyház*, Miskolc 1993, 130.

65 Állami Egyházügyi Hivatal Elnökhelyettes, 8900-126/1957. – Bodnár Sándor 1953-ban Máriapócon még segédlelkészével együtt részt vett a május elsejei felvonuláson. (A máriapócsi esperesi kerület 1953. május 6-i gyűlésének jegyzőkönyve szerint erről ő maga számol be.) Később azonban a pócsi búcsú alkalmával megfigyelt viselkedése már nem nyeri el az ÁEH-sok tetszését. „A búcsú szervezésében, miserend összeállításában, magatartásában, össz munkájában bizonyos változás tapasztalható volt Bodnár Sándor esperesnél. Az előző búcsúknál hiányos öltözetben, többször ittas állapotban szaladgált a tömeg között. A papokkal durván, magaslóról beszélt, utasította, szinte zavarta őket a gyóntatószékhez, de nemcsak a lelkészeket, hanem Wattamányt, Nagy Bélát, de a többi kanonokokat is. Ez a viselkedése kétségtelesen lejáratása volt a békepap elnevezés erkölcsi értékének. A búcsú előtt ezekről a kérdésekről elbeszélgettem vele, rávilágítottam hibáira a megfelelő hangnemben, azt el is fogadta, úgy-hogy némi javulás ezen a területen tapasztalható volt. Azt azonban meg kell említeni, hogy a mi politikánkat támogató, egyes bizalmas kérdések megbeszélésének az anyagát az előző időkből tanúsított magatartásával szemben elfecsegi, modorosan durva viccek keretébe szöve kifecsegi azokat, nem illetékeseknek is. A szónokok munkáját, beszédüknek nevelő értékét igyekezett demoralizálni, egyszóval a haladó pap eszmei értékének pillanatnyilag nem lehetett benne megtalálni a csíráját sem. A későbbiek folyamán személyével kapcsolatos problémák megtárgyalására vissza fogunk térni.” (SZÁNTÓ, *Az egyházügyi hivatal titkái*, 88-89.) A forradalom idején Bodnár esperesi vörös cingulusát fölve állt hívei elé, és Máriapócs főterén hirdette: „Ennek a forradalomnak győznie kell, mert ez az ügy olyan igaz, mint ahogy most reverenda van rajtam.” (SZÁNTÓ KONRÁD, *Az 1956-os forradalom és a katolikus egyház*, Miskolc 1993, 58.) Ezt követően vonták meg működési engedélyét, a visszavonást azonban szeptember 7-én szóban mégiscsak hatálytalanították. (Hajdúdorogi Egyházmegyei Főhatóságtól 1989/1957.)

66 Állami Egyházügyi Hivatal Elnök, 258/1957/Eln.

67 Hajdúdorogi Egyházmegyei Főhatóságtól, 2362/1957.

taníthat a Hittudományi Főiskolán – bár az ÁEH ekkor sem fogadja el a püspök bejelentését, fel kell terjesztenie a megbízást jóváhagyásra.⁶⁸ A jóváhagyást végül 1966. október 27-én megkapja. Hollós később Hajdú-Biharban szerepet vállal a Papi Békebizottság munkájában, Palatitz Jenő élete végéig „persona non grata” marad.

Sor kerül kongrua megvonásokra is.⁶⁹ Felszámolják a hitoktatással kapcsolatos „lehetetlen helyzetet”, felelősségre vonnak papokat. Az egyházmegye papjai közül előzetes letartóztatásba került Gaál Gyula álmósi parókus, aki Bagamér községben a hősök szobra előtt elszavalta a *Szózatot*. Ezért közel öt hónapig előzetesben volt, de a tárgyaláson végül felmentették.⁷⁰ Dr. Békés Géza nyírszölösi lelkészt, akit korábban izgatás vádjával zártak börtönbe (1951), felkereste a nyíregyházi egyházügyi megbízott, Csáti József. A Dózsa-szölöbe szóló szabályos templomépítési engedélyt szétépte, a lelkésztől pedig hitoktatói engedélyét elvette.⁷¹ Felléptek a tanítókkal szemben is. A Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács VB. Művelődési Osztályának vezetője így értékel:

„Az októberi ellenforradalom szerves részeként támadásba lendülő klerikális körök a politikai funkciók és területek közül egyrészt a vallásos tömegek mozgósítását tűzték ki célul, másrészt az ifjúság nevelési lehetőségeit, kereteit igyekeztek a maguk részére megszerezni. Az ifjúság megnyerését szolgálta az iskolai hitoktatás megegyezésellenes, törvénytelen kibővítése, illetve egyes helyeken a minden jogi és erkölcsi alap nélküli hatalom gyakorlás az iskolák felett. Ez utóbbi ugyan nem sok helyen és mindössze 6-8 napig tartott, de szórványos hatását érezte a későbbi időkben is. Ez megmutatkozott abban, hogy egyes nevelők – jóllehet nagy többségben bizonyos ellenforradalmi nyomásra – kántorizálást vállaltak, templomba jártak, előmozdították a

68 A Hajdúdorogi Püspöktől 1996/1966.

69 1957. július 29-i hatállyal megvonják a kongruát Antalóczy Kornél kanonoktól (egyházmegyei főtanfelügyelő) és Karosi Ferenc kanonoktól. (Állami Egyházügyi Hivatal Elnök, 258/1957/Eln.)

70 Vö. HETÉNYI VARGA KÁROLY, *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában*, Abaliget 1992, I. köt., 568.

71 Vö. SZÁNTÓ, *Az 1956-os forradalom és a katolikus egyház*, 163. Szántó Konrád szerint „lehetséges, hogy Végheő Miklós hajdúdorogi segédlelkészt is 1957. október 23-a körül tartóztatták le, és minden indoklás meg ítélet nélkül több hónapig tartották fogságban, édesapját, dr. Végheő Dániel püspökhű és nagytekintélyű kanonokot pedig Hajdúböszörményből Nyírcsászáriba helyezték”. *Op. ult. cit.*, 167. Szántó Konrád adatai ez esetben pontatlanok. Végheő Dániel nem volt hajlandó részt venni a papi békemozgalom szervezésében, ezért helyezték át Hajdúböszörményből Nyírcsászáriba, még 1951-ben. Fiát, Végheő Miklóst, aki szintén Hajdúböszörményben volt segédlelkész, 1952 márciusában vitték el – minden előzmény nélkül – az ávósok, és június végén engedték el. Vö. VÉGHSEŐ, „Ad memoriam”, 84-85.

nagyszámú hitoktatásra való jelentkezést és nem utolsósorban nem léptek fel határozottan az iskola légkörét mérgező klerikális behatással szemben. De tényként szerepel az imádkozás, az imatanítás és az egyházi énekek tanítása is... A lehetetlen helyzet felszámolására a Művelődési Osztály időben és határozottan intézkedett.⁷²

Az intézkedés jobbra dorgálást, egy esetben fegyelmi úton történő elbocsátást jelentett. A „lelkészi körökben túlfungáló személyeket” egyházügyi vonalon vonták felelősségre. (Görög katolikus papok közül a jelentés szerint Jeles Kornél kongruáját vonták meg.) – Az egyházügyi szerint

„eltekintve a régi béke-papok cselekvőkészségétől, talán a gör. kath. vonalon legnehezebb a helyzet. A közömbös lelkészek, ami szám szerint is legalább 75-80%-át jelenti a görög papságnak, nagyon, de nagyon nehezen akarnak megmozdulni a haladás irányában.”⁷³

A „fegyelmezés” éveken keresztül folyik. Pl. Csáti József egyházügyi megbízott 1958 márciusi jelentésében azt olvashatjuk, hogy a legfontosabb feladatok közé tartozik

„felelősségre vonni azokat a lelkészeket, akik ugyan tevékenykedtek bizonyos mértékben az ellenforradalomban, de utána nagy javulást ígértek és együttműködést, és ugyanakkor folytatják továbbra is burkolt formában az aknamunkát. Levezettetni az egyházfegyelmit azok ellen a lelkészek ellen, akik súlyos törvénytelenéget követtek el, rendőrségi felügyelet alatt vannak vagy esetlegesen le vannak tartóztatva. A rendőrségi felügyelet alatt lévők közül egyet a legenyhébben feloldatni azért, hogy lássa a többi is, hogy ha esetleg megváltozik, van szabadulás az ő számára is. Újságcikkeket megjelentetni a rendőrségi felügyelet alatt álló személyekről, hogy azoknak erkölcsi alapját lejárassuk.”⁷⁴

A katekézis terén még a lehetséges előrelépés sem történik meg. Az egyházügyi megbízott írja dicsérőleg egyik jelentésében, hogy míg a legtöbb helynök, érsek és püspök a heti két katekézis-félórával kapcsolatban körlevelet adott ki, hangsúlyozva az aktivitást és aláhúzva minden gyermek részvételét, addig Rojkovich helynök (Dudás püspök távollétében) fel sem vetette ezt a témát.⁷⁵ A jelentések ezzel együtt továbbra is találunk problémát:

72 13/1957.

73 0035/-/1958.

74 Csáti József 1958. március 8-i jelentése, 0035/1/1958.

75 Vö. Csáti József, 0035/-/1958.

„Kislétán a gk papnak hatása van a DISZ fiataljaira. A kivizsgálás most van folyamatban... Csengerújfaluban DISZ titkárnak a görög egyház kántorjának a fiát választották meg, aki teljesen a pap befolyása alatt áll, s így hatolt be a klerikális reakció a DISZ-be. Erre a jelenségre mint veszélyre felhívtam a DISZ megyebizottság figyelmét, hogy új, megbízható DISZ titkárt válasszanak a faluban, mert csak akkor lesz erős, ütőképes DISZ ifjúság.”⁷⁶

Dudás püspök egyre többet betegeskedik. Közel három évig teljesen visszavonul az egyházmegye kormányzásától. 1957. április 13. és 1958. március 28. között tüdejének gyógykezelésére Svájcban tartózkodik. Mi lehetett az oka, hogy Dudás püspök útlevelet kapott, illetve lehetőséget a külföldi gyógykezelésre? Egyrészt a legitimáció kísérlete: ha Dudást, akinek a gyógykezelését a Vatikán fedezte, kiengedik, ezzel jó pontot szerezhetnek a külvilág felé. Másrészt azt remélhették – és a későbbi történések ezt a feltevésünket igazolják is – , hogy Dudás távollétében meggyöngíthetik az aulát, lecserélhetik/be-cserélhetik az aulai szolgálatban dolgozó papokat, sőt ez a távollét a Püspöki Kar megfélemlítéséhez sem jön rosszul... (Ne felejtjük, hogy a Püspöki Kar megfélemlítése és tudatos szétzilálása folyik: Mindszenty József esztergomi érsek száműzetésben az amerikai nagykövetségen; Pétery József váci és Badalik Bertalan veszprémi püspök Hejcére internálva; székhelyéről vidéki kis faluba helyezve Szabó Imre esztergomi és Kisberk Imre székesfehérvári segédpüspökök; Virág Ferenc pécsi megyéspüspök súlyos beteg.) – Horváth Jánosnak, az ÁEH elnökének Dudás püspök utólag ennyit ír:

„Kötelességemnek tartom, hogy ismételten köszönetet mondjak Elnök Úrnak azért a jóindulatú segítségért, mellyel annak idején lehetővé tette számomra a svájci gyógykezeltetést, ami jelentékenyen hozzájárult egészségem megjavulásához.”⁷⁷

Természetesen azért az egyházügyi megbízott „első kézből” is tájékozódik a püspök külhoni tevékenysége felől. Csáti megbízott így ír erről: A püspök

„rövid beszélgetés alatt elmondta az Alpok szépségét, a különböző Flórák virágairól beszélt, elmondta azt is, hogy mennyire örült, hogy hazajöhetett már, mert akármilyen szép is volt az Alpok tája, ő úgy érezte, hogy itt a helye. Nagy előszeretettel beszélt az ajándékban kapott Volksvágen típusu kocsijáról, mire azt mondta, hogy föltétlen szüksége lesz nem is annyira a hivatali munka, mint inkább egészsége fenntartása szempontjából. Beszélgetés

⁷⁶ Baráth Gusztáv 0061/1956.

⁷⁷ A Hajdúdorogi Püspöktől, 3774/1958.

közben többször megemlítette, illetve kifejtette, hogy senkivel nem tárgyalt, senkivel nem barátzkodott kinntartózkodása idején. Sétáit lehetőleg egyedül, vagy valamelyik szintén beteg paptársával végezte. Hazafelé jövet Ausztriában lement Máriacellbe, majd Bécsen keresztül jött haza. Az ajándék-kocsit a bécsi teológia rektorától, valamint az egyik jezsuita vezetőtől kapta, akik valamikor osztálytársai voltak Rómában. A beszélgetésben feltűnő volt a kinti elzárkózás és senkivel sem való beszélés állandó hangsúlyozása, amit úgy érzem, hogy takarásnak szánt, mert ahogy T. elvtárstól értesültem, talán lent volt Olaszországban, Milánóban is, ahol nyilván érintkezett Róma képviselőivel.⁷⁸

1958-ban Karosi Ferenc lett a „búcsúbiztos”, akit Csáti József megyei ÁEH-s – miután erre a püspök nem hajlandó – egyszerűen levált. Dudás püspök „Az egyházkormányzat lehetetlenné vált, intézkedést kérek” szöveggel küld táviratot az Egyházügyi Hivatal központjába. Csáti véleménye a görög papságról lekezelő; a püspököt reakciónak tartja.

„A görögkatolikusokkal való foglalkozást megkönnyíti az, hogy a görögkatolikus lelkészek családosak, átlagban megtalálható a 4-5 gyerek, s ezeknek az eltartása, ellátása nagyban igénybe veszi az állami segítyt. Bizonyos értelemben tehát anyagi függőségben vannak, s ez nagy részben meghatározza álláspontjukat s részben tevékenységüket társadalmi rendszerünkben. Akad közöttük egy-két fiatal titán, akit néha meg kell zaboláznai, de az alsópapsággal különösebb baj nincs. Problémát jelent a püspök viselkedése és az állammal való szembenállása. Magatartásában javulás nagyon kevés van.”⁷⁹

1958 szeptemberében hívatja Horváth János épp aktuális ÁEH elnök, de a püspök egészségi állapotára hivatkozva táviratban tér ki a meghívás elől.⁸⁰ 1958 decemberében „lelki és lelkipásztori vonalon” átveszi az egyházmegye vezetését, „az egyházmegyei kormányzat egyéb bonyolult, sok megfontolást és tárgyalásokat igénylő adminisztratív ügyeinek intézésére” azonban tovább-

78 0035/2/1958. A külföldi tartózkodás pontos idejét, illetve a betegség jellegét egyébként Dudás püspök rövid *Önéletrajza* tartalmazza, amelyet a II. Vatikáni Zsinatra történő kiutazása előtt az útlevelekérelemhez csatolt.

79 Csáti József, 0035/7/1958.

80 3027 – 1958. ltsz.2. – Azért az „épp aktuális” kitétel, mert meglepően gyorsan, néhány éven belül Horváth János, Olt Károly, Prantner József váltják egymást az elnöki székben – miközben az elnökhelyettes, Miklós Imre pozíciója nem inog... – Dudás püspök egészségi állapotáról egyébként az egyházügyi megbízott is azt jelenti: „Egészségi állapota még mindig nem kielégítő, M. főorvos véleménye, valamint a kintről hozott orvosi vélemények alapján a fekvő-kúrát, a gyógyszer-kúrát s a különböző kezeléseket tovább kell folytatni.” (Csáti József, 0035/2/1958.)

ra is dr. Rojkovich István püspöki helynök urat kéri fel.⁸¹ 1959 januárjában aztán bejelenti, hogy az egyházmegye kormányzását újra teljesen átveszi.⁸² Miklós Imre ÁEH elnökhelyettes a bejelentést rideg levélben tudomásul veszi.⁸³

Néhány hónap múlva, 1959 áprilisában Beresztóczy Miklós, az Országos Papi Békemozgalom elnöke – akit a Zsinati Kongregáció 1958. február 2-án politikai szerepvállalása miatt két másik katolikus pappal, Horváth Richárdal és Máté Jánossal együtt kiközösített – előadást akar tartani a szemináriumban, de Dudás püspök ezt – a szeminárium felosztatását is kockáztatva – nem engedi meg.⁸⁴ Hogy mennyire hajszálon függhetett az állami döntés, azt jelzi az is, hogy egy héttel Dudás püspök Beresztóczyt elutasító döntése után

81 A Hajdúdorogi Püspöktől, 3774/1958. – Szomorúan kell megjegyeznünk, hogy dr. Rojkovich István idegrendszerében ebben az összetett feladatban – „az egyházmegyei kormányzat bonyolult, sok megfontolást és tárgyalásokat igénylő adminisztratív ügyeinek intézésében” –, a kötelező alkalmazkodások és megalkuvások, a külső és belső ellenségeskedések öröklődési közepette egyre gyöngült, majd felmondta a szolgálatot, és a püspöki helynök végül 1970-ben az öngyilkosságba menekült. Tragédiája minden bizonnyal paptársai közül is többek lelkiismeretét terheli. (Buhalla István 1970. II. félévi jelentésében a helynök haláláról szó nincs; az egyháziügyi megjegyzése mindössze ennyi: „A hajdúdorogi egyházmegyében megüresedett a helynöki állás.”)

82 A Hajdúdorogi Püspöktől, 218/1959.

83 Állami Egyháziügyi Hivatal Elnökhelyettes, 22-1/1959/Eln.

84 Hivatalos irat az ügyben nem található, de a szeminárium *Főduktori Naplója* írásban is megőrizte a történeteket, a püspöknek a papnövendékek előtt felolvasott állásfoglalását. Közli JANKA GÖRGY, „A Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola története”, in *Örökség és küldetés*, 230. A *Főduktori Naplóra* és az akkori papnövendékek írásos visszaemlékezéseire támaszkodva Janka György egyháztörténész így vélekedik: „Dudás püspök döntése annál is inkább súlyos döntés volt, mert ez év márciusában bocsátották el a Budapesti Központi Szeminárium csaknem teljes kispapságát és három előjárójukat a papi békemozgalommal szembeni ellenséges viselkedésük, illetve az Állami Egyháziügyi Hivatal nyomására kizárt kispaptársaik iránti szolidaritásuk miatt. Dudás Miklós püspök tudatában volt, hogy lelkiismereti döntésével a szeminárium s talán az egyházmegye létét is veszélyezteti. Állásfoglalásának első két pontja az egyházmegyére és annak papságára vonatkozott: hűség Rómához, az örök üdvösség biztosítására. A harmadik pont vonatkozott a kispapokra: ha állami illetékesek olyat kérnének, ami egyenlő lenne Krisztus földi helytartójával, a pápával való szakítással, azaz csak ez lenne a fennmaradás ára, akkor *eo ipso* felosztatja a szemináriumot. Arra kérte a kispapokat, ebben az esetben inkább legyenek jó civilek.” *Op. ult. cit.*, 230. – Beresztóczy végül nem jött el, s a szemináriumot sem oszlatták fel (bár ennek veszélye többek között az alábbiakban idézett adatkérés, illetve az Olt Károlyhoz írt levélben foglaltak alapján is igencsak fennállhatott), de valószínűleg emiatt vonták meg tíz pap kongruáját, a főpásztor pedig – Dudás Bertalan közlése szerint – háziőrizetbe került és nem hagyhatta el Nyíregyháza területét. Állami parancsra a szentelendő görög katolikus kispapok ebben az évben nem kaphattak primiciás képeket. – Hollós János szóbeli közlése szerint a helyzetet Bacsóka Béla mentette meg, aki Beresztóczy helyett behívott egy „másodhegedűs” békeaport, és ezzel húzta ki a történések méregfogát.

az ÁEH írásban kér adatokat a teológusokról; a szülők vagyoni helyzetétől a növendékek magatartásáig minden részletet tudni akarnak.⁸⁵

Az eseményt követő időszak dokumentumaiban természetesen érződik a feszültség. Az egyházügyi megbízott igyekszik kijátszani egymás ellen a püspököt és a helynököt.⁸⁶ A püspök ebben az időszakban is rendkívül céltudatosan és határozottan képviseli az álláspontját az Állami Egyházügyi Hivattal szemben.⁸⁷ Sok mindent azonban nem tud elérni: bármennyire próbálja megtartani, például a hajdúdorogi líceumban korábban pedagógiát is oktató filozófia és dogmatika tanárnak, dr. Liki Imre rektornak – akkor már csak teológiai tanárnak, mert időközben dr. Bacsóka Béla kapott rektori kinevezést – 1960-ban mennie kell. Püspök úr tiltakozása Liki Imre eltávolítása ellen: „Buhalla István miniszteri biztos úr folyó hó 21-én az Állami Egyházügyi Hivatalnak azt a kívánságát közölte velem, hogy dr. Liki Imre a Nyíregyházi Hittudományi Főiskola tanára már ebben az évben ne tanítson. Indokolás:

85 A kért adatok: név, nagyszülők és szülők vagyoni helyzete 1945 előtt és 1945 után, szülők foglalkozása 1945 előtt és 1945 után, hol végezték az általános iskolát, hol érettségiztek, milyen a mostani magatartásuk. (Hajdúdorogi Egyházmegyei Levéltár, 1064/1959.)

86 A helynököt tudatosan úgy állítja be a püspök előtt, mint aki olyan merev, hogy nem lehet vele együtt dolgozni – remélve, hogy ezáltal a püspök jobban megbízik majd a helynökben s ez „hasznosítható” lesz... (Vö. 0035/5/1958.)

87 Érdemes egy példán végignéznünk, milyen idegmunka lehetett ebben a közegben az egyházmegyét vezetni. 1959. augusztus 10-én Dudás püspök Olt Károlytól, az ÁEH akkori elnökétől tárgyalást kér: „Csáti József úr, az Állami Egyházügyi Hivatal itteni képviselője a mai napon a diszpozíciókkal kapcsolatban néhány olyan dolgot említett meg mint a Hivatal kívánalmát, melyek fontos elvi szempontokat érintenek. Szükségesnek tartom és szeretném ezeket az elvi kérdéseket előzetesen megtárgyalni Elnök Úrral vagy Elnökhelyettes Úrral.” (A Hajdúdorogi Püspöktől 1820/1959.) – Miklós Imre: „Készek vagyunk eleget tenni Püspök Úr kérésének... Szükségesnek tartom azonban, hogy előterjesztésében jelzett elvi kérdésekről előzetesen tájékoztódjam.” (Állami Egyházügyi Hivatal Elnökhelyettes, 22-6/1959.) – Hogy Dudás püspök milyen kérdéseket óhajt megbeszélni, abból következtethetünk a meglévő gondokra, feszültségekre: „A következő kérdéseket óhajtánám megbeszélni: 1. A Hivatal itteni megbízottjának jogköre és annak gyakorlása. 2. A Hittudományi Főiskola működésének lehetősége. 3. A megyéspüspök kormányzati kötelességeinek teljesítési lehetősége. 4. A diszpozícióknál az egyházi szempontok és az állami kívánalmak összeegyeztetése. 5. Az 1957. évi 22. sz. tvr.-ben nem érintett állomások betöltése. 6. A kongrua megvonások ügye.” (A Hajdúdorogi Püspöktől 1838/1959.) – Erre a határozott hangú témasorozat-felvetésre nem érkezett válasz. A püspök következő leveléből tudjuk, hogy Csáti József főelőadó úr (a megyei ÁEH-s) szóban közölte: ez a tárgyalás elhalasztódik; a főelőadó azt is közölte, „hogy a hivatal az anarcsi és a téglási önálló plébániák visszafejlesztését kívánja”. Dudás püspök újra nagyon határozott hangon szögezi le, hogy ezek a feladatok az ÁEH előzetes hozzájárulásával létesültek s a hívek „vallási életének és lelki igényeinek kielégítése érdekében feltétlenül szükségesek”, ezért semmiképpen sem vállalhatja annak felelősségét, hogy ezeket visszafejlessze. (A Hajdúdorogi Püspöktől, 3-1959. Eln.sz.) – Ezt követően hajlandó Olt Károly szeptemberben fogadni Dudás püspököt.

Pusztá magatartása olyan, hogy nem felel meg az állami kívánalmaknak. Maradi, meg sem kísérelte, hogy a XX. század emberének fejével gondolkodjon. – A kívánságot nem tudom teljesíteni, ezt nagyon komoly tárgyi és személyi szempontok teszik számomra lehetetlenné. – 1. Képzettsége, látóköre, életkora, tanítói tevékenysége alapján ítélve az ellene emelt «maradi» gondolkodás vádja, enyhén szólva, eltűzött. 2. Szaktárgya a dogmatika és a filozófiával vele kapcsolatos traktátusai. Ez a papképzés legfontosabb, de egyben legnehezebb része. Ennek biztos, világos és érthető előadása megkívánja, hogy a szaktanár maga hosszas tanulmányozással egészen elmélyedjen benne, teljesen áttekintse és kellő gyakorlatra tegyen szert az anyag előadásában is. Az egyházmegyének most még nincs más ilyen papja. Ezidőszert n é l k ü l ö z h e t e l e n . 3. Egyébként a dogmatika az isteni kinyilatkoztatásnak örök és változhatatlan igazságait tanítja, tárgyalja. Tanításánál nem érvényesíthető sem «haladó», sem «maradi» gondolkodásmód, mert az egész felette áll az evilági földies világszemléleten, természetfeletti síkon mozog. 4. Az ellene felhozott, ilyen általánosságokban mozgó, közelebről meg nem határozott kifogást nem lehet elégséges oknak tekinteni két évtizedes főiskolai tanári múlttal rendelkező, ma pótolhatatlan főiskolai szaktanár elmozdítására. 5. Eltávolítása papok és hívek felé egyaránt súlyos büntetés jellegű. Erre pedig nincs jogalap, sem kánoni vétséget el nem követett, sem állami szerv róla törvényellenes magatartást meg nem állapított, sőt ellene ilyen vádat sem emelt. Márpedig az egyházi hatóságnak – az egyház és az állam közti megállapodás alapján is – csak azokat kell és lehet büntetni, akik ténylegesen vétnek az állami törvények ellen.”⁸⁸

88 Hajdúdorogi Egyházmegyei Levéltár 1821 – 1960., ltsz. 2. – Dudás Miklós püspök úr nem tudhatta, hogy már évekkel előbb, az 1956. évi kisasszony-napi máriapócsi búcsú „szigorúan titkos” ÁEH-s jelentésében (készítette Csáthi, Baráth) az olvasható: „A szónokok közül dr. Liky prédikációja volt pozitívumokban a legszegényebb. Megtáltuk ugyan benne a helytállást, az egyetemes béke, a családi harmónia gondolatát, de nem plasztikusan, sokat mondóan, hanem kissé elfolyva, elsikkadva.” (Állami Egyházügyi Hivatal Nyíregyháza 0061/21/1956. TÜK. Közli SZÁNTÓ, *Az egyházügyi hivatal titkai*, 79-93.) – Az ÁEH meg talán azt nem feltételezte, hogy a püspök ilyen határozottan áll ki Liky Imre mellett, hiszen kettejük viszonyáról ugyanebben a jelentésben azt írták: „a püspök féltékeny Likyre...” – Szintén ebből a pócsi búcsú jelentésből tűnik ki az is, hogy Likyvel nem érték el a szándékukat, amit 1956 szeptemberében megfogalmaztak: „A teológia rektorának szereplését, valamint Bacsóka bevonását a prédikátori körben szükségesnek tartottam azért, hogy ezzel is közelebb hozzuk magunkhoz őket és ezt a kapcsolatot helyesen ki tudjuk majd használni a teológia nevelési módszerének és szellemének megváltoztatásánál. Dr. Liky szerepeltetésére szükség volt még azért is, mert a püspök féltékeny Likyre, és ilyen formában, ha azt látja, hogy Liky bizonyos területeken jobban fut, mint az előző időkben, ez a tény segít abban, hogy egyes kérdéseket

A behozandó teológiai tanárok közül dr. Keresztes Szilárd az, akinek a kinevezését az egyházügyi nem javasolja:

„Az aula részéről javasolt Keresztes Szilárdot – aki 3 éve végzett a teológián és mondhatjuk, hogy erősen jobboldali fasiszta beállítottságú – egyáltalán nem tudom javasolni. Sőt Pestről, a városból való eltávolítását is javasolni tudom, ki vele egy vidéki, elzárt faluba, ahol hősiségét és heroizmusát éppen a kietlen környezet és a részben a munkátlanság és az ezt követő fásultság következtében meg lehet nyirbálni, illetve egy kicsit elaltatni.”⁸⁹

Hittankönyv-hiány, illetve beiratkozási nehézségek miatt még mindig érkezik levél a püspökségre, de – az iskolai hitoktatás leépülésével arányosan – egyre kevesebb.⁹⁰ Az ÁEH hitoktatási engedélyek, illetve kongruák megvonásával ezután is próbálja zsarolni a papságot.⁹¹

Betegségével együtt is szomorú és beszédes tény a hitoktatás terén a püspök hallgatása. 1957-től kezdve ugyanis a katekézis ügye iránt kezdettől elkötelezetten tevékenykedő Dudás Miklós a hitoktatással kapcsolatban

a közös platformon talán helyesebben és könnyebben tudunk megoldani.” (*Op. ult. cit.*, 82.) – Végülis Miklós Imre 1960. október 4-én értesíti a püspököt, „hogy Dr. Liki Imre görögkatolikus teológiai tanár tanári működése ellen kifogást emel”, és „tanári működési jogát az 1957. évi 22. sz. tvr. alapján 1960. október 20.-i hatállyal” megvonja. (Állami Egyházügyi Hivatal 22-2/1960/Eln.)

89 Csáti József, 0035/5/1958.

90 Kardos István balsai lelkész amiatt panaszkodik, hogy egy bukott kislányt nem lehetett beírni a bukása miatt, amikor pedig javítóvizsgát tett, már azért nem íráthatták be, mert pótbekirátásra nincs lehetőség. (Balsai Lelkészi Hivatal 116/1958.) – Vajdics János rozsályi pap négy éve mindig visszakéri a gyerekektől a hittankönyveket, de még így sincs annyi, hogy legalább minden második gyereknek kezébe adhassa a könyvet; a filiákban pedig még nehezebb a helyzet. (Gör. Kat. Lelkészi Hivatal, Rózsály, 54/1958.)

91 Visszavonják a hitoktatási engedélyét Gulyás Attila hajdúdorogi s. lelkésznek. (Hajdú-Bihar Megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának Művelődési Osztálya, 409/1959. Egyh.) – Megvonják az államsegélyét Galamb Györgynek (Tiszaeszlár), Árvai Józsefnek (Mezőzombor) és Donka Jánosnak (Csegöld). Miután „nevezettekkel Csáti József megyei főelőadónk megbeszélte a kifogás alá eső ténykedéseiket”, az újra-folyósítást engedélyezik, remélve, „hogy a jövőben nem kell észrevételeket tenni ellenük.” (Állami Egyházügyi Hivatal, Budapest, 22-4/a/1959. Eln.) – Egy másik levél szerint Dudás Bertalan „újra folytathatja lelkészi működését Anarcson”, és a kongruáját is megkapja. Újra folyósítják Békés Géza nyírszőlősi parókus és Antalóczi Kornél kanonok államsegélyét is. „A nevezettek eddigi tevékenységében nem egyizben voltak részünkről indokoltan kifogásolható elemek. Így a figyelmeztetésük nem volt alaptalan.” Ugyanezen levélben Csala László osztályvezető közli, hogy „Szemerszky János kótaji lelkészrel kapcsolatban igen súlyos politikai és egyéb természetű kifogások merültek fel. Ezek igen komoly intézkedések megtételét követelik vele szemben. Egyelőre kongruája beszüntetése iránt tettem intézkedést. A továbbiakra legközelebbi személyes megbeszélésünk alkalmával visszatérek.” (Állami Egyházügyi Hivatal 22-8/1959/Eln.)

tulajdonképpen nem szólal meg többé.⁹² A vallásoktatásról szóló kormányrendeleteket, azok végrehajtási utasításait, valamint a hittanbeíratások időpontját közlő sablon-leveleket általában a helynök küldi ki.

Az egyházügyi jelentésekből nyilvánvaló, hogy a hitoktatás ellenőrzése, korlátozása, kiszorítása – hol nyíltabban, hol kevésbé nyíltan – továbbra is folyamatos.⁹³

Jónéhány olyan esztendő akad, amikor a hittanbeíratások időpontját az állami szervek annyira későn jelölik ki, hogy a kalocsai érsek – akivel az időpontot közlik – kénytelen körtáviratban értesíteni az egyházmegyei központokat, a központok pedig azonnal postázni a leveleket, hogy a templomokban a beíratás közeli időpontja egyáltalán legalább egy vasárnapon hirdethető legyen.⁹⁴ A beíratások körüli nehézségek évről évre visszatérnek.⁹⁵

1960-ban az egyházügyi jelentés szerint a görög katolikusoknál a sok reakciós pap miatt nem valami megnyugtató a helyzet. Nagyobb hangsúlyt kell ezért fektetni a dispoziciókra:⁹⁶

92 Egyetlen kivétel az elsőáldozással kapcsolatos 1968-as rendelkezés néhány mondata: „Egyházmegyénk nagy részében már bevett gyakorlat, hogy iskolás gyermekeinket II. osztályos korban vezetjük az első szentáldozáshoz. Most elrendelem, hogy egyöntetűen mindenütt az általános iskola második osztályában készítsük elő a gyermekeket az első szentáldozásra.” (961/1968.)

93 Pl.: „Egyes lelkészek nem a Művelődésügyi Minisztérium által jóváhagyott tanterv alapján tanított, hanem mindent félre téve különféle imádságokat és énekeket vett be módszeres egységként az előírt anyag helyett. Ez véleményem szerint az állam részére sokkal veszélyesebb, mert ez a gyakorlati rész az emberekbe sokkal jobban előmozdította a vallásosságot, mint a tankönyv nélküli, dogmákat magoló hitoktatási forma... A megye területén 1018 párttag szülő íratta be a gyermekét hitoktatásra. A párttagokkal és funkcionáriusokkal az elbeszélgetés megkezdődött, tudomásom szerint már többen visszavonták a beíratást.” (0035/5/1958.)

94 1955-ben június 16-án Hamvas érsek sürgönyéből tudja meg Dudás püspök, hogy június 24-25-én lesznek a beíratások. De még 1961-ben és 1962-ben is ez a módi. (Mindkét esztendőben június 13-án érkezik a távirat a június 23-24-i, illetve a június 26-27-i időpontokról.) – Megjegyezzük, hogy a megyei ÁEH-titkárok korábban ismerték a beíratások időpontját, de a nekik küldött levélben *expressis verbis* olvasható: „az egyháziakkal az időpont nem közölhető”. És a püspök természetesen évről évre köteles ugyanarra a sablon-szövegre (amelyben csak a dátum változik) még engedélyt is kérni az ÁEH-től, mielőtt szétküldené a papoknak...

95 Érdeemes elolvasni, hiszen tulajdonképpen kisebb-nagyobb eltérésekkel az egész országra nézve érvényesek voltak a hittanbeíratásokkal kapcsolatos nehézségekre és egyáltalán az iskola és a hitoktatás viszonyára a Mészáros István iskolatörténetész által közölt, a Somogy megyei Kötcsé község általános iskolájának iratanyagából megismerhető, tipikusnak mondható történetek. MÉSZÁROS, ... *Kimaradt tananyag... A diktatúra és az egyház 1957-1975*, II. köt., 101-106.

96 Úgy tűnik, az iratmegsemmisítés már ekkortájt is divatos – vagy minden iratot a BM vonal gyűjt össze (?) – , mert Buhalla István újonnan kinevezett egyházügyi főelőadó panaszkodik: „Sajnos hosszabb időre visszamenőleg részletes elemzést nem tudok adni, mert semmiféle adat vagy jelentésmásolat nincs a birtokomban, pedig minden lehető helyet felkutattam.” (Jelentés

„Az ingadozó papokra nagy hatással van egy-egy dispozió, ami elég hosszú ideig húzódik, s szinte mindegyikben felvetődik a kérdés, hogy «no most meglátjuk, kinek a jelöltje kapja meg az állást, az államé vagy a püspöké.» Pl. görögkatolikus vonalon a budapesti parókiára sokan pályáztak, s fokozott figyelemmel fordultak a papok a tárgyalás felé, hogy a püspök jelöltje, dr. Fodor Antal nyírcsaholyi pap vagy az állam jelöltje, dr. B. B. kisvárdai pap kapja-e meg. A találgatás súlya túlment a két ember személyén, hiszen Fodor reakciós, B. pedig haladó. Végeredményben B. került Pestre, és ezzel a lépéssel elég sok ingadozót nyertünk meg magunknak.”⁹⁷

Az állami szervek szerint ugyancsak fokozottan kell odafigyelni a teológia ellenőrzésére is:

„A Gör. Kat. Teológia jelentőségét a mi szempontunkból növeli az a tény is, hogy éppen Dudás püspök «örkődik» felette, aki ismert reakciósságáról. A 7 tagú tanári kar összetétele nem egységes politikai síkon. A Teológia élén dr. B. B. rektor áll, aki reális alapokon felvilágosultan gondolkodó, igen jól képzett haladó ember. Egyike azoknak a keveseknek, akik teljes erejükkel támogatják a szocializmus építését s ezért nemegyszer összeütközésbe került

Miklós Imre ÁEH elnökhelyettesnek, 0050/12/1960.) Buhalla ezért, állítása szerint, szinte a nulláról indulva gyűjti össze az információit és ezután számol be a megye egyházügyi helyzetéről. A görög katolikusokról többek között ezt írja: „Már nem ilyen biztató a helyzet a görögkatolikus egyháznál, mert akad elég szép számban reakciós lelkész a fontosabb állásokban, hiszen maga a püspök is az. A meglévő kulcspozíciókból csak hét van a kezünkben, tehát alig 40%. A helyzeten szándékomban van változtatni úgy, hogy a jelenleg üres 2 főesperesi és 2 esperesi állás betöltésénél csak olyan papok jöhessenek számításba, akik feltétlenül hívei szocializmust építő társadalmunknak, továbbá a legreakciósabb elemeket fokozatosan kívánom kiszorítani (leváltás, áthelyezés, nyugdíjazás során), s helyüket az állammal szemben lojális papokkal betölteni.” (Szabolcs-Szatmár megyei Tanács VB Titkárság Egyházügyi Főelőadójától, 0077/1960.) – A püspök személye egyértelműen szállka Buhalla szemében: „Dudás püspök elítélte Hruscsov elvtársat, mert szerinte a Szovjetunió is folytat kémtevékenységet, és nem kellett volna ilyen nagy dolgot csinálni a kémrepülő lelovásából...” „Megnehezíti a papi békebizottság munkáját közvetlenül az a tény is, hogy megyénkben székel dr. Dudás Miklós görögkatolikus püspök, aki ismert reakciósságáról s arról, hogy megveti mindazokat, akiknek bármilyen pozitív kapcsolata van népi demokratikus államunkkal, s igyekszik azon, hogy az ilyen emberek érezzék is a megvetését. Pl. dr. B. B. irodaigazgatóhoz – nem azonos a szeminárium rektorával (!) – több mint egy évig nem szólt, még a köszönését sem fogadta, mert a megyei katolikus békebizottság titkára volt.” A főelőadó szerint kifejezetten reakciós papok: dr. Dudás Miklós, Dudás Bertalan (Anarcs), Antalóczi Kornél, dr. Liki Imre, dr. Rohály Ferenc, dr. Bacsóka Pál (Nyíregyháza), Donka János (Aranyosapáti), Kriskó Sándor (Nyírmada), Kovács Gyula (Érpatak), dr. Békés Géza (Nyírszőlős), Vajdics János (Nyírgyulaj), Fodor István (Nyírgelse), dr. Fodor Antal (Nyírcsaholy), Korpos Andor (Ajak), Korpos László (Vencsellő), Szelényi Gábor (Mátészalka), Jeles Kornél (Nyírderzs), Seszták László (Oros), Timaffi Endre (Penészlek), Soltész Mihály (Szakoly).

püspökével. Haladó gondolkodású még dr. T. M. és dr. P. I. Rohály Ferenc dr. lelkiileg viszont a végtelenségig bigott és reakciós. Nem sokkal marad el tőle dr. Liki Imre és dr. Bacsóka Pál sem, aki egyben a püspök személyi titkára is. Dr. Rojkovits István a legravaszabb papok egyike, aki mindig tud úgy beszélni, ahogy a helyzet megkívánja... Kár, hogy állami szerveink nem ellenőrzik az ott folyó munkát.”⁹⁸

Likinek és Rohálynak az eltávolítását sürgősnek tartja, helyükre megbízható, haladó embereket kell tenni (dr. Cs. I.-t javasolja):

„Fontos feladat dr. Bacsóka Pált kiemelni a tanári korból s tiszttségéről lemondadni. (Vagy megnyerni magunknak.) Mert ha ez is sikerülne, akkor a püspök teljesen elveszítené a lába alól a talajt...”⁹⁹

A hatvanas évek elején az alsós gyerekek – az elsőáldozás miatt is – még úgy-ahogy elérhetőek, a felső tagozatosak azonban már alig. Az egyházügyi jelentésekben kisebb hangsúlyt kapnak a hitoktatás körüli problémák, előtérbe kerülnek a személyi kérdések,¹⁰⁰ a feladatok terén pedig az ideológiai felvilágosító munka megújítása.¹⁰¹

A papok háborognak, mert a parókiákon garmadával hevernek a fölösleges hittankönyvek, amelyeket igazságtalanul osztanak el az egyházmegyék között és fölöslegesen megvetetnek az egyházközségekkel, arra hivatkozva, hogy az állam hadd lássa: szükség van a könyvekre. Figyelemreméltó az éleslátása Lőrinczy Zoltán kanonoknak, aki Dudás püspököt tájékoztatja a már két éve gondot jelentő kérdésben:

98 0077/1960.

99 Uo. – E jelentés végén a papság teljes névsorán túl külön kimutatást küld a főelőadó azokról a görög katolikus és református papfeleségekről, akik a megyében tanítanak.

100 A hitoktatás körül visszatérő nehézség, hogy be nem iratkozott gyerekek is részt vesznek a hittanórákon, valamint hogy több helyütt előfordul, hogy hitoktatói engedély nélküli papok templomi katekézist tartanak. – A személyi kérdések elsősorban az aula papjaira, a püspök körüli személyekre vonatkoznak, de pl. ilyen mondat is le van írva, különösebb előzmény nélkül: „Kriszto Sándor nyírmadai reakciós parókust egy-két éven belül nyugdíjaznunk kell, hogy azon a vidéken is legyen az államhoz hű haladó pap”. (Buhalla István, 0077/1960.)

101 Buhalla István szerint „minden lehető módot meg kell ragadnunk, hogy felvértezzük elsősorban párttagjainkat a marxizmus-leninizmus ideológiájával, s velük együtt vegyük fel a küzdelmet a vallásos, idealista, burzsoá világnézettel szemben”. Az ÁEH főelőadója – akkor már ez a titulus a megyei megbízottnak – így zárja jelentését: „A Megyei Párt VB. Agit. Prop. osztálya szép ateista propaganda munkatervet dolgozott ki, aminek a végrehajtása biztosíték arra, hogy megyénkben is, mely régen a legelmaradottabb megyék egyike volt, mindinkább világosság gyűl a dolgozók fejében, s megszabadulva minden vallásos maszlagtól, boldog örömmel építik fel szocialista társadalmi rendszerünket”. (0077/1960.)

„Nem egészen meggyőző a csanádi püspök úrnak az az állandóan hangoztatott elgondolása, hogy nagy erkölcsi kárral járna, ha a felsőbb osztályos hittankönyv-kontingenst ki nem merítenénk, mert ezzel beismernénk hitoktatásunk csődjét és lelkipásztori munkánk sikertelenségét. Hogy a hitoktatás ügye hol áll, azt a kívülállók éppen olyan jól tudják, mint mi, ugyanígy bizonytalanságot is, hogy a lelkipásztori munka milyen nehézségekkel, gátlásokkal küzd. Különben is nehéz elképzelni, hogy Krisztus ügyét nemlétező erők mutogatásával, látszatsikerek fitogtatásával előbbre lehetne vinni. – Nehéz attól a gondolattól szabadulni, hogy inkább anyagi sikerekről van itt szó: ha ötször annyi jelenne meg ezekből az eladhatatlan hittankönyvekből, az is biztos üzlet lenne a kényszer-átvétel miatt. – Ellenben még inkább károsnak látszik ez a módszer, mert alkalmas arra, hogy a világ keresztény közvéleményét, sőt magát a római Apostoli Szentszékét is félrevezesse. Világgá kürtölik, hogy Magyarországon évente csaknem 120.000 hittankönyv jelenik meg és az persze mind el is fogy. De hogy ezekre a hittankönyvekre az egyházközségek az ablakon dobják ki a pénzt, mert a körülmények miatt arra vannak kárhoztatva, hogy a lelkési irodák mélyén porosodjanak vagy fidibusz válják belőlük, erről már nemigen szól a hírverés, nemigen jutott még senkinek eszébe tájékoztatni az Apostoli Szentszékét.”¹⁰²

Bár nem közvetlenül a katekézis témakörét érinti, nyilvánvaló, hogy az egyház életének minden területére, így a hitoktatásra is kihatott az az állami rendelkezés, hogy minden püspöki székhelyen miniszteri biztos – ahogy akkoriban nevezték őket: „bajszos püspök” – ült a püspök nyakán, akinek az

102 Lőrinczy Zoltán 1964. augusztus 12-én kelt válasza a püspök 1964/1718. sz. rendelkezésére. – Sokat elárul a kanonok korszerű kateketikai szemléletéről az a stílus is, ahogyan a hittankönyveket bírálja: „Ezeknek a könyveknek úgy külső kiállítás, mint belső tartalom tekintetében erősen iskolás, tankönyvjellege van, sőt – összehasonlítva a külföldi hittankönyvekkel, sőt a nálunk profán tárgyaknál használt iskolai tankönyvekkel – egészen primitív tankönyvjellege van. Nem olvasmányosak. Így még a hitüket gyakorló, vallásos katolikusok sem nagyon kapkodnak utánuk, a lanyhákra már nem is beszélve.” Kritikusan ír Lőrinczy a latin egyházmegyékkal való részletes összehasonlítás alapján arról is, hogy milyen aránytalanul és igazságtalanul történik az egyházmegyék között a hittankönyvek elosztása: amire legnagyobb szükségünk lenne, abból aránytalanul keveset adnak, ami meg senkinek nem kell, abból aránytalanul sokat vásároltatnak fel velünk. Lőrinczy kanonok ugyanakkor javaslatot is tesz. Azzal tisztában van, hogy a keret, a példányszám növelését úgysem engedélyezik, mégis van ötlete: „Nem lehetne-e az engedélyezett hittankönyv kontingenst úgy kihasználni, hogy az alsóbb osztályos könyvek nagyobb példányszámban jelennének meg a felsőbb osztályos keret terhére? Vagy nem lehetne-e egy – a német vagy más külföldi katekizmushoz hasonló – egyetlen, osztálymegjelölés nélküli hittankönyvet kiadni, amit minden gyermek használhatna, és ami érdekesebb, élvezetesebb tartalma miatt a hitoktatásra nem járók körében is kedvezőbb fogadtatásra találna?” – Mindezzel együtt a hittankönyv-probléma nem oldódik meg azonnal – a következő két évben több pap bontatlanul küldi vissza a hittankönyv-csomagot a feladónak...

aulában előfordult legapróbb történésekről is tudomása volt, sőt a postabontástól a legapróbb engedélyek kiadásáig mindenben felügyeletet gyakorolt.¹⁰³ „Az állam és a katolikus egyház között javuló viszony” végül 1964. március 19-én „javul” odáig, hogy Prantner József ÁEH-elnök a miniszteri biztosok működését megszünteti, s az állam és egyház kapcsolatát érintő kérdésekben a püspököket a Megyei Tanácsnál működő egyházügyi főelőadóhoz irányítja.¹⁰⁴ A miniszteri biztos „virtuális” jelenléte, azaz az állam inkább még erősödő befolyásolási szándéka ugyanakkor továbbra is egyértelműen megmarad.

A főelőadó ebben az időben Szabolcs-Szatmár megyében Buhalla István, aki Dudás püspököt reakciónak tartja ugyan, de a görög papság egészét tekintve lehetőséget lát az együttműködésre.¹⁰⁵ „Dudás püspök és a reakciós papok ellenséges tevékenységének leleplezése” ugyanakkor a legfontosabb feladatok közé tartozik.¹⁰⁶ Íródik mindez abban a hónapban, amelyben Agostino

103 A miniszteri biztosokat az ÁEH javaslatára a kormány nevezte ki 1951 júniusában valamennyi katolikus egyházmegyei hatósághoz (1956 után az evangélikusokhoz is). Az egyházkormányzatot csak közvetlenül rajtuk keresztül lehetett működtetni. (Vö. *Magyar Kódex, Magyarok a 20. században 6. Magyarország művelődéstörténete 1918-2000*, Budapest 2001.)

104 Állami Egyházügyi Hivatal Elnök, 22-1/1964.

105 „A görögkatolikus egyház papjai – írja 1964-ben Buhalla – társadalmi helyzetüknél fogva hajlandók és képesek lennének az állammal való szorosabb együttműködésre olyan mértékben is, mint a reformátusok, ha Dudás püspök nem lenne reakciós. A hazánkban végbement történelmi és társadalmi változások bizonyos mértékben arra kényszerítették és kényszerítik Dudás püspököt, hogy taktikai megfontolásból módosítson korábbi magatartását, de a változásokat továbbra sem tekinti öröknek és véglegesnek, annak elismerésétől távol tartja magát. Dudás e magatartásával elérte azt, hogy szembekerült a haladó és lojális papokkal, akik állandó nyomást gyakorolnak rá, s ez a hatás is arra kényszeríti, hogy közeledjen az állam és a haladás felé.” Ugyanitt így folytatja: „Másként hatottak a társadalmi változások a papságra és a hívekre. A papok nagy része megértette és támogatja szocialista rendünket, társadalmi előrehaladásunkat. Az általános okokon túl befolyásolják őket a következő szempontok is: A papok nagy része dolgozik, kb. 40 pap felesége dolgozik, akik munkájukat megfelelően ellátják, a munkahelyükön uralkodó egészséges légkör hatással van rájuk, s ezen keresztül a papokra is. A mezőgazdaság szocialista átszervezése, a szocializmus alapjainak lerakása, a parasztság életszínvonalának emelkedése eredményezi a görögkatolikus pap családok érdekazonosságát is. Mint többgyermekes családokra, a gyermekekre gyakorolt társadalmi és politikai hatás szintén érvényesül. A gör. kat. egyházközségek zöme anyagilag gyenge. A fenti körülmények olyan helyzetet teremtettek az egyházmegyében, hogy az elmúlt években a haladó mozgalom erősödött, a progresszív erők befolyása növekedett.” (Buhalla István, 1964 szeptemberi jelentés, 0068/1964.) – A katekézissel kapcsolatban ugyanez a jelentés megállapítja: „A korábbi évektől eltérően a lelkészek már nem nagyon szorgalmazzák az iskolai hitoktatást – bár még ilyen is akad –, hanem inkább a katekézis félórás tartására állnak át, mert az ott folyó tevékenységüket nem ellenőrzi senki. A katekézis oktatás fontosságára pl. a hajdúdorogi egyházmegye püspöksége minden évben felhívja a papok figyelmét. Ennek ellenére még nem terjedt el megyénkben nagymértékben.”

106 *Op. ult. cit.* – A „reakciós papok” háttérbe szorítása mellett személyi kérdések terén igen fon-

Casaroli bíboros és Prantner József ÁEH elnök aláírják az oly sokat vitatott s máig is titkos részleges megállapodást a Vatikán és a Magyar Népköztársaság között.¹⁰⁷ 1965-ben Dudás püspök úgy kéri körlevélben az egyházközségek statisztikai adatait, hogy közben nagyon bölcsen a papságot is tájékoztatja arról, mit is jelent a „javuló viszony” az állam és az egyház között. („Sapientia sat.”) Kéri az adatokat, „hogy azokat mielőbb közölhessük az Állami Egyházügyi Hivatallal.”¹⁰⁸ A párt és a kommunista hatóságok nyomásgyakorlása következtében ebben az esztendőben (1965-ben) országos szinten már csak az általános iskolások 15%-a, a középiskolások 0,03%-a jár hittanra. A következő évtizedekben pedig Magyarországon gyakorlatilag egy teljes generáció nő fel mindenféle valláserkölcsei oktatás, nevelés nélkül akkor, amikor egyidejűleg egy masszív ateista-kommunista indoktrinációnak van kitéve.¹⁰⁹

Mínthogy görög egyházunkban a liturgia és a katekézis elválaszthatatlan egymástól, a katekézis szempontjából is rendkívüli jelentőségű esemény az a

tos a kulcspozíciók megszerzése. „A kápláni helyekbe nem szólunk bele – szól tovább ugyan-ezen jelentés – , de a 22-es tvr. alá tartozó helyeknél érvényesítjük egyházpolitikai célkitűzéseinket. A görögkatolikus egyháznál a jelenleg üres debreceni parókia betöltésénél ügyelünk arra, hogy oda haladó, az állammal együttműködni kész pap kerüljön...”

107 Casaroli bíboros római nyilatkozataiból sejtethető, hogy az 1964. szeptember 15-én Budapesten aláírt dokumentum három fő részből áll: 1. A püspököket Róma nevezi ki, de az Elnöki Tanács előzetes hozzájárulásával. 2. A püspökök alkotmányra teendő esküje nem állhat ellentétben püspöki esküjükkel. 3. A Pápai Magyar Intézet helyzete, növendékek küldése stb. – Az állami eskütételt a későbbiekben az újszentelt, illetve a magasabb beosztásba került papoktól is megkövetelték. Ennek az eskünek a szövege így hangzott: „Én, ... esküszöm, hogy a Magyar Népköztársasághoz, annak népéhez és Alkotmányához hű leszek; az Alkotmányt és az alkotmányos jogszabályokat megtartom; az állami hivatalos titkot megőrzöm; hivatásom körében a nép érdekeinek szolgálatával járok el és minden igyekezetemmel azon leszek, hogy működésemmel a Magyar Népköztársaság megerősödését és fejlődését előmozdítsam.” – Casaroli bíboros egyébként újonnan megjelent memoárjában is diplomata marad, itt sem ír konkrét részleteket a megállapodás tartalmáról: „Az ünnepélyes aláírásakor mellékelt tizenkét pontos, hosszú jegyzőkönyv szövegét nem szándékozták a felek nyilvánosságra hozni, a magyar püspökök azonban azonnal bőséges és hiteles információt kaptak tartalmáról”. CASAROLI, AGOTINO, *A türelem vértanúsága. A Szentszék és a kommunista államok (1963-1989)*, Budapest 2001, 138.

108 Hajdúdorogi Püspöktől 173/1965. – Az adatközlési kötelezettség az ÁEH megszűnéséig, 1989-ig fennállt. Az Egyházügyi Hivatal, amely az országos adatok ismerete által mindvégig tökéletesen „képben volt”, „népmozgalmi adatok” címszó alatt tartotta nyilván az egyházi statisztikákat. (Az azért szomorkásan állapíthatjuk meg, hogy míg az egyházügyi biztos római katolikus és református részről csak összesített adatokat kapott, addig görög katolikus részről minden parókia minden adatát megkapta...)

109 Vö. EMMERICH ANDRÁS – JULIUS MOREL, *Bilanz des ungarischen Katholizismus*, München 1969, 135. Idézi ADRIÁNYI, „A magyar katolikus egyház a szocializmusban 1945-1989”, in *Örökség és küldetés*, 51.

magyar nyelven végzett főpapi liturgia, amelyre Dudás püspök úr vezetésével Rómában, a Szent Péter Bazilikában, a II. Vatikáni Zsinat utolsó ülészakán,¹¹⁰ mintegy 2500 zsinati atya jelenlétében, 1965. november 19-én került sor. A püspök így írja le az eseményt: „Édes anyanyelvünkön énekeltük Aranyszájú Szent János liturgiáját. Ősi népénekeink egyszerű, de mély áhítatot és méltóságot árasztó dallamai érezhetően nagy hatással voltak a világ minden részéről egybegyűlt, mintegy harmadfélezer zsinati atyára. Olyan ünnepélyes és számunkra megrázóan nagyszerű megkoronázása volt ez évszázados sóvárgásunknak és küzdelmeinknek a magyar liturgikus nyelvért, amilyenre még legmerészebb álmainkban sem mertünk gondolni. Isten jószágának és az Apostoli Szentszék megértésének tartozunk hálával azért, hogy a magyar nyelv ilyen fenségesen ünnepélyes körülmények között, a katolikus egyház legnépesebb zsinatán, a Szent Péter bazilikában emelkedett a keleti katolikus egyházak liturgikus nyelveinek sorába.”¹¹¹

Nemcsak a papnevelésben, de a papság s ezáltal a görög katolikus hívek liturgikus és lelkeségi nevelése szempontjából is jelentős mozzanat a Papnevelő Intézetben a szemináriumi kápolna ikonosztáziójának felszentelése, amelyet már a zsinat szellemisége ihletett, s amely nagyban hozzájárult a későbbiekben a görög katolikus egyház lelki-szellemi örökségét, liturgikus gazdagságát újralfelfedező, az ikonok tiszteletét és szeretetét értékelő szemlélet kialakulásához.¹¹²

110 Dudás püspök természetesen kapott meghívást már a zsinat megnyitására is. A Szentatya teljes vendéglátást ajánl a főpásztornak és két kísérőjének is. A püspök levelet ír az ÁEH-ba Madai András főosztályvezetőnek, kérdezve, mi a teendője az utazással kapcsolatban. Válasz nincs, csak Dudás Miklós levele van iktatva, amelyet a Zsinati Előkészítő Bizottsághoz írt, és amelyben sajnálattal közli, hogy az útlevelet nem kapta meg, ezért nem tud részt venni a zsinaton. (A Hajdúdorogi Püspöktől 1567/1962.) – 1963. augusztus 23-án újra kérvényezi a kiutazást – a Zsinat második ülészakára – a Prantner József ÁEH elnökhöz írt levelében: „A pápai rendelkezés és az egyházi törvények szerint nekem is kötelességem, hogy azon részt vegyek”. Két évvel később, az 1965. augusztus 5-i kérvényére már kap választ: „Dr. Hamvas Endre kalocsai érsek úr hivatalos előterjesztésben kérte a zsinati atyák kiutazásához a szükséges hozzájárulást. Kalocsai érsek urat mint a püspöki konferenciák elnökét kellő időben tájékoztatom a Kormány döntéséről”. A válaszból érződik, hogy a két időpont között tárgyalások folytak és megállapodás született a Vatikán és a magyar kormány között. A kiutazást nemcsak engedélyezik, de kirakatba is állítják, hiszen a kiutazást megelőzően a zsinati atyákat Ilku Pál művelődésügyi miniszter és Prantner József ÁEH elnök fogadja. (Vö. Állami Egyházügyi Hivatal 37-1/1/1965.)

111 DUDÁS MIKLÓS, „A magyar liturgikus nyelv kialakulása és a bizánci szertartású kereszténység hazánkban”, in *Vigília* 8 (1966) 513.

112 Vö. NAGYMIHÁLYI GÉZA, „Régi és új a görögkatolikus magyarság egyházművészetében”, in TIMKÓ IMRE (szerk.), *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye Jubileumi Emlékkönyve*

1966-ig a papnövendékek a katonai szolgálatot illetően a „politikailag alkalmatlan” kategóriába tartoztak. Ettől kezdve megváltozott velük szemben a stratégia – hátha a sereg (át)nevelő hatása érvényesülni tud... 1966 júliusában a püspöknek kérvényt kell benyújtania az 1966/67-es tanévre felvett papnövendékek – sőt szeptemberben aztán az összes többi teológus hallgató – szolgálathalasztása érdekében. A hét felvett növendék közül kettőt be is soroznak.¹¹³ Ettől kezdve az számított kivételnek, ha valakit mégsem vittek el katonának.¹¹⁴

Nyilvánvaló, hogy a hitoktatás oldaláról nézve is jelentős történése Dudás Miklós püspöki tevékenységének a hajdúdorogi püspök joghatóságának az egész ország területére történő kiterjesztése is, hiszen enélkül a joghatóságon kívül élők nem tudták volna őrizni a rítusukkal való kapcsolatukat, és minden bizonnyal elvesztek volna a görög katolikus egyház számára.¹¹⁵

A hitoktatási adatok Szabolcsban – persze másutt is – folyamatosan romlanak. 1968-ban 13,197 tanuló, az általános iskolások 13,46%-a iratkozik be hittanra. Ez 1,68%-os, 2.265 fős csökkenés az előző évhez viszonyítva.¹¹⁶ Gim-

1912-1987, Nyíregyháza 1987, 78. – A szemináriumi kápolna ikonosztázionját Bélavári Alice festette; Dudás püspök 1965. december 24-én áldotta meg.

113 Az egyházmegye első kispap-sorkatonái Baán István és ifj. Soltész Mihály voltak, akik le is töltötték a 24 hónapos (!) katonaidót.

114 A katonai szolgálat súlyos teherként nehezedett a papnövendékek vállára, hiszen a lenti és a nagyatádi laktanyában sok büntetett előéletű honvéd töltötte katonaidőjét, s a tiszti kar jelentős része sem szimpatizált a bevonuló teológusokkal. Jónéhány papnövendék megerősödve és mintegy előzetes lelkipásztori tapasztalatokkal gazdagodva tért haza a seregből, másokat viszont pszichésen igencsak megviselt ez az időszak. Járasi János és Legeza György papnövendékek életre szóló sérülést szereztek és nem is lehettek papok; Szabó István kis híján ugyanígy járt. Timkó püspök a történetekre hivatkozva próbál engedményeket, változtatásokat elérni az ÁEH-nál. (Vö. 1908/1976. Levél Járasi János ügyében Straub István ÁEH elnökhelyettesnek: „Növendégeink olyan emlékekkel térnek vissza a katonai szolgálatnak erről a két helyéről, amelyek pedagógiai szempontból is megnehezítik társadalmi beilleszkedésük oly kívánatos feltételeit”. Vö. 1981/1977. Levél Szabó István ügyében Straub István ÁEH elnökhelyettesnek: „Katonai szolgálatukat becsületesen teljesítő papnövendégeink számára személyi és pedagógiai szempontból is egyre több problémával súlyosbodnak a társadalomba kívánatos jó beilleszkedésük előfeltételei”)

115 A joghatóság kiterjesztését Dudás püspök kérésére VI. Pál pápa 1968-ban adta meg először három évre „az összes görög katolikus hívekre, bárhol is élnek hazánk területén”; három év után a rendelkezés hatályát meghosszabbította. Aztán II. János Pál pápa 1980. júl. 17-én a joghatóságot – immár Timkó Imre püspöki ténykedésének időszakában – véglegesítette „szilárdan megőrizve azonban a miskolci apostoli exarchátus saját jogait”. PIRIGYI ISTVÁN, *A görögkatolikus magyarság története*, Nyíregyháza 1982, 161-165.

116 0031/1/1968. A jelentés pontosságáról, illetve a jelentő kvalitásairól azért talán árulkodó adalék, hogy a százalékszámítással ránézésre is akad némi gond, hiszen vagy a csökkenés létszáma nem stimmel, vagy a százalék alacsony...

nazista jelentkezés az egész megyében nincs.¹¹⁷ A görög katolikus adatok összességében ennél valamivel jobbak.

1968-ban a Magyar Katolikus Püspöki Kar hittankönyv-pályázatot írt ki. Dudás püspök a bíráló bizottságba görög részről Dr. Mosolygó Marcell kateketika tanárt delegálja. Miután önálló görög katolikus könyvek nem születhetnek, az 1970-től megjelenő új római katolikus hittankönyvekbe Mosolygó készít kiegészítő görög katolikus mellékleteket.¹¹⁸

1970 novemberében a hittankönyvekkel kapcsolatos megbeszélés egyúttal az Országos Hitoktatási Bizottság alakuló értekezlete is; Mosolygó lesz a bizottság görög tagja. A hittankönyvekhez segédkönyvek is megjelennek, *Hitoktatási Füzetek* címen.¹¹⁹

117 Ebben a jelentésben is van negatív utalás Dudás püspök személyére: „A görögkatolikus papok néha már túlzásig megelégedettek Dudás püspök magatartásával, s a vatikáni zsinat óta tett reform törekvéseit annyira pozitívnak fogják fel, hogy szinte ebből az következik, mintha a papi békemozgalomra már nem is lenne szükség, hiszen megreformálódik az egyház, a teológiai oktatás, a püspök megalakítja a papi tanácsot, s ez így együttesen elvégzi azt a funkciót, amit korábban a papi békemozgalom végzett. E veszélyre a megyei papi békemozgalmi vezetők figyelmét már felhívtam.”

118 Mosolygó Marcell valamennyi készülő könyvvel kapcsolatban tájékoztatja Dudás püspököt. Azon túl, hogy megírja a rövid mellékleteket, hangot ad annak a véleményének is, hogy az egyháztörténelem anyagának „jelentős részét át kellene dolgozni a görögkatolikus gyermekek részére”, a bérmlási könyv helyett pedig „teljesen külön könyvet kellene készíteni gyermekeinknek”. A kateketika tanár „a hittankönyvek és az egyházmegyei hitoktatás ügyének gondozására egy viszonylag szűkkörű, állandó jellegű és munkaképes bizottság felállítására” is javaslatot tesz. (Hajdúdorogi Egyházmegyei Levéltár 2466-1969, ltsz. 16.) – Dudás püspök javaslatot kér a felállítandó bizottság személyi összetételére. Mosolygó a gyakorlati szempontokat is figyelembe véve (helybenlakás, különösebb idő és anyagi áldozat nélkül össze tudnak jönni a teendők megbeszélésére) Bacsóka Béla szemináriumi rektort, volt kateketika tanárt javasolja elnöknek, tagoknak pedig Lőrinczy Zoltán, Békés Géza, Vaszkun György és Keresztes Szilárd „gyakorló hitoktatókat”. (Hajdúdorogi Egyházmegyei Levéltár 2504-1969, ltsz. 16.) A levél hátoldalán ott a püspök szignója – „javaslat szerint” – , tehát a bizottság összeállt, működéséről azonban nincs tudomásunk. – 1973-ban a Főhatóság Takács Miklóst küldi az Országos Katechetikai Bizottság Továbbképző Csoportjának értekezletére, aki elmegy erre az összejövetelre és be is számol róla, de a kateketikai bizottsági munka alól felmentését kéri.

119 Mosolygó ezeket a füzeteket (a „segédkönyv” kifejezést tudatosan kerülték!) igen fontosnak ítéli, és a püspök kérdésre javaslatot tesz: „A hitoktatási segédkönyveket minden parókia vegye meg s még azon fölül is a papnövendékekre, a könyvtárra s egyéb parókiális beosztáson kívül működő papok számára még vagy 30-40 példányt rendelnek. Hogy nincs hitoktatás minden parókián, az fájdalmas dolog, de legalább a pap részéről legyenek meg a feltételei”. (Hajdúdorogi Egyházmegyei Levéltár 997/1971, ltsz. 16.) – Mosolygó Marcell 1973 májusában az egyházmegyei hitoktatási helyzet feltérképezését is kezdeményezi, de erre akkor nem kerül sor. Előtte, az év februárjában – az ÁEH által országos szinten kezdeményezett, hitoktatással kapcsolatos körkérdésekre válaszolva – Mosolygó kiáll amellett, hogy a katekézis nem ugyanaz a „műfaj”, mint az igehirdetés, igenis szükség van a templomi katekézis során is a különböző hitoktatási, illetve didaktikai módszerekre. A hitoktatást zavaró körülményekkel

A papok messze túlnyomó többsége a katekézis terén tisztességes helytállással végzi a dolgát, nem keresve a konfliktusokat, de élve a korlátozott lehetőségekkel. A papokat ezekben az időkben is folyamatosan megfigyelik.¹²⁰

Kateketikai szempontból sem mellékes Dudás Miklós irodalmi munkássága. Arról sokan tudtak, hogy országszerte tartott előadásokat (keleti napokban, rádióban, sőt még kirándulóhajón is), ám az kevésbé köztudott, hogy – bár nyomtatásban írásainak csak kis része jelent meg – széles körű irodalmi tevékenységet is folytatott, amelynek feltárása egyelőre várat magára.¹²¹

Nem közismert tény, hogy Dudás püspök úr hetvenedik életévébe lépve egészségi állapotára való tekintettel felajánlotta lemondását a Szentszéknél.

kapcsolatosan így ír: „A tények bizonyítása, tanúkihallgatások a dolgozó szülők függő viszonya miatt rendkívül kényes lenne. A beíratást végző pedagógusok négy szemközt beszélnek a szülőkkel, ezért nem igazolható a vallásoktatás elleni agitációjuk. Állításaim esetek szerinti igazolását sem vállalhatom. A szülőktől hallott panaszok alapján viszont úgy látom, a felsőbb éveseknél a továbbtanulás lehetőségének az elzárását állítják a gyermek elé, ha beiratják; értesíti a szülő munkahelyét, hogy a gyermeküket hittanra írtatták, órán megkérdezik, kik járnak vallásoktatásra (nem csak iskolaira), és vitatkozás közben megszegyenítik őket. Tantermi, órarendi problémák, a növendékek hittanóra alatti rendkívüli igénybevétele is előfordulnak, mint gátló tényezők szórványosan.” Hajdúdorogi Püspöki Hivatal, 16. ltsz., 520/1973.

120 Buhalla egyháziügyi titkár 1971. I. félévi munkatervében pl. Oláh Miklós jánkrajtisi lelkész a „reakciók” között tartja számon, akivel el kell beszélgetni. Az MSZMP Politikai Bizottsága 1973. december 4-i határozata alapján 50 számozott példányban készült leiratot küldenek többek között a megyei tanácsok elnökeinek „Az egyházi reakció elleni hatékonyabb harc feladatai” címmel. Ugyanakkor ebben az időszakban is akadnak „haladóak”. Közülük a kiemelten fontos máriapócsi parókusi állásra 1970-ben Buhalla úr K. L. k-i és B. I. ny-i lelkész tartja „alkalmasnak”.

121 Vö. PIRIGYI, „Papnevelésünk 1912-1950 között”, in JANKA, *Örökség és küldetés*, 50. Pirigyi István elsősorban a püspök fordításait említi. Tudomása szerint 39 könyvet fordított le magyarra német és olasz művekből. Így pl. XXIII. János pápa naplóját, Andrea Lazzarininek XXIII: János pápáról írt munkáját, továbbá dogmatikai, erkölcsstani, aszketikai, homiletikai és egyéb műveket. – Hollós János is tesz említést arról, hogy „Dudás püspök elzártsága éveiben jeles műveket fordított le németből, amelyek megérdemelnék a publikálást (Scheeben, Noppel stb.)” HOLLÓS JÁNOS, „A főiskola és a Papnevelő Intézet létesítése és működése”, in *Örökség és küldetés*, 136. (Hollós szóbeli kiegészítése szerint a legértékesebb, szintén kiadatlan Dudás-fordítás a *Mysterien des Christentums*.) – Dudás Miklós általam fellelt és a fentiekben még nem idézett cikkei: „Az egri püspökség és a baziliták szerepe az ungvári unió történetében (1636-1709)”, in *Keleti Egyház* 1-2 (1937) 4.; „Bazilisszák”, in *Keleti Egyház* 2-3 (1938) 64.; „A Szentlélek istenségének bizonyítékai Szent Bazilnál”, in *Keleti Egyház* 9 (1938) 233.; „A Jézustársaság az egyház történetében”, in *Keleti Egyház* 3 (1941) 49.; „Magyarország nemcsak a múltban volt a kereszténység védőbástyája”, in *Keleti Egyház* 8 1(1941) 177. – Dudás püspök szellemi tevékenységéhez kapcsolódóan itt említjük meg Cservenyák L. megjegyzését, mely szerint a háború utáni években Nyíregyházán maga az „egyébként visszahúzódó” püspök is segíti az ún. Bessenyei Kör újraindulását a szellemi élet élénkítésére, de az idők akkor „nem kedveznek a kibontakozásnak”. CSERVENYÁK LÁSZLÓ (szerk.), *Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája*, Nyíregyháza 1993, 630.

Ezt nem egyeztetette az Egyházügyi Hivatallal (valószínűleg másokkal sem), de a megtörtént lépésről tájékoztatta Miklós Imrét.¹²²

Az országos események sorából ide kívánczodik néhány olyan mozzanat, amely bizonyos mértékben belejátszik a későbbiekben a hitoktatás történetébe is.

1971 májusától Miklós Imre lesz az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke.¹²³ Ugyanezen év szeptemberében Mindszenty bíboros elhagyja a budapesti amerikai nagykövetséget, és a bécsi nuncius autójával távozik az országból.¹²⁴

Dudás Miklósról Szántó Konrád egyháztörténész – akinek véleményét magunk is osztjuk – így ír: „A hajdúdorogi egyházmegye élén a második világháború utáni idők magyar püspöki karának egyik oszlopa, Dudás Miklós állt, aki különleges hűséggel viseltette az Apostoli Szentszék iránt, a magyar görög katolikus egyház létét azáltal őrizte meg, hogy egyházi téren minden vonalon visszautasította a kommunista államhatalom beavatkozási kísérleteit. Példájával papjain kívül az egész magyar egyház támasza és erőssége lett”.¹²⁵ Kiszely Gábor történész – a kommunizmus időszakának ismert kutatója – hasonlóképpen vélekedik: Dudást „a kommunisták egyik legelszántabb ellenfelének” tartja.¹²⁶ Dudás püspök 1972. júl. 15-én hunyt el.¹²⁷

122 A Hajdúdorogi Püspöktől, iktatószám nélkül, Nyíregyháza, 1972. január 26.

123 Aki első perctől a Hivatalban dolgozik; 1954-ben (!) már osztályvezető, majd másfél évtizeden keresztül elnökhelyettes.

124 Mindszenty bíboros távozása kapcsán itt említjük meg, hogy a Dudás püspökről általunk fellet és jelen könyvünkben közölt adatok alapján a magunk részéről vitatjuk és nem fogadjuk el Kahler Frigyes állítását, aki Mindszentyvel kapcsolatban az egyházon belüli árulásról beszél, és ennek kapcsán Dudás Miklóst mint a bíboros gyóntatóját kollaboránsnak mondja. (Vö. KAHLER FRIGYES, *A főcsapás iránya: Esztergom. Mindszenty bíboros pere*, Budapest 1998, 91-92.) A szerző közli ugyan, hogy állítását a perújítási nyomozás vizsgálati anyagának 1990-es keltezésű „Összefoglaló”-ja adataira alapozza, de a szöveget nem ismerteti. S miközben ezen Összefoglaló állításait több esetben megkérdőjelezi, sőt tudatos ferdtést sem tart kizártnak a jelentésben (pl. a bíboros bántalmazása, gyógyszerekkel való befolyásolása stb. ügyében), és az ott közölt állítások ellenkezőjét bizonyítja, Dudás esetében eszébe sem jut a jelentés állításainak átgondolása vagy felülvizsgálata. – Az Állami Egyházügyi Hivatal általunk közreadott jelentései megítélésünk szerint kétséget kizáróan tanúskodnak arról, hogy Dudás püspök a kötelező alkalmazkodások minimumát is alig vállalta, és élete végéig ellenállt a kommunista rendszernek.

125 SZÁNTÓ, *Az 1956-os forradalom és a katolikus egyház*, 57.

126 Vö. KISZELY GÁBOR, *Állambiztonság 1956-1990*, Budapest 2001, 112.

127 Dudás püspök temetési szertartásának lebonyolítását, amelyen igen nagy létszámban vettek részt püspökök, papok és hívek, a nyíregyházi és megyei erők tiszteletteljes fegyelmezettséggel segítették. A *Kelet-Magyarország* ugyanakkor a halálhírt mindössze egy rövid közleményben tudatja: „Hosszas betegség után szombaton, 70 éves korában elhunyt dr. Dudás Miklós hajdúdorogi görögkatolikus püspök. 1939-től töltötte be ezt a tisztséget. Egy időben

A széküresedést követő időszakról általánosságban érdemes megemlítenünk az alábbiakat.

1973-tól Egerben, illetve Győrött jelentős érdeklődés mellett beindulnak a Kateketikai Továbbképző Lelkigyakorlatok, amelyeken kezdettől aktív részt vállalnak görög katolikus papok is. – Az egyházak vezetőinek nyilatkozataiban az állam és az egyház egyre javuló kapcsolatairól lehet hallani, nyugat felé pedig a propagandagépezet azt a látszatot kelti, hogy Magyarországon egyházi téren minden rendben van; a valóság azonban korántsem ez. A rendszer irányítói és kiszolgálói az ideológiai harc fontosságára hivatkozva igyekeztek a hitoktatást mindinkább elsorvasztani, az iskolákban a hittant a kommunista világnézeti neveléssel pótolni, a fiatalság lelkéből a hitnek még a csíráit is kitépni. A párt előírta, hogy országszerte népszerűsíteni kell a valláspótló társadalmi szertartásokat, így a társadalmi esküvőket, névadó ünnepségeket, a keresztelést pedig megakadályozni. A szülőkre nehezedő nyomás sok helyen az állásvesztést és a rosszabb beosztás lehetőségét is kilátásba helyezte.¹²⁸

1975. január 15-én életbe lép az 1974. november 14-i megállapodás a templomi hitoktatásról.¹²⁹ (*folyt. köv.*)

a Püspöki Kar elnöke is volt. Temetéséről később történik intézkedés.” (*Kelet-Magyarország*, 1972. július 16.) A temetés időpontját később sem közlik, a temetésről hasonlóan szűkszavú közleményt olvashatunk. (*Kelet-Magyarország*, 1972. július 22.)

128 Vö. SZÁNTÓ KONRÁD, *A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története 1945-91*, Miskolc 1992, 82. – A szerző idézi pl. az *Iffjú Kommunista* című lap 1973. július-augusztusi számát, amelynek lényege, hogy az egyházakra továbbra is érvényes: El a kezekkel az ifjúságtól!

129 „Az Állami Egyházügy Hivatal elnökének 1/1974 (XII.6.) ÁEH. sz. rendelkezése a templomi hitoktatás (katekézis) egységes szabályozásáról: 1./ A templomi hitoktatás csak templomban és más istentiszteleti célt szolgáló helyiségben, vagy szükség szerint (téli) a sekrestyében tartható heti két alkalommal 1-1 órában. 2./ A templomi hitoktatás közül az egyik vasárnap, az un. diákmiséhez kapcsolódóan, a másik hétköznap tartható, amelyet úgy kell kijelölni, hogy az iskolába járó fiatalok tanulmányi rendjét és fegyelmét ne zavarja. 3./ A templomi hitoktatáson való részvétel önkéntes. A 6 és 10 év közöttieknek és a 10 éven felülieknek a templomi hitoktatás külön tartható. Amennyiben egy templomban a résztvevők száma korcsoportonként a 35-40 főt meghaladja, úgy még egy-egy csoport létrehozása megengedett. 4./ A templomi hitoktatáshoz felhasználhatók mindazon oktatási segédeszközök, mint a hittankönyvek, szemléltető eszközök, amelyek az iskolai hitoktatásnál is megengedettek. Ezen oktatási eszközök felhasználásánál – hasonlóan az iskolai hitoktatáshoz – be kell tartani az állami felügyeletre vonatkozó rendelkezéseket. 5./ A templomi hitoktatás során érdemjegyet adni és a távolmaradókat felelősségre vonni nem lehet. Alkalmazni lehet az egyházi szertartások során használt liturgikus módszereket, mint a közös ima, ének, a papok és hívek közötti párbeszéd stb. 6./ A templomi hitoktatás idejét és helyét – a bérmentési és elsőáldozási előkészítő oktatáshoz hasonlóan – a lelkészek minden év október 15-ig írásban kötelesek bejelenteni a területileg illetékes helyi tanácsnak.”

PUSKÁS Bernadett

A Krisztus ábrázolások két egész alakos változata a 14-16. századi Kárpát-vidéki ikonosztáz alapképsorában

TARTALOM: Bevezetés; 1. Krisztus ikon az alapképsorban; 2. Ikonográfiai típusok; 2.1. Álló Pantokrátor; 2.2. Trónoló Pantokrátor.

Bevezetés

Magyarországon nem ismert a 17. századinál korábbi ikon a munkácsi püspökség egykori területéről, és a Felvidéken, illetve Kárpátalján is viszonylag kisebb számban maradtak ilyenek. Az egyes ikonográfiai típusok fejlődésének kutatásában így meghatározóak a Lengyelországban és Ukrajnában fennmaradt ikonok. A Kárpát-vidék egészét tekintve, szembetűnő és beszédes, milyen hatalmas mennyiségű ikon halmozódott fel az évszázadok alatt, hiszen ez jelzi, mennyire nagy jelentősége volt a bizánci liturgikus gyakorlatban az ikonnak, nemcsak a kiemelt központokban, hanem a falvakban is.

Az ikonok felmérése, restaurátori feltárása napjainkban is folyamatban van, és különösen Ukrajnában még jelenleg is elő- előkerül olyan eddig ismeretlen darab, amelyről bebizonyosodik, hogy középkori eredetű. A legnagyobb lembergi állami ikongyűjtemények is csak az utóbbi években kezdték meg a teljes tudományos katalógusaik kiadását.¹ A korábbi publikációkban inkább a stíluskérdések álltak előtérben, így az ikonográfia számos kérdésében egymásnak ellentmondó állítások szerepeltek. Az egyes képtípusok az ikonosztázionon való megjelenésével, az ott elfoglalt helyével kapcsolatban pedig a későbbi konvenciók alapján történtek következtetések, nem feltétlenül helyesen. S bár teljesen nem tisztázható minden probléma most sem, a feltárt emlékek alapján már érdemes újragondolni egy-egy ikonográfiai típus középkori alakulását ezen a vidéken, hiszen a későbbi görög katolikus ikonfestészet közvetlen előzményét jelenti.

¹ A raktári gyűjteményben való kutatást a lembergi Nemzeti Múzeum munkatársainak köszönhetem.

I. Krisztus ikon az alapképsorban

A bizánci hagyomány és a későbbi Kárpát-vidéki helyi gyakorlat szerint, az Istenszülő ikonja mellett a korai ikonosztázok alapkép sorában szerepelt Krisztus ikonja is. Egyelőre nem tisztázott, hogy e vidéken mikor vált jelenléte kánonivá ebben a sorban. Korábbi vélemények szerint az ikonosztázionon itt elsődlegesen a címünnep, a tituláris szent vagy a helyi tiszteletben álló szent ikonját helyezték el, s az Istenszülő ikon és Krisztus ikonja, ahogy Bizáncban, a szentélyrekesztő mellett, a falon kapott helyet.²

A 14. században és a 15. század első felében az ikonosztázion alapképsora a kutatás egyöntetű véleménye szerint csak két ikonból állt és másik ikonja az Istenszülőé volt. Jarema szerint ebben a különlegesen tisztelt Bizáncból érkezett Istenszülő ikonok alapképsorba állításának példái hatottak. Ezt a gyakorlatot igazolhatja a kijevi Barlangkolostori paterikon is, amely említi, hogy Alimpij szerzetes (11. sz.) öt Deészisz ikont és két alapképet, egy Istenszülőt és egy Megváltót festett. További forrásokból is értesülhetünk az ilyen fajta megrendelésről, hisz Vladimir Vaszilkovics volhíniai fejedelem (†1288) a lubomli Szent György templom számára két alapképet, egy Istenszülőt és Szent Györgyöt festetett meg.³ Ezen – egyébként egyedüli – említést kivételnek tekintve Alekszandrovics nyomatékosan vitatja azt a véleményt, amely szerint a korai alapképsorban a tituláris ikon mellett az Istenszülőnek lett volna meghatározó szerepe, azt állítva, hogy épp ellenkezőleg, a 14. században Krisztus ikonja nagyobb jelentőséggel bírt, mint az Istenszülőé. Véleményét azzal támasztja alá, hogy a legkorábbi emlékanyagban több nagyméretű Krisztus ikon maradt fenn, mint Istenszülőé.⁴

A kérdés egyelőre nem dönthető el teljes bizonyossággal, a jelenleg ismert ikonok és források is azt igazolják, hogy a más vidékeken élő gyakorlat ellenére, még a 15. század első felében is a Kárpát-vidék alapképsora a formálódás folyamatában volt. Hiszen, bár korábban rögzült kötött négyikonos renddé,

2 ЯРЕМА, В., „Походження і розвиток нашого православного іконостау”, in *Православний Вісник*, (Львів) 10 (1959) 311.

3 Александрович, В., „Образотворче та декоративно-ужиткове мистецтво”, in *Українська культура XIII- першої половини XV ст.*, in *Історія української культури: У п'яти т. Т. 2: Українська культура XIII - першої половини XVII століття*. Київ 2001, 285.

4 *Uo.*, 290. Véleményével Mirosław Kruk szállt vitába. MIROSLAW PIOTR KRUK, *Zachodnioruskie ikony Matki Boskiej z Dzieciątkiem w wieku XV i XVI*. – Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2000, 230-231. Majd ennek válasza: Александрович, В., „Вінкельман по Ціперонах або про „іконокарпатознавство” ще раз”, *Вісник Львівського університету. Серія мистецтвознавства*. Львів Випуск 3 (2003) 346-362.

mint az észak orosz ikonosztázionok, mégis ebben a korai időszakban az azonos lelőhelyű és korú fennmaradt emlékek alapján arra lehet következtetni, hogy ikonjait meglehetősen esetlegesen rendezték el, a két ikonból álló alapképsor többféle változata élt egymás mellett, s nagy szerepe volt ezekben a tituláris ikonoknak, azaz a tulajdonképpeni alapképnek is.

Ez az esetlegesség részben annak a gyakorlatnak lehetett a következménye, hogy egy ikonosztázion ikonjai többnyire nem egyszerre készültek. Azonban ez nem feltétlenül a megrendelők anyagi lehetőségeinek korlátaitól függött, ahogy ezt korábban gondoltuk. Az alapképek összeállításának sokfélesége sokkal inkább arra utal, hogy a Deészisz sorral ellentétben az alapképsorra nem tekintettek úgy, mint egymással összefüggő képi rendre, hanem mint különálló és a közvetlen tiszteletadás céljával létrehozott ikonokra. Így ebben a korai ikonsorban nem lehet kötött témapárosításról beszélni, az alapképek összeállításának többféle variációja lehetett.

Mára egyre többen, így Szidor is, azt a véleményt képviselik, hogy az alapképsor második hangsúlyos ábrázolása mégis a Krisztus ikon, hiszen a bizánci tradícióból is ez a gyakorlat hagyományozódhatott át.⁵

A Krisztus ikonok az alapképsor többi ikonjához hasonlóan nagyméretűek. A legtöbb az egy métert meghaladó magasságú; a legnagyobbak, ahogy az Istenszülő a gyermekkel ikonjai is, megközelítik a másfél métert. A kisebb, 80 cm magasságú ikonokat a kutatás falí, egyéni áhítat számára készült ikonoknak tartja.⁶

2. Ikonográfiai típusok

A Krisztus ábrázolások négy fő csoportot alkotnak, így a félalakos vagy mellképes, az álló alakos, a trónoló Pantokrátor és az Emmánuel-Krisztus ábrázolása. A Kárpát-vidéki középkori ikonfestészetben elsősorban az ünnepélyes, monumentális hatású kompozíciók váltak dominánssá. Így volt használatban a felnőtt korú Krisztus három ábrázolási típusa, s mindhárom alkalmazták az alapképek megfestésekor. Az Emmánuel ábrázolás a 17. századi emlékekanyagban fordul elő, nem ismertek középkori önálló ábrázolásai.

5 A chelmi székesegyházba Danilo fejedelem Kijevből egy Krisztus és egy Istenszülő ikont hozatott. Сидор, О., „Іконографія Ісуса Христа в давньому українському мистецтві”, *Київська Церква (Київ-Львів)*, 5 (2000) 82.

6 A legkisebb méretű ismert Megváltó Dicsősége ikon 61, 6 x 43,2 cm. Гелитович, М., *Українські ікони „Спас у Славі”*, Львів 2005, 5, kat. 30.

Bár a helyi ikonfestészet bizánci prototípusokból indul ki, mindegyik típuson belül a kompozíció egyes elemeinek megváltoztatásával több változat fordul elő. Sajátos, hogy az itt elterjedt változatok, így például az álló Pantokrátor, a Dicsőségben trónoló Krisztus elsősorban ebben a régióban váltak ebben a funkcióban alapképként meghatározóvá, miközben más területeken, vagy akár Bizáncnak az ikonfestészetében nem voltak túlságosan jellemzőek.

2.1. Álló Pantokrátor

A Kárpát-vidék emlékanyagában több mint tíz olyan Pantokrátor ikon ismert, amely egész alakosan állva ábrázolja a Megváltót. Ez a Krisztus ábrázolás nem ismeretlen a bizánci tradícióban, hisz előfordul iparművészeti tárgyakon (álló Pantokrátor, rekesz-zománc díszű evangélium kötéstábla, 10. század, Velence, Biblioteca Marciana), majd kisebb méretű 13. századi, görög tempera-, vagy mozaikikonokon (Megváltó Athoszról, 13. század, Szentpétervár, Ermitázs, 55,5 x 28,5 cm).⁷ Ugyanakkor a képtípus inkább a bizánci monumentális művészetben van jelen, ahol az egész alakos Istenszülőt a hajó keleti falán, a diadalív bal pilaszterén, Krisztus alakját pedig a jobb oldali pilléren festették meg (Veljusa, Stare Nagoričino, Peć). A Kárpát-vidékihez legközelebbi kompozíciós analógiát a trikalai Porta Panagia templomban az 1283-1289 között készült két fali mozaik ikon jelenti, amelyek a korabeli bizánci gyakorlat szerint a templont, szentélyrekesztőt közrefogó pilasztereken helyezkedtek el egymással szemközt. Fontos megjegyezni, hogy a korabeli bizánci gyakorlatban még a 13-14. században, néhol a 15. században is, szabadon állhattak az interkolumniák, az architrávot tartó oszlopközök. Az ikonok két sora az architráv felett húzódott, egy Deészisz és egy (tisztéletadásra levehető) ünnepsor.⁸

A kisméretű ikonokkal ellentétben, ahol más pozíciót láthatunk, a trikalai Krisztus mozaik ikonján ugyanazt a beállítást láthatjuk, mint a későbbi Kárpát-vidéki ikonokon: Krisztus kontraposztban áll, jobb lába előrenéz, oldalra fordított bal lábára helyezve a súlyt. Bal kezében a legtöbb bizánci ábrázolással ellentétben nyitott könyvet tart, ahogy a kárpáti régió ikonjain is.

Az egész alakos álló Krisztus ábrázolásai nagy táblaméretben, bizonyítottan ikonosztázion számára készült ikonokként, a kutatás szerint elsősorban a

7 Лазарев, В., *История византийской живописи*. Москва 1986, 152-153.

8 Лазарев, В., „Три фрагмента расписных эпистилий и византийский темплон”, in *Византийский Временник* 27 (1967) 185.

Kárpátok vidékén maradtak fenn, az orosz ikonfestészetben viszonylag ritka, egy korai Deészisben fordul elő ez a beállítás.⁹ A nyújtott álló táblák alkalmazása a kárpát-vidéki ikonfestészetben nem túl gyakori, a Krisztus ikonokon kívül csupán néhány példával illusztrálható, a Trónoló Istenszülő és az Istenszülő a Jel-ikonográfiához kapcsolódóan, a kutatás így úgy véli, hogy a Kárpát-vidéki ikonfestészetben a nyújtott ikontáblák alkalmazása ezzel az ikonográfiával közvetlenül balkáni tradícióra megy vissza (Tanító Krisztus ikon, Gračanica, 14-15. század). A bizánci Krisztus ikonok legfeljebb a fél métert közelítik meg, a Kárpát-vidéken méretük 101-135 cm körül van.¹⁰

Az egyik legkorábbi ilyen ikon a Kárpátok vidékén a 14. század végére, 15. század elejére datált, ismeretlen helyről származó álló Krisztus (Przemysl környéke, Lemberg, Nacionalnij muzej u Lvovi, a továbbiakban: NML). Ugyanezt a kompozíciót követi még öt, a 15. században készült Pantokrátor ábrázolás, így Wujskiéről (Sanok, Muzeum Historyczne), Wilczéről, Starzyskáról, Milikről és Truszowicéből (mind a négy Lemberg, NML), valamint további négy a 16. századból.¹¹

A *Wilcze* községből származó Tanító Krisztus ikonja (15. század, Lemberg, NML) Krisztust festett okker háttér előtt, sötétzöld talajra helyezett dobogón ábrázolja.¹² Ikonográfiája szigorúan a hagyományos bizánci elemekből épül fel. Viselete szokásosan sötétvörös chiton, amit széles aranyló bíbor clavus díszít, a legmagasabb méltóság jelzésére. A chiton fölött a bal vállát takaró, és a bal kéz alatt többszörösen megtört redőzetű sötétkék himation. Viseletének e két színe a hagyomány szerint Krisztus két – emberi és isteni – természetére utal. A ruhát vékony arany szegély díszíti. Krisztus feje körül keresztcs dicsfény látható isteni mivoltára utaló három görög feliratot idéző betűvel, melyek kalligráfiája – ahogy néhol a feliratok helyesírása – nem túlzottan precíz (ΩΩΝ): a Létező (Vagyok, aki van). Krisztus mellett a 15. századra jellemző fekete névtáblákon a Pantokrátor feliratot írta fel a festő (ΩΠΑΝΔΟΚΡΑΤΟΡ). A Megváltó határozott frontális beállításban látható, jobb lábbal viszont mintha kissé előre lépne az antik kontraposztot, s a 3. századi antik filozófus-, szónok-szoborportrékat idéz-

9 Свенціцька, В., „Українське станкове малярство XIV-XVI ст. і традиції візантійського мистецтва”, in *Українське мистецтво у міжнародних зв'язках, Дожовтневий період*, Київ 1983, 17.

10 (Ярема) Патріарх Димитрій, *Иконопис Західної України XII-XV ст.*, Львів 2005, 53-57.

11 Truszowiczei Pantokrátorról Гелитович, М., *Икони Старосамбірщини*, Львів 2010, 13. 198. kat. 7.

12 Jarema a 14. századra datálja. Ярема, *Иконопис*, 58.

ve, amelyeken az alakok félig kibontott írástekerccset tartanak kezükben. Jobb kezét, ahogy a legtöbb egészalakos ikonján, a bizánci előképekhez hasonlóan, maga elé áldásra emeli, ujjjaival névbetűit (IC XC) formázva. Balját viszont – az említett görög és balkáni monumentális technikában készült ábrázolásokhoz hasonlóan – oldalra emeli, nyitott evangéliumos könyvet tart. A könyv egyházi szláv szövege: *Én vagyok a világ világossága: aki engem követ, nem jár a sötétségben* (Jn 8, 12). A választott idézet nyomán, és a szónoki beállításnak is köszönhetően a későbbiekben a képtípus a Tanító Krisztus elnevezést nyerte.

A Przemysl és Sanok környékén fennmaradt 15. századi ikonok ikonográfija minden részletében megegyezik, ami arra utal, hogy a przemysli egyházmegyében ebben az időszakban fontosnak tartották az adott előkép pontos követését. A *miliki* Krisztus ikon (15. század, Lemberg, NML, 130 x 65,5 cm) alakjának jelentőségét az ikon vörös háttere erősíti.¹³ A cinóber hátér szín nem szokatlan ebben az időszakban sem a Kárpátok vidékén, sem például a novgorodi ikonfestészetben, és nem anyagszerű, hanem fényhordó jellege miatt szimbolikáját, ahogy a fehérét is, az aranyéval társítják.

A *wujskie* Pantokrátor datálásában igen nagy eltérések vannak. Egyes vélemények szerint az ikonográfiai típus legkorábbi példája. A lengyel kutatás a 15. századra, az ukrán (Alekszandrovics) a 14. századra datálja. Festője az előzőekkel azonos jelentésű és szerepű ikont festett, mely az ikonográfiát tekintve csak egy kisebb formai dekoratív részletben tér el, ugyanis itt a jobb váll alatt a himation másik vége is redőzötten aláhull (Pantokrátor Wujskiéről, 14-15. század, Sanok, Muzeum Historyczne, 110 x 65 cm).¹⁴ Ez a drapériavezetés emlékeztet az úgynevezett szmolenszki Krisztus ikonokon látható megoldásra, azonban attól eltérően a kárpáti régiós ikonokon Krisztus kéztartása is hagyományos marad, és nem szerepelnek a Krisztus lábához proskynéziszben leboruló alakok, amelyek megjelenhetnek a későbbi orosz ikonokon. A köztes előképre utalhat, hogy a szmolenszki első Megváltó ikon csak a 16. század elején készülhetett.¹⁵ A wujskie ikonon a nyitott könyvben itt a teljes evangéliumi sor olvasható:

13 Логвин, Г. – Міляєва, Л. – Свенціцька, В., *Український середньовічний живопис*, Київ 1976, XXXVI. tábla.

14 BISKUPSKI, ROMUALD, *Chrystus Pantokrator z Wujskiego ikona z XV wieku. Katalog zbiorów*, Muzeum Historyczne, Sanok 1988, 5-14; BISKUPSKI, ROMUALD, *Ikony ze zbiorów Muzeum Historycznego w Sanoku*, Warszawa 1991, 129. kat. 3-4.

15 BISKUPSKI, *Chrystus Pantokrator z Wujskiego ikona z XV wieku*, 5-14; BISKUPSKI, *Ikony ze zbiorów Muzeum Historycznego w Sanoku*. 129. kat. 3-4.

Аз есмь свет миру: ходяи по мне не имать ходити во тме, но имать свет животный... (Én vagyok a világ világossága. Aki követ, nem jár többé sötétségben, hanem övé lesz az élet világossága – Jn 8, 12.)

A *starzyskai* Pantokrátor ikont (15. század vége, Lemberg, NML, 120 x 59, 5 cm) egy másik, a közép bizánci időszaktól ismert, bizánci alapon készült előkép nyomán festették.¹⁶ A többi Kárpát-vidéki egész alakos Krisztus ikonhoz képest Krisztus beállítása itt tükörképes, kissé jobbra fordul, bal lábát előre helyezve, baljával csukott, díszkötésű evangéliumos könyvet tart, ahogy a 12-13. századra datált görög mozaik ikonon (Athosz, Esphigmenou kolostor).¹⁷ Legsajátosabb jobbjának megoldása, amely szintén a bizánci prototípust követi. A testen körbecsavart himationból épp csak kinyúlik csuklója, amellyel – később óhitűként is ismert – kétujjas áldást oszt. Ebben az áldásgesztusban a két felemelt ujj Krisztus két természetét jeleníti meg, a középső ujj kissé meghajtván a kenósziszt, az emberi természetet vállaló Isten alázatát jelképezi, végül a másik három ujj a Szentháromság egységére utal. A két ujjal áldó Krisztus ikonok a 16. század elején is készültek a Kárpát-vidéken. Egyelőre nincs magyarázat a kétféle gesztus párhuzamos alkalmazására.

A *starzyskai* ikonon, a Pantokrátor Krisztus mellett a háttérben, Mária és Keresztelő János félalakjai a Deészisz gondolatát erősítik. Az ikon mestere egyes vélemények szerint a Balkánról származott, s a lublini várkapolna falképeinek készítésében is közreműködött.¹⁸ Ezt a Deészisz jellegű ikonográfiai változatot a helyi festészetben csak néhány egyedi példa képviseli, nem vált általánossá.¹⁹

A 16. században a korábbi variánsok élnek tovább, pusztán apró részletekben történik változás, néhol elmarad a dobogó, egyre részletgazdagabb a talajt díszítő stilizált növények festése. Az ikonok mérete csökken kissé, ami feltehetően az újabb ikonsorok ikonosztázba való beépülésével magyarázható. Ezt példázza a Remenówból, Sernyből, Lopuszanka Chomináról

16 A szmolenszki Krisztus-ikon típusa 1514-re megy vissza, ekkor készült Krisztus egész alakos, nyitott könyvet tartó ábrázolása Szmolenszk a litvánoktól való elhódítása után. RUZSA GYÖRGY, *Képes ikonlexikon*, Gödöllő 2012, 208.

17 Логвин, *Свенціцька*, LXXV. tábla.

18 Лазарев, *i. m.*, 1986, 130, 430. kép.

19 Александрович, В., „Икона Спаса Пантократора з церкви Різдва Богородиці у Старичах”, in *Історія релігії в Україні: Тези повідомлень Міжнародного V круглого столу*, (Львів, 3 – 5 травня 1995), Київ, Львів 1995, 31-33. Vö. RÓZYSKA-BRYZEK A., *Bizantyńsko-ruskie malowidła w kaplicy zamku lubielskiego*. Warszawa 1983, 39.

származó Pantokrátor (mind Lemberg, NML).²⁰ A *lopuszanka chominai* ikon az álló Pantokrátor Bizáncban gyakoribb változatát példázza, Krisztus itt csukott könyvet tart.²¹

A 16. század elejétől a Pantokrátor ikonokon már leggyakrabban új evangéliumi idézet szerepel: *Приидите, благословеннии Отца моего, наследуйте уготованное вам Царствие от сложения мира* („Jöjjetek atyám áldottai, vegyétek birtokba a világ kezdetétől nektek készített országot” – Mt 25, 34). A *Liszkovatéből* származó Krisztus ikon a korábbi megoldásokat ötvözve, himationját a szmolenszki változat szerint viseli, az ikon felső részében megjelenő Deészisz az új idézettel feltehetően az ikon jelentésének változására is utal, apokaliptikus jelentést kölcsönözve neki. Mindez összefügghet azzal a változással, amely szerint az ikonosztázion alapképsorában egyre gyakoribb, majd meghatározó lesz a dicsfényben trónoló Megváltó dicsőségben ikontípus.

A Deészisz jelleg lehangsúlyosabban a *Sernyből* származó Krisztus ikonon figyelhető meg (16. század, Lemberg, NML). A hangsúlyos tónuskülönbségekkel, erősen kivillanó élfényekkel, minden bizonnyal déli hatások alatt megfestett ikonon több szokatlan részlet látható. Különös Krisztus alakjának aránytalansága, a fej a hatalmas orral alig hatoda a testmagasságnak, a görög ikonokon szokásos nagy dús haj koronázza, ehhez igazodik a méretével kihangsúlyozott, két ujjal áldó jobb. A chiton különösen rövid, fél lábszárig érő, láttatva a szandál hosszú bőr szíjait. Fent a háttérben, Krisztus felső teste mellett kétoldalt az Istenszülő és Keresztelő Szent János egészalakos figurája látható, amint kérő kéztartással a Megváltóhoz fordulnak. A mellékalakok karakterében is markáns déli jegyek láthatók, az ikon a 16. században megerősödő moldvai kapcsolatokat példázza.²²

Az egészalakos álló Pantokrátor ikonográfiai típusa egy sajátos négyzetes formátumú kettős ikonon is megjelent (Przemysl környéke, 16. század vége, 59,5 x 51 cm, Łańcut, Muzeum-Zamek), amelynek festett sávval függőlegesen kettéosztott képmezejében egy álló Krisztus és egy egészalakos

20 Гелитович, М., *Иконостасний ансамбль церкви Успіння Богородиці з Наконечного у контексті українського іконопису другої половини XVI століття*, Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства. Міністерство освіти та науки України, Інститут народознавства НАН України (автореферат), Львів 2001, 10.

21 Сидор, О., „Іконографія Ісуса Христа в давньому українському мистецтві,” in *Київська Церква (Київ – Львів) 2000*, № 5 (2000) 83; Ярема, *Іконопис*, 83-84. 131.

22 Гелитович 2010 і. т., 208, кат. 39.; Гелитович, М., „Ікони майстра середини XVI ст. з церкви Архангела Михаїла у Ясениці Замковій”, in *Бюлетень Львівського філіалу Національного науково-дослідного реставраційного центру України (Львів) 1 (2008) 47-51.*

Panagia látható.²³ Ez az ikon azonban feltehetően nem ikonosztázionra, hanem feretontként, körmeneti ikonként készült.

2.2. Trónoló Pantokrátor

A Trónoló Pantokrátort ábrázoló ikonok a 15. századtól ismertek a kárpáti régióban. Ez az ünnepélyességet sugalló, a császárábrázolásokat idéző hieratikus kompozíció Bizáncban jól ismert volt a monumentális technikában (Konstantinápoly, a Chórai Megváltó templom mozaikja, 14. század eleje). A típus kedvelt volt Orosz földön is, elsősorban a 15-16. századi novgorodi és a rosztovi ikonfestészetben, ahol Krisztust általában a Kárpát-vidéki ikonokon látottakhoz képest ellentétes lábtartással és nyitott könyvvel ábrázolták. Novgorodban ez a téma általában Deésziszek részét alkotta.²⁴

A trónon ülő Krisztus alakja a Pantokrátor második eljövételének ünnepélyes ábrázolása, így valóban elsősorban a Deészisz kompozíció középképeként ismert. A Kárpát-vidéki trónoló Krisztus ábrázolások egy része szintén Deészisz sorhoz tartozott, csupán négyről gondolja a kutatás – elsősorban a nagyobb táblaméretek alapján, hogy alapképsorhoz tartozhatott.²⁵ Ezt a gondolatot tükrözi a *Turka környékéről* származó 15. századi ikon is (magántulajdon), amely Szidor véleménye szerint alapképként készült: Krisztus magas támlás vörös trónuson foglal helyet, nyitott könyvvel, arany himationban. A támla mögött Deésziszként az Istenszülő és Keresztelő Szent János két kis figurája.²⁶

A legkorábbi, alapképsorhoz sorolható Trónoló Pantokrátor ikont a 15. századra datálják, *Storonnárról* származik (112 x 82 cm, Lemberg, NML).²⁷ A kompozíciónak megfelelően az ikontábla arányai kissé zömökebbek, kissé szélesebb és alacsonyabb az álló alakos Krisztus ikonoknál, így mindenképp olyan alapképsorba tartozhatott, amely két ikonból állt. Krisztus ebben az ikonográfiai típusban is szembenézetben látható, Pantokrátorként magas támlájú vörös trónuson, egy vörös és egy zöld párnán foglal helyet. A trónus egyes értelmezések szerint a Mindenség, a láthatatlan világ, más-

23 HORDYNSKY, S., *Die ukrainische Ikone 12. bis 18. Jahrhundert*, München 1981, kat. 104.

24 GIEMZA, J., *O sztuce sakralnej przemyskiej eparchii – słowem i obrazem. Muzeum – Zamek w Łańcutu*, Łańcut 2006, 121. kat. 74. Az ikon befejezetlen, az alapozáson a fekete kontúrrajz készült el, az arcok, és Krisztus vörös hátere.

25 Смирнова, Э. – Лаурина, В. – Гордиенко, Э., *Живопись Великого Новгорода. XV век*, Москва 1982, 412, 463, 473.

26 Ярема, *Иконопис*, 81.

27 Сидор, О., *Давня українська ікона із приватних збірок*, Київ 2003, 16, 30-31. kat. 2.

részt a Megváltó uralkodói dicsőségének jelképe. A lába alatt a földi világot jelképező suppedaneum, lábtartó, melyen jobb lábát kissé előre tolja, ami erőt, lendületet visz a beállításba. Ruházata és kísérő feliratai az álló alakos ikonográfiai típus megoldásaival egyeznek meg, vörös chiton clavussal és kék himation. Ugyancsak az álló alakos ikonjain ábrázoltakhoz hasonlóan, jobbával maga elé emelve névbetűs áldást oszt, kissé felhúzott bal térdén csukott evangéliumos könyvet támaszt. Háttámlájának ívelt formája jól ismert a késő bizánci festészetből (Hippokratész a trónuson, Hippokratész kódex, 1345 körül, Parizs, Bibliothèque Nationale). Ugyanakkor a trónus részleteinek analógiái a novgorodi ikonfestészetben találhatók meg: a támlát díszítő tölcséres virágok, a trónuslábak.

A képtípus másik változata több lényeges elemben is különbözik. Ahogy ezt az *Ustianowa Górnáról* származó ikon is példázza (15. század, Lemberg, NML), Krisztus nyitott könyvvel is megjelenhet. A részben tanítói jelleggel megváltozott kompozíció formai előzményei a bizánci tudósportrék beállításában is megfigyelhetők, az említett Hippokratész portré az áldó kezét kivéve számos, az ikonnal rokon részlettel rendelkezik. Ebben a változatban Krisztus kétujjas áldást oszt, bal térdén evangéliumos könyvet támasztva, amelynek szövege, kissé átfogalmazva a János evangélistánál leírtakat: *Mondá az Úr: Ne látszatra ítéljetek, hanem igazságosan ítéljetek!* (Jn 7,24), így folytatva a szöveget: *Amilyen ítélettel ti ítéltetek, olyannal fognak majd fölöttetek is ítélni* (Mt 7, 2). A képtípus így mégis inkább a Második Eljövételre emlékeztető tartalommal rendelkezik. A kompozíció itt még két mellékalakkal is bővült, az ikon felső sarkában az Istenszülő a gyermekkel kompozíciókhoz hasonlóan, a szolgáló arkangyalok, Gábor és Mihály félalakjai láthatók, tiszteletadóan letakart kézzel, kissé lehajtott fővel.

A képtípus angyalokkal történő bővítésének példája a rendkívül sérült *wolczi* trónoló Pantokrátor ikon is (15. század, Lemberg, NML). Itt nemcsak az ikon felső két sarkában láthatók angyalok, hanem a trónus mögül is egy-egy kisebb angyal figura fordul a Megváltó alakja felé.²⁸ Ez a megoldás balkáni előzményekre megy vissza.

A Kárpát-vidéki emléanyag egyik jellegzetessége, hogy ikonjai nagyméretű táblákra készültek. Ezekon legtöbbször – a Deészis egyik változa-

28 Горда-Цибко, О., „Икона Спас на Престоли з церкви Успіння Богородиці на Вовчу в Перемишлі зі збірки Музею Ставропігійського Інституту в колекції Національного Музею у Львові ім. А. Шептицького,” in GRONEK, A. (szerk.), *Szczelina światła. Ruskie malarstwo ikonowe*, Kraków 2009, 125-132.

tát kivéve – különálló figurákat, vagy jeleneteket ábrázolnak. Mégis fennmaradt néhány sajátos ikon, amelyeken különálló mezőkben két ábrázolás is látható. Ilyen a *Daliowáról* származó 16. századi tábla (Lemberg, NML), mely szintén két ikont egyesít.²⁹ Bal oldalán a Trónoló Pantokrátor látható, jobb oldalán az álló Szent Paraszkéva életútjának jeleneteivel. Ez az összeállítás arra utal, hogy az ikon olyan, kétajtós ikonosztázion építményből származik, amelyben még nem lehetett déli Diakónus kapu, így a Királyi kaputól jobbra eső szélesebb falra a tituláris szentet ábrázoló ikont együtt festették meg Krisztuséval. Így a kettős ikonok az ikonosztázion fejlődés egyik korai fázisának tanúi. Ezen az ikonon Krisztus alakja a korábbi évtizedekből ismert változatot követi, azonban a trónus egyre díszesebbé válik. Támlája szinte S betűt formáz, a baloldalon sajátosan elválík a padrésztől, mintha külön bútor darab lenne, összetett oszlopok díszítik.

A változás a *Malawaról* származó trónoló Krisztus ikonon is megfigyelhető (16. század első fele, Sanok, Muzeum Budownictwa Ludowego), amely még a drapéria redővetéseit is másolja a daliowai ikonról, mégis hangsúlyosan a helyi késő gótikus festészet egyes elemeinek hatását mutatja.³⁰ Ez elsősorban a háttéren végigfutó, hangsúlyosan nagy betűs gotizáló jellegű kalligráfiával készült ΩΠΑ/Δ/ΚΡΑΤΟ ICXC feliratban mutatkozik meg, másrészt a párna gótikus, leveles anyagot imitáló díszítő motívumában, de megfigyelhető az élesen megtört, lefutó redővetésben is. A Krisztus kezében tartott könyv felirata változatlanul Jn 8, 12.³¹

A későbbiekben a trónoló Pantokrátor nyitott könyvében inkább a János evangéliumának 10. fejezetében olvasható szöveg szerepel (*Én vagyok a kapu... Én vagyok a jó pásztor. A jó pásztor életét adja juhaiért...* Jn 10, 9-16), azaz a példabeszédekből vett, tanítói jellegű idézetek kerülnek előtérbe.

Egész alakos álló és trónoló Krisztus ábrázolások a 16. század közepéig készültek. A fennmaradt emlékek tanúsága szerint ezt követően már szinte teljes mértékben a Megváltó Dicsőségben, azaz a trónoló, dicsfényben ábrázolt Krisztus-ikon vette át ezek szerepét az ikonosztázionon, amelynek összetett ikonográfiája egy újabb, önálló tárgyalást igényel.

29 ЯРЕМА, *Иконопис*, 86. kép. Jarema korábbra datálja.

30 Az ikon Budapesten is látható volt. PUSKÁS BERNADETT, *Kelet és Nyugat között. Between East and West. Ikonok a Kárpát-vidéken a 15-18. században. Icons in the Carpathian region in the 15th-18th centuries. Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában. 1991. július-szeptember*, Budapest 1991, kat. 4.; CZAJKOWSKI, J. – GRZĄDZIŁA, R. – SZCZEPKOWSKI, A., *Ikona karpacka*, Sanok 1998, 160, kat. 13.

31 ЛОГВИН, Г. – МИЛЯЄВА, Л. – СВЕНЦІЦЬКА, В, *i. m.*, 1976, LVI. tábla.

VÉGHSEŐ Tamás

A Hajdúdorogi Egyházmegye felállításának közvetlen előzményei

TARTALOM: 1. Historiográfiai áttekintés; 2. A magyar kormány lépései 1911-ben; 3. A Szentszék feltételei; 4. Tanulságok?

I. Historiográfiai áttekintés

A Hajdúdorogi Egyházmegye felállítását tárgyaló magyar nyelvű történeti szakirodalomban többnyire részletes bemutatását találjuk annak a több évtizedes küzdelemnek, melyet a magyar görögkatolikusok az önálló egyház-kormányzatért folytattak.¹ Ugyanakkor viszonylag kevés információt találunk arra vonatkozóan, hogy miért éppen 1912 tavaszán ért véget ez a hosszú küzdelem? Mi volt az a mozzanat vagy helyesebben eseménysorozat, mely a döntéshozókat az egyházmegye felállítására készítette?

A Hajdúdorogi Egyházmegye alapításának kérdését elsőként Salacz Gábor vizsgálta meg részletesebben. Az 1941-ben elkészült, de nyomtatásban csak 1974-ben megjelent művében (*Egyház és állam a dualizmus korában*) a magyar görögkatolikusok 1910-ben a kormányhoz intézett újabb memorandumának pozitív kormányzati fogadtatásához köti a döntést és szűkszavúan mindössze ennyit ír: „a kormány most magáévá tette a kérést és megnyerte a király hozzájárulását is”.² Pirigy István a magyarországi görögkatolikusokról írt kétkötetes művében Salacz Gábort követi, de nagy jelentőséget tulajdonít Szabó Jenő 1911. június 30-án elmondott felsőházi beszédének is. A Hajdúdorogi Állandó Végrehajtó Bizottság és a Görög szertartású Katolikus Magyarok Országos Szövetsége által közösen beadott memorandumnak és Szabó Jenő felsőházi beszédének tudja be a kormány korábban elutasító álláspont-

1 SALACZ GÁBOR, *Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában: 1867-1918*, (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 2. kötet), München 1974, 149-164. PIRIGYI ISTVÁN, *A magyarországi görögkatolikusok története*, Nyíregyháza 1990, II. köt., 83-120.

2 SALACZ, *Egyház és állam*, 154.

jában beállt változást.³ A legújabb időkben (2008-ban) Szantner Viktor doktori disszertáció szintjén foglalkozott a Hajdúdorogi Egyházmegye alapításával. Munkájában ezt olvashatjuk: „A rendelkezésre álló adatok alapján utólag már nem lehet megállapítani, mi volt a döntő ok, mely a kormányt végül arra készítette, hogy az álláspontját megváltoztassa”.⁴

A magyar nyelvű bemutatásoknál részletesebben foglalkozik a Hajdúdorogi Egyházmegye alapításának közvetlen előzményeivel James Niessen, amerikai történész.⁵ 1991-ben megjelent tanulmányában Csiky Gyula miniszterelnökségi főosztályvezető (aki Szabó Jenővel korábban vasúti területen együtt dolgozott) 1910. június 23-án írt beadványát tekinti fordulópontnak a történetben.⁶ Csiky főosztályvezető sürgette a magyar görögkatolikus egyházmegye felállítását, de Khuen-Héderváry miniszterelnök csak a Román Nemzeti párttal folytatott tárgyalások kudarcát követően, tehát 1910 végén/1911 elején vette napirendre a kérdést. James Niessen rekonstrukciója szerint ekkor írtak két memorandumot Melles Emil budapesti parókusával a Szentszékhez: az egyikben a magyar görögkatolikus egyházmegye felállítását, a másikban pedig egy magyar érzelmű püspök kiküldését kérte az Egyesült Államokba Magyarországról kivándorolt görögkatolikusok számára. Ez utóbbi az Amerikában erős, s onnan a visszatelepülők révén importált pánszláv agitáció visszaszorítása miatt volt fontos. Niessen megemlíti gróf Lippay Bertalan festőművész nevét, aki Melles Emil memorandumait Rómába vitte.⁷ Az amerikai történész azonban kutatásaihoz csak a magyarországi levéltárakban fellelhető dokumentumokat használta, míg az eseménysorozatot és a motivációkat részletesebben megvilágító, a Vatikáni Titkos Levéltárban őrzött iratokat nem ismerte. Andreas Gottsmann osztrák történész 2010-ben publikált habilitációs dolgozatában már a vatikáni forrásokat is figyelembe véve foglalkozik a Hajdúdorogi Egyházmegye felállításával.⁸ Mivel azonban művét Róma és a monarchiabeli nemzeti

3 PIRIGYI, *A magyarországi görögkatolikusok*, II., 106.

4 SZANTNER VIKTOR, *A hajdúdorogi egyházmegye története a kezdetektől 1920-ig*, (kézirat), 147.

5 NIESSEN, JAMES, „Hungarians and Romanians in Habsburg and Vatican Diplomacy: The Creation of the Diocese of Hajdudorog in 1912”, in *The Catholic Historical Review*, LXXX, 2 (Washington D.C., 1994), 238-257.

6 Magyar Országos Levéltár (=MOL) K 26 1915-XXV-2855 II. rész-1042. csomó. 1. A Magyar Országos Levéltárban található iratok átiratát Katkó Márton készítette és bocsátotta rendelkezésemre, amit ezúton is köszönök.

7 Lippay megbízása a miniszterelnökség részéről: MOL K 26 1915-XXV-2855 II. rész-1042. csomó 2/b.

8 GOTTSMANN, ANDREAS, *Rom und die nationalen Katholizismen in der Donaumonarchie*. Rö-

katolicizmusok kérdéskörének szenteli, melynek a magyar görögkatolikusok mozgalma csupán vékony szeletét képezi, a Hajdúdorogi Egyházmegye felállításának közvetlen előzményeit nem részletezi.

Meg kell említenünk még Ion Carja⁹ és Cecilia Carja¹⁰ román történészek munkásságát, akik munkáikban elsősorban a román görögkatolikusok szempontjait elemzik és a Hajdúdorogi Egyházmegye felállításának életükre kifejtett hatását vizsgálják.

Az említett történészek közül az amerikai James Niessen szolgáltatja a legtöbb részletet az előzményekre vonatkozóan. Ugyanakkor nem tűnik valószínűnek, hogy egy miniszterelnökségi főosztályvezető beadványa elegendőnek bizonyulhatott egy ilyen nagy jelentőségű ügy elindításához. Hasonlóképpen Melles Emil Rómába eljuttatott beadványainak se lehetett döntő jelentősége, hiszen az első lépést mindenképpen a kormánynak és az uralkodónak kellett megtennie, nekik pedig szükségük volt egy alapos politikai indokra, mely a korábbi elutasító álláspont megváltoztatására ösztönzi őket. A kormánynak ugyanis az volt az álláspontja, hogy a magyar görögkatolikus püspökségnek csak akkor van értelme, ha Róma hozzájárul a magyar nyelv liturgikus használatához. És mivel a Szentszék újra és újra, utoljára 1910-ben a Budapesten – éppen Melles Emil által bevezetett – liturgikus gyakorlatot megtiltva, erélyesen lépett fel a magyar nyelv használata ellen,¹¹ nagyon komoly politikai érvre volt szükség ahhoz, hogy a kormányzat álláspontot változtasson.

mischer Universalismus, habsburgische Reichspolitik und nationale Identitäten 1878-1914, (Publikationen des Historischen Instituts beim österreichischen Kulturforum in Rom 1), Wien 2010.

9 CÂRJA, ION, „La Santa Sede e l'identità nazionale romana nel contesto della fondazione del Vescovado di Hajdudorogh (1912)”, in *Anuarul Institutului Italo-Român de Studii Istorice / Annuario dell'Istituto Italo-Romano di Studi Storici*, Cluj-Napoca I/2004, 152-161. ION CÂRJA, „L'arciduca Francesco Ferdinando e i romeni greco-cattolici nel contesto della creazione della diocesi di Hajdudorogh (1912)”, in *Quaderni della Casa Romana* 3 (2004): „Studi di storia, di critica e di teoria letteraria raccolti e pubblicati da Ioan-Aurel Pop e Cristian Luca”, Bucarest, Casa Editrice dell'Istituto Culturale Romeno, 2004, 341-352.

10 CÂRJA, CECILIA, *Biserică și politică. Înființarea Episcopiei de Hajdúdorogh*, Cluj-Napoca 2012., *Români greco-catolici și Episcopia de Hajdúdorogh (1912)*, ediție, studiu introductiv și note Cecilia Cârja, Cluj-Napoca 2009, Documenta Ecclesiastica, Presa Universitară Clujeană.

11 PIRIGYI, *A magyarországi görögkatolikusok*, II., 102.

2. A magyar kormány lépései 1911-ben

A döntő momentumra vonatkozó kérdést a legvilágosabban a miniszterelnök 1911. június 8-án X. Piusz pápához intézett levele válaszolja meg, melyben a Hajdúdorogi Egyházmegye felállítását és egy magyar görögkatolikus püspök egyesült államokbeli kinevezését hivatalosan is kezdeményezi.¹² Nem ez az első kezdeményezése ebben a kérdésben. Már április 8-án¹³ is írt egy levelet a Szentszékhez, melyben megfogalmazza a kérést, de az indokokat egyelőre nem tárta fel. Ezt a levelet azonban nem a szokásos diplomácia csatornákon keresztül juttatta el Rómába, hanem a James Niessen által is hivatkozott Lippay Bertalan festőművészen keresztül. Lippay Bertalan főleg portréfestéssel foglalkozott mind Bécsben, mind pedig Rómában. A Kúriában nagyon jó kapcsolatokkal rendelkezett, könnyedén el tudott jutni a pápa közvetlen környezetéhez is. A Vatikáni Titkos Levéltár az ő leveleit is megőrizte a hivatalos kormányzati dokumentumok között.¹⁴ Ezek megerősítik mindazt, amit később, illetve a Lippay működésével egyidejűleg keletkezett miniszterelnökségi iratokban olvashatunk.

A festőművész levelezésének azért is van nagy jelentősége, mert – bár a motivációk feltárását tekintve a miniszterelnök levelei is nagyon őszinték – a hivatalos tárgyalásokban el nem hangzó és írásban nem rögzített információkat is elárul. Témánkat tekintve ilyen fontos információ az, amit Ferenc József szerepéről ír. Bizalmasan megvallja, hogy az uralkodó hatalmas érdeklődéssel kíséri az ügyet, és szabad mandátumot adva arra utasította a miniszterelnököt és a külügyminisztert, hogy mindent tegyen meg a mihamarabbi siker érdekében. Lippay Bertalan szerepe az ügyben éppen az volt, hogy a Szentszéknel világossá tegye, hogy itt az uralkodó szinte személyes kéréséről van szó: amennyiben a pápa meghallgatja és teljesíti kérését, akkor óriási politikai segítséget nyújt neki. Ez a mozzanat megmagyarázza azt is, hogy a Kúria befolyásos döntéshozói miért nem tudták megakadályozni a Hajdúdorogi Egyházmegye felállítását. Ez a szokásos diplomáciai csatornák alkalmazását megelőző, majd azzal párhuzamos magánjellegű akció döntő jelentőségű a történetben.

Lippay Bertalan küldetése nem várt sikerrel járt. Beszámolója szerint Merry del Val bíboros-államtitkár semmi akadályát nem látta egy új gö-

12 Archivio Segreto Vaticano (=ASV) Segr. Stato 1913, rubr. 247, fasc. I, fol. 7-8v.).

13 ASV Segr. Stato 1913, rubr. 247, fasc. I, fol. 5-6.

14 ASV Segr. Stato 1913, rubr. 247, fasc. I.

rögkatolikus püspökség gyors felállításának Magyarországon. Az Egyesült Államokba kinevezendő magyar érzelmű görögkatolikus püspök ügyét viszont időigényesebbnek ítélte, mert azt az amerikai püspökökkel is egyeztetni kellett, ami hosszabb átfutási időt feltételezett.¹⁵ Ezt a kérdést – éppen az időigényessége miatt – a magyar kormány viszonylag hamar levette a napirendről, ezért a továbbiakban én sem fogom említeni az erre vonatkozó forrásokat.

Fontos megjegyeznünk, hogy a tárgyalások ezen szakaszában a Szentszék részéről érkező pozitív visszajelzés egy új görögkatolikus püspökség felállítására vonatkozik. Tehát meg sem említik az új egyházmegye magyar liturgikus jellegét. Világos a Szentszék számára is, hogy a magyar anyanyelvű görögkatolikusok számára kerülne felállításra az új egyházkormányzati egység, de azt is magától értetődőnek tartják, hogy az rutén rítusú lesz (ahogyan az a dossziék címlapján is szerepel: *nuova diocesi rutena per gli ungheresi*).¹⁶ Lippay gróf leveleiből az is kiderül, hogy a Szentszék részéről kezdettől fogva két feltétel fogalmazódott meg: a magyar katolikus püspöki kar, s különösen is az érintett püspökök értsenek egyet az alapítással, illetve a magyar kormány vállalja fel az alapítás összes költségét. Meg sem fogalmazódik az a felvetés, hogy az új püspökség felállítása bármit is változtatna a magyar nyelv liturgikus használatának szigorú tiltásán.

A Szentszék tehát, X. Piusz pápa és Merry del Val bíboros-államtitkár azonnal érzékelték, hogy Ferenc József személyes ügynek tekinti az új egyházmegye felállítását és a válaszadásban ennek megfelelően jártak el. Pozitív álláspontjuk kialakításában döntő szerepet játszott az okok és indokok őszinte feltárása Khuen-Héderváry miniszterelnök részéről, melyet a már említett június 8-i keltezésű olasz nyelvű levélben találhatunk meg. Ez a levél a miniszterelnök reakciója arra a sikeres kezdeményezésre és kapcsolatfelvételre, mely Lippay gróf nevéhez fűződik. A kormányfő megköszöni a Szentatya jóindulatát, mellyel az ügyet kezeli. Jelzi: tudomása van arról, hogy a kérvény már az illetékes szentszéki hivatalok előtt van, akik megkezdték a megvalósítás vizsgálatát. Ugyanakkor jelzi azt is, hogy a kormány számára nem csupán az ügy sikeres lezárása a fontos, hanem az is, hogy a pozitív döntésről a magyar közvélemény minél hamarabb tudomást szerezzen. És itt ismerhetjük meg a magyar kormány és az uralkodó indokait. Ezt írja:

¹⁵ ASV Affari Ecclesiastici Straordinari (=AES) pos. 1031-1035.fasc. 441. fol. 2-5v.

¹⁶ Pl. ASV Segr. Stato 1913. rubr. 247. fasc. I. fol. 2.

„A Magyar Királyság politikai helyzete pillanatnyilag rendkívül súlyos, s megoldást csak olyan hazafias, nemzeti ügy nyújthat, mely előtt az egész nemzet – pártállástól függetlenül – fejet hajt. Ez pedig annak nyilvánosságára hozatala lenne, hogy a Szentatya, a magyar nemzet iránti atyai szeretete bizonyítékaként és a magyar kormánnyal egyetértésben meghallgatta a magyar nemzet oly régóta hangoztatott vágyát és felállítja az új görög-katolikus püspökséget, illetve magyar nemzetiségű püspököt nevez ki az Egyesült Államokba. A hír nyilvánosságra hozatala kitörő örömet okozna Magyarországon és megnyugtatná a kedélyeket, a parlamentben pedig az akadékoskodó ellenzékét is meggyőzné egy ilyen hatalmas nemzeti siker, s megszavazná azokat a létfontosságú törvényeket, melyek alapjaiban reformálnák meg a politikai életet, s biztosítanák a békét a pártok között és a királyságban.”¹⁷

A miniszterelnök kiemeli azt is, hogy ezen törvények megszavazása az uralkodónak is szívégye.

A miniszterelnök leveléből világosan kitűnik tehát, hogy a Hajdúdorogi Egyházmegye megalapításának kérdése kormányzati szinten akkor dől el, amikor a belpolitikai küzdelmekben alkalmas eszköznek bizonyul a legmagasabb szintű politikai haszonszerzésre. Ez talán némileg lehangoló, de ugyanakkor semmiképpen se nevezhető unikumnak: amíg politika és egyházpolitika egymással szorosan összefonódva járták (járják?) szövevényes útjaikat, a hasonló „árukapcsolások” elkerülhetetlenek. Másrészt a dolgok ilyenén alakulása megmagyarázza azt is, hogy a Hajdúdorogi Egyházmegye ügye az első világháború éveiben, s különösen is azt követően, miért került – politikai szempontból – látványosan süllyesztőbe. Egyszerűen elveszítette azt a politikai jelentőségét, amivel az alapítás pillanatában rendelkezett. Ennek fájó következménye azon vállalások elfeledése lett, melyeket a magyar állam tett az egyházmegye anyagi alapjainak és intézményrendszere kiépítése vonatkozásában.

A miniszterelnök ugyan nem részletezte, hogy konkrétan milyen törvényekre gondolt, de ezt egyértelműen megtaláljuk Lippay gróf levelezésében.¹⁸ A legfontosabb szavazásra váró törvény a véderőtörvény volt, mellyel Ferenc József a Monarchia hadseregének jelentős átalakítását és növelését kívánta elérni a magyar hozzájárulás emelésével. A beterjesztett javaslat elméletben könnyedén megszavazható lett volna, hiszen a kormánypárt,

17 ASV Segr. Stato 1913. rubr. 247. fasc. 1. fol. 7-8v.

18 Például Lippay 1911. augusztus 1-én Giovanni Bressanhoz, X. Piusz pápa titkárához írt levele: ASV AES pos. 1031-1035.fasc. 441. fol. 2-5v.

a Tisza István vezette Nemzeti Munkapárt az 1910 júniusában tartott választásokon 60 százalék fölötti eredményt ért el. Az ellenzék azonban élt a parlamenti obstrukció lehetőségével és sikeresen akadályozta a törvényhozás munkáját. Ugyanakkor a kormánypárti többség sem volt egységes a kérdésben, hiszen általánosnak mondható magyar vélekedés szerint a közös hadseregben nem érvényesült kellően a magyar befolyás. Tisza István Ferenc Józseffel egyetértésben létfontosságúnak ítélte a hadseregreformot (az újoncok számának növelését és a kiadások emelését), mert úgy vélte, ennek halogatása a Monarchia katonai pozícióját gyengíti és Magyarország biztonságát ássa alá. A parlamenti obstrukció enyhítésének egyik lehetséges eszköze lehetett volna a nemzeti ügyként beállított magyar görögkatolikus püspökség felállítása, mely a kezdeményező uralkodót a magyarok pártfogójaként állítja be, aki a véderőtörvény megszavazását is azért kéri a magyaroktól, hogy megvédhesse őket.

A Szentszék egyetértésének megszerzése után tehát a magyar kormány elsődleges célja az volt, hogy minél hamarabb nyilvánosságra kerüljön a megegyezés ténye. 1911 nyarától kezdve a tárgyalások egyik legfontosabb és újra és újra visszatérő témája az volt, hogy a magyar kormány sürgette a nyilvánosságra hozatalt, a Szentszék pedig fékezte.¹⁹

3. A Szentszék feltételei

Az alapvető egyetértés mellett ugyanis a Szentszék komoly garanciákat várt a magyar kormánytól. Az Államtitkárság kezdetben csupán a magyar katolikus püspöki kar, s különösen is az érintett püspökök egyetértését, illetve a magyar kormánynak az alapítás anyagi vonzataira vonatkozó teljes körű kötelezettségvállalását szabta feltételként.

Az új egyházmegye megszervezésében érintett főpásztorok közül Firczák Gyula munkácsi és Vályi János eperjesi püspök az első pillanattól kezdve kifejezte készségét a szóban forgó egyházközségek átadására. Ezzel szemben a román püspökök – bár elismerték egy magyar görögkatolikus egyházmegye felállításának szükségességét – az egyházközségek átadásával nem értettek maradéktalanul egyet. Míg Victor Mihályi balázsfalvi

19 A magyar kormány Lippay Bertalanon keresztül 1911. június 28-án kéri a nyilvánosságra hozatal engedélyezését, amit azonban másnap Giovanni Bressan táviratilag akadályoz meg: ASV Segr. Stato 1913. rubr. 247. fasc. I. fol. 23-25.

érsék, illetve Iuliu Hossu szamosújvári püspök visszafogottabb ellenállást tanúsított és késznek mutatkozott a tárgyalásra, addig Demetriu Radu nagyváradi püspök minden kompromisszumot erélyesen elutasított, sőt a magyar görögkatolikus egyházmegye felállítását támogató papjait büntetéssel fenyegette. Mivel a román püspökök kilátásban helyezték, hogy küldöttség révén a Szentszéknél tiltakoznak, a magyar kormány azonnal diplomáciai lépéseket kezdeményezett az akció meghiúsítására.²⁰

Az anyagi alapok előteremtésére vonatkozóan a Vallás- és Közoktatási Minisztérium 1912. februárjában kidolgozott tervezetet terjesztett elfogadásra a miniszterelnökség elé. Kiindulási és viszonyítási alapnak a Lugosi Egyházmegyét tekintették, mivel annak dotációjáról is a magyar államnak kellett gondoskodnia az 1853-as alapításkor. A VKM azt javasolta a kormánynak, hogy adjon kötelező nyilatkozatot a püspöki székhely (és a hivatali helyiségek) felépítésére. A püspök évi fizetését 40.000 koronában kívánták meghatározni, ami megegyezett a lugosi püspök jövedelmével. A püspöki iroda igazgatójának, titkárának és levéltárosának összesen évi 12.000 korona fizetést irányoztak elő. Az új püspökség székeskáptalanját hat kanonok alkotta volna, kiknek éves összjavadalmazása 43.000 koronát tett volna ki. A kanonokat megfelelő lakás is megillette a tervezet szerint. A szintén állami költségen létesítendő papnevelő intézet évi dotációja öt tanár és előljáró alkalmazását tette volna lehetővé, valamint 30 papnövendék ellátását összesen mintegy 40.000 korona összegben.²¹ Ez mindenképpen olyan részletességű és tartalmú kötelezettségvállalás volt, mely a Szentszéknek megnyugtatta.

Amikor azonban a tárgyalásokba belépett a Propaganda Fide Kongregáció is, Szentszéki körökben megnőtt a gyanakvás az új magyarországi görögkatolikus egyházmegye megalapításával kapcsolatban. A Keleti Kongregáció 1917-ben történt megalapítása előtt a keleti katolikus egyházakat érintő kérdések a Propaganda Fide Kongregáció keleti egyházakkal foglalkozó ügyosztályának illetékességébe tartoztak. Így a magyar nyelv liturgikus használatának ügye elsősorban a Propaganda Kongregáció munkatársai előtt volt ismeretes. A Propaganda Kongregáció élén 1902-től

20 MOL K 26 1915-XXV-2855 II. rész-1042. csomó. 11/a-c. Radu püspök agresszív fellépése a kérdésben semleges bécsi nunciátúra munkatársait is megdöbbsentette. Francesco Rossi Stoccalper, a nunciátúra ügyvivője ezt jelentésében ki is emelte: ASV Arch. Nunz. Vienna busta no. 767. fasc. 2. f. 117r.

21 MOL K 26 1915-XXV-2855 II. rész-1042. csomó. 8/a.

az a Girolamo Maria Gotti bíboros állt, aki a magyar nyelvű liturgia kérdésében ugyanolyan határozott elutasító álláspontot képviselt, mint elődje, a szigorú szentszéki tiltások legfőbb támogatója, Ledochowski bíboros. Amikor tehát az új magyarországi görögkatolikus püspökség alapításának kérdése eljut a Propaganda Kongregációba, ott maga a gondolat is határozott ellenkezésre talál. 1911 második fele, illetve 1912 első hónapjai arról a huzavonáról szólnak, melynek végén a magyar kormány írásban kötelezte magát nem csak az anyagi alapok megteremtésére és az intézményrendszer kiépítésére, hanem arra is, hogy az új egyházmegye liturgikus nyelve az ógörög lesz, s a magyar csak oly mértékben érvényesül a liturgikus cselekményekben, ahogy a római katolikus egyházban a latin mellett használatos.²² Gotti bíboros 1912 februárjában kényszeredetten fogadta el ezt a kötelezettségvállalást, hiszen hivatalosan nem vonhatta kétségbe a magyar kormány adott szavát.²³ Ugyanakkor a Propaganda Kongregáció Merry del Val bíboros-államtitkárt túlzott jóhiszeműséggel és naivitással vádolta, mivel Gotti és munkatársai meggyőződése szerint az új egyházmegye nem a magyar liturgikus nyelv visszaszorítását fogja szolgálni, hanem éppen ellenkezőleg a tiltott gyakorlat további terjedését. A Kúria belső harcában a Propaganda Kongregáció alul maradt, de ezt a vereséget az 1917-ben a Keleti Kongregációba átirányított ügyosztály még évekkel később se tudta feldolgozni. Egy 1922-ből fennmaradt, a Keleti Kongregációban keletkezett irat határozott kifejezésekkel emlékezik az 1911/12-ben lezajlott folyamatokra.²⁴ A szerző felidézi Gotti bíboros tiltakozását és elítéli a magyar kormányt, mely visszaélt az idős X. Piusz pápa jószágával, becsapta és hamis ígéretekkel rávette a Hajdúdorogi Egyházmegye alapításának jóváhagyására. Pedig Gotti bíboros óva intette mind a Szentatyát, mind pedig a bíboros-államtitkárt attól, hogy higgyen a magyaroknak. S lám, az idő Gotti bíborost igazolta, hiszen 1922-re a hajdúdorogi püspök már kétszer kérte az ógörög liturgikus nyelv bevezetésének elhalasztását, sőt már egy magyar nyelvű liturgikont is kiadott, amiben csak az alapítás szavai szerepeltek görögül. Úgy vélem, ez a keserű emlék hosszú időn át alapvetően befolyásolta a Keleti Kongregáció hozzáállását a magyar görögkatolikusokhoz.

22 A kötelezettségvállalás néhány változata: ASV Segr. Stato 1913. rubr. 247. fasc. 2. fol. 111 (Zichy aláírásával), 113rv (Zichi és Khuen-Héderváry aláírásával), ASV Segr. Stato 1913. rubr. 247. fasc. 3. fol. 138-139v. (Zichy aláírásával).

23 ASV Segr. Stato 1913. rubr. 247. fasc. 1. fol. 129rv.

24 Archivio della Congregazione per le Chiese Orientali (=ACO), 1361/28.

A Szentszék által szabott fontos feltételek egyike volt a püspöki kar egyetértése. Pontosan harminc évvel korábban, 1881-ben a magyar görögkatolikusok hatalmas vereségként élték meg azt, hogy bár az uralkodó és a magyar kormány készen állt egy magyar görögkatolikus püspökség felállítására, a magyar katolikus püspöki kar – az eperjesi és a munkácsi püspökök kivételével – valamint a budapesti teológiai kar professzorai nem tartották időszerűnek és szükségesnek az alapítást. Hogy egyházunk fejlődése szempontjából mennyit jelentett volna ez a három, békeidőkben eltelt évtized, arra már Pirigy István is rámutatott.²⁵ 1911 novemberében a püspökkari elutasítástól már nem kellett tartani, mivel a kormányzat a püspökök számára is világossá tette az erős uralkodói akaratot és a mögötte érzékelhető politikai érdeket. Csernoch János kalocsai érsek november 23-án értesítette a miniszterelnököt a püspöki kar pozitív döntéséről:

„A felállítandó gör. kath. magyar püspökség ügyében van szerencsém Excellenciátat tiszteletteljesen értesíteni, hogy a püspöki karnak folyó hó 9-én hozott határozata értelmében a bécsi nuncius urhoz intézendő előterjesztést elkészítettem s azt egyidejűleg a biboros hercegprimás urhoz aláírás végett elküldöttem. Mikénet szerencsém volt már Excellenciáddal már szóbelileg közölni, ez uton is ismétlem, hogy a püspöki kar teljesen magáévá tette a magyar kormány álláspontját s ennek én az előterjesztésben nyomatékosan kifejezést adtam. S minthogy a közel jövőben ugyis szerencsém lesz a bécsi nuncius urral találkozni, ott élszóval is ez irányba fogok működni.”²⁶

A püspöki kar általános egyetértését követően 1912. február 8-ára már csak a parókiák átadásában érdekelt főpásztorok kaptak meghívás Francesco Rossi Stockalper ügyvivőtől, aki Alessandro Bavona bécsi nuncius januári váratlan halála után a nunciaturát vezetését átvette, a budapesti Központi Szemináriumban tartandó megbeszélésre. A tárgyalásokon a kormány nevében Andor György a Vallás- és Közoktatási Minisztérium tanácsosa volt jelent. A beteg Firczák püspököt Papp Antal helynök képviselte, akiről a nunciatura ügyvivője rendkívül elismerő szavakkal írt.²⁷ Az

25 PIRIGYI, *A magyarországi görögkatolikusok*, II., 94.

26 MOL K 26 1915-XXV-2855 II. rész-1042. csomó. 6/a.

27 „Hivatali kötelességem jelenteni Excellenciádnak, hogy a munkácsi püspök képviselője, aki egy minden tiszteletre méltó, művelt és kifinomult egyházi ember, egészen csodálatra méltó nyugalommal vett részt a vitában és nagy tisztelettel és fiúi lelkülettel szólt mind a Szent-székről, mind pedig a Szentatyról” – írja az ügyvivő Rafael Mary del Val államtitkárnak. Ez a kedvező jellemzés nem maradt hatástalan, hiszen néhány hónap múlva – Firczák Gyula

1911 novembere óta (Vályi János püspök halálát követően) üresedésben lévő eperjesi püspökséget Kovaliczky Kornél káptalani helynök, míg Vaszary Kolos hercegprímást Rajner Lajos általános helynök képviselte. A tárgyalásról készült jegyzőkönyv tanúsága szerint ők hárman semmilyen akadályt nem gördítettek az új egyházmegye határainak kijelölése elé, mindössze néhány részletkérdés tisztázását kérték.²⁸ Ezzel szemben a román püspökök Demetriu Radu (Nagyvárad) és Vasile Hossu (Lugos és Szamosújvár) arra hivatkoztak, hogy a román egyháztartomány szinódusának határozata értelmében nem nyilatkozhatnak a kérdésben mindaddig, amíg nem ismerik a metropolitájuk, Victor Mihályi álláspontját.²⁹ Bár a metropolita is meghívást kapott a budapesti megbeszélésre, a részvételt lemondta. A nunciatúra kérte, hogy küldjön maga helyett képviselőt, de az nem érkezett meg a tárgyalásra, mivel lekéste a vonatot... A jelenlévők számára egyértelmű volt, hogy a román püspökök időhúzásra játszanak, s abban reménykednek, hogy még elérhetik az új egyházmegye megalapításáról szóló döntés visszavonását. Rossi Stockalper ügyvivő ezt az Államtitkárságnak küldött február 11-i jelentésében világosan megfogalmazza, ahogyan felfedi a tárgyalások egy, Radu püspökre nézve igen kellemetlen részletét is. A nagyváradai püspök ugyanis arra is hivatkozott, hogy nem ismert előtte az átsorolásra kijelölt parókiák listája, így érdemben nem tud nyilatkozni. Ezt a jelenlévő akkor el is fogadták. Ugyanakkor az ügyvivő még aznap este arról értesült Csernoch János kalocsai érsektől, aki a püspöki konferencia titkári feladatait is ellátta, hogy a püspöki kar novemberi ülésén ő maga olvasta fel minden érintett püspöknek – köztük Radu püspöknek – az átsorolásra kijelölt parókiák listáját. A nagyváradai püspök így kínos magyarázkodásra kényszerült, ami tovább fokozta a személyével szembeni egyre erősödő ellenszenvet.³⁰

püspök halálát követően – Papp Antal kapott megyéspüspöki kinevezést és szentszéki megerősítést. ASV Segr. Stato anno 1913 rubr. 247. fasc. 1. ff. 116-120v.

28 A munkácsi egyházmegye négy Zemplén vármegyei parókia (Sátoraljaújhely, Sárospatak, Végardó és Zemplén) megtartását kérte, az eperjesiek kárpótlásként az átadott parókiáért néhány munkácsi egyházmegyes zempléni parókia átadását kérték, míg Rajner Lajos annak tisztázását kérte, hogy a budapesti parókia átsorolásával a fővárosban élő románok is az új egyházmegyébe kerülnek-e, vagy ők megmaradnak a területileg illetékes latin plébániák köztelékében? ASV Arch. Nunz. Vienna busta no. 767. fasc. 2. f. 121rv.

29 ASV Segr. Stato anno 1913 rubr. 247. fasc. 1. ff. 116-120v.

30 ASV Segr. Stato anno 1913 rubr. 247. fasc. 1. ff. 122-123v.

4. Tanulságok?

Visszatérve a Hajdúdorogi Egyházmegye alapítását motiváló politikai érdekekhez néhány eseményt idéznék fel az ügy politikai hasznával kapcsolatban. A Szentszék és a magyar kormány közötti tárgyalások sikeres lezárásáról végül csak 1912. április 13-án tudósíthattak az újságok.³¹ Mint közismert, az uralkodó május 6-án megalapította az egyházmegyét. Ezekben a hetekben kemény parlamenti csatározások dúltak. Egymás után két házelnök is lemondott, végül május 22-én maga Tisza István vállalta el a házelnöki tisztséget. Személye ellen május 23-án tüntetésre került sor, melynek felosztatása során hat ember életét veszítette (vérvörös csütörtök). Tisza a házszabály módosításával letörte a parlamenti obstrukciót (ellenzéki képviselőket karhatalommal távolított el), és június 4-én megszavaztatta a véderőtörvényt.³² Három nappal később egy ellenzéki képviselő az ülésteremben merényletet követett el, amit szerencsésen túlélte (a három golyó nyoma mind a mai napig látszik az ülésteremben). Egy nappal később, június 8-án jelent meg a *Christifideles graeci* bulla. Összességében elmondhatjuk, hogy a politikai haszonszerzés gondolata döntő szerepet játszott a Hajdúdorogi Egyházmegye felállításában, de végül nem járt azzal az eredménnyel és hatással, amit vártak tőle. A politikai közvélemény kedvezően fogadta a döntést, de a véderőtörvény megszavazását végül egészen más eszközökkel kellett keresztülvinni.

Befejezésképpen érdemes végiggondolni, egy történelmietlen, de mégis tanulságos „mi lett volna ha” gondolatmenetet. Mi lett volna, ha a politikusoknak nem jut eszébe a magyar görögkatolikusok évtizedes törekvését 1911/12-ben aktuálpolitikai játszmák eszközévé tenni? Vagy mi lett volna, ha a Szentszék elutasítja a játszmában való részvételt? Bizonyosra vehetjük, hogy ebben az esetben a Hajdúdorogi Egyházmegye felállítása már csak egy évtizedet csúszott volna, hiszen a trianoni Magyarországon egyetlen görögkatolikus püspöki székhely sem maradt. Ha tehát 1912-ben elmaradt volna a Hajdúdorogi Egyházmegye felállítása, azt 1920 után mindenkép-

31 PIRIGYI, *A magyarországi görögkatolikusok, II.*, 108.

32 A véderőtörvény jelentőségét alátámasztják a benne megfogalmazott újdonságok: a Magyarországra eső éves újonclétszám 15 ezerrel 25 ezerre nőtt, a hadiköltségvetés pedig 220 millió koronáról 345 millióra. Új fegyvernemként megszervezésre került a honvédségen belül a tüzéség, illetve felállításra kerültek a kerékpáros hadosztályok. Vö. ROMSICS IGNÁC, *Magyarország története a XX. században*, Budapest 2010, 74.

pen meg kellett volna lépni a Magyarországon maradt mintegy 100 görög-katolikus parókia egyházkormányzati kereteinek megteremtése érdekében. Kezdetben minden bizonnyal ideiglenes formációban – ahogyan a Miskolci Apostoli Exarchátus létesítésére is sor került 1924-ben – de idővel a lelkipásztori szükségletek kikényszerítették volna a Hajdúdorogi Egyházmegye felállítását.

ENDRÉDI Csaba

Pásztory Árkád – A legenda tovább él

TARTALOM: 1. A kutatási módszerek; 2. Szerzetes a figyelem középpontjában; 3. A túrvékonyai nagybirtokos; 4. Pásztory Árkád, a szerzetes; 5. Pásztory Árkád vagyona; 6. Szerzetes a támadások keresztútjében; 7. Meghurcolva, kémkedéssel vádolva; 8. A Pásztory hagyaték további sorsa.

A magyar ajkú görögkatolikusság története kevésse feldolgozott területe a hazai történetírásnak. Az sem közismert, hogy bár fél évszázadon át folytattak nemzeti identitásukért, „magyarságuk” vallási alapon történő elismerésért küzdelmet, 1912-ig nem volt a magyar egyházszervezethez tartozó egyházmegyénk. A hazai és a nemzetközi politika alakulása folytán egy rövid időre mégis a figyelem középpontjába került kulturális indíttatású, nemzeti törekvésűk, és az ennek eredményeként létrejövő Hajdúdorogi Görögkatolikus Egyházmegye. A 19-20. század fordulójának feszült belpolitikai légköre és a nemzetiségek önállósági törekvései alapvetően meghatározták a Magyar Királyság akkori időszakát. Ebben a helyzetben, az I. világháborút megelőző nacionalista, uszító szándékok számára alkalmas célpont lett az alakuló egyházmegye, amely felszította mind a szláv, mind a román nemzeti, nemzetiségi sérelmeket. A támadások másik célpontja ennek kapcsán Pásztory Árkád bazilita szerzetes lett, akinek élete összefonódott az egyházmegye megalakulásával, és akinek ügye a korabeli sajtót, a kormányt és a Vatikánt is foglalkoztatta ebben az időben. Pásztory személyét az is fontossá tette, hogy annak ellenére, hogy szerzetes volt, földbirtokainak nagysága a korabeli Magyarországon legnagyobb birtokosai közé emelte. Ezzel együtt olyan országos ismertség és az egyszerű nép körében olyan vallásos áhítat övezte, amelynek nyomai a mai napig fellelhetők. Pásztory Árkád élete és a korabeli eseményekkel való kapcsolata teljesen feldolgozatlan volt eddig, noha a levéltári kutatások egyértelműen alátámasztják jelentőségét.

A szerzetessel kapcsolatos anyagok összegyűjtése 1990-ben kezdődött annak kapcsán, hogy a rendszerváltozás lehetőséget teremtett az egyházak kártalanítására, és a korábban elvett vagyon visszakövetelésére. Ennek kapcsán

került elő az iratok közül a Pásztor Árkád Alapítványról szóló bejegyzések, amelyek az akkori egyházmegyei vezetés előtt ismeretlenek voltak, de láthatóan szorosan összefüggtek az egykori egyházi földbirtokokkal és ingatlanokkal. Ezért gyűjtőmunka kezdődött, hogy az ezzel összefüggésbe hozható dokumentációt amennyire lehetséges, teljessé tegyék.¹

Az alapítvány nevében és tartalmában egyaránt elválaszthatatlan volt a névadó, és létrehozó Pásztor Árkádtól, így minden egyes okirat, levél, feljegyzés, nemcsak a birtokviszonyokat rajzolta ki egyre élesebben, hanem bár mozaikosan, töredezetten, de annak a bazilita szerzetesnek az életét is élénk tárta, akihez ez a rejtélyes intézmény kötődik. Ez az alapítvány ma már sokak számára ismeretlen ugyan, de a görögkatolikus közbeszédben még elő-elő fordul Pásztor neve, noha csupán annyiban, hogy a szerzetes működése és életének egy későbbi szakasza a Hajdúdorogi Egyházmegyéhez is kötődik, és hogy a nyíregyházi temetőben van eltemetve. Pásztorhoz hasonlóan a Hajdúdorogi Egyházmegye létrehozásának körülményei is kevésbé ismertek a hazai köztudatban. És bár az egyházmegye létrejötte részben a magyar görögkatolikusok csekély száma miatt ma már helytörténeti vonatkozásúnak tűnhet, nem az. Fontos kiemelni, hogy a 19-20. század fordulóján, és különösen az I. világháború előtti években a hazai nemzetiségi politika egyik országos jelentőségű kulcskérdése volt. Mivel pedig a Hajdúdorogi Egyházmegye megalapítása éppen száz éve történt, kézenfekvőnek látszik, hogy a görögkatolikus történetírásnak ezt a Pásztor Árkádhoz szorosan kötődő, kissé hézagos fejezetét, az összegyűjtött levéltári anyagokra alapozva kiegészítsük, pontosítsuk. Annál is inkább, mivel Pásztor története is szerves része a magyar görögkatolikus egyházmegye történetének, és azért is, mert ha a történelem írott lapjai eddig nem is, de az emberi emlékezet, ha erősen töredékesen is, de még őrzi a szerzetes alakját. Már életében is, de főként halála után legendává vált, amely ma is él a görögkatolikus családokban.² Félig tréfásan figyelmeztettek is, hogy ez a legenda nem csak meseszerű elemeket tartalmaz, hanem fontos figyelmeztetést is. A hagyomány szerint ugyanis, aki rossz, ártó szándékkal nyúl Pásztor Árkád emlékéhez, az méltó büntetést kap a sorstól. Amikor pedig kissé hitetlenkedve, mosolyogva bólogattam a hallottakra, akkor meg-

1 Hogy a szervezettel és annak létrehozójával kapcsolatos iratok, okmányok, levelek és más levéltári emlékek ezt követően további több mint húsz éven át együtt maradtak jórészt a Görögkatolikus Püspöki Levéltárnak, és főként a kitérő szakmai felkészültségű Ujteleki Zsuzsanna levéltárosnak köszönhető, aki kutatásaimat értő módon segítette, támogatta.

2 Magyar Görögkatolikus Egyházi Fórum, [Online: www.gorogkatolikus.hu/forum/index.php?topic=45.0]

jegyzték, hogy ez bizony az elmúlt több mint száz év alatt nem egyszer nyert már bizonyosságot. Nem áll tehát szándékomban sem hozzá tenni, sem elvenni abból, amit a történész-szakmai feldolgozás lehetővé tesz az eddig megvizsgált levéltári források, és a fellelhető, kapcsolódó irodalom alapján.

I. A kutatási módszerek

Az egyházmegyei levéltári források között viszonylag sok olyan dokumentum található, amelyek alapján a görögkatolikus szerzetes életének egyes részletei pontosan és hitelesen rekonstruálhatók. Azonban a püspöki utasításra elkezdett eredeti anyaggyűjtés szempontjait elsősorban a szerzetes által létrehozott alapítvány jogi és gazdasági ügyei határozták meg, és ezért bizonyos részletek kibontásához elengedhetetlen volt felhasználni más forrásokat is. Pásztorj személye elsősorban misztikus szerzetesi működése, az évek során összegyűjtött vagyona, valamint a magyar görögkatolikus püspökség létrejötte során végzett tevékenysége révén vált érdekessé az akkori széles közvélemény számára. Ezek az események azonban csupán Pásztorj Árkád életének utolsó harmadában következtek be. Az e szempontok alapján érdektelennek tűnő korábbi éveiről viszont alig maradt fenn néhány hiteles adat, pedig ezek az évek hozzásegítenek e különös személyiség megértéséhez. Ebből a szempontból az is fontos információ, hogy ő maga nem volt naplóról író ember. A vaskos levéltári anyagban, amelyben jó néhány magánlevél, és egyéb személyes vonatkozású, sőt a privát szférát is érintő írott és nyomtatott forrás van, sehol nem található egyetlen kézzel írott sor sem, amelyet papírra vetett volna. Csupán időskori, kissé reszketeg, aláírását lehetett megtalálni egy-egy hivatalos okirat alján. Ránézésre a betűformálása is arról árulkodik, hogy csak ritkán forgatta a tollat. Érdekes, hogy bizonyos hiányzó életrajzi adatokért éppen korabeli ellenségeihez, ellenfeleihez kell fordulnunk. Ennek az oka az, hogy az egyházmegye létrejötte kapcsán kiéleződő nemzetiségi ellentétek miatt ő volt az egyik legfontosabb és leginkább támadható céltáblája azoknak a kortárs román nacionalistáknak és hazai baloldali radikálisoknak, akik főként érzelmi alapon igyekeztek uszítani a formálódó egyházmegye ellen. Ezek egyik legfajsúlyosabb képviselője Aradi Viktor volt, aki szerzőként szívesen szerepelt a románosabb Victor elnevezéssel, és aki a baloldali, polgári radikális Jászi Oszkár csoportjához tartozott ekkoriban.³ Hogy az általuk

3 BECSKY Andor, „Emlékezés Aradi Viktorra”, in *Korunk* I (1969) 101-104.

szerkesztett *Huszedik Század* című folyóirat hasábjain megjelent írásokat miért kell mégis felhasználni, annak részben az az oka, hogy az alaptalan vádaskodások ellenére néhány bizonytalan életrajzi adatot könnyebb így kizárni vagy megerősíteni, másrészt ezeknek az ismeretében lesz csak egyértelmű, milyen heves, kíméletet és tiszteletet nem ismerő támadások keresztútjében élt Pásztory. A dolgozathoz felhasznált baloldali folyóiratok készítői általában ügyeltek arra, hogy az időnként markáns véleményeket megfogalmazó cikkek objektív tényadatai hitelesek legyenek. Olyan szerzők és szerkesztők neve volt erre a garancia, mint Kunfy Zsigmond, Jászi Oszkár, Szabó Ervin. Ennek ellenére a kutatásban alkalmazott forrásösszevetés során kiderült, Pásztory és rajta keresztül a magyar görögkatolikus papok vonatkozásában olyan cikkeknek és szerzőknek is teret engedtek, amelyek nem riadtak vissza a csúsztatásoktól, és a féligazságoktól, esetenként pedig az ellenőrizetlen tények leközlésétől sem. A nagybirtokos pap azonban tevékenysége révén nemcsak a közéleti szereplők figyelmét érdemelte ki. Szerzteágazó szerzetesi működésének köszönhetően olyan tisztelet és kultusz övezte már életében, amelyet mai felfogásunk szerint csak nehezen képzelhetünk el. Szerencsére a nép körében ennek emléke tovább hagyományozódott, és néprajzi vonatkozásait sikerült egységes anyagba foglalni. A társtudomány, vagyis az etnográfia eredményeit szintén sikeresen használhatjuk fel, amikor Pásztory Árkádot és a korabeli közéleti történéseket igyekszünk megismerni.

2. Szerzetes a figyelem középpontjában

Pásztory halálakor a Görög Katolikus Magyarok Naptára a róla szóló megemlékezésben arról írt,⁴ hogy „nevét akkor vette szárnyára [...] a hír”, amikor a hajdúdorogi püspökség megalapításakor teljes vagyonát felajánlotta annak egyházi céljai megvalósítására. Az kétségtelen, hogy a politikai és más természetű támadások ekkortól állítják célkeresztbe az idős papot, hírneve azonban nem emiatt alakult ki. Sokkal inkább közel áll a valósághoz, hogy a püspökség megalakítását és kezdeti működését segítő adakozása éppen azért robbanhatott bombaként az akkori magyar közéletet jellemző, nemzetiségi feszültségekkel teli légkörben, mert egy addigra országosan is-

4 *A Görög Katolikus Magyarok Naptára*, Debrecen 1916, 190-194.

5 COMPLEX Kiadó Kft, *1000 év törvényei internetes adatbázis*, [Online: <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7231> 2011. december 20.]

mert, több szempontból is híres ember tette ezt. Érdeemes tehát elsőként azt megvizsgálni, hogyan és miként lett széles körben ismert Pásztory Árkád személye, ami azért is érdekes, mert születésének körülményei és az életben való elindulása egyáltalán nem predesztinálta őt sem a gazdagság, sem az ismertség vonatkozásában.

A szerzetes, egy 1870-ben kiállított keresztlevél,⁶ és egy 1915-ös keltezésű hiteles keresztlevél másolat szerint is 1844. október 17-én született Lonkán.⁷ A település Máramaros vármegyében, a Tiszavölgyi járásban volt, és a kis településen még az 1910. évi népszámláláskor is mindössze 2.385 ember élt, közöttük vegyesen ukránok, németek és magyarok.⁸ Apja Pásztory János, anyja Juhász Borbála volt. Születése után két nappal keresztelték meg, és a Sándor nevet kapta. A *Görög Katolikus Naptárból* már idézett nekrológ azt írja, hogy gimnáziumot végzett és ez után lépett be a bazilita szerzetesrendbe.⁹ A korabeli politikai baloldal tollforgatói szerint viszont nem rendelkezett középfokú iskolázottsággal, és így került a bazilitákhoz.¹⁰ Még kevésbé iskolázottnak igyekszik feltüntetni egy 1913-ban, a *Szabadgondolat* című polgári radikális folyóiratban megjelent cikk, amely szerint, „kályhafűtő volt a Mailáth grófnoknál, majd a máriapócsi barátokhoz került konyhalégenynek és szabad óráiban megismerkedett a betűvetés művészetével. Sőt szabad óráiban a ciril betűkkel is megismerkedett és nagyünnepeken segített a ministráns gyerekeknek”.¹¹ Az a levéltári dokumentum sem említi a gimnáziumi tanulmányokat, amelynek szerzője ismeretlen, ám eredeti, kézzel írott változata a legendás pap életének fontosabb eseményeit beszéli el nagy részletességgel, és tartalmát tekintve egyfajta biografikus szerepet tölt be, noha Pásztoryról egyes szám harmadik személyben beszél. Ahogy a dokumentum fogalmaz: „Tanulmányait a Szent Vazul-rend kolostorban Máramaros-megyében végezte”.¹² A *Huszádik Század* és a *Szabadgondolat* cikkeit azonban fenntartással érdemes kezelni, mivel túl azon, hogy az erősen baloldali nézeteket képviselő radikálisok támadták a görögkatolikus püspökség létreho-

6 GKPL I-1-a. 930/1916.

7 GKPL I-1-a. P-40/1915.

8 LELKES GYÖRGY, *Magyar helységnév-azonosító szótár*, Baja 1998, 369.

9 *A Görög Katolikus Magyarok Naptára*, 190.

10 ARADI VIKTOR, „Tanulmányok a nemzetiségi kérdés köréhez”, in *Huszádik Század* 13 (1913) 271.

11 ARADI VIKTOR, „Pásztory Árkád”, in *Szabadgondolat* 3 (1913). Online: [http://mtdaportal.ext-ra.hu/szabadgondolat/1913/1913_09.pdf 2012. 07. 24.]

12 GKPL I-1-a. P-41 I.

zását és létrehozóit, a *Szabadgondolat* egyben a korabeli magyar szabadkőművesek egyik szócsöveként is működött.¹³ Elemi érdekük fűződött tehát ahhoz, hogy szellemi, erkölcsi tekintetben is silányítsák azokat, akik azon tevékenykedtek, hogy a magyar ajkú keleti keresztények leváljanak a román egyházszervezetről. Mindezeket összevetve érdemes a korabeli nekrológot hitelesnek tekinteni, mivel – ahogy később látni fogjuk – a baloldali sajtó politikai szándékai elérése érdekében időnként a tényeket sem tisztelte. Másrészt ezt egy másik irodalom, a *Magyar Görög Katolikus Ismeretek* is megerősíti, amely szerint „Ungvárra kerül középiskolába s itt már 16 éves korában felvételét kéri a Szt. Bazil Rendbe, 1860-ban”.¹⁴ A lexikon szerint a munkácsi kolostorban volt novícius, és érettségi után 1865-ben tette le a nagy fogadalmát Munkácson, majd Máriapócsra végezte a teológiát, amit 1869-ben fejezett be. Áldozópappá 1870-ben szentelték fel.¹⁵ A felszentelésről szóló okirat eredeti változata, amely az akkori egyházi szabályoknak megfelelően cirill betűkkel íródott, nem hagy kétséget e felől.¹⁶ Vagyis az is biztos, hogy nem konyhai munkásként került Máriapócsra – ahogy az őt támadók hirdették –, hanem a pappá szentelést követően, 27 évesen lett az ottani rendház tagja, 1871-ben.¹⁷ Ekkorra már szerzetesi múltja volt, hiszen már az 1868-ban kiadott *Munkácsi Sematizmus* is említi a nevét, a miszticei bazilita monostor tagjaként.¹⁸ Ezt követően hosszú ideig a két évente megjelenő összeírások alapján jól nyomon lehet követni, hol szolgált. 1870-ben¹⁹ és 1872-ben²⁰ is még Miszticén tevékenykedett, viszont 1874-ben már Csernekhegyen találjuk, mint az ottani rendház gazdasági intézőjét.²¹ Innen rövidesen Máriapócsra helyezték feltehetően már 1875-ben,²² és az 1876-os sematizmus már az ottani bazilita monostor vikáriusaként jegyzi.²³ Első eredeti kézírását is egy innen származó forrásban találjuk meg 1878-ból, amely szintén, mint „monostori helynököt”

13 SCHÖN ISTVÁN, *A magyar szabadkőművesség hivatalos folyóiratai*, Online:[<http://epa.oszk.hu/00000/00021/00025/0007-1c>] 2012. 07. 24.]

14 BÉKÉS GÉZA, *Magyar görög katolikus ismeretek*, sine loco, sine nomine, s.a. 1984, 246.

15 *Uo.*

16 GKPL I-1-a. 930/1916.

17 *A Görög Katolikus Magyarok Naptára*, 190.

18 *Munkácsi Sematizmus*, Ungvár 1868, 251.

19 *Munkácsi Sematizmus*, Ungvár 1870, 211.

20 *Munkácsi Sematizmus*, Ungvár 1872, 211.

21 *Munkácsi Sematizmus*, Ungvár 1874, 216.

22 BÉKÉS, *i. m.*, 246.

23 *Munkácsi Sematizmus*, Ungvár 1876, 327.

említi.²⁴ Az 1878-as egyházi dokumentáció szerint is itt találjuk, mint „viciariust” és katekétát, azaz hitoktatót.²⁵ Az 1881-es²⁶, 1883-as²⁷ és 1886-os²⁸ sematizmusok szerint ezekben az években a máriapócsi bazilita szerzetes papok között a gazdasági ügyeket is intéző „cooperatorként” működött. Mint később látni fogjuk, 1885-ben változik a helyzet és erre találunk visszaigazolást az 1888. évi összeírásban, ahol már mint a kisbereznai monostor főnöke szerepel.²⁹ A soron következő 1891-es és az 1893-as sematizmusok azonban egyáltalán nem említik a nevét sem a személynévmutatóban, sem pedig a parókiák és a monostorok felsorolásánál. Valószínűnek látszik tehát a *Magyar Görög Katolikus Ismeretek* információja, amely szerint miután a szerzetesrend megakadályozta, hogy Rómába utazzon, híveivel saját közösséget hozott létre és 1893-tól Turjaremetén működtetett saját gazdaságot.³⁰ Az 1896-ban megjelent kötet szerint ismét új helyen, a bikszádi bazilita monostorban tevékenykedett, mint a monostor főnöke.³¹ Itt is maradt egészen a rendből történő kizáratásáig, amelyről később még szó lesz. Széles körű ismertségre és népszerűsége a Máriapócson töltött tíz év alatt tett szert az emberek körében. Egy korabeli, itt íródott levélben így jellemezték őt a hívek:

„Egyházának és Szerzetjének dísze volt [...], miáltal az összes keresztény hívek becsülését kivívta úgy szerzetjének mint magának, megvetve a földi gyönyöröket kizárólag egyházának, szerzetjének élt [...], valáskülönbség nélkül az emberiségnek szolgálni, kinek ő lelki és testi orvosa volt tanítása és tanácsa folytán és soha senkitől viszont szolgálatot nem kívánt, hanem azokat fizetés nélkül teljesítette az emberek iránti szeretetből...”³²

Támadói egészen más szemszögből, így látták és láttatták ottani tevékenységét a *Huszadik Század* hasábjain:

„A rend híres máriapócsi zárdájában kezdte meg pályafutását és csakhamar tudója lett az összes szent titkoknak, egész a síró Mária-kép titkáig. Kítűnő tanítványnak bizonyult, mert csak-hamar egész önállóan végezte a »csodatevés«-eket, a betegek gyógyítását, a jövendőmondást, sőt néha

24 GKPL III-1-16. (Bevételi és kiadási jegyzőkönyv 1859-1878.)

25 *Munkácsi Sematizmus*, Ungvár 1878, 370.

26 *Munkácsi Sematizmus*, Ungvár 1881, 275.

27 *Munkácsi Sematizmus*, Ungvár 1883, 143.

28 *Munkácsi Sematizmus*, Ungvár 1885, 177.

29 *Munkácsi Sematizmus*, Ungvár 1888, 176.

30 BÉKÉS, i. m., 247.

31 *Munkácsi Sematizmus*, Ungvár 1896, 198.

32 GKPL IV-3. 46/1885.

bizalmas környezetben a szenteket is elővarázsolta. Csakhamar vetekedett hírve a Mária-képével és a szegény tót, ruthén, magyar és román parasztok távoli vidékekről felkeresték. Pásztor csodát-csodára halmozott, míg végre közbelépett a hatóság, a főszolgabíró leplezte dolgait...”³³

Ahogy a szövegből is kiderül, a népszerűség irigyeket is teremtett, és miután egyik haragosa feljelentette a főszolgabírónál,³⁴ 1885-ben a bazilita rendezése új szolgálati helyet jelölt ki számára. A források ezen a ponton ellentmondanak egymásnak, mivel a névtelen életrajz szerzője Nagybereznát jelölte meg új állomáshelyként, csakúgy, mint a *Huszedik Század* című folyóirat 1913. évi szeptemberi cikke, azonban a már idézett katolikus naptárban lévő nekrológ Kisbereznát nevezi meg. Minden valószínűség szerint ez utóbbi tekinthető hiteles adatnak, mivel a kettő közül csak itt van bazilita monostor,³⁵ amely Szent Miklósról van elnevezve, ráadásul Kárpátalja egyik legnagyobb görögkatolikus kolostoraként tartják ma is számon.³⁶ Tovább erősíti ezt az a peranyag, amelyet a Szent Bazil Rend mint felperes nyújtott be a Szinévaljai Királyi Járásbírósághoz, amiben közvetlenül szó van rendtársuk kisbereznai működéséről.³⁷ Hogy a szerzetes népszerűsége milyen óriási volt az emberek körében, azt támasztja alá az a levél, amelyet a hívek írtak a vikáriusnak, miután a búcsú alkalmával észrevették, hogy kedvelt papjuk hiányzik a gyülekezetből. „A hívek legnagyobb kárára a máriapócsi parókiáról elmozdított, a kis hitűek rágalmi és fondorkodásaik folytán...”³⁸ Amikor azonban ezt észrevették, keresni kezdték Pásztort és elmozdításának okát: „a nép, bálványát bucsuk alkalmával nem találván kutatni kezdett az ok miatt, s csak hamar nyomára jött, hogy Rardarsai Rajan irigysége volt oka elmozdításának”.³⁹ Az emberek a levél folytatásában sem fukarkodtak a magasztos jelzőkkel, amikor azt írták, hogy „Pásztor Árkád magastudományu, szigoru valásos fedhetlen életű, és a szerzet szabályaihoz szigoruan ragaszkodik, az emberiségnek valóságos második megváltója és az egész világ előtt nagytiszteletben áll...”⁴⁰ Ez a ragaszkodás, és ezek a jelzők ritkaság számba mentek már akkoriban is.

33 ARADI, *Tanulmányok*, 271-272.

34 *Uo.*, 272.

35 *Baziliták Nagy Szent Vazul Rendje O.S.B.M./Adorans*, [Online: <http://adorans.hu/node/2394>] 2012. június 9.

36 *Helytörténet-Kisberezná*, [Online: <http://karpataljaturizmus.hu/index.php?p=h&a=64> Elérés dátuma: 2012. június 9.]

37 GKPL I-1-a. P-47.

38 GKPL IV-3. 46/1885.

39 *Uo.*

40 *Uo.*

Különösen akkor tudjuk megfelelően értékelni ezt a ragaszkodást a maguk súlyának megfelelően, ha figyelembe vesszük, hogy épp ekkoriban volt jellemző, hogy „Ausztriából a jozefinizmus, a cári Oroszországból a Róma-ellenesség szelleme hatolt be”⁴¹ a szerzetesrendbe. „A fegyelem meglazult, a szerzetesek elvilágiasodtak, elterjedt körükben a lanyhaság és a közönyösség”.⁴² Emiatt döntött a pápa, XIII. Leo, 1882-ben arról, hogy megreformálja a Szent Bazil Rendet, és ezt a munkát a jezsuitákra bízta, akik 1901-ig olyan reformokat vezettek be, amelyek „pontosan meghatározták a szerzetesek napirendjét, a világiakkal való érintkezés kereteit és általában tevékeny életforma kialakítására készítették őket”.⁴³ Pásztor tehát egy általános erkölcsi hanyatlás és tekintélyvesztés közepette tudott figyelemre méltót alkotni a hívek körében.

A levélírók akaratának megfelelően a külhelynök továbbította a körülbelül háromszáz ember által aláírt kérelmet a baziliták csernekhegyi tartományi központjába, ahonnan rövidesen, 1885. október 23.-i keltezéssel megérkezett a szűkszavú elutasítás, hogy nem helyezik vissza Máriapócsra.⁴⁴

Árkád atya Kisbereznán, ezen a fontos görögkatolikus búcsújáró helyen, a rend és a monostor lepusztulásával, teljes eladósodásával találkozott, amely olyan méreteket öltött, hogy a korábbi rendfőnök nem tudva mit kezdeni a helyzettel, egyszerűen eltűnt onnan.⁴⁵ Pásztor hozzálátott rendbe hozni az áldatlan állapotokat, miközben a híre innen is messze eljutott, az emberek pedig ide is követték gondjaikkal, bajaikkal.⁴⁶ Ahogy kíméletlen támadója Aradi Victor az 1913. évi cikkében fogalmaz,

„A papi üzlet képtelenül fellendült, a kuruzslások csodái mindennaposak lettek, de azért a barát nem érezte jól magát [...] Pásztor sürgette a rendet, hogy helyezték át alkalmasabb helyre. A rend vezetői belátták, hogy egy forgalmas búcsújáró helyen Pásztor jobban kifejtheti »tehetségét« és ahogy feledésbe mentek kissé a máriapócsi dolgok, a bikszádi búcsújáróhely házfőnökévé tettek. Pásztor okult a máriapócsi szomorú eseten és most már az volt az első dolga, hogy megnyerje magának a közigazgatási hatóságok jóakarátát. Ezért fényes ünnepeket tartott a zárdában, amely csakhamar a szatmári urak kedvenc találkozóhelyévé változott. A bikszádi víg élet híressé lett, híre terjedt a jó lakomáknak, a kitűnő boroknak és az új házfőnök bőkezűségének,

41 PIRIGYI ISTVÁN, *A magyarországi görög katolikusok története*, Nyíregyháza 2. köt., 1990. 144.

42 *Uo.*

43 PIRIGYI, *i. m.*, 144-145.

44 GKPL IV-3. 46/1885.

45 GKPL I-I-a. P-41.

46 GKPL I-I-a. P-41.

úgy hogy néhány hónap múlva Pásztory biztonságba érezte magát. Akkor újult erővel hozzáfogott a csodatevés mesterségéhez. Az egyik földszinti teremben színpadot épített modern felszereléssel, titokzatos színes világításra és szükség esetében vakító magnéziumfényre berendezve, csapóajtókkal, süllyesztőkkel, ahol a Szűz Mária meg a Gábor arkangyal jelent meg esetről-esetre, hiányos öltözetben, de dicsfényel és óriás szárnyakkal és praktikus tanácsokkal látták el a szegény bámuló hívőt. Sőt szükség esetében jó magas kamatra kölcsönöket is adtak a megszorult hitelképes egyéneknek szabályos kötelezvény ellenében.⁴⁷

Az Aradi által megfogalmazott, minden alapot nélkülöző vádakra a későbbiekben kitérek majd. Az minden esetre igaz volt, hogy innen is áthelyezték a szerzetest, és valóban a bikszádi monostor vezetését bízták rá.

Ahogy a korabeli, ma is elismert és kiváló monográfia, írja:

„Bikszád, oláh kisközség az Avas-vidék éjszaki részén, 363 házzal és 1579 lakossal, kik közül 161 magyar, 1405 gör. kath. oláh és 149 izraelita.[...]A XVII. század óta két nevezetessége van: kolostora és gyógyfürdője. A kolostort mely Péter és Pálról nevezett bikszádi apátság, 1689-ben alapította Károlyi Ézsaiás trapezunti szerzetes apát. 1703-ban az oláhok a kolostort megtámadták, felégették és Károlyit megölték. 1753-ban a Szt. Bazil gör. kath. szerzetesrend vette birtokába és azóta az övé. [...] Legutóbbi házfőnöke: Pásztory Árkád a kolostort magasabb színvonalra emelte. 1898-ban a kolostor leégett, de Pásztory a réginel nagyobb arányokban újjáépíttette s a jövőre korok népmívelő céljaira is alkalmassá tette..⁴⁸

Ha lehetséges, itt még rosszabb volt a helyzet, mivel fából épült templom és ugyancsak fából készült monostor fogadta az érkező Pásztoryt, amely korábban le is égett. Itt is eladósodott a rendház, és itt is nyoma veszett a rendfőnöknek.⁴⁹

A kisbereznai és a bikszádi felújítási munkálatokat saját gazdaságából finanszírozta a szerzetes, és a korábbi állapotokhoz képest sikerült maradandót alkotnia.⁵⁰ Noha eddig úgy tűnhetett a *Huszedik Században* megjelent tanulmány idézett soraiból, valamint a *Szabadgondolat* cikkéből,⁵¹ hogy a soro-

47 ARADI, *Tanulmányok*, 272.

48 VENDE ALADÁR: *Szatmár vármegye községei*, in: Magyarország vármegyéi és városai, szerk.: BOROVSZKY SAMU, Digitális kiadás: Arcanum Adatbázis Kft. 2004. Online: [http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0020/13.html elérés dátuma: 2013.01.09.]

49 GKPL I-I-a. P-41 i. m. 1.

50 GKPL I-I-a. 2370/1914.

51 ARADI, *Pásztory Árkád*, 300.

zatos áthelyezések azért történtek, hogy a rend kimenekítse kedves papját a szorult helyzetéből, valójában annak a népszerűség növekedésnek és vagyongyarapodásnak igyekeztek útját állni, amely a szerzetes működését kísérte, bárhova is került.

Ezt bizonyítja az is, hogy mire Bikszádon virágzó hitéletet és gazdaságot teremtett, 1899-ben a baziliták rendje vizsgálatot indított ellene. Bizottság elé citálták, ahol vallatóra fogták vagyonával, csodatételeivel és életvitelével kapcsolatosan. Bár – mint később látni fogjuk – működését illetően, túl a vagyongyűjtésen, voltak olyan, a közösség körében végzett tevékenységei, amelyek nehezen illeszthetők össze a mai közfelfogás szerinti klasszikus papi hivatás gyakorlásával, a vizsgálatról szóló dokumentum tanúsága szerint a rendet valójában mégsem ez érdekelte. Nem a feddhetetlen papi szolgálathoz akarta visszaterelni Pásztort, hanem egyszerűen a vagyonára fájt a foga.⁵² Ezt igazolja az is, hogy miután lelki kényszerítést és egyéb fenyegetéseket helyeztek kilátásba, a meghurcolt pap odaigért birtokait és szatmárnémeti házát a rendnek.⁵³ Egy a szerzetes által benyújtott ellenkereseti peranyagban részletesen beszámol arról, hogy olyan papírokat írtak vele alá, amelyek tartalmát nem ismerte, hogy zsarolták, és amíg nem a rend vezetésének szándéka szerint cselekedett, addig egyszerűen foglyul ejtették. Bezárták egy üres szobába, és csak akkor engedték ki, amikor jobb belátásra tért.⁵⁴ Ezért ígérte oda írásban a városi házát és túrvékonyai birtokát. Ennek hatására – úgy tűnt – eltekintenek a további zaklatástól. Egyetlen büntetésről határoztak, mégpedig arról, hogy ismét új szolgálati helyet jelölnek ki számára, ezúttal a csernekhegyi monostort. A ház és a birtokok átadása ügyében azonban nem tett lépéseket, a csernekhegyi száműzetést pedig visszautasította. Ekkor újabb megalázó vizsgálat vette kezdetét, amelyben a régi ügyek mellett azt is számon kérték rajta, hogy miért ellenkezik a „definitorium elmarasztaló ítéletével szemben”.⁵⁵ A szerzetes az említett jegyzőkönyv szerint válaszaival igyekezett békességet teremteni, és nem élezte tovább a helyzetet, de lényegében hajthatatlan maradt abban, hogy visszautasítsa az őt elmarasztaló rendelkezéseket. Mindezért végül 1902 februárjában a Szent Bazil Rend kizárta sorából legismertebb és a nép körében legsikeresebb szerzetesét.⁵⁶

52 GKPL I-I-a. P-42/1899.

53 GKPL I-I-a. 1/1916.

54 GKPL I-I-a. P-47.

55 GKPL I-I-a. P-48/1901.

56 GKPL I-I-a. 3703/1913.

A vizsgálat és a kizárás ügye egy fellebviteli tárgyalás eredményeként Rómába is eljutott, és a Szentszék a kizárt pap mellé állt. Arra szólították fel a baziliták tartományfőnökét, hogy fogadják vissza Pásztort, a rend azonban ellenszegült a Vatikán akaratának, sőt kijelentették, hogy soha nem fogadják be őt többé közösségükbe.⁵⁷ A kitaszított szerzetes ekkor túrvékonyai birtokára vonult vissza, de továbbra is aktív szerepet játszott mind a helyi közösség, mind pedig az egyház életében. Mindenekelőtt saját egyházi jogi státusát igyekezett tisztázni. Ezért a Vatikánhoz fordult védelemért. Bár külső szemlélő számára valószínűtlennek tűnhet, hogy a Szentszék nyomon kísérte a rend kötelékéből elbocsátott egyszerű szerzetes sorsát, mégis ez volt a valóság. Ez pedig alátámasztja azt, hogy közvetlen, élő, és működő kapcsolat volt a leváltott bicszádi zárdafőnök és a Vatikán között. Az akkori baloldali sajtó ezt a kapcsolatot annak tulajdonította, hogy a magyar pap a befolyását a pénzének köszönhette: „Tízezreket küldött évente Péter-állérek alakjában Rómába és a sok pénz sok rokonszenvet szerzett meg Pásztornak”.⁵⁸ Erre vonatkozóan semmilyen adatot, vagy utalást nem találtam, de az kétségtelen, hogy a római Propaganda Fide Kongregáció kiemelt figyelmet fordított a szerzetesre. Fentebb már láthattuk, hogy tevőlegesen is kiálltak mellette, amikor Árkád atya visszafogadására szólították fel a bazilita rendet. Róma tehát tudott a Pásztory körül zajló történekekről, és amikor egyházi jogi helyzetét kellett megszilárdítani, akkor kérésére Róma ismét támogatásáról biztosította. Miklósy István hajdúdorogi megyéspüspök egyik, a hercegprímáshoz ez ügyben írt leveléből is tudjuk, hogy az 1902. április végén (a Nyíregyházi Királyi Törvényszék egyik polgári peres ítélete szerint május elején⁵⁹) kizárt pap kérését teljesítve, már 1902. december 10-én megszületett a 14.299. számú pápai határozat. Ebben a pápa elfogadottnak tekintette ugyan a baziliták korábbi döntését, azonban Pásztory számára engedélyezte a renden kívüli szerzetesi létet, a kolostoron kívüli életet, a

„korábbi fogadalmak lényegének megőrzésével, ti. a tisztaságnak minden tekintetben, a szegénységnek lehetőség szerint, s az engedelmességnek a lakóhelye szerint illetékes püspök irányában, amire való tekintettel szükségesnek jelezte, hogy jóakaró püspököt találjon, s akinek alárendelve kell lennie az engedelmesség ünnepléses fogadalmá értelmében”.⁶⁰

57 GKPL I-I-a. 3703/1913. i. m.

58 ARADI, *Tanulmányok*, 273.

59 GKPL I-I-a. 1/1916.

60 GKPL I-I-a. 2370/1914. i. m.

Tehát alig egy fél év alatt hivatalosan is rendezték a bizonytalan egyházi jogi helyzetet egy olyan pápai intézkedéssel, amely lényegében „egyszemélyes intézménnyé” avatta Árkád atyát. Hogy még nyilvánvalóbbá váljon, hogy a kitasított egykori zárdafőnök a Szentszék védelmét élvezti, különböző egyházi címeket és rangokat is kapott, noha erre a hivatalos nekrológ nem tér ki.⁶¹ Ennek ellenére mégis így történt. A korabeli életrajz szerint pápai titkos kamarás, a Jeruzsálemi Szent-sír lovagja, és a szentszéki tanácsos címeket viselhette.⁶² Ezeket, mint valamiféle megvásárolt elismeréseket hánytorgatja fel a *Huszádik Században* kíméletlen támadója, Aradi Viktor is: „kinevezték pápai kamarásnak, trónállónak, a szent sír lovagjának és Pásztory most már biztonságba érezte magát”.⁶³

Ennél azonban hitelesebb bizonyíték is van az adományozott címekre vonatkozóan, mégpedig egy 1910-ből származó bírósági ítélet szövege. Ebben Pásztory Árkád mind felperes szerepel eképpen: „lovag Pásztory Árkád pápai titkos kamarás”.⁶⁴ Mindent összevetve, a Szentszéknek köszönhetően szilárd és támadhatatlan státust kapott papként és emberként egyaránt. Figyelembe véve, hogy a Vatikán ennél nagyobb horderejű ügyekben is csak jelentős késéssel reagált korábban is a történésekre,⁶⁵ azt mondhatjuk, hogy ebben az esetben soha nem tapasztalt gyorsasággal született meg a támogató döntés, és annak írásba foglalása. A Pásztory-történetben – mint később látni fogjuk – még sor kerül ilyesmire. Másrészt párját ritkítja, sőt magyar vonatkozásban valószínűleg ismeretlen olyan eset, amikor a Vatikán egy helyi ügybe, egy szerzetesrend és egyik tagja közötti „perpatvarba” közvetlenül beavatkozott volna. Ezek után aligha vitatható, milyen szoros, szálak fűzték a támadott papot a pápai udvarhoz.

3. A túrvékonyai nagybirtokos

A rendből való kizárás után a szerzetes egy Szatmár vármegyében található kistelepülést választott állandó lakóhelyül, és innen, túrvékonyai birtokáról intézte gazdaságának ügyeit. A néprajzi emlékek szerint is jelentős gazda-

61 *A Görög Katolikus Magyarok Naptára*, 190-194.

62 GKPL I-1-a. P-41.

63 ARADI, *Tanulmányok*, 273.

64 GKPL I-1-a. P-31/1910.

65 VÉGHSEŐ TAMÁS: „...mint igaz egyházi ember”, Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2011. 42.

ságot vitt Árkád atya. A szájhagyomány révén fennmaradt történetek arról szólnak, hogy időnként 10 társzeker is elindult a szőlőbirtokról, amelyeket Pásztor kitűnő lovai húztak, s amelyek egyenként 200 liter bort szállítottak Szatmárra.⁶⁶ Egy másik történetben pedig 60 pár ökröt említ a történetmesélő, akinek az egyik rokona őrizte azokat.⁶⁷ Egy peranyagban azt írják, hogy „A birtok jellegéhez képest nagy jószágállománnyal ún. alpesi gazdálkodás folyt...” és „tulon tul el volt látva különböző célokra szolgáló épületekkel”.⁶⁸ Az iratok tanúsága szerint ezekben az években megszorodtak az ingatlan adásvételek, amelyek hozzájárultak ahhoz, hogy rövidesen a térség és az ország nagybirtokosai közé tartozzon.⁶⁹ Élénk üzleti életéről tanúskodnak az ezekből az évekből megmaradt iratok. Kiterjedt kölcsönügyletek bonyolodtak és nem csak a környékbeliekkel, hanem időnként Budapesten élőkkel is.⁷⁰ Noha ellenlábasi uzsorázással és mások kisémmizésével vádolták,⁷¹ az adatok ezt nem támasztják alá. Szabályos magánhitelezésekről vannak okiratok, amelyekből világosan látszik, hogy Pásztor 5-8%-os kamatra adott kölcsön,⁷² ettől soha nem tért el. Az is világosan látszik, hogy ezeknél az üzleteknél nem csak a várható nyereség motiválta, hanem elsősorban az, hogy a hitelt kérő milyen embernek ismerte meg személyes tulajdonságai és vagyoni helyzete alapján. Ezt bizonyítja két adóslevél, amelyek 1905-ben, két egymást követő hónapban íródtak, ráadásul hasonló összegekről is szólnak. Az egyik⁷³ 720, a másik⁷⁴ 700 koronáról szól. Mégis, látszólag minden ok nélkül, a májusban született kölcsön megállapodás 8%-os kamatot rögzít, a júniusi pedig csupán 5%-osat. Csakúgy, mint ezekben az esetekben, más alkalmakkor is hosszabb távra, leggyakrabban egy évre hitelezett, és minden esetben csak fedezet ellenében. Ilyenkor a kölcsön kedvezményezettje vállalta, hogy földjére, vagy más ingatlanára a tartozás visszafizetéséig jelzálog kerüljön,⁷⁵ de előfordult fedezetként ingóságok felajánlása is, sőt, olyan kötelezvény is akadt, amelynek aláírója 5 forint, vagyis 10 korona tartozásért azt vállalta, hogy ledolgozza

66 NAGY ISTVÁN, *Anekdóták Pásztor Arkádról*, Pécs 2007, 32.

67 NAGY, *i. m.*, 33.

68 GKPL I-1-a. 2448/1944.

69 GKPL I-1-a. P-15/1907.

70 GKPL I-1-a. P-20/1912.

71 ARADI, *Pásztor Arkád*, 300.

72 GKPL I-1-a. P-14/1906.

73 GKPL I-1-a. P-11/1905.

74 GKPL I-1-a. P-12/1905.

75 GKPL I-1-a. P-17/1908.

a tartozást akkor, amikor mondják neki.⁷⁶ Bizony, nem volt ritka, hogy nem sikerült a kölcsönt visszafizetni, és ilyenkor Pásztory érvényesítette a szerződésben foglaltakat. Erről szól az árverési hirdetmény⁷⁷ is, amely 500 viszsza nem fizetett korona és 5%-os kamatainak ügyében a királyi járásbíróság 1910. évi végzése alapján született, amely a hosszas, több éves késedelem miatt 1.112 korona értékben rendelt el árverést. Ennek során az adóstól lefoglaltak öt boglya szénát, sertéseket, teheneket, szekeret és egy kézi cséplőt is. Ez nem számított egyedi esetnek, mivel az árverezésekkel megbízott egyik embere arról kérdezte egy 1902-ben íródott, nyírbátori keltezésű levélben, hogy miután a korábbi foglalások megtörténtek, vannak-e még ilyen ügyek, és ezeket hol kell még megkezdeni. A levél írója arról is értesíti megbízóját, hogy nála is van még két kötelezvény, amely alapján szintén el lehet indítani az adósok ellen a szükséges lépéseket.⁷⁸ Mivel erre vonatkozóan számos dokumentum került elő, aligha kérdéses, hogy a túrvékonyai nagybirtokos igen szigorúan vette a kölcsönösszegek visszafizetését, és a tartozások fejében az ingó és ingatlan fedezetet is rendszeresen lefoglaltatta, és a törvény erejénél fogva elbirtokolta. Ezeknek az ügyeknek a nagy száma arra is következtetni enged, hogy sokan voltak olyanok is, akik igyekeztek úgy kibújni a törlesztési kötelezettségek alól, hogy vitatták, hogy kértek, vagy kaptak volna Pásztory kölcsönéből. Ilyenkor a szerzetes szintén jogi útra terelte az ügyeket és a meglévő peranyagok szerint sohasem veszített.

Ennek ellenére egyáltalán nem egy népnyzó zsarnok földesúr képe rajzolódik ki a forrásokból. Sőt, a róla szóló összegyűjtött anekdoták szerint ő maga volt a nép hőse, aki mindig segített a szegényeken,⁷⁹ és sohasem karolta fel a gazdagokat,⁸⁰ akik még többet akartak szerezni. Az egyik ügyben⁸¹ – amely jól jellemzi a többi hasonló esetet is – a perbe fogott ember az apja tartozásáért vállalt kezességet, ám amikor az meghalt, akkor letagadta, hogy a család tartozik Pásztorynak. Ez háborította fel az avasi papot, aki azt is világgossá tette a bíróság előtt, hogy ő elfogadta volna a kölcsön bármilyen csekély részletekben való törlesztését is. A tény azonban, hogy eleve letagadták az egész ügyet, felháborította. Igaz ugyan, hogy ebben az esetben az első fokú bíróság nem látta kellően bizonyítottnak a felperesi követelést, de a másod-

76 GKPL I-I-a. P-3/1900.

77 GKPL I-I-a. P-26/1916.

78 GKPL I-I-a. P-5/1902.

79 NAGY, *i. m.*, 20.

80 NAGY, *i. m.*, 22.

81 GKPL I-I-a. P-6/1903.

fokú jogerős döntésben már elrendelték a kezes összes ingóságára a végrehajtást.⁸² A napvilágra került ügyek között olyan is volt, amely bár lejárt határidejű adósságról szólt, mégsem került a bíróság elé, egyszerűen azért, mert az adós, levelében elismerte a tartozás tényét, a saját felelősségét, de mivel ügyei nem úgy alakultak, ahogy tervezte, ezért nem tudott fizetni. Vállalta viszont, hogy a kért haladékot követően kamatostul rendezni kötelezettségét.⁸³ Pásztor minden ilyen esetben elnéző volt. Aligha lehet kétséges, hogy az egyik oldalról klasszikus üzleti vállalkozásként működő kölcsönügyletek a szerzetes gondolkodásában egyfajta támogatásként is megjelentek. Ezt támasztja alá az az eset⁸⁴ is, amelyből kiderült, hogy 1889-1890-ben egy testvérpár budapesti létfenntartására és taníttatására nagyobb összeget, több mint 1.000 koronát fordított a földbirtokos pap. Később, a támogatott fiatalok tagadták ezt, és sem visszafizetni nem akarták a pénzt, sem pedig – ahogy Arkád atya kérte –, ledolgozni nem voltak hajlandók, pedig a testvérek egyike egyházi festőként működött már, tőle akart képet rendelni a tartozás fejében. Úgy tűnik, hogy az atya türelme mindaddig végtelen volt, és csupán az általa kért festői munka elutasítása háborított fel, mert csak tíz év múlva, 1909-ben indított pert az ügyben, amelyet egy évvel később meg is nyert.

A mindennapi élet azonban – noha ez is hozzá tartozik a Pásztor történetéhez – elsősorban nem erről szólt. Hanem arról, hogy aki segítséget szenvedett, hozzá fordulva biztosan segítséget kapott, de aki kölcsönt kért, annak a visszafizetéskor helyt kellett állnia. A közelebbi és távolabbi népesség körében egyaránt tisztelet, megbecsülés és bizalom övezte a szerzetes papot. Abban az időben, amikor a jobb megélhetés érdekében több mint egymillió ember vándorolt ki Amerikába,⁸⁵ a legtöbben hazaküldték keresetüket, részben azért, hogy segítsék az otthon maradt családot, részben pedig azért, hogy biztonságban tudják a pénzüket. Az avasi térségből kivándoroltak közül nagyon sokan, nemzetiségre való tekintet nélkül, Pásztor Arkádnak küldték haza a fizetésüket, kisebb-nagyobb összegeket hosszú éveken keresztül. Magyar,⁸⁶ szláv,⁸⁷ és román⁸⁸ nyelvű levelek bizonyítják, hogy fenntartások nélkül bíztak a tisztességében, és abban, hogy vagyunkájukat megfelelően kezelve, ha kéri,

82 GKPL I-1-a. P-6/1903.

83 GKPL I-1-a. P-20/1912.

84 GKPL I-1-a. P-31/1910.

85 ROMSICS IGNÁC, *Magyarország története a XX. században*, Budapest 2005, 82-83.

86 GKPL I-1-a. P-3/1900.

87 GKPL I-1-a. P-44/1915.

88 GKPL I-1-a. P-3/1914.

összegyűjtve visszafizeti számukra. Egyszerű emberek levelei ezek, amit jól mutat, hogy közülük néhányan a mással megíratott levelet csupán keresztekkel hitelesítették aláírásuk helyett, tehát írni, olvasni nem tudók is voltak közöttük.⁸⁹

A levelezések egyben bizonylatként is szolgáltak a pénzküldeményekre vonatkozóan, és ezek alapján időnként számvetések készültek az egyenlegekről. Egy Rezela László nevű ember, aki bányászként dolgozott az Egyesült Államokban, Ohióban, egy alkalommal levelében részletezte, hogy 1896-1907 között összesen 6.936 koronát küldött a „főúrnak”.⁹⁰ Arra kérte, hogy őrizze meg, ahogy eddig tette, de a – feltehetően apjának nem tetsző életet élő – fiának ne adjon belőle, hiszen nem együtt dolgoztak meg érte. A levélben összesűrítve ott van egy nehéz emberi sors lenyomata a tengerentúlról, és az a határtalan, korlátot nem ismerő bizalom az itthoni görögkatolikus pap iránt, amely erősebb, mint amit a fia iránt érez.

Számos néhány soros, mégis beszédes levél érkezett Kisbereznára, Bikszádra, és Túrvekonyára ezekben az években. Mivel az a nem egészen egy tucat levél, amely fennmaradt, összesen többtízezer korona átadásáról tanúsodik, okkal feltételezhető, hogy akkoriban jóval többen lehettek olyanok, akik amerikai keresetüket az avasi pappal őriztették. Ezek az összegek akár a többszázszáz nagyságrendet is elérhették. Noha az ellene indított sajtóhadjáratban az egyik fő támadási pont az volt, hogy pap létére kiforgatja az embereket a vagyonából, a források ezt nem támasztják alá. Éppen ellenkezőleg. Az írásos anyagok szerint soha ezekben az ügyekben elszámolási vita, vagy pereskedés nem volt, amíg Pásztory élt. Az időnkénti elszámolások pontosak voltak, és fennmaradt olyan dokumentum is, amely azt igazolja, hogy ha valaki visszakérte a megőrzésre átadott pénzt, azt hiánytalanul vissza is kapta. Ahogy az egyik bizonylat aláírója fogalmazott: „A korábban küldött 2.000 koronát megkaptam [...] teljesen ki vagyok elégítve”.⁹¹

Árkád atyához – mint Szatmár megyei földbirtokoshoz – azonban nem csupán kölcsönügyletek és a tengerentúlról hazaküldött vagyonok révén kötődtek az emberek. Ahhoz, hogy egyre növekvő gazdaságának ellátásához elegendő, és olcsó munkaerőt biztosítson, nagy számban telepített le földjein szláv ajkú, elsősorban szlovák görögkatolikus népességet, amelynek leszáрма-

89 GKPL I-1-a. P-3/1900.

90 GKPL I-1-a. P-16/1907.

91 GKPL I-1-a. P-13/1906.

zottai ma is élnek ebben a régióban.⁹² Bár éppen ebben az időszakban – ahogy a nagyarányú kivándorlás is mutatja – jelentős volt a munkaerő elvándorlás egy-egy régióból, közvetlenül a 20. század elejéről még sincs tudomásunk szervezett, teljes családokat érintő áttelepítésekről, ezért is tekinthetjük kiemelkedő jelentőségűnek a Pásztor által irányított telepítést. Ő maga nagy gondot fordított a neki dolgozó, és vele kapcsolatba került emberekre. A mai napig emlegetik az ott élők, hogy mennyire emberségesen bánt a napszámokkal, hogy szívesen jöttek más településekről is a földjeit művelni.⁹³ Ezen kívül éveken keresztül befogadta a tanyájára azokat a nincsteleneket, akiknek még fedél sem volt a fejük felett. Számuk változó volt, de általában 200 körül mozgott.⁹⁴ Ezek az emberek, családok, munkájukért teljes ellátást és szállást kaptak, valamint napszámért, amelyet pontosan nyilvántartottak, noha a pénzt Árkád atya gyűjtötte és őrizte számukra.⁹⁵

4. Pásztor Árkád, a szerzetes

Az avasi pap különös, a korabeli közélettel szorosan összefonódó történetének feldolgozásakor nem kerülhető meg papi, szerzetesi működése. Egyrészt azért, mert hírnevének, ismertségének és az iránta megnyilvánuló vallásos rajongásnak ez adta az alapját, nem pedig a sokmilliósi vagyona. A vallásos rajongás kifejezés egyáltalán nem túlzás.

Egy anekdota szerint⁹⁶ a pápa személyesen is fogadta őt, és amikor találkoztak, akkor a katolikus egyház feje térdet hajtott előtte és megcsókolta Árkád atyát. Így él még a mai napig is az emberek emlékezetében ez a bazilita szerzetes.

Pásztor már Máriapócson is eltért az ott addig megszokott papi tevékenységtől. Ahogy a visszahelyezését kérő, a hívek által írt levélből is kiderült, gyógyított, tanított, és bár a levél nem mondja ki konkrétan, de minden bizonynyal léleklátóként jósolt és jövendőt is mondott. Ezt a képességét való-

92 SIKE LAJOS, „A virágzó iparosmúlttól a csendes fogyásig – Sárközi szlovákidézés”, *Erdélyi Riport* 8 (2009) 14. Online:[http://archivum.erdelyiriport.ro/mod.php?mod=userpage&page_id=404 Elérés dátuma: 2012. 05. 28.]

93 SIKE LAJOS, „Kicsoda Ön Pásztor Árkád – Visszakérik a legendás szerzetes avasi vagyonát”, in *Romániai Magyar Szó* 8 (2002 január). Online:[<http://www.hhrf.org/rmsz/02jan/ro20118.htm> Elérés dátuma: 2012. 05. 28.]

94 GKPL I-I-a. 3703/1913. i. m.

95 GKPL I-I-a. P-33/1918.

96 NAGY, *i. m.*, 17.

színűsíthetően édesanyjától örökölte, akiről úgy tudták, hogy javasasszony volt.⁹⁷ A liturgia vonatkozásában is eltért az addigiaktól, amikor népszerűsíteni kezdte az úgynevezett rózsafüzér imádságot, ami az egyházi előjárók tiltakozását is kiváltotta.⁹⁸ Jövendőmondó képességeinek történetét még ma is őrzi néhány érintett család,⁹⁹ a leghitelesebb források egyike azonban az a néprajzi, antropológiai szakdolgozat,¹⁰⁰ amely az avasi szerzeteshez kötődő népi anekdotákat gyűjtötte össze olyan adatközlőktől, akik valamilyen módon kötődtek a Pásztory birtokokhoz. Ebben a csodálatos gyógyításokat és a természetfölötti cselekedeteket felidéző történetek is vannak, amelyek olyan emberekkel estek meg, akik közöttük éltek, s akiknek egy részét maguk az adatközlők is ismerték. Egyetlen olyan dokumentum, vagy egyéb forrás sem maradt fenn, amely arra utalna, hogy ezekben a cselekedeteiben, illetve jövendöléseiben hibázott, vagy tévedett volna Pásztory. Éppen ellenkezőleg, olyan hittel fordultak hozzá az emberek, amely kizárt mindenféle kételkedést az ő képességeiben. És ugyan az országnak ezen a részén főként falusi, tanyasi környezetben egyszerű gondolkodású, kétkezi munkából élő emberek laktak,¹⁰¹ az egyik forrás szerint a tanult, szellemi munkát végzők körében is igénybe vették ilyen irányú segítségét. Ezt támasztja alá az a levél,¹⁰² amiben az akkori mezőterebesi (Bereg vármegye) óvónő rontáslevételt kért Pásztorytól, mert úgy gondolta, hogy boldogtalan házasságának az az oka, hogy az esküvőjük idején megátkozták őket, és ez az átok a mai napig kíséri kapcsolatukat. Az írásból kiderül, hogy a szerzetesi csodatételek szájhagyomány útján terjedtek. Az óvónő ugyanis egy bizonyos Juhászneről írt, akinek Pásztory azt mondta, hogy „áldozzon 600 koronát egy kereszt felállítására és az segít a bajain”. Érdeklődött, hogy az ő esetében „mennyi az áldozat nagysága”, mivel ő is hajlandó „párszáz koronát is áldozni”. Indoklása szerint azért, „mert mit érek a pénzzel, ha a gonosz köztünk van”. Kérése tehát a következő: „oldjon fel minket a jó Istent kérve ezen babona alól”. Egyértelmű, hogy nem egyedi esetről van szó az átoklevétel vonatkozásában, és az is nyilvánvaló, hogy ezért

97 ARADI, *Tanulmányok*, 271.

98 GKPL I-1-a. P-41.

99 Magyar Görögkatolikus Egyházi Fórum, Online:[www.gorogkatolikus.hu/forum/index.php?topic=45.0 elérés dátuma 2012. 08. 11.]

100 NAGY, *i. m.*

101 MÓRICZ ZSIGMOND, „Szatmár Vármegye népe”, in BOROVSKY SAMU (szerk.), *Magyarország Vármegyéi és Városai*, Digitális kiadás: Arcanum Adatbázis Kft. 2004. Online: [<http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0020/13.html> Elérés dátuma: 2012. 08. 07.]

102 GKPL I-1-a. P-42.

adományt fizettek az emberek.

Amikor 1899-ben a szerzetesrend belső vizsgálata során arról faggatták az avasi papot, hogy valóban pénzt fogad-e el természetfölötti gyógyításokért és rontáslevételekért, akkor tagadta ezeket, sőt követelte, hogy szembesítsék azokkal, akik ilyet állítanak. Azt viszont elismerte, hogy prédikációval, gyóntatással igyekszik segíteni az embereknek, hogy pénzt is ad a rászorulóknak kamat nélkül, és hogy az emberek rendszeresen hoznak az általa vezetett bikszádi zárdának terményeket és pénzbeli adományokat részben misére, részben pedig a zárda építésére.¹⁰³ A tagadás azonban hiábavalónak bizonyult, a szóbeszéd tartotta magát, és az egyre népszerűbb, híresebb és gazdagabb pap ideális célpontja lett a kor baloldali radikális sajtójának, amely személyén keresztül minden alkalmat megragadott, hogy a kormány nemzetiségi politikáját lejárássa. Ezért is írta a *Szabadgondolat* 1913-ban, hogy „ami szellemi elmaradottság, babona van a félországban, az mind a turvékonyai zárdában gyűl össze.”¹⁰⁴

A Pásztor Árkád bazilita szerzetest csodatételei és állítólagos kuruzslásai miatt ért támadásoktól azonban érdemes függetleníteni magunkat az objektivitás, és a tisztánlátás érdekében. Az I. világháborút megelőző feszült nemzetközi és belpolitikai hangulatban a különböző irányzatú, érdekeltsgű csoportosulások igyekeztek a sajtót annak érdekében felhasználni, hogy céljaikat a nyilvánosság manipulálásával könnyebben el tudják érni. Ezért – mint azt a fentiekben láthattuk – nem riadtak vissza a tények elferdítésétől, a féligazságok közlésétől és a csúsztatásoktól sem.

A csodás gyógyításokkal kapcsolatos tisztánlátás érdekében jó segítséget nyújt a már említett antropológiai szakdolgozat, amely összegyűjtött anekdotái között az egyik egy sánta fiú esetét mondja el, akit a „tudós pap” meggyógyított.¹⁰⁵ Nézzük a szó szerinti közlést, hogyan történt ez! Pásztor azt mondta a sánta fiúnak: „Meggyógyulsz, még táncolni is fogsz”. Majd pedig „elküldte Búdössárra, ott volt két hétig és tényleg úgy volt, hogy meggyógyult”. Ha utánanézzünk, hogy a Szatmár megyei Búdössárról milyen bejegyzéseket találunk, akkor egyebek mellett kiderül, hogy „a Vámfalutól 9 km-re található Búdössár-fürdő bikarbonátos, klóros-nátriumos, izotermális szénsavas ásványvizeiről ismert, amelyek mozgásszervi és nőgyógyászati bántalmakra javallottak. A termálvíz iszapos, kénes, kénhidrogént bocsát a levegőbe, a kén-

103 GKPL I-I-a. P-42/1899.

104 ARADI, *Pásztor Árkád*, 300.

105 NAGY, *i. m.*, 19-20.

lerakódások pedig sárgászöld színt kölcsönöznek az itt látható szikláknak”.¹⁰⁶ A természetfölötti gyógyítás tehát nagyon is természetes módon zajlott, de a szájhagyomány már emberfeletti képességekkel ruházta fel az élet dolgaiban jártas és bölcs Pásztoryt. Ezek alapján joggal feltételezhető, hogy az egyszerű nép, amely eltartóját, az élet dolgaiban tanácsadóját, lelki életében szentéletű vezetőjét látta szerzetesében, igyekezett felerősíteni „előjárója” személyiségét, és képességeit. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a „csodáknak” ne lett volna valóságalapja, vagy ésszerű magyarázata. Az összegyűjtött anekdoták szinte mindegyike tartalmazza, hogy a történetek alakulását a szerzetes már előre látta, előre megmondta. Tudott olyan párbeszédet tartalmáról, amelyeket nem hallhatott és látta a jövőt, előre megmondta, kinek hogyan alakul az élete. A széles látókörű, mások életét jól ismerő ember meglátásai azonban ma is természetfölöttinek tűnhetnek azok számára, akikhez nem jut el információ a világról, vagy akik életük egyszerűségénél fogva nem fogékonyak ezekre.

A csodatételek tekintetében pedig még egy fontos körülményt figyelembe kell venni, mégpedig a görögkatolikus rítust és hitéletet, amely nemzedékek óta erősen befolyásolta a keleti alapokon nyugvó katolikus egyház híveit. „A keleti ember kicsit más módon éli meg az Istennel való kapcsolatot. Az egyszerű embernek is közvetlenebb tapasztalata van Isten jelenlétéről. Nyugaton leginkább a misztikus szentek és szerzetesek »kiváltsága«, hogy megtapasztalják Isten jelenlétét. Keleten, ahol kevésbé hangsúlyos a racionális megközelítés, az istenkapcsolat jobban megtapasztalható a mindennapi egyházi életben” – mondja Kocsis Fülöp, hajdúdorogi görögkatolikus püspök.¹⁰⁷ Példaként említ egy követi beszámolót, amely kijevi tapasztalatok alapján íródott, amikor a követek egy misén vettek részt: „úgy érezték magukat, mintha már a mennyben volnának. Beléptek a templomba, megkezdődött a liturgia, s eleven közelségükbe került a Jóisten. Ez nemcsak a liturgiára, a pompás formában folyó szertartásokra érvényes, hanem jelen van a lelki élet minden más területén is”.¹⁰⁸

Súlyos hiba lenne tehát, ha a korabeli baloldali publicistákhoz hasonlóan a Pásztor birtokain zajló eseményeket és történéseket az anyaghoz kötődő rugalmatlan racionalitással a babona, a szemfényvesztés és a csalás szavakkal

¹⁰⁶ Online:[<http://www.viziteaza-satumare.com/hu/news/Budossar-furdo> Elérés dátuma: 2012. 08. 08.]

¹⁰⁷ KOC SIS FÜLÖP, *Keleti lélekkel a Kárpát-Medencében*, (Pásztorok – Magyar apostolutódok a harmadik évezred elején), Budapest 2012. 30.

¹⁰⁸ *Uo.*

bélyegeznék meg. Többről volt itt szó. Egy olyan heterogén nemzetiségű, de lelkiiségében keleti keresztény felfogású népességről, amely az élet minden területén fenntartások nélkül fogadta el az avasi papot vezetőjének. Az ő tevékenységéről pedig a fentiek tudatában érdemes árnyaltan véleményt alkotni, főként, ha figyelembe vesszük, hogy az éppen regnáló püspök szerint is a szimbólumok és a misztikum szerepe egyházukban az Istennel történő át-szellemülés eszközei. „A keleti ember [...] szereti a magyarázatokat, életében mindennek megvan a szimbolikus jelentése”.¹⁰⁹ „Szertartásaink úgy folynak, hogy amikor belépünk a templomba, ötszáz évvel korábbi időben érezzük magunkat. Ez egyáltalán nem baj, nem jelent korszerűtlenséget. Sokkal inkább kortól való függetlenséget, időfölöttiséget hordoz.”¹¹⁰ „Amikor egy római katolikus szerzetes eljött a szertartásunkra, elámult, s azt mondta: Itt öskeresztény állapotok uralkodnak!”¹¹¹

Az egyházon belül is különbséget lehet tenni a pap és a szerzetes között. A szerzetes egész életét annak szenteli, hogy közelebb kerüljön Istenhez a vallás eszközeivel. Azonban míg a nyugati szerzetesek egyfajta elmélkedéssel töreksenek erre, addig a „keleti szemlélődés sokkal inkább tapasztalati úton vezet el a dolgok mélységéhez”. „Ez a tapasztalat [...] a szerzetesi élet természetes velejárója, s a liturgiában részt vevő, a szerzetesekkel kapcsolatot tartó világiak számára is nyitott.”¹¹² „A misztika a keleti egyházban hétköznapi valóság. A liturgiában azt énekeljük: *ikonidzein misztikon*, titkosan ábrázoljuk az angyalokat”¹¹³ – mondja Kocsis Fülöp. Sőt, tovább megy, amikor arról beszél, hogy „a keletieknek [...] meghökkentő és szívet érintő a léleklátásuk”.¹¹⁴

Mindez elegendő ahhoz, hogy reálisabb képet tudjunk alkotni egy sajátos emberi, vallási közösség és lelki vezetője kapcsolatáról. Az idézett írásban azonban egészen konkrétan, néven nevezve benne van, hogy „a keleti istendicsérethez [...] babonás elemek is vegyülhetnek; amikor a tárgyaknak, a testnek túl nagy jelentőséget tulajdonítanak”.¹¹⁵

Ezek alapján érthetőbb a mai ember számára is, hogy miért gondolhatta csodatévőnek Árkád atyát a saját közössége, és miért ostromozhatta a szemfényvesztés vádjával a román nacionalizmus publicistája, Aradi Viktor. A

¹⁰⁹ Kocsis, *i. m.*, 18.

¹¹⁰ Kocsis, *i. m.*, 46.

¹¹¹ Kocsis, *i. m.*, 47.

¹¹² Kocsis, *i. m.*, 173.

¹¹³ *Uo.*

¹¹⁴ Kocsis, *i. m.*, 31.

¹¹⁵ Kocsis, *i. m.*, 175.

hozzá tartozó közösség azonban olyan szentéletű papot látott benne, aki közvetlen kapcsolatban áll Istennel és a szentekkel, aki valódi közvetítő csatornát hoz létre az egyszerű földi halandó és a Mennyország között. Több száz, talán több ezer követője mindenét pénzzé tette, hogy azt neki oda adja megőrzésre, és az avasi „Paradicsom” felvirágoztatására. Saját és a közösség vagyonából aztán birtokán templomot és kápolnát is építtetett. Ennek emléke máig fennmaradt,¹¹⁶ mint ahogy az is, hogy mindkettőt Miklósy István hajdúdorogi megyéspüspök szentelte fel Árkád atya kérésére.¹¹⁷

Közössége tagjai teljes ellátást és szállást kaptak tőle, és ki-ki saját képességei és szaktudása szerint dolgozott a gazdaságban. Közben a szerzetesi tanítások alapján egyfajta sajátos görögkatolikus közösség alakultak, amely senkihez nem tartozott, csak szakrális vezetőjéhez, Pásztor szerzeteshez. Ott akartak élni vele a birtokán, hogy útmutatásai szerint igazi keresztényi életet éljenek. Ahogy a görögkatolikus személyi lexikon fogalmaz: „Különös tény, hogy az anyagiasságba merült XX. század elején gyakorlatban megvalósította a termelési javak közös tulajdonban való közös használatát egy önkéntes öskeresztény módon élő csoporttal. Különös tény, hogy Róma megengedte neki a szerzetesi közösségen kívül ezt a kísérletet, exclaustrálta s ezután a Szent-szék lovagjává nevezte ki”¹¹⁸

5. Pásztor Árkád vagyona

A hagyatékáról szóló okirat szerint Túrvekonyán, Bujánházán, Terepen, Bikszádon, Avasfelsőfalun, Nyírbátorban, Máriapócson, Szatmárnémetiben, Tokajban, és Nyíregyházán voltak földbirtokai és lakóingatlanai, összesen 139 önálló telekkönyvi bejegyzés alatt.¹¹⁹ Nem sokkal ez után a dokumentumot kiegészítették újabb telekkönyvi számokkal, amelyek további szatmárnémeti, máriapócsi, nyírbátori, tokaji, tartolczi és avaslekenczei földeket és épületeket azonosítanak.¹²⁰ A telekkönyvi bejegyzések száma így 153-ra nőtt. Ezen kívül a javak felsorolásakor szó esik értékpapírokról, pénzkészletről, kintlévőségekről, vagy ahogy említik követelésekről, és „mindennemű ingó vagyonról” is, hiszen a birtokot saját tulajdonban lévő gépekkel és eszközökkel művel-

¹¹⁶ NAGY, *i. m.*, 27.

¹¹⁷ GKPL I-I-a. 1672/1914.

¹¹⁸ BÉKÉS, *i. m.*, 46.

¹¹⁹ GKPL I-I-a. 1/1916.

¹²⁰ GKPL I-I-a. 1/1916.

ték, és mint a lejegyzett anekdoták mutatják, jelentős volt az állatállomány is. Ezek azonban részletezve, összecszerűen nincsenek megjelölve a többször módosított végrendeletben. A pontos felmérést – noha később több állami hivatal is próbálkozott ezzel – szinte lehetetlenné tette, hogy számos olyan ingatlanszerzemény is tartozott a birtokokhoz, amelyeket ugyan a magáénak mondhatott Pásztor Árkád, sőt a gazdálkodásába is bevont a földbirtokos pap, de a telekkönyvek szerint nem került sor a hivatalos tulajdoni bejegyzésre, vagyis nem volt a nevében. Ezeknek a földeknek az örökül hagyása éppen emiatt nem volt könnyű, ezért Pásztor egy olyan kiegészítő nyilatkozatot tett, amelynek lényege, hogy minden olyan ingatlan, amelyről bizonyítani tudják, hogy az ő tulajdonában van, de a telekkönyvi átírás ezt nem igazolja, az szintén az eredetileg megnevezett örökös tulajdonát képezze csak úgy, mint a telekkönyvben Pásztor neve alatt szereplő birtoktestek. Ezt a nyilatkozatot az örökösként megnevezett hajdúdorogi püspökség – mint a hagyaték szerves részét – hivatalosan is engedélyeztetni kívánta a vallás és közoktatási miniszterhez írt 1916. január 12-én írt levél szerint,¹²¹ méghozzá sikerrel. Ugyanis az erre vonatkozó miniszteri engedély gyorsan, már január 20-án megszületett.¹²²

A szerzetesi vagyont gyarapították még a Szatmári Gőzmalom Társulat, a Halmi Kereskedelmi Bank és a Halmi Népbank részvényei is.¹²³ A levéltári adatokból kiderült, hogy betétesként igénybe vette a Szatmári Termény és Hitelbank szolgáltatásait is pénzügyei bonyolításához,¹²⁴ és nagy összegű összesen 32.000 koronás kölcsönügyletet bonyolított több részletben a Nyíregyházi Takarékpénztáron keresztül is.¹²⁵ Szintén kölcsönszerződési ügyek miatt került kapcsolatba a Szatmári Gazdasági és Iparbankkal, amely egyik gazdaságára kisebb összegű jelzálogot jegyzett be, amelyet később törlesztettek és a jelzálogot is levették az ingatlanról.¹²⁶ Mint később kiderült, hasonló természetű ügyben ügyfele volt a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknak is.¹²⁷

Egy a földbirtokokról szóló levélből az is kiderül, hogy birtokain szinte mindenféle művelési ág jelen volt, legnagyobb részük azonban szántó, kaszá-

121 GKPL I-I-a. 1/1916.

122 GKPL I-I-a. 1/1916.

123 GKPL I-I-a. 1/1916.

124 GKPL I-I-a. 3862/1916.

125 GKPL I-I-a. P-8/1904.

126 GKPL I-I-a. /1917.

127 GKPL I-I-a. 216/1929.

ló, legelő, erdő és szőlő volt.¹²⁸ A korábbi felsorolásból is látszik, hogy a bazilita pap földjei elsősorban a korabeli Szatmár vármegyében, azon belül is az Avasnak nevezett területen koncentrálódtak, amelynek gazdálkodásáról így írt a korszak elismert gazdaságföldrajzi sorozatában Domahidy Sándor:

„Földművelés tekintetében Szatmár vármegye nem áll hátrább a szomszédos vármegyéknél, sőt talajának termékenysége és folyó-vizei, mind a kül, mind a belterjes gazdálkodás feltételeit biztosítják. A rendezett gazdaságok számát nagyban fokozzák a vármegyében fekvő tekintélyes számú nagy uradalmak, melyek a kor színvonalán álló gazdálkodáshoz szükséges eszközökkel rendelkeznek és megmutatják a haladás útját a kisebb birtokosoknak is[...] Az avasi erdőség 17 község határán terül el és művelt földeket itt csak a községhez közel eső lapos völgyekben találunk. Ezeket is a régi zsellérek irtogatták és foglalták el a közös területből, s a hosszas használat után elbirtoklás címén lettek tulajdonukká. Mert maga az összterület osztatlan állapotban volt még néhány évtized előtt is a vármegyei földesurak közös tulajdonában. Mezőgazdasági tekintetben a kulturának itt nyoma sem volt, hanem a bérczi erdőség, mint közös tulajdon, a földbirtokosságnak csak marhalegelőként és a sertés-nyájak téli makkoltatása által hozott csekély hasznot. Az őserdők fái is majdnem értéktelenek voltak s csak a hegyvidék lakosainak szolgáltattak tüzelőanyagot. E szabad gazdálkodásnak azonban néhány évtizeddel ezelőtt véget vetett a tagosítás; a közös birtokot az egyes birtokosoknak kiosztották s megkezdődött a völgyekben levő írtások művelés alá vétele [...] Szép gazdasága van Vámfaluban gróf Vay Ádámnak és Terepen, illetőleg Túrvekonyán Pászthory Árkádnak. Az avasi erdőket csak a néhány évvel ezelőtt kiépített bikszádi vasút megnyíltá óta lehet kihasználni. A vasút mentén az erdőket fokozatos mértékben részint műfának, részint tűzifának termelik ki és a kiirtott erdőtalajokat a vasút két oldalán, a Tálna patak völgyén, művelés alá veszik. A völgyeket körülvevő hegyek talaja azonban annyira köves, hogy ha az erdőket kiirtják, csak legeltetésre való lesz. Az avasi bérczek nyúlványai a Tálna-patak mentén nyugati irányban, a sárközi határban végződnek [...] az itt átfutó vasútvonal két oldalán kitáguló völgyében már szépen virágzó gazdasági kulturát lelünk; a kiirtott és eredetileg vadvízes természetű erdőföldrövidet belvízcsatornázással a talajvíztől megmentették s az őserdőben levő kötött alluvialis talaj már most is meghálálja a reá fordított költséget.”¹²⁹

128 GKPL I-I-a. 91/1922.

129 DOMAHIDY SÁNDOR, „Szatmárvármegye Mezőgazdasága és Állattenyésztése”, in BOROVSKY SAMU (szerk.), *Magyarország Vármegyéi és Városai*. Digitális kiadás: Arcanum Adatbázis Kft. 2004. Online: [<http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0020/13.html> elérés dátuma: 2012.07.30.]

A vagyonelemek felsorolása egyértelművé teszi, hogy jelentős gazdaságról volt tehát szó, amit minden kétséget kizáróan igazol, hogy Pásztoryt név szerint említik meg ebben a ma már páratlannak számító kiadványban. A teljes földbirtok nagyságát csak hozzávetőlegesen lehet megmondani. Halála után a Vallás- és Közoktatási Minisztérium irányítása mellett a Közalapítványi Királyi Ügyigazgatóság igyekezett felmérni a birtoktesteket,¹³⁰ illetve az erdőterületek után még a szerzetes életében, 1915 decemberében hivatalosan is megkeresés érkezett a Nagykárolyi Állami Erdőhivaltól az avasi ingatlanokhoz tartozó erdőterületek kataszteri helyrajzi bejegyzéseivel kapcsolatosan.¹³¹ Az I. világháború eseményei azonban megszakították, a későbbi román megszállás pedig örökre lehetetlenné tette ezt a munkát, ezért csak közvetett módon közelíthetünk a birtoknagyság kérdéséhez. Az egyik legelfogadottabb álláspont szerint Pásztorynak 2.000 hold földje és 300 hold erdője és szőlője volt.¹³² Ellenlábasai 4.000 holdas birtokról írnak.¹³³ A levéltári anyagok között nem találtam olyan forrást, amely összegezve tartalmazná a teljes birtoknagyságot, noha egyes birtoktesteket nevesítve, pontos mérőszámmal ellátva szerepeltet egy-egy irat.¹³⁴

Éppen ezért, célszerű, ha egy országos felmérés adatait vesszük alapul, amelyet Csernoch János hercegprímás utasítására készítettek 1921-ben, hogy kiderüljön, mi veszett oda a trianoni határokon túlra. Ebben az egyházi nagyjavadalmasoktól kérték a földbirtokoknak a békeszerződés által megállapított határvonal szerinti megoszlását.¹³⁵ Ebben, a Hajdúdorogi Görögkatolikus Püspökség a régi, vagyis a békeszerződés előtti eredeti állapot szerint 1803 holdas földbirtokkal szerepel. Mivel a földbirtok kifejezést hagyományosan a szántóföldi művelésre használják, valószínűsíthető, hogy a szőlő és erdőbirtokok nem szerepeltek ebben a kimutatásban. Ugyanakkor korábban már utaltunk arra, hogy voltak olyan földbirtokok, amelyek nem kerültek a telekkönyvekben Pásztor nevére, ezért biztosan állítható, hogy az általa használt és tulajdonolt földek ennél nagyobbak voltak, nem beszélve arról a tényről, hogy birtokainak egy kisebb részét nem érintette a trianoni elcsatolás. A korábban már említett, a szerzetes által használt, de nevére nem került

130 GKP I-1-a. 1/1916.

131 GKPL I-1-a. 1/1916.

132 VÉGHSEŐ TAMÁS - TERDIK SZILVESZTER: „...minden utamat már előre láttad. Görögkatolikusok Magyarországon, Strasbourg 2012, 49.

133 ARADI, *Tanulmányok*, 275.

134 GKPL I-1-a. P-42/1899.

135 GERGELY JENŐ, *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, Budapest 1997. 273-275..

földek is jelentősek lehettek, amit megerősít egy az egyházmegyei ügyésztől származó 1916. áprilisi levél is, amely konkrétan arról értesít, hogy Bikszádon, Bujánházán és Avaslekenczen is vannak a szerzetesnek ingatlanai, melyek nincsenek a nevére telekkönyvezve.¹³⁶ Továbbá, ahogy az ügyész fogalmaz, az is kiderül az írásból, hogy: „maradtak a megboldogult után aktív követelések is, melyek nagyobb részéről kötelezvényt vagy váltót találtam ugyan de [...] ezek nagy része behajthatatlan lesz”.¹³⁷ Mindent összevetve az eddigiek alapján nem járunk messze az igazságtól, ha azt mondjuk, hogy egy nagyjából 2.000-2.500 holdas birtok tulajdonosa volt Pásztory Árkád.

Érdekes ezt az adatot az országos adatokkal is összevetni, hiszen főként ezáltal válik érthetővé, hogy miért is folyt olyan ádáz küzdelem a hagyaték megszerzéséért. 1910-ben, a 18,3 milliós Magyarországon csupán 4.816 embernek volt 1.000 holdon felüli földterülete. Össztársadalmi arányuk nem érte el a 0,1%-ot, míg a 100 holdon felüli birtokosok között is csupán 6,7%-ot tett ki a létszámuk.¹³⁸ További fontos viszonyítási pontot jelent, ha figyelembe vesszük, hogy Bethlen István miniszterelnöknek 5 és fél ezer holdas földbirtoka volt Erdélyben, tehát körülbelül a duplája annak, amivel Pásztory rendelkezett. Az ebből származó jövedelme pedig meghaladta az akkori miniszterelnöki fizetést.¹³⁹ Nem kis vagyonról volt tehát szó akár a jövedelemtermelő képesség, akár a mindenkori ingó és ingatlanérték vonatkozásában. A szerzetes emellett jelentős készpénzvagyonnal is rendelkezett a már említett Amerikából hazaküldött összegek és a hazai adományok révén. Ez utóbbira később még kitérek.

Lakóhelyét jelentős gazdasági központtá fejlesztette, ahol a már említett templom és kápolna mellett kúriát épített, és zeneiskolát is működtetett a tehetséges fiatalok számára. Még ma is vannak romjai az egykori lóistállónak, de volt ott virágház, malom, és sok mezőgazdasági gép is, írta 2002 januárjában a *Romániai Magyar Szó* című folyóirat.¹⁴⁰

¹³⁶ GKPL I-I-a. 1/1916.

¹³⁷ *Uo.*

¹³⁸ HANÁK PÉTER (főszerk.), *Magyarország története 189-1918*, Budapest, 7/2. köt., 428-431.

¹³⁹ ROMSICS, *i. m.*, 190.

¹⁴⁰ SIKE, *i. m.*

6. Szerzetes a támadások keresztútjében

A nyugodt gazdálkodással telt évtizedet követően, 1913-ban egyik pillanatról a másikra minden megváltozott. A Szent Bazil Szerzetesrend – tehát Pásztor egykori közössége – indított polgári, vagyoni pereket egykori papja ellen. Lényegében az összegyűjtött és időközben még inkább elhíresült és kibővült vagyont akarták megszerezni, ezért a birtoktestek elhelyezkedésének figyelembe vételével egyszerre három illetékes bíróságon követelték maguknak az egykor elbocsátott szerzetes javait. A Sátoraljaújhelyen, Nyíregyházán, és Szatmárnémetiben elindított pereket később a bíróság a szatmárnémeti törvényszék hatálya alá rendelve összevonta, és egy ügyként kezelte.¹⁴¹ A követeléshez a jogi alapot elsősorban az jelentette a baziliták, illetve az őket képviselő felperes, Homa Joachim tartományfőnök számára, hogy Pásztor – mint szerzetes – korábban szegénységi fogadalmat tett a Szent Bazil Rend szabályainak megfelelően, de már a rend keretein belül is vagyonszerzésbe kezdett. Miután a szegénységi fogadalom szerintük jogi értelemben is lehetlenné teszi a saját néven való vagyonszerzést, ezért azt kérték, hogy a bíróság állapítsa meg a szerzőképesség hiányát, és a magánvagyont a baziliták számára adja tulajdonba. Az ilyen ügyekben járatlan egyházi ember minden bizonnyal élénken emlékezett még tíz évvel korábbi meghurcoltatására, ezért a támadást nagyon komolyan vette. Az ekkor 69 éves, idős ember szerette volna az évtizedeken keresztül felépített gazdaságát, és az ebből eltartott közösség tagjait biztonságban tudni, ezért több irányban is segítséget keresett. Az egyik volt ezek közül az ismert döntés, amely szerint a haszonélvezet fenntartása mellett vagyont még életében az éppen megalakuló Hajdúdorogi Görögkatolikus Püspökségre hagyja. Ekkor azonban ennek a hagyatéknek még csak az elvi lehetősége vetődött fel, szóbeli ígéretként hangzott el, derül ki egy fentebb már hivatkozott püspöki levélből.¹⁴²

A megtámadott pap emellett a Szamosújvári Püspökség felé is nyitott, és létrehozott egy róla elnevezett ösztöndíj alapítványt 30.000 korona alaptőkével, amelyből 1.000 koronát letétbe is helyezett, pontosabban átadott a püspökségnek.¹⁴³ Ugyanazon levéltári szám alatt ezt a tanúsítványt egy ajándékozási okirat is kiegészíti.¹⁴⁴ E szerint a 30.000 korona

141 GKPL I-1-a. 500/1915.

142 GKPL I-1-a 3703/1913. i. m.

143 GKPL I-1-a. P-23/1914.

144 GKPL I-1-a. P-23/1914.

„jövedelméből szamosújvári szegény sorú [...] görög katolikus tanító képző intézetének azon növendékei fognak segélyezésben, illetve ellátásban részesülni, kik a vallástánból, magyar nyelvből és neveléstanból jeles előmenetelt tanusítanak”.¹⁴⁵

Ebben az ügyben évekig nem történt semmi, de Pásztory halála után a szamosújvári káptalani helynök levélben kérte a hiányzó 29.000 koronát.¹⁴⁶ Miklósy István hajdúdorogi püspök mint az örökül hagyott vagyon felett rendelkező személy válaszában elismerte a kötelezettséget, de a fizetésre haladékot kért, mivel az örökséggel kapcsolatos peres ügyek és a vagyont érintő egyéb követelések lezárta előtt még azt sem lehetett tudni, hogy a Pásztory Árkád adománya „képvisel é, s ha igen, milyen értéket.”¹⁴⁷

Ám a sokat próbált és sokszor, méltatlan módon támadott pap – úgy tűnik – nem bízott maradéktalanul ezekben a kezdeményezésekben, ezért egy utólag kétségbeesettnek tűnő akcióba fogott. Egy Nagy László nevű ember révén, Budapesten kapcsolatba került A. Fox, amerikai állampolgárral, aki azt ígérte neki, hogy bizonyos fizetségért el tudja intézni, hogy Pásztory „püspöki, vagy bármilyen más”,¹⁴⁸ papi méltóságot kapjon. A szerzetessel úgynevezett kötelező jegyeket¹⁴⁹ íratnak alá, amelyben vállalta, hogy a sikeres közbenjárás esetén bizonyos összeget fizet az amerikaiinak. Több részletben, összesen 124.000 korona megfizetését vállalta a szerzetes. Hogy milyen hatalmas összeg is volt ez abban az időben, azt leginkább akkor tudjuk érzékelni, ha figyelembe vesszük, hogy egy átlagos gyári munkás ekkoriban 15 korona heti bért kapott, miközben a munkásságnak körülbelül a 40%-a ennél kevesebbet keresett. Fontos adalék még, hogy ezek a fizetések az átlagos mezőgazdasági napszámbernek a dupláját tették ki.¹⁵⁰ Az ügyletet részletező úgynevezett elismervényben,¹⁵¹ amelyet 1913. április 18-án kelteztek, kitérnek arra is, hogy a kötelező jegyek lényegében fedezetül szolgálnak a váltókhöz, ugyanis a váltókat, hogy ne kötődjön a pénzügylet az idős és „papi méltóságra váró” szerzetes nevéhez, rokonával, az évek óta mellette segédkező Pásztor Jánossal íratnak alá. Neki viszont nem volt anyagi fedezete erre, ezért volt szükség a Pásztortól származó kötelezvényekre. Mint később kiderült, ez

¹⁴⁵ *Uo.*

¹⁴⁶ GKPL I-I-a. 3467/1916.

¹⁴⁷ GKPL I-I-a. 3984/1916.

¹⁴⁸ GKPL IV-3. 120/1912.

¹⁴⁹ *Uo.*

¹⁵⁰ ROMSICS, i. m., 64.

¹⁵¹ GKPL I-I-a. P-32/1917.

inkább A. Foxnak kedvezett. Ha megvizsgáljuk az események időbeliségét, akkor egyértelműen kirajzolódik, hogy milyen jellegű papi méltóságról lehetett itt szó. A kötelező jegyek 1912. november 7-én íródtak Budapesten. Abban az évben, május 6-án alapította meg Ferenc József magyar király a Hajdúdorogi Görögkatolikus Püspökséget, amelyet június 8-án kanonizált X. Pius pápa.¹⁵² Ha a földrajzi kötődéseket is számításba vesszük, akkor aligha lett volna más, komolyan számításba jöhető főpapi stallum, amely egyszer s mindenkorra védelmet jelenthetett volna számára az évtizedes üldöztetés után, mint a görögkatolikus püspöki szék. Mivel az egyházmegye élére az első püspököt, Miklósy István sátoraljaújhelyi parókuszt csak jóval később, 1913. április 21-én nevezte ki a pápa, valószínűtlen, hogy Pásztor tudatában lett volna annak, hogy kinek az ellenlábasaként tűnik majd fel a püspöki cím megszerzésére tett kísérletben. Viszont az is igaz, hogy amikor a már említett elismervényt 1913. április 18-án megírták, ennyi idő eltelte után Pásztorynak már tudnia kellett, hogy nem esélyes a püspöki székre. Mégis hitelesítette a dokumentumot. Feltehetően erősen bízott A. Fox befolyásában, és azt remélte, hogy ha nem ez, akkor valamilyen más kinevezés kellően felvértezi majd a bazilitákkal szemben.

Ha az eddig megismert tényeket, mint szerves egészet fogjuk fel, akkor egyértelmű, hogy Pásztor Árkádnak nem lehettek komoly esélyei a püspöki kinevezésre. Egy ilyen pozíció betöltését nem csak a személyes kvalitások, és a rátermettség befolyásolta. Különösen a tárgyalt korszakban, ez a személyi döntés egyházi és világi szempontból is politikai döntésnek számított, és mint ilyen, alapvető kritériumoknak kellett megfelelnie a kiválasztott jelöltnek. Az I. világháború előtt nem sokkal, amikor már világosan kirajolódtak a nemzetközi érdekvizonyok és erővonalak, amikor ehhez igazodott a magyar belpolitika is, megfontolt döntést kellett hozni ebben az ügyben is. Mivel az egyházmegye megalakítása a szláv és a román többségű egyházmegyék addigi területét is érintette,¹⁵³ nyilvánvaló volt, hogy ennek kapcsán felizzanak a nemzetiségi ellentétek. Különösen nagy figyelmet kellett erre fordítani akkor, amikor kiderült, hogy a román nemzetiségi párt ebben a tekintetben a trónörökös, Ferenc Ferdinánd támogatását is élvezzi.¹⁵⁴ Pásztor zaklatott,

152 B. PAPP JÁNOS, *Hajdúdorog küzdelme a magyar görög katolikus egyházmegye felállításáért*, Nyíregyháza 1996, 74.

153 PIRIGYI ISTVÁN, *A magyarországi görög katolikusok története*, Nyíregyháza 1990, 2. köt., 108.

154 SALACZ GÁBOR, *Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában 1867-1918*, München 1974, 155.

és konfliktusokkal terhelt egyházi előélete, jelentős magánvagyon, „kétes csodatételei” a politika számára elfogadhatatlanná tette az esetleges püspöki kinevezés vonatkozásában. Árkád atya még a nagypolitikától visszahúzódva is indulatokat gerjesztett és vonzotta a nemzetiségi ellentétek életben tartásában érdekelt erők támadásait. Ha a püspöki széknak a közelébe került volna, az eddigiek ismeretében, akár az egyházmegye megalakítását is veszélybe sodorhatta volna. Feddhetetlen előéletű, támadhatatlan papra volt szükség, akit Miklósyban találtak meg. A szerzetes azonban nem e szerint mérlegelt. Védelmet keresett, és esélyt adott az őt biztató, a püspöki kinevezés ígéretét felvillantó emberekben. Mint utóbb dr. Fejes István szatmárnémeti ügyvéd leveléből is kiderült,¹⁵⁵ az amerikai csaló volt. Semmilyen befolyással nem rendelkezett, viszont az el nem végzett megbízás ellenére a váltókat a szerzetes halála után megpróbálta érvényesíteni a bíróságon a Pásztorly vagyon terhére. Pásztorly Árkád egyik állandó ügyvédje azonban az esélyeket latolgatva úgy fogalmazott: „Fox A. a maga személyében sikerrel nem perelhet, mert a váltók arra az esetre adtak, ha sikerül neki a Pásztorly részére valami nagyobb egyházi vagy más kitüntetést kijárni, a mi pedig nem sikerült”. És hogy a csalóknak miért jött jól a harmadik személy nevére kiállított váltó, arra is találunk magyarázatot az ügyvédi levélből. Mint írja: „Azért ruházta át a váltót 3-dik személyre, hogy azzal szemben e kifogással ne élhessünk. Fox ezzel a perrel csak próbát tesz, de bármiként végződik is, miután a követelés be nem hajtható, azt hiszem, a többi váltót pereltetni nem fogja”.¹⁵⁶

Fejes István ugyanezen a napon, 1917. november 21-én, majdnem két évvel a szerzetes halála után, egy másik levelet is írt, mégpedig válaszként Pásztorly János, a váltókat aláíró rokon aggodalmas megkeresésére.¹⁵⁷ Az ügyvéd ebben igyekezett megnyugtatni a szintén felszentelt papként tevékenykedő rokont, hogy ne aggódjon, hogy kiderült ez az ügy, és hogy a váltókat ő írta alá, mert ezzel nem tett rosszat, és a püspök sem fogja ezt fel másképp. Miklósy István számára tehát kiderült Árkád atya szándéka, de nyilván átlátta a súlyos támadásoknak kitett, öreg szerzetes helyzetét. Nyilván azt is tudta, hogy nem az ő személye elleni támadás volt ez, mert a későbbi levelezéseiben is nagy tisztelettel emlékezik meg róla.

Noha az egy időben háromfelé is elindított megoldási kísérletek az első pillanatban talán kapkodásra, és következtelenségre utalhatnak. Ha jobban

155 GKPL I-1-a. P-32/1917.

156 *Uo.*

157 GKPL I-1-a. P-32/1917.

megvizsgáljuk ezeket, akkor rájövünk, hogy valójában nagyon is következetes és egy irányba ható tervek voltak ezek, legalábbis szellemi tartalmukat tekintve. Ugyanis mindegyik alapvető lényege volt, hogy a görögkatolikus hit és vallás eszmei, és intézményi keretei között elérhető megoldást találjon a támadások ellen, felépített életműve egyben tartására, a rá bízott közösség megőrzésére. Más típusú lehetőséget nem is mérlegelt. Végül is nem tekinthető véletlennek, hogy úgy határozott, hogy teljes vagyont a nemzeti alapon szervezett, magyar görögkatolikus egyházmegyére hagyja. Feltehetően közre játszott ebben a Miklósy István püspökkel való több évtizedes ismeretsége,¹⁵⁸ és az is, hogy a szerzetes a birtokain élőkben is erősen táplálta a nemzeti azonosságtudatot, és a görögkatolikus hitet.¹⁵⁹ Az 1913-ban született elhatározásához meggingás nélkül ragaszkodott a halála napjáig.

Ugyanakkor Miklósytól ő is nagyon sok segítséget kapott, hogy az ellene indult jogi eljárásban bizonyítani tudja az igazát. Már a perek megindulása-kor egy budapesti ügyvéd segítségével beszerezték a neves Than Mór a híres 19. századi magyar tájképfestő¹⁶⁰ hagyatéki peranyagát, amelyet jellegénél és jogi tartalmánál fogva egyaránt precedensként sikerült felhasználni a bíróság előtti érvelésben.¹⁶¹ Még a három per összevonása előtt sor került egy tárgyalásra a Nyíregyházi Királyi Törvényszéken 1915 szeptemberében, ahol látható volt, hogy amennyiben a fellebbviteli bíróságok is következetesek lesznek a vonatkozó jogszabályok értelmezésében, akkor a Homa Joachim vezette Szent Bazil Rend aligha tud ezen a módon a tetemes vagyonhoz hozzájutni. A törvényszék ítélete ugyanis kimondta, hogy bár a rendi szabályok a tagokat szerzési képtelennek nyilvánítják, ezt azonban

„magánjogunk nem érinti, de a jogcselekvőképességnek ezt a harmadik személy javára való korlátozását nem ösmeri annyira, hogy még a korlátozott cselekvőképes egyéneket is bizonyos esetekben szerzőképesnek tartja [...] ha a rendtag annak ellenszegül, a bíróság tételes intézkedés hiányában a rend tagokat nem kötelezheti arra, hogy fogadalmát betartsa [...] a kir. Törvényszék a fogadalmat tett jogcselekvő képes szerzetes szerzőképességét megállapítja”.¹⁶²

Túl azon, hogy a bírósági ítélet indoklása magáért beszél, a baziliták Pász-

158 GKPL I-I-a. 2370/1914.

159 NAGY, *i. m.*, 15-38.

160 Online:[http://artportal.hu/kislexikon/than_mor Elérés dátuma: 2012. 07. 30.]

161 GKPL I-I-a. 500/1913.

162 GKPL I-I-a. 1/1916.

toryval szemben megnyilvánuló következetlensége is a szerzetest erősítette. A szerzőképességet a bíróság annak figyelembevételével mondta ki az egykori rendtagra vonatkozóan, hogy a rend, „a tőle kölcsön vett összegeket a tartományfőnök rendeletéből Makszim János zárdafőnök útján neki visszafizette”.¹⁶³ Vagyis Pásztory Árkád a baziliták rendjének is hitelezett, amelyet azok vissza is fizettek, ezzel pedig részükről is elismerést nyert a szerzetes szerzőképessége. Homa Joachim tartományfőnök azonban kitartónak bizonyult, és egészen a Kúriáig vitte az ügyet, ahol jogerős döntés született. Ennek tartalma lényegét tekintve megegyezik az ismertetett nyíregyházi ítélet tartalmával, azonban egy fontos momentumban mégis eltér attól. Ugyanis azt a tényt, hogy Pásztory Árkád, mint bárki más, Magyarországon a polgári jog szerint vagyonszerzésre jogosult, nem a polgári törvénykönyvből vezette le, hanem kifejezetten abból, hogy a pápa engedélyezte számára a renden kívüli életet, valamint hivatkozott egy később íródott pápai engedélyre,¹⁶⁴ amelyre később még kitérek. Vagyis a túrvékonyai bazilita szerzetes római kapcsolatai a törvény előtt is fontos védelmet biztosítottak számára.

Az idő múlásával egyre nyilvánvalóbb lett, hogy azokkal szemben, akik a vagyonára pályáznak, a hajdúdorogi püspökségnél talál megértésre, és védelemre. Nemcsak a Miklósy István püspökkel való több évtizedes személyes jó kapcsolata szolgált erre jó indokul, hanem az is, hogy az új püspökség egyházi jogi fennhatósága alá kerültek azok a területek is, amelyeken a birtokai voltak.

Szerencsés időbeli egybeesés, hogy épp, amikor az avasi szerzetesnek támaszra volt szüksége, akkor kellett talán a legjobbban az anyagi támogatás az éppen létrehozott hajdúdorogi püspökségnek. Ezt pedig Árkád atya biztosította számára. Bár 1913-ban a XXXV. tc. becikkelyezte az egyházmegyét, biztosítva püspöke főrendiházi jogait,¹⁶⁵ a püspökség létrehozásával járó anyagi fedezetet – bár a főkegyúri jogból adódóan ezt a törvény előírta¹⁶⁶ – nem biztosította. A püspöki feladatok méltó ellátása azonban megkövetelt bizonyos külsőségeket, egy állandó adminisztrációt, egy működő hivatalt, de kezdetben még ennek a kialakítása is gondot okozott. A dolog pikantériája, hogy amikor híre ment, hogy Miklósy István ideiglenes székhelyet és lakhatást keres, akkor – 1913 májusában – Pásztory felajánlotta neki, hogy ideiglenes

163 *Uo.*

164 GKPL I-1-a 1/1916.

165 SALACZ, *i. m.*, 159.

166 SALACZ, *i. m.*, 98–100.

püspöki lakásként, évi 6.000 koronáért bérbe adja két szatmárnémeti házát, összesen tizenkét szobával.¹⁶⁷ Bár az üzlet nem jött létre, az eset jól mutatja a szerzetes leleményességét. Egyébként Árkád atya valóban nagyon sokat segített Miklósynak. Nem csak ígéretet tett – amit később be is tartott –, hogy vagyonát a püspökségre hagyja, hanem addig is több tízezer koronát áldozott¹⁶⁸ arra, hogy a felszenteléshez és a későbbi püspöki működéshez szükséges eszközöket megvásárolják, mivel még erre sem futotta a megalakuló püspökség anyagi lehetőségeiből. Egy levélből – melyben az ezeket az eszközöket szállító Réta y és Benedek nevű cég képviselője az időközben elhunyt szerzetes egy még nem törlesztett számlájának rendezését kérte Miklósy püspöktől – kiderült, hogy Árkád atya több mint húsz éven át állandó vásárlója volt a budapesti kegytárgyboltnak.¹⁶⁹ Olyan nélkülözhetetlen, és igen drága tárgyakat vásároltak Budapesten, mint a püspöki palást 800 koronáért, páztorbotdíszítés, füstölő, gyertyatartók, tömjéntartó, arany csipke, szentképek, és még sorolhatnánk.¹⁷⁰ Ezek mindegyike nélkülözhetetlen kellék volt egy püspöki megjelenéshez, vagy bármiféle egyházi ceremóniához. Az igazi segítség természetesen az volt, hogy a sokmilliós vagyon örököséül a püspökséget nevezte meg a szerzetes.

Az első írásos végrendelet tervezet még abban az évben, vagyis 1913 augusztusában elkészült. Mindkét fél számára előnyös megállapodás volt ez, hiszen az egyházmegye által nyújtott védelem garantálta egyfelől, hogy a gyermektelen egyházi ember életműve, teljes vagyona egyben marad, nem aprózódik szét, és szent célokat szolgál, miközben biztosítja számára a haláláig tartó haszonélvezetet.¹⁷¹ Ekkor pedig még nem lehetett tudni, vajon meddig él a jó egészségnek örvendő 69 éves Pásztor. Az avasi pap adomány nélkül pedig könnyen előfordulhatott volna, hogy az új egyházmegye és annak vezetése kínos helyzetbe került volna, hiszen a püspöki reprezentáció minimumát sem tudta volna biztosítani a hívek és az ország nyilvánossága előtt az elmaradt királyi javadalmas miatt. Ezt pótolta kezdetben a jókor jött szerzetesi segítség, és ezért volt olyan készséges a kormányzati ügyintézés, amikor Miklósy István hivatalosan is kérte, hogy engedélyezzék a vagyon püspöki javadalommá történő minősítését.¹⁷²

167 GKPL I-1-a. 3704/1913.

168 GKPL I-1-g.

169 GKPL I-1-a. 31/1916.

170 *Uo.*

171 GKPL I-1-a. 3704/1913.

172 GKPL I-1-a. 3703/1913.

Bár a hajdúdorogi püspök külön nyilatkozatban fogadta el az eredeti végrendekezést,¹⁷³ annak szövege később több alkalommal is módosult. Az eredeti okirat ugyanis tételesen felsorolja, megnevezi azokat a birtokhelyeket, amelyeket a végrendelező átadni kíván, tehát nem automatikusan az összes vagyon került volna át eredetileg a püspökséghez, hanem csak a túrvékonyai Vámfalvi-féle, a felső-falusi, a bikszádi és a terepi földek,¹⁷⁴ de mint fentebb utaltam rá, ezeken kívül még sok más helyen volt földje és lakóingatlana is Pásztorynak. A tervezet arra is kitért, hogy a túrvékonyai Privigyeyi-féle és a bujánházi ingatlan haszonélvezete a mellette titkári feladatokat is ellátó rokonaé, Pásztor Jánosé legyen, akivel kapcsolatban az volt a kérése, hogy lelkésszé szenteljék. Ahogy fogalmaz: „ezen két birtok jövedelmét arra akarom általa fordíttatni, hogy jelenleg az én gondoskodásom alatt álló és esetleg még az alá kerülő szegényeim ellátásáról a neki már megadott szóbeli utasításom szerint gondoskodjék”.¹⁷⁵ További feltétel volt a püspökség felé, hogy a túrvékonyai tanyán egy fiúnevelő intézetet állíttasson fel, ahol ipari, mezőgazdasági és kertészeti oktatásban részesítenék az avasi szegény gyermekeket. Ezen kívül arról is rendelkezett, hogy a terepi tanyáján lévő kúriát az egyházmegye lelkészei és tanítói, valamint azok családjai közösen, gyógykezelési célra használják orvosi ajánlásra. Azt is kijelentette, hogy „ezen alapító oklevélben foglalt birtokokon kívül meglévő vagy még szerzendő” vagyonára nézve fenntartja a végrendelezési jogot, továbbá leszögezte, hogy „minden itt fel nem sorolt” vagyonának általános örököséül Pásztor Jánost nevezi meg.¹⁷⁶

Kezdetben tehát egyáltalán nem volt egyértelmű, hogy a görögkatolikus egyházra hagyja a teljes vagyont. Ez az álláspont azonban rövid időn belül megváltozott, mivel még abban az évben, december 21-én Pásztor János írásban kötelezte magát, hogy Árkád atya halála után lemond a haszonélvezeti jogról a püspök javára, amiért cserébe élete végéig teljes ellátás és külön lakosztoba illeti meg a „püspöki székházban”.¹⁷⁷ Később többször módosították a végrendeletet. Az eredeti szöveghez képest kikerültek belőle a különböző feltételek, és minden fenntartás nélkül a teljes Pásztory-féle vagyon örököséként a püspökség lett megnevezve. Erre nagyon nagy hangsúlyt fektettek, mivel az egyik módosítás részletesen kitér arra, hogy az adományozással nem

173 GKPL I-I-a. 3704/1913.

174 GKPL I-I-a. 3704/1913.

175 *Uo.*

176 *Uo.*

177 GKPL I-I-a. 3703/1913.

az egyházmegyét, hanem a püspökséget kívánják kedvezményben részesíteni. A szerzetes szavai szerint

„ugyanolyan természetű javadalma gyanánt ajánlom fel, mint a minőt a királyi adományozásból egyházi javadalmat élvező római és görög katolikus főpapok által használt törzsvagyonok is képeznek”.¹⁷⁸

Vagyis a törvény szerint járó királyi támogatást helyettesítette a hagyatéék, ami az állam számára is előnyös volt, éppen ezért ennek hivatalos engedélyeztetése gyorsan és zökkenőmentesen zajlott. Annak ellenére így volt ez, hogy a munkácsi püspök – hogy megakadályozza a készülő adományozást – már akkor levélben fordult a vallás és közoktatási miniszterhez, amikor még csak szóban hangzott el Pásztor ígérete a végrendekezés vonatkozásában. A miniszter ennek tisztázására fordult írásban Miklósy István hajdúdorogi püspökhöz.¹⁷⁹ Egyrészt informálta őt a munkácsi püspök leveléről, másrészt pedig tájékoztatást kért az ügy részleteiről. Miklósy válaszában részletesen tájékoztatta a minisztert a tervezett hagyatékolás körülményeiről és egyben a miniszter támogatását kérte, hogy az ügy hivatalosan is támogatást kapjon.¹⁸⁰ A végrendelet első írásba foglalása után a kedvezményezett püspök a hercegprímáshoz is levelet írt. Továbbította Pásztor kérelmét, „amelyben esedezik, hogy szerzett javai felől szabadon rendelkezessék”.¹⁸¹ Arra kérte az esztergomi érseket, hogy a kérelmet támogatólag terjessze fel a Szentszékhez. A minisztérium és az esztergomi érsek válaszai azonban nem érkeztek azonnal. A későbbi iratok keltezését megvizsgálva arra lehet következtetni, hogy az érintett hatóságok kivártak. Egyrészt a pápai válaszra, másrészt pedig legalább egy elsőfokú bírósági ítéletre.

Időközben pedig Homa Joachim bazilita tartományfőnök, a szerzetes vagyonának megszerzéséért indított per felperese, Miklósyhoz és a hercegprímáshoz is levelekkel fordult, hogy igazáról meggyőzze őket.¹⁸² Ezek a próbálkozások azonban nem mozdították ki az ügyet a holtpontról. Változást az hozott, amikor Pásztor arra kérte püspökét, hogy a korábbi szabad végrendekezés iránti kérelmét sürgesse meg. Az 1915. január 13-i levélre Miklósy püspök már 24-én válaszolt, és igyekezett megnyugtatni papját, hogy már lépett ebben az ügyben. És valóban, március 8-án Esztergomból megérkezett

178 GKPL I-I-a. 176/1915.

179 GKPL I-I-a. 3703/1913.

180 GKPL I-I-a. 3703/1913.

181 GKPL I-I-a. 3703/1913.

182 GKPL I-I-a. 2370/1914.

a válasz, miszerint Róma megadta a szabad végrendelkezési jogot.¹⁸³ Most ugyan valamennyivel több időre volt szükség, de a Vatikán ismét Pásztoryt támogatta a Bazilita Renddel szemben. 1915 szeptemberében megszületett az elindított perekben a Nyíregyházi Királyi Törvényszék már fentebb ismertetett elsőfokú ítélete is, amely elutasította a szerzetesrend vagyoni követelését. Mindezek hatására az állami bürokrácia sem tétlenkedett tovább, és a miniszter november 27-i Miklósy püspökhöz írt levelében azt írta: „a Szent Bazil rend által a polgári bíróságok előtt már előzőleg folyamatba tett s még idáig be nem fejezett per következtében ezidőszert még függőben van [...] ennek dacára is nemcsak a méltóságod által fölhozott nyomós indokokra tekintettel, hanem különösen a mindenesetre nyilvánvaló közérdeket képviselő alapítványi célzat kellő érvényesülhetésének előmozdítása okából is segédkezet kell nyújtanom...” a kormányhatósági jóváhagyáshoz.¹⁸⁴

Ettől kezdve a hagyaték és a végrendelkezés kérdése hivatalos formát öltött, és lényegét tekintve a baziliták által kezdeményezett vagyoni vita is eldőlt annak ellenére, hogy ők a Kúria 1920-ban megszületett jogerős ítéletét követően még a harmincas évek közepén is folytatták a szélmalomharcot.¹⁸⁵ A végrendelkezés körülményeit figyelembe véve és az ennek kapcsán elindult támadásokra való tekintettel arra is gondot fordított az egyház és Pásztory Árkád, hogy hivatalos orvosi szakvéleményt szerezzenek be arra vonatkozóan, hogy a végrendelkező szerzetes beszámítható, ép elmeállapotú ember. A többoldalas anyag, amely kitér arra, hogy a vizsgálatot maga Árkád atya is kérte, rendkívül érdekes olvasmány, amely valóban közelebb hozza az embert, és kissé hátrahagyja a gazdag földbirtokost, és a nagyon tisztelt szerzetes papot. Ennek hosszas részletezésétől ezúttal helyhiány miatt kénytelen vagyok eltekinteni, de annyit mindenképpen fontos megjegyezni, hogy egy kifinomult, intelligens, szellemes, önmagán is nevetni képes, jó humorú emberként jellemzik őt az elmeorvosok, és természetesen beszámíthatónak és döntésképesnek nyilvánítják.¹⁸⁶

183 GKPL I-I-a. 176/1915.

184 GKPL I-I-a. 176/1915.

185 GKPL I-I-a. 1390/1934.

186 GKPL I-I-a. 500/1915.

7. Meghurcolva, kémkedéssel vádolva

Bár 1915-ben ezek alapján egy rövid időre úgy tűnt, a felkavart érdeklenségek és indulatok nyugvópontra jutnak, mégsem így történt. Mint kiderült, a szerzetes azért igyekezett sürgetni már januárban a vatikáni döntést a végrendelekről, mert tudomására jutott, hogy ellenségei kémkedés vádjával feljelentették őt a hatóságoknál. A vádaskodás alapja mindössze annyi volt, hogy egy orosz felderítő repülőgép Pásztor turjaremetei birtokának közelében hajtott végre kényszerleszállást.¹⁸⁷ Ez elegendő volt ahhoz, hogy ellenségei a hatóságok előtt is megrágalmazzák. Ugyanakkor az is ellene dolgozott, hogy néhány évvel korábban, „a máramarosi skizmaellenes vizsgálatok alkalmával a határrendőrség egy hittérítőnél Szófiából keltezett levelet talált, amelyben azt írták a hittérítőnek, hogy minden ügyében forduljon csak bizalommal Pásztor Arkádhoz”.¹⁸⁸ Noha akkor ebből nem lett komoly számonkérés, az 1915. évi kémvádi ügyben mindez ismét előkerült, erősítve a vele szemben megfogalmazott gyanút. Ebben a nehéz helyzetben Miklósy Istvánhoz fordult segítségért, akiben ezúttal sem kellett csalódnia.

A hajdúdorogi püspök írásban fordult a honvédelmi miniszterhez, akinek államtitkára már 1915 februárjában írásban adott tájékoztatást arról, hogy náluk egyelőre a Pásztor-ügy ismeretlen, ezért a püspök levelét átküldik a belügyminiszterhez.¹⁸⁹ Miklósy ezen kívül levélben bízta meg Damjanovics Tivadar kanonokot, hogy személyesen tolmácsolja Pásztor felé a szolidaritását, valamint kérte, hogy tájékoztassa őt arról, hogy egyházi elöljárójaként tisztában van azzal, hogy az ügy mögött „magánbosszú” húzódik, hogy a vádak alaptalanok, és hogy megtette a szükséges lépéseket annak érdekében, hogy az ellene indított vizsgálat befejeződjön.¹⁹⁰ Közben Arkád atya is igyekezett befolyásos támogatókat szerezni. Levélben kért segítséget gróf Károlyi Györgytől,¹⁹¹ bár azt nem tudni, hogy milyen személyes vagy más jellegű kapcsolat lehetett közöttük, amely alapot adott arra, hogy épp hozzá forduljon a

187 BÉKÉS *i. m.*, 46.

188 ARADI, *Tanulmányok*, 270.

189 GKPL I-1-a. 500/1915.

190 GKPL I-1-a. 500/1915.

191 Online: [<http://netlexikon.hu/yrk/Erinv/91330> Károlyi György gróf, Károlyi István gróf (if.) (K. 12.) fia, szül. Nagykárolyban 1871. márc. 1., cs. és kir. kamarás. 1891-ben nőül vette Frank Boriska színésznőt. Házassága miatt családjával meghasonlott és hosszabb ideig Amerikában élt. Később nejétől elvált. 1906-ban a Fejérváry-kormány kinevezte főispánnak, majd fumei kormányzónak, de ezt az állását a kormány távozása következtében el sem foglalta. Elérés dátuma: 2012. 08. 11.]

nehéz helyzetben lévő szerzetes. Hogy levelet írt a grófnak, az bizonyos, mivel Károlyi erről írásban tájékoztatta Miklósy Istvánt. Azt írta, hogy ha Miklósy is a megvádolt pap melletti kiállást javasolja: „ezen esetben természetesen fokozott mértékben és nyomatékkal támogatnám az ügyet”.¹⁹² A püspök válaszában teljes mellszélességgel, és minden fenntartás nélkül hitet tett Árkád atya ártatlansága mellett, akit szinte összeroppantott a súlyos rágalom. Leírta, hogy a kémkedés vádja magánbosszú műve, és hogy harminc éve ismeri Pásztor Árkádot és tevékenységét is figyelemmel kísérte. „Ebből folyólag bátran állíthatom, hogy a magyarosításért, a magyarságért többet tett s tesz jelenleg is az Avasban, mint egész légiója ama existenciáknak, amelyeknek táborából az ő vádlói kikerülnek”¹⁹³ – írta a görögkatolikus püspök.

Minden segítség és támogatás ellenére a vizsgálat elhúzódott, mivel az ügy teljes egészében politikai színezetet kapott, amelynek hullámai a parlamentig csaptak. A későbbi miniszterelnök, az ellenzéki Katolikus Néppárt képviselője, Huszár Károly, 1915. április 28-i országgyűlési felszólalásában erőteljesen ostromozta az egyszerű szerzetesből milliommossá lett Pásztoryt, és azt követelte a kormánytól, hogy a kémkedés kivizsgálását a legszigorúbban folytassák le.¹⁹⁴ A felszólalás szövegéből is kiderül, hogy ekkorra már el kellett hagynia túrvékonyai lakóhelyét. Kapcsolatai és Miklósy közbenjárása révén sikerült elintézni, hogy a nyíregyházi püspöki hivatalba internálták, ahol egy külön szobában rendeztek be számára szállást. Huszár azt is állította, hogy összejátszott a szatmári rendőrkapitánnyal, aki az ellene indult nyomozásról már előre értesítette, noha Budapestről érkeztek detektívek, akiknek jöttéről csak ő tudhatott. Azzal is vádolta a főrendőrt, hogy ezt azért tette, mert anyagilag, a kölcsönök révén függőségi viszonyban van Pásztorival. A felszólalás érdekessége még, hogy aggodalmát fejezte ki arra vonatkozóan, hogy ezt a kémkedéssel vádolt embert, a katonai felvonulás szempontjából oly fontos vasúti csomópontnak számító Nyíregyházára internálták. Ez utóbbi aggodalom azért különös, mert Árkád atya szatmárnémeti házait több alkalommal is igénybe vette a hadsereg ideiglenes átvonuló szállásként.¹⁹⁵ Egy-egy ilyen bérlet általában 1 hónapra szólt, amelyekért később a hadsereg rendes szállásbért

192 GKPL I-I-a. 500/1915.

193 GKPL I-I-a. 500/1915.

194 Huszár Károly felszólalása. Az 1910-1915-i országgyűlés Képviselőháza (O. gy.) 573. ülés. 1915. IV. 28. Képviselőházi Napló (K. N.) XXVI. 385-390. Online: [http://www3.arcanum.hu/onap/pics/a.pdf?v=pdf&a=pdf&p=PDF&id=kn-1910_26/kn-1910_26%20397&no=0] Elérés dátuma: 2012. 08. 11.]

195 GKPL I-I-a. 1/1917.

fizetett. Ezzel együtt az egész ügy lassan haladt, noha – mint írtuk – Miklósy István a honvédelmi minisztériummal már az ügy kipattanásakor, azonnal felvette a kapcsolatot.¹⁹⁶ 1915. február 19-én a miniszterhez írt levelében a legmesszebbmenőig kiállt Pásztor Árkád ártatlansága mellett, megdöbbenésének adott hangot, és arról tájékoztatta, hogy csak erőteljes beavatkozására sikerült elintézni, hogy a szerzetest a vizsgálat idejére elrendelt őrizet alatt a nyíregyházi püspöki palotában tartsák, ne pedig valamilyen megalázó helyen. A fogva tartás szigorúságára utal, hogy az írás szerint ki sem léphetett szobájából, amelynek ajtaját folyamatosan csendőrök őrizték. A vádaskodások és a vizsgálat ténye olyan mélyen felháborították Miklósy püspököt, hogy még ezen a napon Tisza István miniszterelnöknek is levelet írt, amelybe azt kérte, hogy a kormányfő tegyen annak érdekében, hogy Pásztor személyén keresztül „az ártatlanul meghurcolt görög kath. papság” is elégtételt kapjon a vádaskodásokkal szemben.¹⁹⁷ Gyakorlatilag a vizsgálat ideje alatt folyamatos volt a levelezés a kormány miniszterei és Miklósy között, és általában megnyugtató ígéretek érkeztek, amelyekben biztosították a püspököt, hogy kellő figyelemmel kísérik az ügyet. Ennek ellenére enyhülést, pláne jóvátételt, a hatóságok részéről nem lehetett tapasztalni, sokkal inkább szigorúságot. A Pásztorhoz közel álló embereket ugyanis szintén megfigyelés és kényszerintézkedés alá vonták, ahogy az egy későbbi iratból egyértelműen kiderül.¹⁹⁸ A megkeresésekre adott egyik válaszlevelet a belügyi államtitkár írta 1915. november 27-én. Ebben beszámol arról, hogy ígéretéhez híven utána nézett az ügynek, de mint fogalmazott: „ma sem vagyok még abban a helyzetben, hogy a Miniszterelnök és Belügyminiszter Urak között e tárgyban még folyamatban lévő tárgyalások eredményéről közlést tehessek [...] célszerűnek tartanám, ha Méltóságod közvetlenül a Miniszterelnök urhoz fordulna”.¹⁹⁹

Pásztor kémvádi ügye tehát a politikai elit legfelsőbb szintjéig elért. Úgy tűnik, ez nem gyorsította, inkább lassította a vizsgálatok lezárását, amelyek a koholt vádak tükrében amúgy sem lehettek túl intenzívek. Erre utal az is, hogy 1916 márciusában a Magyar Királyi Kassai Honvéd Hadosztálybíróság két eljárásban visszaadta a nyomozásba bevont és lefoglalt dokumentumokat, amelyek összesen valamivel több, mint egy tucat teljesen ártalmatlan magánlevelet és levelezőlapot jelentettek, amelyek címzettjei között volt egy

196 GKPL I-I-a. 500/1915.

197 GKPL I-I-a. 500/1915.

198 GKPL I-I-a. 500/1915.

199 GKPL I-I-a. 500/1915.

körmendi magánszemély és az intézőként segédkező rokon, Pásztor János is. Az államtitkár tanácsára 1915. szeptember végén ismét írt Tisza Istvánnak Miklósy.²⁰⁰ Arra kérte, hogy az immár hét hónapja tartó ügyet végre fejezzék be, mert az öreg szerzetes nagyon beteg és szeretne otthon, a saját birtokán meghalni. Ebből a levélből egyébként az is kiderül, hogy a görögkatolikus püspök személyesen is beszélt már a miniszterelnökkel Árkád atya érdekében. Tisza válasza sem késlekedett, már október elején azt írta, hogy „Folyó évi szeptember hó 25-én 3152 szám alatt kelt felterjesztésére értesitem Méltóságodat, hogy Pásztory Árkád turvékonyai nagybirtokos ellen folyamatba tett vizsgálati ügyet élénk figyelemmel kísérem és mielőbbi befejezését állandóan szorgalmazom.”²⁰¹ Mégsem történt semmilyen előrelépés. Az egyik utolsó segélykérő levelet 1915. november közepén írta a belügyminiszterhez a hajdúdorogi püspök.²⁰² E szerint az öreg, lelkileg meggyötört papnak „alig van jártányi ereje s aki láthatólag aggkori elgyengülésének legvégső stádiumába jutott már, türelmetlenül várja azt a minimális elégtételt, hogy szabadságát visszanyerve otthon halhasson meg”.

Az eddig előkerült dokumentumok alapján azt mondhatjuk, hogy az egész vizsgálatot „altatták” egészen addig, amíg Pásztory Árkád 1916. február 22-én reggel a püspöki palotában lévő szállásán meghalt.²⁰³ A szerzetest, akinek a püspökség oly sokat köszönhetett, az egyház saját halottjának nyilvánították, és ünnepélyes külsőségek között temették el a „kegyes atyát”.²⁰⁴

8. A Pásztory hagyaték további sorsa

Miután a Pásztory Alapítvány alapító okirata szerint a vagyon a Hajdúdorogi Görögkatolikus Püspökség törzsjavadalmaként lett definiálva, vagyis a törvényileg járó állami szerepvállalást helyettesítette, a szerzetes halála után ennek megfelelően Miklósy István birtokba vette az adományt. Miközben megkezdődött a vagyon számbavétele, a teljes körű leltározás,²⁰⁵ az egyházmegyei ügyész igyekezett felderíteni, hogy milyen birtoktestek vannak, amelyek bár használat szerint már Árkád atya birtokában voltak, de a földhivatali be-

200 GKPL I-I-a. 500/1915.

201 GKPL I-I-a. 500/1915.

202 GKPL I-I-a. P-46/1915.

203 *A Görög Katolikus Magyarok Naptára*, 190.

204 *A Görög Katolikus Magyarok Naptára*, 193.

205 GKPL I-I-a. 1/1917.

jegyzés elmulasztása miatt mégsem tekinthetők jogilag a szerzetesi hagyaték részének.²⁰⁶ Erre vonatkozóan felemás eredményt sikerült elérni. Volt olyan birtoktest, amelyre sikerült érvényesíteni az új tulajdonosi jogot, de olyan is akadt, amely nem került az alapítvány és annak kezelője, a püspökség nevére.²⁰⁷ Egyébként az átvett földeken tovább folyt a megszokott gazdálkodás, amelynek alakulásáról rendszeres levélváltások során tájékoztatták a püspökséget.²⁰⁸ Az egyház igyekezett mindent hasznosítani, és a földművelés és állattenyésztés mellett, a megkapott ingatlanok egy részét eladta,²⁰⁹ egy részét pedig bérbe adta,²¹⁰ hogy ebből is bevétele származzon. A birtokon megtermelt javakat pedig igyekeztek értékesíteni, és nem csak hagyományos értelemben vett gabonafélék vonatkozásában. Nagy tételben főztek pálinkát is, amelynek egy részét egy nyíregyházi kiskereskedőnek adták el, nem csekély 11 ezer koronáért.²¹¹ Mindez jó alapot teremtett ahhoz, hogy a megalakított egyházmegyei vezetésnek ne a korábban oly szűkös anyagiakon kelljen gondolkodni, hanem valódi feladatára összpontosíthasson.

Ugyanakkor az ott élő emberek élete alapvetően megváltozott. Az a bizalmi állapot, amely lelki alapokon nyugodott, Pásztor Árkád halála után megszűnt. Tulajdonképpen ekkor lett nyilvánvaló, hogy amit a „kegyes atya” felépített, az nem csak egy vagyonos mintagazdaság, hanem egyfajta szellemi, lelki közösség, amelynek kialakulása és létezése maga után vont a vagyoni közösség létrejöttét is, egy magasabb, szent eszmei cél elérése érdekében. Amikor viszont a szerzetes meghalt, ezzel megszűnt ennek a keresztény görögkatolikus közösségnek a kohézióját biztosító erő is. Az emberek rájöttek, hogy Árkád atyát ebben az értelemben nem fogja pótolni senki, ezért igyekeztek a saját boldogulásukra koncentrálni, és a korábban a közösbe beadott javaikat számba venni, annak érvényt szerezni, hogy megélhetésüket, amelyre addig nem volt gondjuk, biztosítani tudják. Több forrás is alátámasztja ezt. Az egyik erről szóló levelet többek nevében írták Miklósy Istvánnak, mint a vagyont öröklő püspökség képviselőjének:

„Alulírottak a következő alázatos kéréssel fordulunk Méltóságos Urunk elé:
Néhai Pásztori Árkádnak átadtuk összes pénzzé tett vagyonunkat és pedig

206 GKPL I-1-a. 1/1916.

207 GKPL I-1-a. P-33/1918.

208 GKPL I-1-a. P-33/1918.

209 GKPL I-1-a. 2981/1916.

210 GKPL I-1-a. P-33/1918.

211 GKPL I-1-g.

Hornják András 20000.-koronát, Marozsák János 20000.-koronát és Mádk János 10000 koronát ezelőtt 13 évvel. Ezen tettünk indoka az a meleg szeretett, ragaszkodás és tisztelet volt, a mellyel néhai kegyes jó Urunk Pásztori Árkád iránt viseltettünk és hogy állandóan körülette akartunk élni, hogy bennünket a jó uton megtarva Istennek tetsző életre vezérelhessen. Ő azon ígéretet tette nekünk, hogy bennünket családukkal együtt élete végéig eltart, minden szükségünkről gondoskodik és hogy halála után vagyunkat kiadja. Istenben boldogult jó emlékezetü Kegyes Urunk ígérete első részét élete végéig megtartotta. Mintha családjához tartoztunk volna, egyik Tanyáján éltünk, ott dolgoztunk és minden szükségünkről gondoskodott. Abban azonban, hogy ígérete másik részét is teljesíthesse, ugy látszik megakadályoztatott, mert ő rólunk bizonyosan meg nem feledkezett. Az a nagy vagyon, amelynek megszerzéséhez néhai Kegyes Urunk a mi pénzünket is felhasználta, most a Méltóságodé. Arra kérjük azért Méltóságodat, kegyeskedjék rólunk gondoskodni és pedig: elrendelni, hogy ép ugy tartassunk továbbra is mint Kegyes jó Urunk élete alatt s hogy részünkre Turvékonya községben lévő belsőségekből egyet-egyedni méltóztassék, hogy állandó lakásunk legyen.”²¹²

A levélnek minden sora fontos információkat tartalmaz. Egyrészt kiderül belőle, hogy nem egyedi esetről van szó, hanem csakúgy, mint az Amerikában dolgozó emberek esetében, ebben az esetben is tömeges vagyonbeadás történt egy nemesebb cél érdekében. Ráadásul nem is kis összegekről esik szó, hanem jelentős tételekről. A másik fontos információ, hogy ezt az emberek önkéntesen tették. Azért, mert olyan lelki vezetőre találtak Pásztoryban akinek az útmutatása szerint akartak élni egész családjukkal együtt. További adalék a levélből, hogy az előzetes elvárásaiknak vezetőjük meg is felelt, hiszen halála után két évvel sem a jussukat kérik, hogy önállósodhassanak, hanem továbbra is a közösség részeként képzelik el magukat, csupán a tanya helyett – amely időközben egyre elhagyatottabbá vált – egy falubeli házban.

De a levéltári dokumentumok között található az a levél is, amelynek írója Hanusy György, aki húsz éven keresztül uradalmi gazdaként dolgozott Árkád atya mellett, és aki a szolgálat kezdetén szintén mindenét pénzzé tette, és az összeget odaadta neki. Az immár hetven éves öregember arra panaszkodik a püspöknek, hogy már nem bírja ellátni a feladatát, szeretne nyugalomba vonulni, de miután a saját élmezésére sem futja miből, a korábban megígért, de meg nem kapott évi 240 koronás fizetést figyelembe véve 6.000 korona

²¹² GKPL I-I-a. 33/1918.

végkielégítést kér, hogy valamiből meg tudjon élni. Arról is ír, hogy gyermekei családjához üres kézzel nem tud menni, mert ők nem értik a helyzetet és azt kérdezik tőle, hogy hova tette húsz év munkájának eredményét.²¹³

Miklósy István minden esetben kérte az egyházmegyei ügyész véleményét, aki igen következetesen, ám a helyzetet kevésbé átlátva javasolt döntéseket, amelyeket foganatosítottak. E szerint, ha valaki igazolni tudta, hogy valóban adott át vagyont vagy pénzt, annak követelését elismerték, aki pedig nem tudott ilyet felmutatni, annak a kérését nem teljesítették.²¹⁴ Természetesen ezekről a vagyonátadásokról a legkritikább esetben született írás, és mégis egy levélben Miklósy arról ír, hogy a rendezetlen és átláthatatlan körülmények között is legalább százezer korona jogosnak látszó követelés van.²¹⁵ A korabeli dokumentáció hiánya miatt pedig joggal feltételezhető, hogy ez csak a kisebb része ennek a mások által bevitt teljes vagyonnak.

Pásztor Árkád egyébként nem csak életében fordított nagy figyelmet és gondosságot arra, hogy közössége elégedett és boldog életet éljen, hanem törekedett arra, hogy halála után se szenvedjen hiányt. Különösen az első alapítványi alapító okiratokban és a hagyatékról szóló rendelkezésekben kapott ez nagy hangsúlyt. Halála után egyébként az egyház gondoskodott ezeknek az embereknek az ellátásáról, munkát is adott nekik, és általában véve is számoltak az ő sorsukkal, amelyért felelősséggel tartoztak,²¹⁶ noha a bizonyíthatatlan javakat nem adták vissza.

A renden kívüli bazilita pap iránt azonban nem csak saját vagyonszükségének tagjai körében volt feltétel nélküli tisztelet és bizalom. Egy ember 1923-ban arról írt a görögkatolikus püspöknek, hogy mint a Pásztor-vagyon kedvezményezettje és jogutódja, legyen szíves, igazolja számukra, hogy az a föld, amit még a szerzetestől vásároltak húszezer koronáért, valóban az övék, mivel a román hatóságok kéri az adásvételi szerződést, vagy bármi más okiratot, amellyel ezt bizonyítani tudják.²¹⁷ Mint kiderült, a földet még 1905-ben vették, tehát már két évtizede az övék, és az óta zavartalanul művelték is, noha írás nem született az üzletről, így telekkönyvileg is a szerzetes atya nevében maradt, és így a püspökség tulajdonába ment át. Ahogy a levélíró kiemelte, ők egyáltalán nem aggódtak ez alatt az idő alatt, mivel tudták, hogy ha kellene vala-

213 GKPL I-I-a. 33/1918.

214 GKPL I-I-a. 33/1918.

215 GKPL I-I-a. 930/1916.

216 GKPL I-I-a. 1/1916.

217 GKPL I-I-a. 1073/1923.

kinek ilyen irat, akkor azt Árkád atya bármikor kiállítaná, egyébként pedig nekik elég volt az ő szava, amellyel átengedte nekik a földet. Most pedig úgy vélik, hogy erre a bizalomra alapozva eredményesen fordulnak a görögkatolikus egyházhoz. A fennmaradt iratokból és levelekből látszik, hogy az ilyen ügyek sok érdeksérelemmel jártak, ezeknek sok kárvallottja volt. Lényegében a püspökség sem sokat tehetett, hiszen neki is a törvény betűje szerint kellett eljárnia, és szóbeli történetek alapján nem osztogathatta a megörökölt javakat. Különösen azok után, hogy még Csernoch János hercegprímás is nyomatékosan felszólította a fiatal egyházmegye vezetőjét egyik levelében, hogy ha már sikerült a Vatikántól megkapni a szerzetes számára a vagyona feletti szabad rendelkezési jogot, akkor Miklósy mindent tegyen meg annak érdekében, hogy az ígéretnek megfelelően a vagyon örököse a püspökség legyen, és hogy a hagyaték valóban az egyház céljainak megvalósítását segítse.²¹⁸

A keresztényi bizalom alapján működő közösség szétesése tehát vezetője halálát követően azonnal megindult, de annak teljes szétforgácsolódását a világháború alakulása és a román megszállás,²¹⁹ és a trianoni békediktátum²²⁰ teljesítette be. A megörökölt birtokok és javak román kézbe kerültek. Pásztor János a szerzetes rokona, aki személyi titkári feladatokat látott el, és a gazdaság ügyeit is figyelemmel kísérte, számos keserű levélben számolt be a siralmas helyzetről. Egyik beszámolójában az írta, hogy az egykor virágzó kétezer holdas birtok helyett csupán hatvan holdat használhatnak, és az Árkád atya közösségéből is csupán harminckét öregember maradt, akiket viszont egy ilyen kis földterületből eltartani nem lehet. A kis közösséget éppen hogy csak megtűrik, a nyaralóba pedig zsidókat költöztettek.²²¹ Néhány nappal később azt írta: „Most ismét a birtokon vagyok a hol nyomoruság az élet”.²²² Éppen ezért azt javasolta a püspökségnek, hogy amit lehet, adjanak el, amíg még lehet, és fizessék ki belőle „ezt a szegény népet”. A püspökség azonban egyelőre nem lépett semmit, úgy döntöttek, hogy bíznak a nemzetközi kárenyhítésben. Ahogy az egyházmegyei ügyész tanácsolta, amíg diplomáciai lépések nem történnek a birtok és az alapítványi vagyon visszaadása ügyében, addig erre vonatkozóan „semmiféle további részletintézkedés nem tehető”.²²³

Az idő azonban nem az egyháznak dolgozott, hiszen már a román fenn-

²¹⁸ GKPL I-I-a. 176/1915.

²¹⁹ ROMSICS, *i. m.*, 129-130.

²²⁰ ROMSICS, *i. m.*, 141-149.

²²¹ GKPL I-I-a. P-37/1921.

²²² GKPL I-I-a. P-38/1921.

²²³ GKPL I-I-a. P-39/1921.

hatóság előtt a bazilrendi szerzetesek a zűrzavaros viszonyokat kihasználva a magára hagyott épületek felszerelését elrabolták.²²⁴ Miután pedig a románok megszállták a magyar területeket, a birtokot és a szatmári házakat is zár alá vették a hatóságok.²²⁵ A zár alá vett vagyon kezelésével a Szt. Bazil Rend bikszádi zárdafőnökét, Maxim Ágostont bízták meg, aki igyekezett minél nagyobb hasznot húzni a megbízatásból.

A még a Pásztor tanyáján élő eltartottak egyike – akiket életjáradékosoknak neveztek – feljelentést tett a hatóságoknál, hogy a hagyatéki birtokról állatok, gazdasági felszerelések és egyéb berendezési tárgyak tűnnek el folyamatosan. A feljelentés nyomán aztán a földművelésügyi tárca és az ügyészség is nyomozni kezdett. A vizsgálatok kiderítették, hogy a vagyont épp a zárgondnok Maxim, és egyik szerzetes társa dézsmálja folyamatosan. Az elloptott tárgyak egy részét a bikszádi zárdában meg is találták. Ezt követően elrendelték a két férfi őrizetbe vételét, azonban egy váratlanul adódó helyzetet kihasználva Maxim Ágoston tartva a további eljárástól, szíven lőtte magát és meghalt.²²⁶ A hír futótűzként szaladt végig a vallásos, gyakran babonás környékbeli népeksen, és ettől fogva tartja magát az a legenda, amely szerint a szerzetes büntetése utol éri azt, aki az emléket rosszindulattal bolygatja meg.

Ezzel egyidőben, Miklós haladéktalanul felvette a kapcsolatot a magyar kormánnyal, és már 1921 augusztusában írásban jelezte a vallás és közoktatási miniszternek a kártalanításra vonatkozó igényét, amelyet később a külügyminiszterhez továbbítottak.²²⁷ A külügyből érkezett jelzés sokáig húzódott, míg végre a háború utáni rendezéssel megbízott egyik vegyes döntőbizottság határozott az ilyen ügyekkel kapcsolatosan. A külügyminisztérium arról tájékoztatót, hogy 1924. december 31-ig kell a megszállt területen lévő ingatlanok zár alól való feloldása iránt folyamodni az illetékes párizsi bíróságnál.²²⁸ Az ilyen ügyekben illetékes kormány megbízott már korábban informálta az egyházat azzal kapcsolatosan, hogy az utódállamok területén fekvő egyházi javadalmak vonatkozásában az egyházat megilleti a szóban forgó kormány ellen indított pereskedés joga a békeszerződés 250. cikke alapján.²²⁹ Ennek megfelelően, jogi segítséget igénybe véve állították össze a követeléseket, ame-

224 GKPL I-I-a. 1286/1920.

225 *Uo.*

226 „A bikszádi zárdafőnök tragédiája”, in *Szamos* 53 (1921) 2.

227 GKPL I-I-a. 2523/1923.

228 *Uo.*

229 GKPL I-I-a. 2523/1923.

lyet aztán futárposta vitt Párizsba, jóval a határidő lejárta előtt.²³⁰ Az eddig kezembe került levéltári adatok eddig nem utaltak arra, hogy ebből a beadványból bármiféle kedvező döntés, kárenyhítés, vagy jóvátétel következett volna. Feltehetően Miklósy püspök se nagyon bízott ebben, úgyhogy amire elfogadható vételi ajánlatot kapott, azt el is adta, hogy legalább ne vesszen oda minden. Ilyen megfontolásból adták el a két szatmárnémeti házat is a hozzá tartozó telkekkel 1923-ban,²³¹ és még néhány más földterületet 1924-ben.²³² Hogy eredményt nem hozott a nemzetközi döntőbíráshoz benyújtott kárigény azt az is alátámasztja, hogy az erdélyi és partiumi területek visszacsatolása után is,²³³ bizonyos terepi birtoktestek és épületek tulajdonjogának visszaszerzéséért külön eljárásokat kellett az akkori püspöknek, Dudás Miklósnak kezdeményeznie, mivel ezek a vagyonszettek időközben a román katonai kincstárhoz kerültek, majd a visszacsatolást követően automatikusan a magyar királyi kincstár vette ezeket tulajdonba.²³⁴ A II. világháború után aztán minden odaveszett ismét, hiszen „az 1947-ben aláírt párizsi békeszerződés [...] egyetlen apró módosítástól eltekintve az 1920-as trianoni határokat állította vissza”.²³⁵ Nem maradt más, csak az a kevés, ami a megcsonkított Magyarországon volt, hogy azt meg a Rákosi Mátyás nevével megszemélyesített diktatúra vegye el.

Szép lassan minden feledésbe merült olyannyira, hogy 1990-ben a görögkatolikusoknak is újra rá kellett kérdeznük, ki az a Pásztory Árkád. S hogy mi maradt az egykori mintabirtokból mostanra?

Erre vonatkozóan értékes adalékul szolgál az a riport a *Romániai Magyar Szóból*, amely leírja, mit talált az egykori kúria helyén a szerzetes egyik unokaöccse, aki Bécsből tért vissza, hogy benyújtsa igényét a román hatóságoknál a Pásztory földekre.

„A csüngő emeleti falak, a kilógó tetőzeti gerendák, a hiányzó ablakok szomorú látványt nyújtanak ugyan, ám egyúttal azt is sejtetik, hogy milyen élet volt itt valamikor. De ni, egy aránylag kevésbé romos épületrészből az emberi létezés füstje száll fel! Az árkádok alatt régi bútorok és csöves kukorica halmaza közt két idős ember melegszik egy csikóspórnál. A 78 éves Glagula Lajos bácsi és Erzsébet asszony, a felesége. Lajos bácsi itt született. Apja ze-

230 GKPL I-I-a. 2263/1924.

231 GKPL I-I-a. 2313/1923.

232 GKPL I-I-a. P-33/1918.

233 ROMSICS, *i. m.*, 248.

234 GKPL I-I-a. 2448/1944.

235 ROMSICS, *i. m.*, 273.

nész volt, a hajdúsági Téglásról jött ide. Az udvaron még áll a váza annak a kupolás épületnek, amelyben a zeneiskola működött. Igen, a zeneiskola! – mutatja és ismétli meg hangsúllyal az öreg. Ott próbált a zenekar és ott tanultak a fiatal zenészek. Mindjárt az udvari bejáratától jobbra emelkedett a templom, az alapkövei még kilátszanak a talajból. »Téglánként széthordták, hogy ne maradjon itt semmiféle magyar emlék!« (Később a fényképét is alkalmunk volt látni, csakugyan szép barokkos épület volt.) Beljebb az udvarban nagy virágház állt, immár annak is hült helye, akárcsak a lóistállóknak, a malomnak, a sokféle mezőgazdasági gépnek.

Glaguláék 1950 óta laknak a romos főépületben. Mikor ide költöztek, akkor másképpen nézett ki sok minden, még több pap élt a falak közt, de a szeku elhurcolta őket, mert nem akartak kikeresztelkedni ortodoxnak. Arra a kérdésünkre, hogy szerinte ki volt Pásztor Árkád, azt válaszolja, hogy egy szerzetes, de még inkább igazi keresztény, aki mindent megosztott a szegényekkel, ezért sok ellenséget szerzett magának. »Még az első világháború befejezése előtt a magyar hatóságok vitték el, mert azt terjesztették róla, hogy az oroszoknak kémkedett. Nyíregyházára vitték. Utolsó kívánsága az volt, hogy csak pár napot hagyják még, hogy ötven árvát elrendezzen. Nagyon sajnálta a templomot, ahol sokat imádkozott híveivel, római és görög katolikusokkal egyaránt. Azt mondta, hogy szekerek járnak majd a helyén. S lám, beteljesedett jóslata!«²³⁶

Ezzel a tanulmánnyal száz év után ismét feltámad a legenda, hogy segítsen teljesíteni a szerzetes óhaját, miszerint „nevemet így fenn akarom tartani a késő korban is...”²³⁷

236 SIKÉ, *i. m.*

237 GKPL I-I-a. 1/1916.

GYURKOVICS Miklós

Az önnemző Logosz képe Alexandriai Kelemen teológiájában

TARTALOM: 1. Az önnemző Logosz; 2. Sztoikus vagy platonikus, illetve arisztotelészi filozófiai gyökerek? 3. Összegzés.

1. Az önnemző Logosz

Salvatore Lilla, akinek a neve az Alexandriai Kelemen kutatók körében jól ismert,¹ 2010-ben az *Augustinianum* folyóiratában, a rá jellemző precizitással elemezte Andrew C. Itter „Esoteric Teaching in the Stromateis of Clement of Alexandria”² című művét. E mélyreható recenzió 25. pontjában az olasz tudós szemben áll A. C. Itternek az Első Princípium és a Logosz származásáról kifejtett véleményével:

„«One true self-generating first principle, that is both Father and Son» (Itter p. 172). These statements especially the latter, as they are formulated, sound rather confusing. For Clement there is no «one self-generating first principle, that is both Father and Son»: God the Father is absolutely

-
- 1 SALVATORE LILLA, „Middle Platonism, Neoplatonism and the Jewish-alexandrine Philosophy,” in *Archivio italiano per la storia della pietà* 3 (1962) 3-36; *Clement of Alexandria. A Study in Christian Platonism and Gnosticism*, Oxford 1971 (később S. LILLA, 1971); „La teologia negativa dal pensiero greco classico a quello patristico e bizantino”, in *Helikon* XXII-XXVII (1982-1987) 211-279; „La teologia negativa dal pensiero greco classico a quello patristico e bizantino”, in *Helikon* XXVIII (1988) 203-279; „La teologia negativa dal pensiero greco classico a quello patristico e bizantino”, in *Helikon* XXIX-XXX (1989-1990) 97-186; „Neoplatonic Hypostases and the Christian Trinity”, in M. JOYAL (szerk.), *Studies in Plato and the Platonic Tradition. Essays Presented to John Whittaker*, Avebury 1997, 127-189; „Clemente di Alessandria”, in E. DAL COVOLO – M. MARITANO (szerk.), *Introduzione ai Padri della Chiesa. Secoli II e III*, Torino 1991, 247-252; „Introduzione al Medio platonismo”, in *Sussidi Patristici* 6, (IPA) Roma 1992; „Minutiae Clementinae et pseudo-Dionysianae”, in *Paideia Cristiana, Studi in onore di M. Naldini*, Roma 1994, 21-42; *Dionigi l'Areopagita e il platonismo cristiano*, Brescia 2005.
- 2 ANDREW C. ITTER, *Esoteric Teaching in the Stromateis of Clement of Alexandria*, Leiden-Brill 2009; „The restoration of the elect: Clement of Alexandria's doctrine of Apokatastasis”, in *StPatr* 41 (2006) 169-174.

ἀγένητος, as can be seen from Str. II, 5, 4 (II, 115, 23); II, 51, 5 (II, 141, 3); V, 82, 1 (II, 381, 6-7); VI, 58, 1 (II, 461, 6); VI, 165, 5 (II, 517, 15). Only the Logos in the second stage of this existence is «self-generating», when he proceeds from the Father (ΠΡΟΕΛΘΩΝ, Str. V, 16, 5 vol. II, 336, 12-13), thus becoming «the Word», «the Son», a being distinct of the Father”.

Ezzel a kritikával S. Lilla visszautal az 1971-ben publikált, Kelemenről szóló monográfiájában bemutatott Logosz-tanra,³ ahol hangsúlyozza, hogy Kelemen isteni Logoszról szóló tanítását szoros kapcsolatba lehet hozni az alexandriai zsidó filozófia, a Középső platonizmus és az Újplatonizmus metafizikai princípiumaival, miszerint Alexandriai Kelemennél az isteni Logosz három „stádiumát” különböztethetjük meg. S. Lilla szerint Kelemennél a Logosz első stádiumában megegyezik az Isten Eszével (Νοῦς), ami a gondolatok helye, és nem más, mint maga az Isten, vagyis a Logosz identikus az Atya Istennel és az Atya Istenben lévő ideákkal [vö. Stromata (később Str.) IV, 155, 2; Str. V, 73, 3]. S. Lilla ezt a felfogást Alexandriai Philón Logasz-tanára vezeti vissza (vö. De Cherubim 49; De Opificio Mundi 20),⁴ és kapcsolatba hozza a Középső platonisták ideatanával, miszerint az Isten „gondolatai” az Istenben lévő ideákkal egyeznek meg [vö. Alkinoosz, Platón tanítása (később Did.) 163, 12-13; „Az idea Istenhez viszonyítva az ő gondolkodása”; Did. 163, 27-28: „Az ideák ugyanis Isten örök és tökéletes gondolatai”].⁵ S. Lilla, mikor az isteni Logosz második „státuszának” a tárgyalását vezeti be, egyrészt utal a Str. V, 16, 4-5-ben szereplő „kijövés (ΠΡΟΕΛΘΩΝ)” kifejezésre, vagyis a Logosz, mint az érzékelhető világ teremtője, kijön az Atyából, másrészt azt írja, hogy ebben a második „státuszban” különálló létezővé válik az isteni Logosz („becomes a distinct being” vö. S. Lilla, 1971, 204), vagyis az előbbi „státuszban” a Logosz nem külön létező.⁶ Ebben a második „státuszában” az isteni Logosz az Isten „ideáinak” és „erejének” a teljessége, és önmagába foglalja a szellemi világot, azonosítha-

3 S. LILLA, 1971, 201-204.

4 S. LILLA H. A. Wolfson téziséből merít vö. HARRY AUSTRYN WOLFSON, *Philo I.*, Cambridge 1948, 230.

5 A magyar fordítás Somos Róbert, Középső platonizmus. Szöveggyűjtemény, Budapest, 2005, 60-61. S. Lilla említést tesz Attikoszról, Plutarkhoszról és a Ps. Hippolitosz, Refutatio, I, 19, 2 (III. 9. 10-11) szerzőjéről vö. S. Lilla, 1971, 202. A Refutatio szerzőjéről vö. BUGÁR M. ISTVÁN, „Logosz tész alétheiasz: nyelv és teológia Melitontól Hippolitoszig”, in XERAVITS GÉZA – PAPP MIKLÓS (szerk.), *Az igazságról*, Budapest 2011, 84-116.

6 S. Lilla a Logosz második „státuszáról” szóló kutatását, ismét H. A. Wolfson eredményire alapozza vö. H. A. WOLFSON, *Philosophy of the Church Fathers*, Cambridge 1956, 208.

tó magával a Monasz-szal,⁷ [Vö. Str. V, 93, 4; Paedagogus (később Paed.) Paed. I, 71, 1; Philón, De Opificio Mundi 15; 35] és mint második hüposztázisz megegyezik az isteni Bölcsességgel (Str. VIII, 7-4; V, 89, 4).⁸ Az isteni Logosz harmadik „státuszában”, immanens módon jelen van a teremtett világban, vagyis az „anima mundi” jellegzetességeit tölti be [Protrepticus (később Prot.) 5, 2; Str. V, 104, 4; VII, 5, 4; VII, 9, 2].⁹ S. Lilla szavai azt sugallják, hogy A. C. Itter elmélete összekeveri, jobban mondva egyé teszi a Logosz első és második „fázisát”, méghozzá nem csak a Logosz „fázisait”, hanem az Atyát is azonosítja a Fiúval, mikor azt írja, hogy az „egy és igaz önnemző princípium az mindkettő, az Atya is és a Fiú is” (A. C. Itter, 172). S. Lilla munkássága folytán többször is kimutatta Alexandria Kelemen úgynevezett „negatív teológiáját”, miszerint az Atya Istent leíró kelemeni kifejezések Platón Parmenidészének az „első hipotézisében” felsorakoztatott tagadó jelzőkre hasonlítanak leginkább, tehát abszolút transzcendens, és megközelíthetetlenül mindenek fellett áll, felfoghatatlan, alak (σχήμα) és név nélküli (Str. II, 6, 1-4; IV, 155, 2; 156, 1-2; V, 65, 2; 71, 2-4; 81, 4-82, 4).¹⁰ Az abszolút transzcendens Atya Isten alakja nem csak felette áll a megismerésnek, hanem a nemzés és a szenvedély is távol áll tőle.¹¹ A. C. Itter azonban összekapcsolja a sztoikus „πῦρ τεχνικόν” [Stoicorum Veterum Fragmenta (később SVF) 2, 1027] és nemzés képét (Str. V, 100, 4), mivel úgy véli hogy Kelemen az Atyát az önnemző tűz képével írta le, a Fiút pedig a tűz világosságával (C. Itter 150-151). Lilla figyelmeztet, hogy Kelemenél az önnemzett nem az Atya, hanem a Fiú, mivel az Atya teljesen távol van a keletkezéstől és nemzéstől: ἀγέννητος. Bár az első „stádiumban” a Logosz és az Atya Esze megegyeznek – azonosak egymással, S. Lilla tézise szerint, a második „stádiumban” lévő Logoszról már ezt nem mondhatjuk

7 S. LILLA, 1971, 207-208; 216. A. C. Itter szerint a Logosz nem azonosítható a „Monasz-szal”. Vö. A. C. ITTER, 140.

8 A Logosz mint Bölcsesség jelen van Jusztinosznál is, vö. *Párbeszéd a zsidó Trifónnal*, 61, 1-2 „Isten mint kezdetet nemzette magából az értelmes erőt, akit a Szentlélek hol az Úr dicsőségének nevez, hol Fiúnak, hol Bölcsességnek... hol Igének... hogy milyen módon szolgálta az atyai elhatározást” (Vanyó László ford. 1984).

9 S. Lilla bőséges utalásokat hoz a Sztoa, Philón, és a Középső platonikus kötődésekre vö. S. LILLA, 1971, 209-212.

10 S. LILLA, 1971, 212-226; „Le ipostasi neoplatoniche e la Trinità cristiana”, in *Dionigi l'Aeropagita e il platonismo cristiano*, 44-47. John Whittaker nyomán megjegyzi S. Lilla, hogy az Isten Kelemennél az, aki létezik (Str. V, 34, 5; VI, 137, 3 – Kiv 3,14). JOHN WHITTAKER, Ἐπέκεινα νοῦ καὶ οὐσίας, in *VChr* 23 (1969), 91-104, 94.

11 Vö. Str. II, 81, 1; IV, 151, 2; V, 82, 3.

el, mivel a Logosz a második „stádiumában” külön hüposztázisz, így külön hüposztázisz az Atya és külön hüposztázisz a Fiú, ezért nem lehetnek „egy igaz önnemzett” princípium, hisz kettőről, és egymástól elválasztott hüposztáziszokról kell beszélnünk, ezért, S. Lilla szerint, C. Itter kijelentése nem egyezik meg Kelemen tanításával, mikor C. Itter ezt írja: „essential unity of Father and Son in the self-generating act of creation” (Itter, 153).

A már említett Str. V, 16, 4-5-ben Kelemen a Logosz származását a „kijövés” kifejezéssel írja le, és a „kijövés” okaként a teremtést határozza meg, aminek a szó legszorosabb értelmében konkrét cselekvője a Logosz és nem az Atya Isten. Ez az elmélet tökéletesen belágyazódik az abszolút transzcendens és minden kategórián kívül álló Atya Istenről alkotott képébe, hisz a teremtés aktusában a teremtenyekkel kapcsolatba kell hogy jöjjön a teremtő, azonban ha nem található semmilyen helyen, körülhatárolhatatlan, és alak nélküli, akkor az ő „érintkezésüknek” nincs semmilyen logikus feltétele, még elméleti síkon sem. A Str. V, 71, 5-ben az Első Ok, Kelemen szerint, hely, idő, megnevezés és értelem felett áll, és egyben túl is haladja azokat. Azonban az Atya Istentől származó „erőből” valamilyen módon megismerhetővé válik a Logosz, mivel a Fiún keresztül kapja meg az ember a tudás kegyelemét. Bár S. Lilla alapos pontossága mellett meglehetősen szűkszavú, mindenesetre feltételezhető, hogy kritikájának az oka, főként abban áll, hogy A. C. Itter a Logosz első és második „stádiumát” kisarkított módon egybemossa, a nemzés szemszögéből pedig azonosítja az Atyát a Fiúval. Ez viszont Kelemen tanításától valóban távol áll, aki ténylegesen különbséget tesz az Atya és Fiú között, mint ahogy az immanens, az „Atyában lévő *Noûç* (immanens Logosz)” között, és az Atyán „kívül” álló Logosz között is. A Logosz két stádiumának a különbsége azonban nem utal két isteni Logoszra, sem a Logosz személyének a megkétszereződésére.¹²

Kelemen Logosz-tanának illusztrálására először is egy kevésbé ismert szövegét vizsgáljunk meg, a Str. V, 72, 1-5-t, ahol az élet fájának a képét

12 Vö. ROBERT PIERCE CASEY, „Clement and two Divine Logoi”, in *JThS* 25 (1924) 43-56; „Clement of Alexandria and the Beginnings of Christian Platonism”, in *JThS* 18 (1925) 39-101; ROBERT M. BERCHMAN, *From Philo to Origen. Middle Platonism in Transition*, California 1984, 57-58 ; CHRISTOPH MARKSCHIES, „Die wunderliche Mär von zwei Logoi...” Clemens Alexandrinus, *Fragm. 23 – Zeugnis eines Arius ante Arium oder des arianischen Streits selbst?*, in *Logos, Festschrift für Luise Abramowski zum 8. Juli 1993*, Berlin / New York 1993, 193-219; ILARIA RAMELLI, „Cristo-Logos in Origene, Ascendenze medioplatoniche e filoniane, passaggi in Clemente e Bardesane, e anti-subordinazionismo”, in R. RADICE E A. VALVO (szerk.), *Dal logos dei greci e dei romani al logos di Dio*, Milano 2011, 131-145.

(Ter 2,9) összekapcsolja az „okosság (φρόνησις)” bírásának a kegyelmével, amit az ember önmagában nem bírhat, hanem Istentől kapja (Péld 30,2-3). Az isteni okosság (φρόνησις) allegóriája, Kelemen szerint, az élet fája (Ter 2,9), melynek képét három részre osztotta: a) Az élet fája = Az isteni okosság (Str. V, 72, 2), b) A fa virága = Logosz (Str. V, 72, 3), c) a fa gyümölcse = a megtestesült Logosz (Str. V, 72, 3). Bár a szöveg nem mondja ki, mégis feltételezhetjük, hogy az élet fája – vagyis az isteni okosság a Logosz első „stádiumára” utal, vagyis az immanens Logoszra, aki az Atyában van, tehát képletesen mondvá, az élet fája az Atya Istenben gyökerezik. A virág képe a Logosz második stádiumára utal, amikor ugyanis a Logosz kilép az Atyából, és „konkretizálódik”, Lilla szerint csak ebben a második „stádiumban” beszélhetünk a Logosz saját, különálló hüposztasziszáról. A Str. V, 72, 1-5-ben a virág szimbóluma jelképezi a Logosz megtestesülése előtti „stádiumát”, vagyis felöleli a teremtést és a teremtésben való tevékenységét is.

A Str. VI, 33, 4 – 34, 3-ban Kelemen egy perzsa elbeszélést alkalmaz tanításához, ami egy hármasság különlegességét írja le: Az első hegyről lármát, szinte a csatamezők zavaros robaját lehet hallani. A második hegyről rendezettebb hangokat lehet kivenni, míg az harmadik hegyről győzelmi ének hallatszik.¹³ Kelemen a történet elbeszélését a Második Törvénykönyv tanításával zárja, ami a Hóreb hegyén álló Mózesről és a népről szól, amint hallja az Úr szavát (MTörv 4,10-14).¹⁴ A Str. VI, 34, 3-ban ezt az idézetet olvassuk: „a szavak hangzását hallottátok, képmásomat azonban nem láttátok (ὁμοίωμα οὐκ εἶδετε)”. Kelemen teológiájában az isteni Logosz az Atya képmása, amint nyomatékosítja a Str. VI, 34, 3-ban, mivel egyértelműen a Logoszra vonatkoztatja a Hóreb hegyén szóló Úr hangját: „Látod, hogy az Úr hangja az alak nélküli Logosz (ὁ λόγος ἀσχηματιστος)”. Továbbá, Kelemen a Logoszt az Úr tündöklő szavának nevezi, aki a fény szolgálatán keresztül hatékony az egyházban. A világság és a képmás motívuma megtalálható a Prot. X, 98, 4-ben is,¹⁵ ahol a Logoszt az Ész

13 Str. VI, 34, 1. A zene témája Alexandriai Kelemennél vö. CALVIN R. STAPERT, *A New Song for an Old World*, Cambridge 2007, 42-59; LEONARDO LUGARES, „Canto del Logos, dramma soteriologico e conoscenza di fede in Clemente Alessandrino”, in *Dal logos dei greci e dei romani al logos di Dio*, 243-276; FABIENNE JOURDAN, *Orphée et les Chrétiens*, t. I, Paris 2010.

14 A MTörv 4,12 értelmezését megtaláljuk Alexandriai Philónnál: Migr. 9, 47-52. Philón a hang láthatóságáról úgy véli, hogy a tiszta isteni szót csak a tiszta lélek láthatja. vö. Migr. 52. A fény misztériumáról Kelemennél vö. Paed. I, 28, 1-2; Str. IV, 141, 4.

15 Prot. X, 98, 4 „Az Isten képmása az ő Igéje – s az Ész (Νοῦς) törvényes fia, az isteni Logosz, a fény ősfénye – az ige képmása pedig a valódi ember, s az emberben lévő ész (νοῦς)”.

(Νοῦς) törvényes fiának nevezi. Azonban az „alaknélküli” kifejezés gyökerét Platón Fedroszában találhatjuk meg, tudniillik Platónnál a „valóságosan létező” alaknélküli (ἄσχημάτιστος),¹⁶ ezt a tanítást Kelemen a már fent említett Str. V, 16, 4-ben szó szerint idézi, ahol azt fejt ki, hogy a Logosz a teremtés okaként kijön az Atyából, amikor testté lett önmagát nemzi (Jn 1,14), hogy láthatóvá váljon. Könnyen párhuzamot fedezhetünk fel a „Logosz láthatóvá válása (Str. V, 16, 5)” a „tündöklő szó hallhatósága” (Str. VI, 34, 3)”, és az „élet fája gyümölcsöt hozó virág” (Str. V,72, 2-3) képei között, amelyek a megtestesült, a megtestesülés előtti és az Atyában lévő Logoszt szimbolikusan illusztrálják.

Kelemen a Logosz „láthatóságáról – szemlélhetőségéről”, „alakjáról”, és körülírhatóságáról az *Excerpta ex Theodotos* c. művében részletes magyarázatot ad, mégpedig János evangéliumának a prologusával, karöltve a páli teológiával. Az Exc. Theod. 19, 4-ben a Kolosszei levél 1,15 versének az idézetét találjuk: „Ő a láthatatlan Isten képmása” ezt a kifejezést Kelemen, „az azonos Logosz fiára értelmezi (λέγει τοῦ Λόγου τοῦ ἐν ταυτότητι)”.¹⁷ Az „azonos Logosz” különös fogalma az isteni Logosz egyediségét és egységét hivatott kifejezni, az isteni Logosz személyét feldaraboló valentiniánus gnosztikusokkal szemben. Ugyan ebből a polemikus indíttatásból Kelemen nyomatékositja, hogy az isteni Logosz nemzése – akiben az Atya mindenekeket teremtett – teljesen szenvedélymentes (vö. Exc. Theod. 19, 4). A továbbiakban az Exc. Theod. 19 a Filippi levél 2,7 idézetével folytatódik: „szolgai alakot vett fel (μορφήν δούλου λαβεῖν)”, ami logikailag összetartozik a fent említett és Platónnál is megtalálható „alaknélküli (ἄσχημάτιστος)” kifejezéssel. Ugyanis Kelemen magyarázatában az „alaknélküli” Logosz az „Atya keblén” nyugovó immanens Logoszra utal, és egyben abszolút transzcendens állapotára, mivel távol van a világtól és minden más teremtménytől. Az „alakban lévő Logosz,” nem anyagi értelemben lesz körvonalazódó, magának az alaknak a felvétele a teremtő Logosz szemlélhetőségét és a világgal való kapcsolatát fejezi ki. A Logosz ebből az aspektusból az Atya akaratát teljesíti a világban, tehát konkrét kapcsolatba kerül a

16 Phaedros 247c, továbbá Platónnál a Demiurgosz az, aki formákkal és számokkal mindennek alakot adott διεσχημάτισατο vö. Timaios 53b.

17 Szövegvariánsok: St (Bunsen) τὸν λόγον τοῦ λόγου LP τὸν λόγον <λέγει> τοῦ λόγου Casey <αὐ>τὸν λέγει τοῦ λόγου Ruben. Nem több Logoszról tanít Kelemen, hanem egyről, a τὸν λόγον τοῦ λόγου érteleme világos, ha a Logosz aspektusait különböztetjük meg és nem magát a Logoszt. Ezzel is hangsúlyozza Kelemen ugyanannak az isteni Logosznak a különböző aspektusait.

világgal. Kelemen figyelmeztet, hogy az immanens és a teremtő Logosz ugyanaz a Logosz (azonos Logosz – ὁ ἐν ταυτοτητι λόγος), és egyben pontosítja a Fil 2,7-ből kölcsönzött „alak” kifejezést, mivel nyomatékosítja, hogy ebben az értelemben ő nem a Logosz földre jövetelét érti a μορφήν δούλου λαβεῖν kifejezésen, hanem körülírhatóságát és „a szolgálai – az Atya akaratát teljesítő – egyedi személyes lényegét (ἀλλὰ καὶ τὴν οὐσίαν ἐκ τοῦ ὑποκειμένου): „A szolgaság az ő lényege (δούλη δὲ ἡ οὐσία), annak értelmében, hogy elszenvedte és alávetette magát (ὑποκειμένη) az aktív és irányító Oknak”.¹⁸ A Paed. I, 4, 1-ben Kelemen az isteni Logoszt hasonló fogalmakkal illeti, mint ahogy már a fentiekben láttuk. Elsősorban az isteni Logosz, aki a Fiú és egyben az emberi nem Pedagógusa is, „az Atya képe”, akit nem érintenek a lélek szenvedélyei (vö. Exc. Theod. 19, 1-5 szenvedélymentes nemzés). A Paed. I, 1, 4 folytatása viszont már kevésbé lenne érthető, hacsak nem a fent említett gondolatokból indulunk ki, mikor ezt olvassuk: „(a Fiú) emberi alakban (vö. Fil 2,7) lévő szeplőtelen Isten (θεὸς ἐν ἀνθρώπου σχήματι), az Atya akaratának a szolgálja (diakónusa), a Logosz Isten, ki az Atyában és az Atya jobbán van (ApCsel 7,55), alakban is Isten (οὖν καὶ τῷ σχήματι θεός)”. A Paed. I, 4, 1 az isteni Logosz három aspektusát írja le: a) az Atyában – immanens módon van jelen; b) az Atya Isten jobbán alakban – körülírható formában, azonban a megtestesülés előtt is Isten, aki szolgálja az Atyát – teljesíti akaratát (példa rá a teremtés); c) megtestesülésben azonos módon szolgálja az Atya akaratát, bár emberi – szolgálai alakot vesz fel,¹⁹ mégis „szeplőtelen” marad, és egyben megőrzi isteni lényegét.²⁰

Annak ellenére, hogy valós különbségek fedezhetőek fel az Ész (Νοῦς) Logosz/immanens Logosz és a teremtésben tevékeny „külső” Logosz jellegzetességei között, mégis Kelemennél ugyanarról az isteni valóságról van szó.²¹ Meglátásunk szerint a különbségek az isteni Logosz „környezetéből” és az ember oldaláról tekintve „szemléltethetőségének lehetőségeiből” származnak, amely külső aspektusaiként nyilvánulnak meg. Így az isteni Νοῦς

18 Exc. Theod. 19, 5. Továbbá az Exc. Theod. 13, 4-5; 19, 5; 33, 2: οὐσία / ὑποκειμένη.

19 A „szolgálai alak” kifejezés, és a második illetve a harmadik századra jellemző „szubordinált” krisztológia kapcsán hasznos olvasmány: MANLIO SIMONETTI, „Le controversie cristologiche nel secondo e nel terzo secolo”, in *Bessarione, La Cristologia nei Padri della Chiesa* n. 2, Roma 1981, 25-44.

20 Vö. ERIC OSBORN, *The Emergence of Christian Theology*, Cambridge 1993, 58-59.

21 Vö. Str. IV, 136, 4-5; V, 6, 3; V, 8, 7; V, 16, 1-4; V, 38, 7; V, 114, 1-4; Paed. I, 4, 1; Prot. X, 98, 4; Exc. Theod. 19, 1-5.

megnevezést Kelemen, az isteni Logosz immanens aspektusaira vonatkoztatja, míg az isteni Logosz megnevezés, ebben a párhuzamban, a külső aspektusokat, szemlélhető jellemvonásokat foglalja magába. Bár vannak, akik Alexandriai Kelemen teológiája kapcsán az isteni Logosz különböző „fázisairól” beszélnek, mégis úgy véljük, hogy szerencsésebb, ha az aspektus kifejezést használjuk, talán így elkerülhető, hogy valamilyen időbeliséget, fejlődést vagy fokozatosságot, netán lényegbeli különbséget társítsunk az egyetlen Logosz Alexandriai Kelemen által megfogalmazott teológiai leírásaihoz. Ha viszont egy az isteni Logosz, és két metafizikai aspektusáról beszélünk, akkor kézenfekvő a kérdés: hogyan beszélhetünk metafizikai értelemben a Logosz születéséről, vagyis, hogyan lehet interpretálni a két aspektus közötti kapcsolatot, másképp fogalmazva azt a „folyamatot”, ami az isteni Logosz aspektus „váltását” írja le (belső immanens Logosz – külső teremtő Logosz). Ezen a ponton érdemes A. C. Itter és S. Lilla kritikájára visszautalnunk: míg S. Lilla hangsúlyozta az isteni Logosz hármasságát, addig, úgy tűnik, hogy A. C. Itter az isteni Logosz és az Atya egységét igyekszik kimutatni Kelemen teológiájában. S. Lilla kritikája azonban figyelmeztet, hogy az Atya és Fiú közötti különbség valós, és nem érdemes a kettőt összekeverni, kiváltképpen nem a nemzés témájában. Másrészt, bizonyos értelemben, a Logosz aspektusai között is különbséget lehet tenni. Ez a különbség nem lényegbeli, nem társul hozzá az idő, a mozgás és a tér kötelékei, vagyis nem lényegbeli változásról, hanem aspektus váltásról beszélünk. A. C. Itter azt véli,²² hogy Kelemen a tűz képével az önmagát nemző mennyei Atya és az önmagát nemző Logosz keletkezését írja le.²³ S. Lilla azonban helyesen írja, hogy Kelemennél az Atya nemzés nélküli és egyben keletkezés nélküli, vagyis a nemzés, a születés és a keletkezés témája a mennyei Atyát nem érinti. Az olasz tudós tömör kritikájából arra következtethetünk, hogy elmélete szerint Kelemen teológiájában nem az Atya önnemző, hanem a Fiú. A kép teljessége érdekében meg kell említenünk, hogy S. Lilla a Logosz önnemzéséről vajmi keveset írt, recenziójában a Logosz hármasságára „fázisára” utal, továbbá a Logosz „öröktől fogva való

22 Vö. A. C. ITTER, *Esoteric Teaching in the Stromateis of Clement of Alexandria*, 150-156.

23 Vö. STR. V, 100, 4; PROT. VI, 67, 2; A sztoikusok beszélnek a tűzről (πῦρ νοερόν), azonban az istenséggel kapcsolatosan anyagként (SVF I 34, 37; II 1027; II, 1076), mint ahogy az istenség is anyagi jellegű (SVF. I, A156; I 34, 37; II 1027). A sztoikusok istentanárról: THOMAS BÉNATOÏL, „How Industrious can Zeus be?”, in R. SALLES (szerk.), *God, Cosmos in Stoicism*, Oxford 2009, 23-45; JEAN B. GOURINAT, „The Stoic on Matter and Prime Matter”, in *ibid.*, 59-70.

nemzésének” a tételére, ami nézete szerint Kelemennél már megtalálható.²⁴ A fent tárgyalt Exc. Theod. 19, 1-5 és Paed I, 4, 1; Str. V, 72, 3; VI, 34, 3 magyarázatának S. Lilla nem szentelt nagy teret, hasonlóképpen az autogeneráció fogalmát sem magyarázta írásaiban.

2. Sztoikus vagy platonikus, illetve arisztotelészi filozófiai gyökerek?

A továbbiakban a Logosz autogenerációjának filozófiai és teológiai gyökereit keressük Alexandriai Kelemen interpretálásában. Mivel a Logosz „aspektusainak” a különbözősége (Str. V, 16, 5: a Logosz a teremtés okaként kilép; Exc. Theod. 19, 5 megtestesül) logikailag a változás lehetőségét helyezheti előtérbe, ugyanakkor Kelemennél a Logosz változás nélküli és mindig azonos marad önmagával, olyan filozófiai forrás keresésére kell indulnunk, ami a „mozgáshoz” nem társít lényegbeli „változást”, sem szükségyszerűen „anyagot”. Arisztotelész a *Metafizika* Λ 1069b-ben azt írja, hogy minden dolog, ami változik, anyaggal bír, sőt anyaggal bírnak még az örök létezők is, nem keletkeznek, hanem helyet változtatnak. Arisztotelész minden változást egy mozgató irányítóhoz fűz, aki az anyagot a forma értelmében bármilyen helyen megváltoztatja.²⁵ Azonban egy anyagtalan valóság számára a forma relatívvá válik, mivel valójában a keletkezés és az elmúlás fogalmaival lehetetlen körülírni az anyagtalan dolog változását. Ilyen értelemben az önmagát gondoló Ész (Νοῦς – *Metafizika* Λ 1074b), egy és azonos a gondolatával, nem összetett valóság, nem változik, anyagtalan, nincsenek részei, az örökkévalóságban önmagát gondolja (*Metafizika* Λ 1075a).²⁶ Az anyagtalan és örök dolgok helyváltoztatásának e módon való bemutatása meglehetősen hasonló, a szenvedélyektől mentes nemzés leírásához, amit Kelemen az isteni Logoszra értelmezett (vö. Exc. Theod. 19,

24 Vö. SALVATORE LILLA, „Clemente di Alessandria”, in E. DAL COVOLO – M. MARITANO (szerk.), *Introduzione ai Padri della Chiesa. Secoli II e III*, Torino 1991, 247-252.

25 Vö. ARISZTOTELÉSZ, *Metafizika* Λ , 1069b-1070a.

26 Vö. ARISZTOTELÉSZ, *A lélek* 429 B 9. Az ész azonossá válik a megismerés tárgyával (A lélek 429 B 6-9; 429 B 31; 430 B 5; 430 B 20; 431 A 1; 431 B 20). A potencialításban és az aktualításban lévő ész megkülönböztetéséről vö. (*A lélek* 430 A 15). A dolgok formája jelen van a lélekben (*A lélek* 431 A 30 – 431 B 5). Arisztotelész hatása a korakereszténységre: ABRAHAM P. BOS, „Aristotelian and Platonic Dualism in Hellenistic and Early Christian Philosophy and Gnosticism”, in *VChr.* 56 (2002) 272-291.

1-5).²⁷ Kelemen a Logosz nemzését értelmi síkon összekapcsolja a szemlélődés témájával, ami szükségszerűen magával hozza a Logosz láthatóságának és alakjának a kérdését, amint ez meg is jelenik az Exc. Theod. 19, 4-5-ben [„a láthatatlan Isten képmása (Kol 1,15)”; „szolgai alakot vett fel (Fil 2,7)“]. Platón az Állam VI, 508d – 509b-ben, miután a „Nap” és „Jó” párhuzamát tárgyalja, tanulmányunk szempontjából is, egy fontos konklúzióhoz érkezik: A látható dolgoknak a Nap nem csak láthatóságot, de keletkezést, nemzést, növekedést és táplálékot is ad, anélkül, hogy önmaga nemzett lenne.²⁸ Platón azzal a gondolattal folytatja eszmefuttatását, hogy a megismerhető dolgok a „Jótól” nemcsak a megismerhetőség tulajdonságát kapják, hanem „létüket és lényegüket is” (ἀλλὰ καὶ τὸ εἶναι τε καὶ τὴν οὐσίαν ὑπέκειναι αὐτοῖς προσεῖναι), akkor is, ha a „Jó” nem a lényeg, hanem valami, ami méltóságát és hatalmát tekintve túlhaladja a lényeget (οὐκ οὐσίας ὄντος τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλ’ ἐτι ἐπέκεινα τῆς οὐσίας πρεσβεία καὶ δυνάμει ὑπερέχοντος).²⁹ Az első platóni gondolatban azt látjuk, hogy a „Nap” nem alanya a láthatóságnak, a keletkezésnek, a nemzésnek és a növekedésnek; analóg módon a „Jó”, bár lényegét és létet ad, mégsem részesedik a létből, sem a lényegből, hanem túlhaladja azokat.³⁰ Platón úgy vélekedik, hogy az emberek részesedés által bírják az Eszet (Νοῦς), és hogy a tanításon keresztül az „igaz logosz” nemződik (διὰ διδαχῆς [...] μετ’ ἀληθοῦς λόγου) (Timaios 51d-e). Platón szerint Isten az, aki formát (külső alak εἶδος) és számot ad, hogy a dolgok ne legyenek értelem (logosz) és mérték nélkül (ἀλόγως, ἀμέτρως): „Ő (Isten) elsősorban a dolgokat forma és szám szerint alakította (διεσχηματίσατο).³¹ Kelemennél pedig az isteni Logosz teremtő és minden teremtmény és lényeg (οὐσία) első alkotója/nemzője (vö. Exc. Theod. 19, 4). Azonban Kelemen, mikor a dolog eredetéről és lényegéről beszél, nem mellőzi az isteni Logosz lényegét és alakját illető kérdéseket sem, ilyen értelemben a Fil 2,7-re utal (szolgai alakot vesz fel μορφήν δούλου λαβεῖν), melynek interpretációs kulcsa egyrészt az Állam VI, 508d-509-ban található: Kelemennél az Atya Isten

27 Az azonosságról vö. *Metafizika* Δ 1018a: Az azonosság a lét egysége; egy dolog önmagával való azonossága.

28 PLATÓN, *Állam* VI 509b.

29 PLATÓN, *Állam* VI 509b.

30 PLATÓN, *Timaios* 52a negatív jelzői is nemzés nélkülinek, romolhatatlannak mondják az örök létezőt, aki nem megy át egyik dologból a másikba. Hasonló gondolatot olvashatunk Arisztotelésznél (*Metafizika* Λ 1075a).

31 PLATÓN, *Timaios* 53b.

abszolút transzcendens és mindent túlhalad, még a „lényeket (οὐσία)” is. Az isteni „lények (οὐσία)” az Atyában van, és az isteni Ésszel (Νοῦς) azonos, önmagában bírja az alakban való megjelenésnek, ismeretszerzésnek és a szemléltethetőségnek a lehetőségét; ugyanaz az isteni Νοῦς alakot vesz fel, hogy megismerhetővé és szemléltethetővé váljon [Platónnál pedig: nap – fény – látás – jó – igazság (létező) – tudomány]. Egy másik analóg aspektusból az isteni Νοῦς forma felvételének, vagyis a Logosz „autogenerációjának” okaként a Kelemen szerinti interpretációban a Logosz az, aki minden létezőnek életet, növekedést és táplálékot biztosít (vö. *Állam* VI 509b), hasonlóképpen megosztja önmagát, és önmagával táplálja a létezőket (vö. *Timaios* 51d-e). Kelemennél e funkciók nemcsak a megtestesült isteni Logosz tevékenységével, hanem teljes mértékben a metafizikai Logosz tevékenységével is megegyeznek³². Mindezek mellett úgy tűnik, hogy Kelemen a Fil 2,7-et a platonikus bölcseleti gyökerek mellett arisztotelészi fogalmakkal interpretálja, ugyanis az Exc. Theod. 19, 4-5-ben az arisztotelészi bölcselet szegletköveivel találkozunk: szubsztancia (οὐσία), létalap (ὑποκείμενον), anyag (ὕλη), alak (μορφή), amelyeket Kelemen saját keresztény logosz-teológiájának a kifejtésére használ.

A következőkben kísérletet teszünk arra, hogy párhuzamba állítsuk Arisztotelész Metafizikáját Kelemen logosz-teológiájával, vagyis feltételezésünkben Kelemen Arisztotelész olvasatát szeretnénk bemutatni. A *Metafizika* Z 1033a-ban, Arisztotelész kijelenti, hogy a szubsztancia (οὐσία) nem keletkezik, a *Metafizika* Λ 1071b-ben pedig azt olvassuk, hogy egy örök és mozgás nélküli állandó szubsztanciának szükségszerűen léteznie kell. Az „alak (μορφή)” és az „anyag (ὕλη)” kapcsolatának fejtegetésénél az „első létalap” ábrázolása – ami mindenekelőtt „szubsztancia” (οὐσία τὸ ὑποκείμενον πρῶτον), Arisztotelésznél nagyon közel áll a „határozatlan anyag” leírásához (*Metafizika* Z 1029a). Minden keletkezett dologban jelen van az anyag, és ezért egy bizonyos szemszögből, Arisztotelész szerint, a keletkezett dolog „anyag”, egy másik szemszögből pedig „alak”. (*Metafizika* Z 1033b). A ténylegesség (ἐνέργεια) és a potencialitás (δύναμις) függvényében a szubsztanciát a következőképpen írja le:

„A szubsztancia (οὐσία) létalap (ὑποκείμενον), ami egy bizonyos értelemben az anyagot jelenti, azt az anyagot mondom, amely nem ténylegességben (ἐνέργεια) határozott ez-a-valami (τὸδε τι), hanem csakis po-

32 Exc. Theod. 19, 1-5; Str. V, 89, 1 - 141, 4; Paed. I, 25-52.

tencialitásban (δύναμις) határozott ez-a-valami (τὸδε τι).³³ A dolgok a potencialitásból, az elégséges oknak köszönhetően, ténylegességbe mennek át (*Metafizika* H 1045b 20-23), amikor pedig egy mozgásról vagy helyváltoztatásról beszélünk, szükségszerűen egy „mozgatóra” kell gondolnunk, a „mozdulatlan mozgatóra”, aki önmagában örök szubsztancia és ugyanakkor ténylegesség (vö. *Metafizika* Λ 1072a). E gondolatmenet kifejtésében Arisztotelész a kívánt tárgy (ἄρκετόν) és a gondolkodás tárgya (νοητόν) megfogalmazásával foglalkozik, melyek szerinte mozgás nélkül mozognak: Az „első mozgató” tehát úgy mozog, mint aki szeretve van, míg a többi dolgok mozognak mert mozgatva vannak” (*Metafizika* Λ 1072b). Tehát az érzékfeletti világban Arisztotelésznél az „Ész (Νοῦς)” önmagát gondolja, és úgy fogja fel önmagát, mint a gondolkodás tárgyát: „tulajdonképpen, önmagát gondolva és önmagát megsejtve a gondolkodás tárgyává válik, így az ész és a gondolkodás tárgya egybeesnek” (*Metafizika* Λ 1072b 18-21); „Az isteni gondolat a legfenségebb, önmagát gondolja, és az ő gondolata a gondolat gondolata” (*Metafizika* Λ 1074b 34-25).

Nem tartható kizártnak, hogy Kelemen az Exc. Theod. 19, 5-ben a Fil 2,7-ben található, „szolgai alakot vett fel” kifejezést Arisztotelész bölcselati fogalmain keresztül értelmezte, és ezzel együtt a platonikus vonalat is megőrizte. Az isteni Ész (Νοῦς) Kelemennél, egybeesik az isteni szubsztancia (οὐσία) és az akarat fogalmi jelentésével,³⁴ (isteni vágy és szeretet).³⁵ Ha arisztotelészi fogalmakkal akarjuk leírni az isteni Logosz nemzését, azt mondhatjuk, hogy Kelemennél az isteni Ész leírása hasonlóképpen jelenik meg, mint a potencialításban lévő „anyag”, vagyis mint a szubsztancia; másrészt az isteni Logosz leírása megegyezik az alakban lévő „anyag” leírásával, ami az „örök ténylegességnek”, vagyis a „lét alap (ὑποκείμενον)” leírásának felel meg.³⁶ A Logosz nemzésének, illetve önnemzésének kelemeni leírását, ami a szenvedély nélküli nemzés elvén alapszik, párhuzamba állíthatjuk a *Metafizika* Λ 1072b 3-7-ben található gondolatokkal, mi szerint a helyváltoztatás első mozgása, még ha „ténylegességben is van”, különbözhet attól az állapottól mint amiben van, legalább is amennyiben a mozgáson azt értjük, hogy a mozgásban lévő valóság „helyére való tekintettel”

33 ARISZTOTELÉSZ, *Metafizika* Λ 1042a 25-28.

34 Érdemes összevetni: Paed. I, 7, 1 – I, 9, 4 / ARISZTOTELÉSZ, *Metafizika* Λ 1072a – b. / PLATÓN, *Állam* VI 508d – 509a.

35 Vö. Prot. I, 5, 2; I, 6, 1-2; X, 110, 3; XII, 120, 4; Paed. I, 7, 1 – I, 9, 4; I, 45, 4; III, 2, 1; Str. V, 18, 7; 66, 2; VI, 142, 3

36 Vö. ARISZTOTELÉSZ, *Metafizika* Z 1029a; Str. V, 99, 1-3.

különbözik, azonban „szubsztanciája szerint” változást nem szenved. Ez az arisztotelészi gondolat az Exc. Theod. 19, 4-5-ben eléggé világosan felfedezhető [vagyis ezek a kifejezések: μορφήν δούλου λαβεῖν; „szolgai – az Atya akaratát teljesítő – egyedi személyes lényeg (ἀλλὰ καὶ τὴν οὐσίαν ἐκ τοῦ ὑποκειμένου)]: „A „szolgaság az ő lényege (δούλη δὲ ἡ οὐσία), annak értelmében, hogy elszenvedte és alávetette magát (ὑποκειμένη) az aktív és irányító Oknak”.³⁷ A Logosz egyedi személyes lényege / lét alapja és hasonlóan az alak is, a „végső és rendező okból” származik, vagyis az Atyából. Az isteni Logosz, amennyiben azonosul az atyai akarral (ész, szubsztancia), az Atya „alárendeltje (ὑποκειμένον)”, és tökéletesen teljesíti (ténylegesség) az Atya akaratát, azonosul vele, amiért azt is mondhatjuk, hogy az Atya akaratának a ténylegessége a Logosz lényege (οὐσία). Természetesen Kelemenél a Logosz engedelmességéről szóló legjellegzetesebb példákat a teremtéssel és megtestesüléssel lehet kapcsolatba hozni, az Exc. Theod. 19, 1-5-ön kívül még ezeket a részleteket érdemes áttekinteni:

„Isten teljesen nyilvánvalóvá tette az önmagában lakozó hatalmat, illetve saját akaratát, erején (δύναμις) keresztül, ami által a külső dolgokat teremtette, önmagára véve az ember részéről magát az embert, akit Ő teremtett”.³⁸

„A próféták egy elsőről és egy másodikról beszélnek, egy lényegből (οὐσία) születik minden egyszerre, Isten egy akarata által, egy sajátos azonosságban (ἐν ταυτότητι)”.³⁹

3. Összefoglalás

A „szenvedély nélküli nemzés” tétele, az „önnemzés” tétele, illetve a szentírás „testté lett” kifejezés Kelemen illusztrációjában nem a „súlyos anyagi testre” vonatkozik, hanem metafizikai értelemben, az isteni Logosz körvonalazódására, szemlélhetőségére, „öröktől fogva való nemzésére”. Az a Kelemen, akinek a műveit a platonikus filozófia átírtatta, az Isteni

³⁷ Exc. Theod. 19, 5. Az οὐσία ὑποκειμένη fogalmakat még a következő helyeken találhatjuk meg: Exc. Theod. 13, 4-5; 19, 5; 33, 2.

³⁸ Paed. I, 7, 3.

³⁹ Str. VI, 142, 3. Említést kell még tennünk arról, hogy az Exc. Theod. 19, 4-ben az isteni Logoszt „az egész teremtés elsőszülöttjének (Πρωτότοκος)” nevezi, amivel kifejezésre juttatja azt a meggyőződését, hogy az isteni Logosz a teremtés alkotója, uralkodója és rendezője (Str. IV. 157, 1; V, 104, 4; Prot. I, 5, 2).

Logosz származását Arisztotelész nyelvezetével írja le, és az ő fogalmait találja hasznosabbnak a vele párbeszédet folytató gnosztikus gondolkodók túlságosan platonikus teológiájával szemben. Így a valentiniánusok által közkedvelt képeket, melyekkel a Pléromában lévő entitások származását a férfi és női pólus nemzéseiből eredeztetik, és ennek következményeként a Logosz emanációiról, illetve felosztásairól beszélnek, Kelemen nem veszi át, és nem is bonyolódik bele ezek belső értelmezésébe, hanem hasznosabbnak látja, hogy egy eltérő interpretációs eszköztárhoz nyúljon, ami esetünkben az arisztotelészi fogalomtár. Cikkünk elején bemutattuk, hogy A. C. Itter Kelemen Logosz-teológiájának meghatározó pontjai közé sorolja a sztoikusok által használt „önnemző tűz” képét, azonban láttuk, hogy S. Lilla arra figyelmeztet, hogy az Atya nem lehet önnemző tűz, mert Kelemennél az Atya Isten abszolút transzcendens mivoltába nem fér bele sem a keletkezés, sem pedig a nemzés szempontja, vagyis az Atya mindenek felett áll. Az, hogy Kelemen az isteni Logosz keletkezését az önnemzés képével illusztrálja, aminek kifejtéséhez a valentiniánusokkal szemben Arisztotelész filozófiai fogalmi eszköztárából merít, még nem zárja ki a platonikus teológiai eszmefuttatások megőrzését. Ennek értelmében elmondhatjuk, hogy Kelemen az isteni Logosz származásának (önnemzésének) metafizikai leírását, Arisztotelész nyomán, az isteni Ész értelmi tevékenységével, valamint az „aktus” és a „potencia” logikai párhuzamaival írja le. Mindezek az arisztotelészi képek az isteni Logoszra vonatkoznak, nem pedig az Atya Istenre, akinek illusztrálása Kelemennél egyértelműen platonikus, vagyis felette áll mindennek, túlhaladja a „lényeket (az isteni lényeket is)”, és feltételezésünk szerint az önmagát gondoló „isteni Ész” is.

Jézus Krisztus és a Biblia

TARTALOM: Bevezetés; 1. Felkészít a küzdelemre; 2. A Biblia nevelői módszertana; 2.1. Nevelés az Ószövetségben; 2.2. Jézus, a nevelő; 2.3. A nevelés szinterei; 2.4. A nevelés feladatai; 2.4.1. Az értelmi nevelés; 2.4.2. Az erkölcsi nevelés; 2.4.3. A liturgiára nevelés; 2.2.4. Az esztétikai nevelés; 2.4.5. A testi nevelés; 3. Záró gondolat: Krisztus mai pedagógusai.

Bevezetés

Keresztény vagyok: követni akarom Jézus Krisztust. Azt szeretném tenni, amit Ő parancsol, oda akarok menni, ahová Ő vezet, követni szeretném a példáját, elfogadni az életet, amelyet Ő kínál.

Hogy mindezt megtegyem, először el kell olvasnom az Őt személyesen is ismerő szemtanúk elbeszéléseit. Ezekből látom, hogy Ő Isten kinyilatkoztatásának vallotta magát és Ő mutatta meg legteljesebben Istent. Felfedezem, hogy Ő a csúcspontja annak az évszázadokat átölelő folyamatnak, melynek során Isten kinyilatkoztatta önmagát, és amelynek tanúi az Őt évszázadokkal megelőző írott dokumentumok. S míg Jézust keresem, Ő vezet és feltárja előttem a Biblia tekintélyét.

A keresztények szerte a világon mindenhol a Bibliára alapozzák hitüket és viselkedésüket. Népszerűsége ellenére a Bibliának sok része mégis ismeretlen a legtöbb ember számára. A legjobb megközelítés, ha elfogadjuk azt, hogy a bibliai szereplők éppen olyan emberek voltak, mint mi. Nem az emberek voltak másak, hanem a kor volt más, amelyben éltek. A mai ember számára a kultúra, a szokások, amelyek a Bibliában szerepelnek, teljesen idegen. „A Biblia világa a kisbirtokok és a háziipar pásztori környezetének, a lassú utazásnak, a küzdelmes munkának a társadalma volt!”¹

A Bibliát maga Jézus is használja, idézi, sőt önmagára is alkalmazza: „Nemde ezeket kellett elszenvednie a Krisztusnak? ... Így vannak mindezek

1 G. HUGHES – ST. TRAVIS, *A Biblia világa*, Budapest 1989.

megírva énfelőlem a törvényben és a prófétákban!”² Jézus így hitelesíti az Írást. Ezáltal is jelen van a Bibliában. Az Ószövetség az előkészületi idő, az ő személye által megy a végkifejlet felé. A próféták jóvendölései az ő személyében teljeseznek be és a megjövendölt állapotokat is ő valósítja meg. Az ószövetségi történetek igazi jelentése Jézus tetteiben ismerhetők fel. És hogy ebben a felismerésben Jézus segítsen nekünk, tudatosan használja is ezeket az előképeket és hivatkozik rájuk.³

Jézus személyét lehetetlen elválasztani a Szentírástól. Az Ószövetség könyvei nem tudták olyan tökéletesen kinyilatkoztatni Istent, mint ahogyan azt Jézus tette. Hozzánk hasonló emberek láthatták, hallgathatták, megérinthették Őt, és együtt élhettek vele.⁴ Mi azonban nem voltunk jelen. A világi történetírók nem beszélnek sem Jézus külsejéről, sem tanításának tartalmáról. S ha alkalmunk lenne megkérdezni őket, nem tudnának többet mondani, mint azt, hogy élt egyszer egy Jézus nevű zsidó próféta, akit tanítása miatt a főpapok kivégeztettek. Talán említést tennének arról is, hogy követői szerint ez a Jézus feltámadt – de ennél többet nem tudnának mondani. Ezért ha közelebről meg akarjuk ismerni Jézus kinyilatkoztatását, az Újszövetséghez kell fordulnunk.

Maga Jézus akarta, hogy az utókor az írásba foglalt hagyomány útján ismerje meg Őt. Rendkívül sok figyelmet fordított az apostolok kiválasztására és tanítására, mert követői legszűkebb körének kellett megőriznie és továbbadnia a tanítást. Az egyház az apostoli tanítás alapjaira épült. Az Újszövetség a tanúja annak, amit az apostolok tanítottak.

1. Felkészít a küzdelemre

A keresztény ember egész életében Isten ügyéért küzd. Hivatottságot érez arra, hogy hitét védelmezze és barátai, ismerősei körében terjessze. Mind a védekezés, mind a meggyőzés esetében a Biblia képezi fegyverét. A Szentírás a „Lélek kardja”, mondja Pál apostol; segítségével harcolhatunk a szembenálló véleményekkel, s az emberi lélekben utat vághatunk vele Isten igazságának.⁵

² Lk 24,26

³ Ezeket az előképeket szépen felismerhetjük az egyházban. Az egyház a pusztában vándorló Izrael, a 12 apostol Izrael 12 törzse, az Eucharisztia, mint szentségi jel, a húsvéti vacsora, a sinai szövetség, a megígért élet kenyere, amely több mint a manna...

⁴ Szent János apostol első levelének sorai

⁵ Ef 6, 17

Jézus saját példájával mutatta meg a Szentírásnak ezt a gyakorlati alkalmazását. Minden becsületes, igazságkereső ember – mint az az ifjú, aki a legfontosabb parancsolat iránt érdeklődött – meglepődve tapasztalja, hogy Jézus tanítása a Szentírásra épül (elismeréssel nyugtázza akkor is, ha ő maga nem tud annak teljesen megfelelni).⁶ Jézus a tévtanokkal szemben, a szadduceusokkal vagy másokkal folytatott viták alkalmával, valamint legnagyobb ellenségével, a kísértővel szemben is a Bibliára hivatkozott, ószövetségi szövegekből idézett.⁷

Jézus „számára az Írásra való hivatkozás csak eszköz volt, s nem önmagában álló és önmagáért történő tevékenység. Lényegében saját működését, a megszokottól eltérő és az ellenfelek által kifogásolt magatartását s nem utolsósorban Isten országáról szóló tanítását támasztotta alá ószövetségi idézetekkel vagy utalásokkal”.⁸

A Szentírás szavai nem rendelkeznek varázserővel; mivel azonban minden szó meghatározott gondolatot fejez ki, a Biblia szavai egyúttal meghatározott cselekedetekre is ösztönöznek. Isten Igéje, Szava erős fegyver; hatást gyakorol az ember meggyőzésére és viselkedésére. Jézus szavakkal – saját szavaival és az Írás szavaival – vívta küzdelmét, és azzal küldte a világba tanítványait, hogy mindkettőt hirdessék. Mindez arra serkenti a keresztény hívőt, hogy minél többet és minél alaposabban tanulmányozza a Bibliát. Hiszen, ha például nem ismerjük a Szentírásnak az emberi természetéről szóló tanítását, akkor tanácstalanul fogjuk hallgatni korunk különböző, tévútra vezető elméleteit. Ha nem világos előttünk, mit jelent Krisztus halála és feltámadása, akkor másokat sem tudunk meggyőzni arról, hogy Krisztus a Megváltó. Az Újszövetség könyvei éppen ezért hangsúlyozzák, hogy aki hűségesen akarja követni Jézust; az törekedjen az isteni igazság megismerésére. Arról sem szabad megfeledkeznünk, amikor a nevelés kérdésével foglalkozunk és nagy buzgalommal bevetjük magunkat a nevelés, oktatás munkájába, hogy *ki* az, aki nevel? *Mi* az, ami a nevelés eszköze, hisz az előbbieket határozzák meg az eszközt és a célt is. „Vajon van-e még a világirodalomban csak egyetlen másik olyan neveléstani mű is, mely magát az Istenséget tenné az ember nevelőjévé, s azokat az eszközöket mutatná fel, melyekkel a Teremtő az emberiséget Isten országává akarja tenni?”⁹

6 Zsid 4, 12

7 Mk 4, 1-11

8 TARJÁNYI ZOLTÁN, „Pedagogia Christiana”, in *Teológia* 1 (1993) 62.

9 KENESSEY BÉLA, *Az Ó-testamentum pedagógiája*, Kolozsvár 1887, 26.

2. A Biblia nevelői módszertana

2.1. Nevelés az Ószövetségben

Tarjányi Zoltán az ószövetségi zsidó nevelés egyedülálló és totális embereszményét a bibliai teremtéstörténetből kiindulva próbálja körvonalazni. Szerinte a teremtés történetének három fontos következménye volt az ószövetségi ember életére:

1. A zsidó gondolkodásban a munka szent dolog volt (ezt olyannyira fontosnak tartották, hogy nélkülözhetlenné vált, hogy mindenki értsen valamihöz, ami a kétkezi munkához tartozik, még az írástudók is, pl. Hillél rabbi favágó, Jehuda rabbi pék, Pál apostol sátorkészítő).

2. A férfi és a nő egymásnak egyenrangú társa (míg az ókorban az a fajta másodrendűség – ld. A római társadalmi rendszert –, amely minden más kultúrában természetesnek számított a nőket illetően, a zsidóknál már abban az időszakban is korrekciókat tartalmazott).

3. Az ember Isten képét reprezentálja a világban, s ennélfogva csak akkor jut el emberségének a teljességére, ha kibontakozása alapjává teszi a Teremtővel való kapcsolatot.

Tehát Tarjányi számára az ember istenképűségében, a férfi és a nő egyenrangúságában, valamint a munka szentségében foglalható össze az ószövetségi embereszmény kialakításának mozgatórugója.¹⁰

De mindenekfelett az Ószövetség népének életét minden más néptől eltérően megkülönböztette a Jahvéhoz fűződő kapcsolata. Isten kiválasztása, elhívása, szabadítása, szövetségkötése a nép és az egyén területére nézve meghatározó jelentőségű volt.¹¹ Ez jól tükröződött a zsidó nevelési hagyományokban is, amelynek három alappillére volt: a család, a tanítók és a zsinagógai iskolák.

2.2. Jézus, a nevelő

Jézus tanítása egészen különös és ma már szinte ismeretlen emberi viszonyban történt: a mester és tanítvány kapcsolatában. A mester nem csu-

¹⁰ TARJÁNYI ZOLTÁN, *Pedagógia I. A keresztyény nevelés és oktatás története*, Budapest 1998, 29-31.

¹¹ BODÓ SÁRA, „Hitre nevelés a Szentírásban”, in *Katechétikai és valláspedagógiai szöveggyűjtemény*, Debrecen 1998, 19.

pán tanító, a tanítvány pedig nem csupán tanuló. Jézus nem egyszerű tanító és nem egyszerű tanulókat toborzott, hanem Mester akart lenni, akinek Tanítványai vannak.¹²

Amikor elhatároztam, hogy a Biblia lapjain keresztül megpróbálom Krisztus nevelői tevékenységét a mai modern nevelési elvek alapján rendszerezni és azt így bemutatni, rájöttem arra, hogy a Jézus Krisztusban köztünk megjelent Isten szava és tette elegendő arra, hogy Isten pedagógiai működését szemlélhessük, és a mai kor szokása szerint mindent mikroszkóp alá helyezve – így Jézus életét is – a mai ember mindent rendszerező agya szerint elő tárjunk.

A kérdés tehát így hangzik: Jézus szavaiban és tetteiben hogyan mutatkozik meg a mai értelemben vett oktatói-nevelői tevékenység?

2.3. A nevelés szinterei

1. Ma különösképpen harcolunk azért, hogy iskolai keretek között tartassuk meg a hittanórákat. Természetesen ennek okai vannak: védett idő, biztosított tanterem, az iskolai fegyelmezés rendelkezésünkre álló eszközei az iskolai hitoktatás mellett szólnak. Mások viszont esküsznek a plébániai, parókiái körülmények egyedüli üdvözítő lehetőségére, állítva azt, hogy az iskolában a hitoktatás „tantárgy-ízű”, ahol dominál az oktatás, és elvész a nevelés lehetősége.

2. Jézus mindig ott – tavon, példabeszédekben szólva, vagy éppen az utolsó vacsora termében – tanítja meg tanítványainak a legfontosabbat: a szeretet parancsát.

Jézus azt mutatja meg számunkra, hogy a jó nevelő mindig nevel akár szavával, akár példájával, és távol áll tőle a mesterkéltnévelői tevékenység, amikor is felhívna a figyelmet arra, hogy: „Figyeljete ide, mert most oktatlak és nevellek benneteket...”

Lényeges az a mód, ahogy Jézus nemcsak tanítóként, hanem nevelőként, sőt lelkigondozóként is viszonyult a szorosabb és szélesebb tanítványi körhöz. Mint nevelő, a pozitív „kivetítést” gyakorolta.

Simonban meglátta a kősziklát; az is lett, vértanúságával bizonyítva Mestere igazát. Magdolnában meglátta a tisztaságot, és Magdolna megtisztult. Léviben a nagylelkű, minden anyagi felett lévő, a meg nem fizethető

¹² Stegemann Hartmut, „A kumráni leletek jelentősége Jézus és a korai kereszténység megértése szempontjából”, in *Mérleg* 1 (1995) 37.

értékek iránti vonzalmat, és Lévi otthagya a vámszedő asztalt. Zakeusban meglátta Ábrahám igaz fiát, és az megigazult. Jó lélekismerő volt. Vigyázott, hogy se a sikertelenség, se a siker el ne fordítsa őket a számukra kitűzött céltól. Egy pillanatra sem mondott le tanítványai neveléséről.

Nem mondja, hogy nevelhetetlenek, bár néha megjegyzi, hogy ezt vagy azt már tudniuk illene. Imádkozott értük. Úgy tudott egyént és közösséget „megcélozni” tanításával, hogy azonnali megértés is származott belőle, de későbbi, utólagos elmélyedni tudás is.¹³

3. Tudomásul kell vennünk, hogy nevelt és oktatót, ahol éppen volt. A hegyen mondja el a szép boldogságokat. Nekünk, keresztény embereknek is – Jézus példája szerint megfelelő prudenciával – mindig nevelnünk kell szavainkkal és magatartásunkkal, akár utazunk, akár társaságban vagyunk, vagy éppen otthon a családban tartózkodunk. Jézus soha nem válogatott az adott színterek között. Ezért egyetlen nevelő sem mondhatja azt, hogy csak addig vagyok pedagógus, nevelő, pap, vagy szülő, míg a gyerekek között vagyok, amíg le nem jár a hivatali időm, vagy amíg az iskolában tartózkodom.

4. Jézust tanítványai nem egyszer meglesték, amikor imádkozott az éjszaka csendjében. Hogyan imádkozhatott Jézus? Úgy, hogy tanítványai megkívánták az imádkozást és kérték: „Uram, taníts meg minket imádkozni, mint ahogy János is tanította imádkozni tanítványait”.¹⁴

5. Fontos dolog, hogy a nevelő olyan környezetet biztosítson nevelteji számára, ahol jól érzik magukat. Jézus erről is gondoskodott. A Tábor hegyen bepillantást engedett az égi hazába, hogy vágyakozzanak oda, hiszen Péter így kiáltott fel: „Uram, jó itt nekünk”.¹⁵ – Péter vallomásából is tudjuk, hogy Jézus közelsége számukra igen fontos volt: „Uram, kihez menjünk? Neked örök életet adó igéid vannak”.¹⁶

6. Szívesen tanított a zsinagógában és a templomban: „Eljutott Názáret-be is, ahol nevelkedett. Szokása szerint bement szombaton a zsinagógába és olvasásra jelentkezett”.¹⁷ „Az ünnep javarészen már túl voltak, amikor Jézus fölment a templomba és tanítani kezdett”.¹⁸

7. Meghatározza-e vajon egy ember életútját a szülői ház, a nevelés? Ez a kérdés sokrétűen föltehető a pedagógiában és a pszichológiában. Egy em-

¹³ BARSÍ BALÁZS, „Jézus, a pedagógus”, in *Új Ember* LIV. évf., 35.

¹⁴ Lk 11,1

¹⁵ Mt 17,4

¹⁶ Jn 6,68

¹⁷ Lk 4,16

¹⁸ Jn 7,14

ber magatartása többnyire levezethető (mindenekelőtt a hibás magatartás) a szülői ház hatásából és a nevelésből. Magatartási zavaroknál az ember múltjában kutatnak; büntetőperekknél megállapítható, hogy a tettes cselekedhetett-e egyáltalán felelősen a szülői házból származó rossz hatás miatt, és ezért esetleg „korlátozott beszámíthatóság” esete áll fenn.

Valóban, egy ember fejlődésére nagyon erős hatása van a szülői háznak, a nevelésnek és az iskolának is. Mindenekelőtt a kisgyermek- és az óvodáskor formáló ereje jelentős. Azok a lelki hiányok, amelyek sok gyermeknél a korai gyermekkorban az elhanyagolás vagy elkényeztetés következtében fennállnak, átláthatatlanok.

Mégis, egy ember formálódása és későbbi életútja semmiképp sincs ezáltal szilárdan eldöntve vagy megváltoztathatatlanul előírva. Minden embernek döntési szabadsága van, amit a szülői házzal és a nevelői hatással szemben is érvényesíthet. De lehetséges egy teljesen más életpályára lépés lehetősége is. Pál apostol példáján nagyon jól látjuk ezt. Az ő életét erősen meghatározta az, ami adott volt. Kitűnő pozitív tulajdonságok egész sora kísérte: kiváló szülői ház, nagy tekintély (az apa római állampolgárságot szerzett), szigorú zsidó nevelés, a zsidó parancsolatok szerinti feddhetetlen életmód, farizeusokhoz való tartozás, Benjamin tekintélyes törzséből való származás, római állampolgárság, Gamálielnél, kora legjelentősebb teológiai professzoránál tanulhatott. Származása, neveltetése, képzettsége és beállítottsága együtt hatottak: az életút világosan ki volt jelölve – jelentős zsidó törvénytanító és rabbi lehetett volna, népének vezetője, a zsidó törvénykezés elszánt harcosa és vezére.

Mégis minden egészen másként alakult. A Jézussal való találkozás egy életet teljesen meg tud változtatni, ki tud ragadni, és más irányba tud vinni, mint azt a szülői ház, a nevelés és tanulás megszabná. Isten az életkörülményeket meg tudja változtatni. Micsoda reménység ez! Ezért nem létezik reménytelen eset az emberek között.

Ez érvényes azokra a szülőkre és nagyszülőkre, akik aggodalommal nézik gyermekük fejlődését. Isten meg tud változtatni! De ez érvényes azokra a szülőkre is, akik úgy gondolják, hogy gyermekük élete megtervezhető és az életpályát elő lehet írni. Hányan gondolkodnak így közülünk – gyakran titokban, legbensőbb reménységben és lelki tudatosságban – anélkül, hogy ezt kimondanák! Elhatározzák, hogy a gyerek átveszi az üzemet, a gazdaságot vagy eléri ezt az iskolát és azt az állást, a nevelésnek és képzésnek ezt kell segítenie. Az élet azonban hozhat más tervet!

Természetesen mást is látunk: Gondoljunk Pál szilárd elhatározására, ahogy síkraszáll valamilyen ügyért, azzal a határozottsággal, amit a nevelés révén kapott („buzgólkodó”). Ezt a buzgóságot, amit először a keresztyének üldözésekor tanúsított, később Isten nevének hirdetésére és evangéliumának terjesztésére használta. Ily módon tapasztalati tény, hogy a születés, nevelés és kultúra erősen formálják az embert. Mindazonáltal nem határoznak meg végérvényesen valakit. Ez mindenkinek reménységet adhat!

2.4. A nevelés feladatai

Amikor az újszövetségi nevelésről beszélünk, akkor a *κατηχέο* igére kell alapoznunk, melynek jelentése: elhangzik, visszhangzik, tudósít, közöl, tanít, utasítást ad.¹⁹ A katekézis szóbeli tanítást jelent, és „több mint bizonyos tannak, vagy ismeretanyagnak az átadása: Isten igéjének hirdetése azok számára, akik azt eddig még nem ismerték”.²⁰

Ide tartozik:

1. Az értelmi nevelés
2. Az erkölcsi nevelés
3. A liturgiára nevelés
4. A testi nevelés
5. Esztétikai nevelés.

Hogyan mutatkozott meg mindez Jézus nyilvános működése során?

2.4.1. Az értelmi nevelés

A feladatokat meghatározzák a nevelés céljai. Jézus mit akart elérni az emberekkel való foglalkozás során? Isten országába akarta őket bevezetni, amely már itt a földön elkezdődik, és majd az örökkévalóságban folytatódik.

a) Jézus is figyelembe vette az ember szellemi képességeit és azokon keresztül hatott az ember egyéniségére. Nem hanyagolta el az ember értelmi nevelését. Formálta az emberek tudatát, és ismereteiket bővítette. Fontosnak tartotta Nikodémus oktatását is, és ezért még az éjszakáját is rááldozta, hogy a törvénytudó ismereteit gazdagítsa. Ha azonban szükség volt rá, ak-

19 VOHMANN PÉTER (szerk.), *Újszövetségi fogalmak*, Budapest 235-236.

20 SZABÓ GÉZA, *Katechetika. Kurzus*, Budapest 1980, 14.

kor a hallgatói eddigi ismereteit korrigálta is. Pl. ügyes módszerrel tanította meg az írástudót arra, hogy minden ember a mi felebarátunk. Gondoljunk csak az irgalmas samaritánus példabeszédére. A választott nép csak saját népének gyermekeit tartotta felebarátnak. Jézus a farizeus szájával mondatja ki, hogy az ellenség is felebarátunk, akit szeretnünk kell. Vagy amikor tanítványainak megmagyarázta a házasság felbonthatatlanságát, az eddigi tudásukat, ismereteiket kijavította: „Mózes a ti keményszívűségetek miatt engedte meg nektek, hogy elbocsássátok feleségeiteket”²¹ – mondta.

b) A külső szokásokat pedig szembeállította a belső élet fontosságával: „Jaj nektek képmutató írástudók és farizeusok, mert megtisztítjátok a pohár és a tál külsejét, de belül tele vagytok rablással és tisztátalansággal”.²² Bizonyos dolgokat meg kell tanulni, de felhívja a figyelmet arra, hogy ne kövessék a farizeusok példáját. „Az írástudók és farizeusok Mózes székében ülnek. Ezért mindazt, amit mondanak nektek, tegyétek meg és tartsátok meg – de a tetteiket ne kövessétek, mert mondják ők, de nem teszik”.²³ A nevelésben nem lehet igaz a régi axióma: „Aliter in teoria, aliter in praxi”. Más a teória és más a gyakorlat.

c) Jézus ismerte azt a fontos pedagógiai elvet, hogy mindig az ismerttől kell haladnunk az ismeretlen felé. Vagyis mindig a már meglévő ismeretekre kell építeni az új ismereteket. A hegyi beszédben így kezdi az egyes parancsok, mózesi törvények magasabb szintre emelését: „Hallottátok a régieknek szóló parancsot”. Azután idézi a törvényt, majd hozzáteszi: „Én pedig azt mondom nektek”.²⁴ Ezt az ismeretbővítést ezzel a mondatával vezeti be: „Nem azért jöttem, hogy megszüntessem a törvényt, hanem hogy tökéletessé tegyem”.²⁵

2.4.2. Az erkölcsi nevelés

Jézus az erkölcsi nevelésre nagy súlyt fektetett

a) A közösségi nevelés gyönyörű példáját adta, amikor finoman kitért a két tanítvány édesanyjának kérése elől, hogy fiai üljenek az Isten országában az Ő jobbján és balján. Nyomban észrevette a tanítványok neheztelését és megelőzte a köztük kialakulóban lévő szakadást. Megmagyarázta nekik,

21 Mt 19,8

22 Mt 23,25

23 Mt 23,2-3

24 Mt 5. fejezet

25 Mt 5,18

hogyan lehet a legnagyobb: „Aki első akar lenni, az legyen a legutolsó és mindenki szolgája”.²⁶ A közösségi életnek alapvető tulajdonságára hívta fel a figyelmet, vagyis hogy a szolgálat teszi a közösséget olyanná, hogy ott az ember jól érezze magát. Milyen más lenne a családi közösség, a társadalmi közösség, ha a szolgálat hatná át a tagok erkölcsi magatartását, ha Jézus tanítását megfogadnák! Az Ószövetségben az egyén csak a közösségen keresztül tudott Istenhez közelíteni, tudva azt, hogy az ígéretekben és Istentől kapott javakban is csak a közösségen keresztül részesülhet. Jézus is fontosnak tartotta a közösség szerepét, hiszen ő maga is közösséget szervezett, de kiemelten hangsúlyozta az egyén felelősségteljes és személyes kapcsolatát is az Istenhez és embertársaihoz. Hiszen nem mindegy, hogy a közösséget milyen egyének alkotják.

b) Jézus szeretetről szóló tanításának sarkalatos pontja a megbocsátás. Az ember tévedhet, botladozhat, másokat megbánthat, de a bocsánatkérés és a megbocsátás újra és újra helyrehozza az erkölcsi rendet. Mivel Jézus tudta, hogy a legnehezebb, a legmegalázóbb elismerni bűnösségünket, ezért keményebb hangot üt meg és „quasi” megijeszt bennünket, amikor azt mondja: „Ha nem bocsáttok meg az embereknek, Atyátok sem bocsátja meg bűneiteket”.²⁷ Fontosnak tartja, hogy a mindennapi kenyér kérése mellé az imába belevegye azt a szándéknyilatkozatot, hogy mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek. Tehát nemcsak a közösségi nevelést tartotta szem előtt, hanem az ember egymással való jó, személyes kapcsolatának kialakítását is.

c) A jócselekedetekre úgy buzdít bennünket, hogy ismerve az embert és ama tulajdonságát, hogy sokszor a szimpátia, és az unszimpátia határozza meg a másokon való segítségnyújtásunk szándékát, önmagát állítja a másik ember helyébe, amikor arról van szó, hogy mérlegelni kezdjük, hogy segítsünk-e, vagy ne segítsünk másokon: „Amit e legkisebb testvéreim közül eggyel is tettetek, velem tettétek”.²⁸ Itt már nincs mit spekulálni, mert a másokban Jézust kell látnunk.

d) A nők egyenjogúságát ő hirdette meg először, amikor figyelmeztette az erősebb nemet arra, hogy: „A férfi ezért elhagyja atyját és anyját, feleségéhez csatlakozik és a kettő testben egy lesz”.²⁹

26 Mk 9,35

27 Mt 6,15

28 Mt 25,40

29 Mt 19,5

e) A gyermekeket, a legkiszolgáltatottabbakat védelmébe vette, amikor a felnőtteket figyelmeztette, miszerint: „aki csak egyet is bűnre csábít a bennem hívő kicsinyek közül, jobban járna, ha malomkövet kötnének a nyakára, s a tengerbe dobnák”.³⁰ Ezeket a kemény szavakat kénytelen volt használni, mert a gyermekekben a védtelen embert és az élet jövőjét látta, akikre nagy gondot kell fordítani.

f) A család egysége mellett is síkra szállt: „Amit tehát Isten egybekötött, ember szét ne válassza”.³¹

g) Az ember személyiségének erkölcsi formálására szintúgy nagy súlyt fektet. Ráneveli az apostolokat arra, hogy a félelem megbénítja az embert: „Mit féltek ti kicsinyhitűek?”³² A bűntől kell félni, amely eltéríti az embert végső céljától: „Ne féljete azoktól, akik megölik a testet, de a lelket nem tudják megölni. Inkább attól féljete, aki a lelket, meg a testet is pokolba taszíthatja”.³³ Jézus tehát ezekkel a szavakkal meg is adja az erkölcsi értékrendet. A testnél fontosabb a lélek, az anyagiaknál az örök értékek, és a végső célt soha nem szabad szem elől téveszteni. „Mit ér az embernek ha az egész világot megnyeri is, de lelke kárt szenved?”³⁴

h) Fontos helye volt a gyermeknevelésben annak az erkölcsi elvnek, hogy az öregkor tiszteletet érdemel, s hogy e tiszteletet minden gyermeknek ki kell nyilvánítania: az öregekkel szemben szerényen viselkedjék a fiatal, beszéljen keveset, hallgassa meg az öregek tanításait, mely hosszú tapasztalat eredménye.³⁵

2.4.3. A liturgiára nevelés

Ez Jézus életében saját példáján keresztül és szavaival történt. Fontosnak tartotta, hogy amikor elérte a nagykorúságot, a tizenkét évet, elmenjen szüleivel a templomba. A kánai menyegzőn a fiatal párral együtt ünnepelt.

a) „Hat nappal húsvét előtt Jézus Betániába ment, vacsorát rendeztek tiszteletére”.³⁶ Tehát elfogadta az ünneplést. Mind az istentiszteleti liturgiát, mind a családi ünneplést fontosnak tartotta, mivel ezek az alkalmak

³⁰ Mt 18,6

³¹ Mt 19,7

³² Mt 8,26

³³ Mt 10,28

³⁴ Mt 16,26

³⁵ FINÁNCZY ERNŐ, *Az ókori nevelés története*, Budapest 1906, 303. (reprint kiadás:1984).

³⁶ Jn 12,1

az emberi szeretetközösség fontosságát hangsúlyozzák. Továbbá az Istennel való egységet, közösséget szimbolizálják. Ma úgy mondanánk, hogy a családgyház ünneplésének jelentőségét emelte ki.

b) A példabeszédeiben gyakran használta az ünnepi lakoma képét, amikor a mennyei boldogságról beszélt.³⁷ Pl. a királyember lakomát rendezett a fiának, amelyre sok embert meghívott.³⁸

2.4.4. Az esztétikai nevelés

Azt gondolná az ember, hogy Jézus nem fektetett nagy gondot az emberek esztétikai nevelésére. De igen.

a) Az esztétikai nevelés célja az, hogy a nevelő képessé tegye neveltjeit az objektív világ valamennyi területén a szép felismerésére, megóvására, értékelésére és létrehozására. Az esztétikai vonatkozású ismereteknek mély és gazdag esztétikai élményekkel, emóciókkal kell együtt járniuk. Ez Jézusnál többször előfordul.

b) Amikor az olajfák hegyéről csodálatosan csillogott a déli napfényben a fehér márvánnyal borított jeruzsálemi templom és a tanítványok nem állták ki szó nélkül, hogy ne szóljanak elismeréssel a szép építmény láttán, akkor Jézus sírva fakadt. Sajnálta a szép templom pusztulását, amit megjövendölt, és amely hamarosan Kr. u. 70-ben be is következett: „Jeruzsálem, Jeruzsálem! Hányszor akartam egybegyűjteni fiaidat, mint ahogy a tyúk gyűjti szárnyai alá csibéit, de te nem akartad. Meglátjátok, elhagyott lesz házatok”.³⁹

c) Felhívta tanítványainak figyelmét arra, hogy az ég madarai és a mező liliomai, amelyekről a mennyei Atya gondoskodik, milyen szépek. Megtanította hallgatóit arra, hogy figyeljék meg a körülöttük lévő szép természetet: „Nézzétek a liliomokat, mint növekednek! Nézzétek az ég madarait! Nem vetnek, nem aratnak, s mennyei Atyátok táplálja őket. Még Salamon sem volt minden dicsőségében úgy felöltözve, mint egy ezek közül”.⁴⁰

37 Lk 14,12-24

38 Mt 22,1-13

39 Lk 13, 34-35

40 Mt 6,29

2.4.5. A testi nevelés

Az újszövetségi Szentírás tanúsítja, hogy a testi nevelés sem állt távol Jézustól.

a) Tanítványainak pihenéséről is gondoskodik: „Jöjjetek félre egy magányos helyre és pihenjétek ki magatokat egy kicsit”.⁴¹ A gyógyításai is mind azt bizonyítják, hogy a testi egészséget Jézus sokra értékelte.

b) Nemcsak azért tett csodát a betegek meggyógyításával, hogy megmutassa isteni hatalmát, hanem azért is, hogy segítsen a rászorult nyomorult embereken.

3. Záró gondolat: Krisztus mai pedagógusai

Igazi tanító, Jézus Krisztus számára alkalmas eszköz az, aki a legintenzívebb tanítószolgálatban forgolódva is Krisztus aláztos tanítványának vallja magát. Az aláztat azonban nem valamiféle kegyes hangulat vagy kegyeskedő, álszent magatartás, hanem komoly odaszánás, ami tanulást igényel: rendszeres és módszeres tanulást – a tanító részéről is. Isten gyermekeinek tanítója: tanítva tanuló és tanulva tanító keresztény ember. Nem lehet kész, befejezett személy, hanem folyton fejlődő, előrehaladó ember, akinek egyre inkább gazdagodnia kell a kegyelmi ajándékokban, ha gazdagítani akar. Jézus Krisztus erre saját példáját adta, megkövetelte tanítványaitól is.

Arra kell törekednünk, hogy a család legyen az első és legfontosabb az életünkben, azt ne áldozzuk fel semmiféle földi előnyért. Élünk családi lelki közösségben, a Biblia útmutatásait naponként vegyük figyelembe, hogy annak áldása átsugározzék gyermekeinkre is.

Törekedjünk arra, hogy Jézus tanítványai lehessünk, mert akkor lesz nevelőmunkánk eredményes, és gyermekeinket is Jézus követésére vezethetjük el. Akkor sok örömet fogunk megtapasztalni gyermekeink életében. Kövessük azért Jézus életét és tanításait, hogy ezt a szent célt elérhessük. Adja a mi Mindenható Istenünk, hogy hazánkban egyre több Isten Lelke által vezérelt családi közösség jöjjön létre!

⁴¹ Mk 6,31

INÁNTSY-PAP Ágnes:

A multikulturalizmus mint a szociokulturális hátrányból eredő nyelvi deficit kompenzációjának egyik alapköve

A Bölcsék Tanácsa Oktatási Bizottsága által felkért szakértők a magyar oktatás helyzetét elemző *Szárny és teher* című tanulmánykötetében jelent meg Prof. Csermely Péter gondolata, ami jelen közlemény kiindulópontja

„A rendszerváltáshoz kapcsolódó gazdasági-társadalmi folyamatok következtében kialakult egy legalább 700 ezres létszámú mélyszegénységben élő tömeg, amelynek immár a harmadik generációja válik úgy felnőtté, hogy újratermeli szülei alacsony iskolázottságát, és nincs esélye arra, hogy rendszeres munkát találjon magának. A mélyszegénység nem romaprobléma, hiszen e rétegnek csak a bő harmada, szűk fele roma, és a romák körében is hasonló arányt képviselnek a mélyszegénységben élők.”¹

Társadalmunk e széles rétegének iskolai sikertelensége számos okra vezethető vissza. Fejes és Józsa megközelítésében

„a pedagógia szempontjából a hátrányos helyzet azokat a gazdasági, társadalmi és kulturális körülményeket jelöli meg, melyek az iskolai előrehaladás szempontjából a többséghez képest kedvezőtlen helyzetet eredményeznek”.²

A hazai kutatások nagy számban alátámasztják azt a tényt, hogy a hátrányos helyzetű diákok nagy része szociokulturális környezete miatt nem tud megfelelően teljesíteni a közoktatásban.

Gyarmathy Éva *Hátrányban az előny* címmel megjelent munkájában a szociokulturális hátrány behatárolására Páskuné Kiss Judit 2010-ben a meghatározott szempontsorát vette alapul:

-
- 1 CSERMELY PÉTER, „Hogyan változtak a nevelés és oktatás kulcsfontosságú problématerületei? Milyen változások tapasztalhatók az oktatáshoz való hozzáférés egyenlőségeiben? Hogyan alakul a szegregáció mértéke? Hogyan változott meg a tehetség gondozás gyakorlata?”, in CSERMELY PÉTER (szerk.), *Szárny és teher*, Budapest 2009, 142.
 - 2 FEJES JÓZSEF BALÁZS – JÓZSA KRISZTIÁN, „A tanulási motiváció jellegzetességei a hátrányos helyzetű tanulók körében”, in *Magyar Pedagógia* Szeged, 2 (2005) 185-205.

- „– szülők iskolázottsága
- szülők egzisztenciális biztonsága (munkanélküliség, állandó munkahely hiánya)
- család stabilitása (felbomlott családok, egyedülálló szülők)
- eltartottak száma (eltartottak száma meghaladja az eltartókéét)
- kisebbségi etnikai helyzet (Magyarországon a cigánysághoz tartozás)
- lakóhely szerinti különbségek (rossz lakáskörülmények, aprófalvakban, hátrányos helyzetű területeken élő).³

A közoktatásban megtapasztalható alulteljesítéshez, demotiváltsághoz vezető hátrányok okait sokféle módon csoportosíthatjuk, illetve elemezhetjük. A fent említett Fejes-Józsa tanulmány három nagy csoportba osztva elemezte e hátrányokat, anyagi, érzelmi és nyelvi hátrányként megnevezve azokat.⁴ Szűcs Norbert PhD értekezésében rámutat arra, hogy a hátrányos helyzetű tanulók többsége szociokulturális környezete miatt teljesít rosszul az iskolában. Kiemeli a nyelvi hátrányt, mert a diákok nagy része nincs birtokában a „kiterjesztett nyelvi kódznak”, ami megfelel az oktatási intézmények elvárásainak. Hivatkozik arra, hogy sok esetben a pedagógusok sincsenek kellőképpen felkészítve a hátrányos helyzetű gyerek oktatása során felmerülő sajátosságokra. A tanulói motivátlanságot is okként jelöli meg, amit a legtöbb esetben már a családból hoznak. Sokszor nehézséget okoz, hogy nincs megfelelő kommunikáció a szülők és az iskola között, végül a családok rossz szociális helyzete, ami jelentheti azt is, hogy a gyerekeknek nincs megfelelő feltétel (pl. íróasztal) ahhoz, hogy felkészüljön az iskolai tananyagból.⁵

Gyarmathy a szociokulturális hátrány elemzésekor részletesen taglalja és elemzi többek között azt, hogy a szellemi fejlődés, tanulmányokban való előrehaladás és a sikeres beilleszkedés szempontjaiból komoly hátrány, hogy a szociokulturálisan hátrányos helyzetben lévő tanulók még az iskolakezdéshez szükséges alapokat sem kapják meg. A nélkülözés, a szegénység, a rosszul tápláltság miatt nemcsak a testi, de a mentális fejlődésükben is hátrányok kialakulásához vezethet kortársaikkal szemben. Hangsúlyozza, hogy a családok anyagi problémái, mindennapos megélhetési gondjai, körülményei szinte lehetetlenné teszik, hogy olyan alapvető eszközök (mint pl. a könyv, fejlesztő játékok) segíthessék e diákok fejlődését, illetve felkészülését az álta-

3 GYARMATHY ÉVA, *Hátrányban az előny*, Budapest 2010, 9.

4 FEJES – JÓZSA, „A tanulási motiváció jellegzetességei a hátrányos helyzetű tanulók körében”, 185-205.

5 SZÜCS NORBERT, *A többiskolás településeken zajló közoktatási deszegregációs programok sikerkritériumai*, (Doktori /PhD/ értekezés), Pécs 2012, 16-17.

lános iskolai tanulmányok megkezdésére. További hátránnyként jeleníti meg, hogy sok esetben a család értékrendjéből is eredhet hátrány, hiszen a tanulás és tudás, értékteremtés nem mindig jelent értéket ezekben a családokban. A gyerek fejlődését nagymértékben befolyásolja az őt körülvevő környezet, a szülők elvárásai és a gyerekek jövőjével kapcsolatos elképzelései is messze alacsonyabbak ebben a társadalmi rétegben. Az értékközvetítés problémáján túl a szociokulturálisan hátrányos családokban a „megküzdési stratégiák” sem támogatják a gyermekeket a teljesítményeik eléréséhez.

Gyarmathy világosan rámutat arra, hogy számos esetben a képességek fejlődését közvetlenül befolyásoló jelentős hátrányt a kulturális elmaradottság és az ennek következtében kialakuló ismeret és szókincshiány és általában a verbális téren mutatkozó gyengeség is okozza. Így véleménye szerina hátrányos szociokulturális környezetből érkezők képességstruktúrája sokban eltér a magasabb szociokulturális háttérűektől.⁶

Ezen tényezők nagymértékben befolyásolják a közoktatásban megjelenő tanulói sikerességet, illetve kudarcokat. Réger Zita *Utak a nyelvhez* című munkájában rámutat arra, hogy

„társadalmi környezet, társas kapcsolatok nélkül nem jöhet létre teljes értékű emberi beszéd, ezt tanúsítja Viktor az aveyroni vad fiúcska vagy Genie, az izoláltan felnövő kislány esete. Noha mindketten valószínűleg normális gyerekként születtek, társas kapcsolatok hiányában, súlyos, jövőképtelen értelmi és nyelvi károsodást szenvedtek”.⁷

A bennünket körülvevő szűkebb és tágabb társas környezetből tanult nyelvi és kommunikációs minták fognak alapul, illetve mintaként szolgálni a nyelvvelsajátításunk és később a világgal való kommunikációnk folyamán. Az anyai beszéd, mint kulcsmotívum jelenik meg és a későbbi nyelvhasználati módjainkat is nagymértékben befolyásolják ezt. Tovább lépve azt is mondhatjuk, hogy az anyanyelv átadása, nem egy elszeparált folyamat, hanem kultúráközvetítő és a körülöttünk levő világ percepciójának attitűdjeit is formáló procedúra. Oláh Örsi a nyelvi hiányelméletről írva úgy fogalmaz, hogy a „nyelvi hátrány nyelvhasználati lemaradás, nyelvi gyengeség: a nyelv elvonatkoztatás képességének (absztrakciójának) gyöngesége”. Véleménye szerint ennek hatása egyértelműen elsősorban az oktatási területén mutatkozik meg és ennek lehetséges következménye az iskolai sikertelenség, frusztráció és az

6 GYARMATHY, *Hátrányban az előny*, 10.

7 RÉGER ZITA, *Utak a nyelvhez*, Budapest 2002, 9.

esetleges továbbtanulás meg nem valósulása.⁸ A másik oldalról megközelítve az is alátámasztott tény, hogy a nyelvi hátrány „csak” egy állapot, amely fejleszthető és korrigálható, és deficitként leginkább az iskolai tanulmányok szintjén jelenik meg.

Mindenképpen érdemes néhány gondolat, mondat erejéig kitérni a nyelvi hátrány okaira, eredőire. Tornyik Judit a nyelvi szocializáció fogalmának definiálása kapcsán hangsúlyozza, hogy a „nyelvi szocializáció tulajdonképpen a társadalomba való beilleszkedés folyamatának alapvetően meghatározó része, mialatt az ember nyelvileg és kulturálisan kompetens tagjává válik az őt körülvevő közösségnek, megtanulja anyanyelvét, annak grammatikailag helyes használatát. A nyelvet, mint az egyik legfontosabb kulturális »univerzálét« határozza meg”.⁹

Ezt a gondolatsort erősíti meg Réger Zita is, aki így fogalmaz, hogy „hogyan alakul a beszédkapcsolat a kisgyermek és környezete között, az függ az adott társadalom szerveződéseitől, alapvető értékeitől, hiedelmeitől, beszélési szokásaitól... mindezek bizonyos fokig azt is befolyásolják, hogy mit és hogyan tanul meg a kisgyermek”.¹⁰ Hasonló gondolatot ír le Oláh Örsi is, mikor így közelíti meg a kérdést: „a társadalom befolyásolhatja, meghatározhatja a nyelv struktúráját: a két rendszer együttes életet él. Azt az állítást, hogy egy nyelv struktúrája befolyásolja beszélőinek világszemléletét, gondolkodásmódját”.¹¹

Minden egészségesen született gyermek egy olyan képességgel rendelkezik, ami alkalmassá teszi őt arra, hogy – elsődlegesen – az anyanyelvét képes legyen elsajátítani. Ez az emberiség átöröklődő specifikuma, de az, hogy milyen nyelvet fog tanulni, és az milyen nyelvi egyediségekkel fog rendelkezni, az nem előre kódolt és egyedi. A családi, illetve a közvetlen társadalmi környezetben elsajátított nyelvhasználat, valamint a kommunikációs kompetenciák és sajátos nyelvi kódok a diák számára a közoktatásban zajló iskolai tanulmányaik alatt előnyt vagy hátrányt jelenthetnek. Minden olyan magatartásforma, ami az édesanya és a gyermek között kialakul a születéstől kezdve az első mosolytól a gagyogásig, mind a kommunikációs kapcsolatfelvételt célozzák meg, ami később beszéddé, önálló értelmes, mások számára vilá-

8 OLÁH ÖRSI TIBOR, „A nyelvi hiányelmélet”, in B. NAGY ÁGNES – SZÉPE GYÖRGY (szerk.), *Anyanyelvi nevelési tanulmányok II. – Iskolakultúra*, Pécs 2006, 116.

9 TORNYIK JUDIT, „Nyelvi szocializáció és oktatás”, in *Új Pedagógiai Szemle*, Budapest 2005 március.

10 RÉGER, *Utak a nyelvhez*, 11.

11 OLÁH, „A nyelvi hiányelmélet”, 117.

gosan értelmezhető szóbeli megnyilvánulássá alakul át. Nyilvánvaló, hogy a legfontosabb kommunikációs minta az édesanya lesz az anyanyelv elsajátítás során. Így a beszédmódok, illetve az önkifejezés nagyon különbözőek, egyediek lehetnek. Mégis látnunk kell, hogy bizonyos társadalmi, illetve etnikai-nyelvi csoportokat jellemző általános vonásokat is megjelölhetünk. Réger Zita *Utak a nyelvekhez* című könyvében különböző lehetőségeket mutat be a nyelvelsajátításra. Ochs és Schieffelin különböző kulturális háttérű gyermekeket figyeltek meg, és két interakciós mintát jelöltek meg: a gyermekközpontú és helyzetközpontú stílusokat.¹² Tornyik cikkében összefoglalóan így jellemzi a két stílust:

„Ochs és Schieffelin különböző kulturális háttérű gyerekgondozók interakciós mintáit megfigyelve, két interakciós mintát kategorizáltak: gyermekközpontú és helyzetközpontú stílust jelöltek meg. A gyermekközpontú kommunikációs stílus jellemzője a gyermekhez való alkalmazkodás, a gyermek mint potenciális kommunikációs partner megjelenése a beszéd folyamatban. Ezzel szemben a helyzetközpontú stílus esetén a felnőttek azt várják a gyermektől, hogy ő alkalmazkodjon a beszédhelyzethez, arra hajlanak, hogy ne egyszerűsítsék le a beszédet a gyermek szintjéhez. A fenti két példánál maradván, a kalulik helyzetközpontú, míg az angol-amerikai anyák esetében gyermekközpontú beszéd írható le, miközben az európai népesség standard mintái is az utóbbi csoportba tartoznak. A két interakciós minta nem örökreszól, és nem jelenti azt, hogy ne lenne átjárhatóság közöttük. A gyermekközpontú beszéd a gyermek fejlődésével fokozatosan helyzetközpontúvá változik, változhat.”¹³

Pap Mária és Pléh Csaba *A szociális helyzet és a beszéd összefüggései az iskoláskor kezdetén* című tanulmányukban összefüggést kerestek a beszédprodukciónak minősége és a szociális helyzet között. Arra a kérdésre keresték a választ, hogy az iskolába lépés idején kimutathatók-e olyan különbségek az eltérő szociális helyzetű gyermekek között, amelyekből bizonyos fokig már következtetni lehet arra, hogyan érvényesül valaki az iskolában. A vizsgálat során olyan csoportokat hasonlítottak össze, melynek tagjai a szociális és a lakóterület szempontjából egyaránt előnyös és hátrányos helyzetűek. Két „tisztá” csoportot alakítottak ki úgy, hogy a belvárosi, rózsadombi iskolából (magas státusú lakóhely) kiemelték az értelmiségi-vezető és a tisztviselő gyerekeket, és a pestlőrinci és a csepeli iskolából (alacsony státusú lakóhely) pedig

12 RÉGER, *Utak a nyelvekhez*, 39.

13 TORNYIK, „Nyelvi szocializáció és oktatás”.

a szakmunkás és segédmunkás gyerekeket. És egy harmadik vegyes csoportot is létrehoztak, ide azokat a tanulókat csoportosították be, akiknek a szociális helyzete és a lakóhelye ellentétben álltak egymással, tehát a rózsadombi és belvárosi segédmunkás és a csepeli és lőrinci értelmiségi-vezető, illetve tisztviselő gyerekek. A vizsgálat eredményeképpen többek között azt is megállapították, hogy a mindkét szempontból előnyösebb szociális helyzetű (lakóhely, szülők foglalkozása) gyerekek beszéde bonyolultabb és kevésbé szituációhoz kötött, tehát magasabb szintű a kidolgozott nyelvi kódhasználat. A szociális szempontból egyformán hátrányos helyzetű gyermekek közül kevésbé szituációhoz kötött azok beszéde vagyis kidolgozottabb a beszéde azoknak, akik a főváros magas szociális státusú helyein laknak. „Legfőbb tartalmi eredményük, hogy a 6 éves korú gyermekeknél a nyelvhasználati kód kidolgozottsága között drámai különbségeket mutat, amelyek a szociális helyzettel függnek össze.”

A tanulmány arra hívja fel a figyelmünket, hogy mivel a hazai iskolarendszer elvárásai a gyermekkel szemben, illetve az iskola által képviselt értékek is a szituációtól függetlenedett explicit beszédet kívánják meg, ezzel az induláskor meglévő hátrányos helyzetet diagnosztizálhatjuk. Különösen is felhívják a figyelemünket arra, hogy iskolakezdekskor a leghátrányosabb helyzetben azok a diákok vannak, akik alacsony státusú lakóhelyről származnak és alacsony státusú családból.¹⁴

Ezt a tényt erősíti meg Oláh Örsi Tibor cikkében ehhez az elmélethez kapcsolódóan arra hivatkozik, hogy, a legutóbbi vizsgálatok alapján az általános iskola kezdésekor meglévő hátrányos helyzet egyik kulcsfaktora a szituációtól független explicit beszéd hiánya, amit Berstein korlátozott kódznak nevez. Az egyes nyelvhasználati módok adott szituációhoz kötöttségében fedték fel a szociális helyzettel összefüggésbe hozható különbségeket. Tanulmányában részletesen megemlíti, hogy az utóbbi időkben hazánkban a nyelvi hátránnyal kapcsolatos vizsgálatok három nagy témakörben folytak: a magyarországi kisebbség, elsősorban a cigányság nyelvi hátrányáról, a cigány gyerekek iskolai teljesítményéről, a hazánkban tanuló külföldiek nyelvi problémáiról, az „interferenciáról, az iskolai teljesítmények megközelítéséről, oktatásméleti és szociokulturális szempontból, elsősorban a településtípusok, valamint a státusz-diszkrepancia oldaláról”.¹⁵

14 PAP MÁRIA – PLÉH CSABA, „A szociális helyzet és a beszéd összefüggései az iskoláskor kezdetén”, in MELEG CSILLA (szerk.), *Iskola és társadalom*, Pécs 1999, II. köt., 109-117.

15 OLÁH, „A nyelvi hiányelmélet”, 118.

Világos tény, hogy a hátrányos szociokulturális környezetből származó diákok nyelvi hátránnyal indulnak, ami Gyarmathy Éva megközelítésében szoros kapcsolatban van a szociokulturális hátrány elemeivel:

- konstruktív megküzdési stratégiák hiánya
- anyagi javak hiánya
- ingergazdag környezet hiánya
- a tanulás, tudás értékének hiánya
- sikeres tanulás hiánya
- verbális-szekvenciális-elemző gondolkodás hatékonyságának hiánya
- tudás, képességek hiánya.

Gyarmathy könyvében részletesen elemzi a kialakuló nyelvi hátrányt, amiben Berstein korlátozott-kidolgozott kód elméletére hivatkozik. Ebből vezeti le hogyan alakulnak ki az eltérő gondolkodásmód és az eltérő kultúra nyomán a különböző nyelvhasználati formák. Megközelítésében a korlátozott kód a verbalitásnak, a nyelvi elemeknek a kommunikációban történő restriktív használatát jelenti. A kidolgozott kód viszont a verbalításra épül, az információk a nyelvi elemek gazdag felhasználásával szavakba, összetett mondatokba fogalmazódnak meg. Feltételezése nyomán a kidolgozott kód a bal agyféltekei, szekvenciális, analitikus gondolkodásmódot hívja elő, míg a korlátozott kód a jobb agyféltekei egyidejű, globális információfeldolgozásra készíti a gyermeket. Hangsúlyozza, hogy a korlátozott kódot tanult gyerek alig lesz képes követni a kidolgozott kóddal tanító tanárt. Az iskola átlagos nyelvi, verbalizációs képességekre és analitikus gondolkodásmódra épít, következésképpen a szociokulturálisan hátrányos helyzetű gyerekek nem tudnak megfelelni, és gyakran osztályt ismételnék.

Jensen vizsgálatai alapján ráerősít arra a tényre, hogy nem egyszerűen azért nem tud a kultúra elvárásainak megfelelően teljesíteni az alacsony szociokulturális háttérben felnövő egyén, mert a háttér nem biztosít számára megfelelő teret, hanem már azért van szociokulturálisan hátrányban a család is, mert a sikerhez szükséges jó verbális képességek helyett más típusú képességekkel rendelkeznek. Így azt a következtetést vonja le, hogy a korlátozott kód használatát nemcsak környezeti hatás, hanem idegrendszeri jellemzők is erősítik. A jobb és bal agyfélteke orientáció így kultúránként különböző lehet.¹⁶ Tornyik világosan rámutat, hogy a sok gyermek nem csupán eltérő nyelvezetet, nyelvhasználatot hoz magával a közoktatásba, hanem az eltérő

¹⁶ GYARMATHY, *Hátrányban az előny*, 13.

kulturális háttérből érkező diákok esetében a nyelvhasználat kulturálisan elfogadott módjai, a viselkedéskultúra, az írásbeliséggel való találkozás milyensége és mennyisége is határozottan különbözhet egymástól. Ennek egyik különleges területe az írásbeliséggel való találkozás.¹⁷ Gyarmathy megállapítja, hogy a keleti kultúrák inkább hajlanak a jobb agyféltekei működések használatára, így a „cigány kultúrára is kevésbé jellemző az írásbeliség, annál inkább a mozgásos-zenei-vizuális tevékenységek”.

„A cigány származásúak eleve nehezebben tudnak érvényesülni a kultúrájuktól eltérő közegben”.¹⁸ Közoktatási rendszerünk egyenlőtlen, az oktatás és nevelés színvonala nagyon különböző, nehéz egységes megoldást találni. Mindenképpen olyan irányba célszerű elindulni, amely a multikulturalizmus és a sokszínűség elfogadása irányába mutat. Hortobágyi megfogalmazásában a differenciálás „különbségtéves” a gyerekek, egyének, ifjak egyéni sajátosságaira tekintettel lévő fejlődés, fejlesztés lehetőségének biztosítása az oktatás által. Hortobágyi megközelítése szerint a differenciálásnak két funkciója van. Az egyiket úgy tekinti, mint mennyiségi, azaz kvantitatív aspektus, a másikat, mint minőségi, vagyis kvalitatív aspektus. Véleménye szerint a differenciálás egyik alapvető pedagógiai feladata, hogy a különböző képességű, adottságú, helyzetű tanulókat lényegileg egységes ismerethez juttassa el. Ennek megfelelően a differenciálás egy olyan technológia, illetve lehetőség, amely egyénre szabható induló szinteket számításba vevő folyamatszervezéshez járulhat hozzá. Ez a kezelés a differenciálás mennyiségi aspektusa. A másik kulcs gondolat, az alapműveltség biztosítása mellett az egyedi irányultságokból fakadó tudásvágy és érdeklődés kielégítése. Ez biztosítja az egyéni képességek, lehetőségek közötti minél szélesebb körű kibontakozását. Ezt tekinti a differenciálás minőségi aspektusának.¹⁹

Szükség van egy egységes követelményrendszerre, de ugyanakkor a követelmények differenciálására is, amely az egyéni sajátosságokat veszi figyelembe. Ez különösen is igaz a közoktatásra, ahol a gyerekek otthonról egészen különböző „tananyagot” hoznak, és majd csak az iskolába szembesülnek azaz, hogy mennyire tudják a tanító által elmondottakat feldolgozni, illetve új tudás birtokába jutni. A Delors-jelentést idézve ez csak megerősödhet bennünk, hiszen

17 TORNYIK, „Nyelvi szocializáció és oktatás”.

18 GYARMATHY, *Hátrányban az előny*, 13.

19 HORTOBÁGYI KATALIN, *A tanulási folyamat differenciálásának elvei és gyakorlata*, Budapest 1995.

„a Bizottság az oktatáspolitikát úgy tekinti, mint a tudás, a képességek gyarapításának állandó folyamatát, de elsősorban és főként, mint személyek kivételes konstrukcióját, amelyben kapcsolatok létesülhetnek egyének, csoportok és nemzetek között”.²⁰

Az első lépés a fejlesztésben tehát a differenciálás, de nem mindegy, hogy mikor. Gyarmathy hangsúlyozza, hogy már nagycsoportos óvodások képességvizsgálatában kiderült, hogy „ebben az életkorban szekvenciális, valamint emlékezeti és figyelemi képességbeli elmaradások azonosíthatók a szociokulturálisan hátrányos gyerekeknél”.²¹ Csovcsics Erika felhívja a figyelmet arra, hogy hazánkban az iskolába kerülő gyermekek 20% ma nehezen behozható hátrányokkal indul. Az iskola, illetve a közoktatás sokat tehet, hogy a kezdeti lemaradás ne vezessen súlyos kudarcokhoz és lemorzsolódáshoz, a megelőzésben meghatározó a 0-6 éves kor.²²

Az interkulturális kommunikációra törekedve egyik nevelési célként szükséges lenne megfogalmazni a személyes és kommunikatív toleranciát, ami túlmutat a másik szimpla elviselésén, ez egyfajta irányultság egymás minél alaposabb és sokoldalúbb megismerésére. Ma Magyarországon sok esetben erőszakos asszimilációt látunk, pedig már Szent István is felhívta a figyelmünket intelmeiben, hogy „az egynyelvű és egyszokású ország gyenge és esendő”.

Réger Zita nyomán elgondolkodtató, hogy egy olyan átvezető ösvényt kellene kialakítani az otthon és az iskola között, hogy az otthon begyakorolt és az iskolában megkívánt kommunikációs módok közötti különbséget áthidaljuk és pótoljuk az írásbeliséggel kapcsolatos tapasztalatok hiányát.²³ Fő célkitűzés lenne, hogy a családi környezethez, neveléshez kapcsolódva biztosítsa a gyermek intézményes iskola előtti szocializációját. Mindenképpen tanácsos lenne olyan testületeket, kutatócsoportokat létrehozni, amelyek szisztematikusan feltárják és dokumentálják a hasonló helyzetű társadalmi csoportok, esetleg etnikumok nyelvelsajátítási specifikumait és ezeket alapul véve olyan nyelvi felzárkóztató programot állítanának össze,

20 CSOVCSICS ERIKA, „Hogyan változott meg az iskola feladata? Az iskola feladatai között milyen hangsúly esik a hátrány-kompenzálásra, esélyegyenlőség növelésére, anti-diszkriminációra és anti-szegregációra törekvésre, illetve ez hogyan ágyazható be az általános kérdésbe”, in CSERMELY PÉTER (szerk.), *Szárny és teher*, Budapest 2009, 7.

21 GYARMATHY, *Hátrányban az előny*, 13.

22 CSOVCSICS, „Hogyan változott meg az iskola feladata?”, 5.

23 RÉGER ZITA, „Cigánygyerekek nyelvi problémái és iskolai esélyei”, in ANDOR MIHÁLY (szerk.), *Romák és oktatás Iskolakultúra-könyvek* 8., Pécs 2001, 89-90.

amely az ő mindennapi élethelyzetekhez igazítaná az oktatást. A mai közoktatási rendszerbe szükségzerű lenne olyan nyelvi, önkifejező speciális foglalkozásokat beépíteni, amelyben a gyermek a saját kultúráját, szokásrendszerét, szimbólumrendszerét fedezheti fel, így sokkal „otthonosabban” tudná kezelni a tudást, illetve ismeretanyag átadást. A tananyag közvetítés ily módon szinte személyre szabottá válhat, ami nem az ellenállást, hanem sokkal inkább a tananyag spontánabb interiorizációját segítheti.

SIVADÓ Csaba (fordítása)

**Michael Aksionov Meerson:
Szergej Bulgakov szentháromságtani szintézise.
A szentháromsági szeretet paradigmája és a kenózis¹**

TARTALOM: 1. A Szeretet paradigmája feltételezi a kenózist; 2. A szeretet paradigmája válaszol a modern ateizmus kihívására; 3. A szeretet paradigma legyőzi a Filioque ellentétet.

1. A Szeretet paradigmája feltételezi a kenózist

Bulgakov számára a perikhorészisre² alapozott szeretetkapcsolat magába foglalja a kenózist, azaz a szentháromsági személyek egymás felé megvalósuló önküresítését. Azt írja:

„Az egyik személynek a feltárulkozása a másik által, az önmagának az ismerete, mint a másik... az ilyen kapcsolat, amelyben mindenki csak a másikért és a másikban létezik, azonosítva magát vele: az ilyen másikban lévő élet a szeretet. A szeretet, mint az önmagáról való lemondásnak a kölcsönössége és viszonszága, lényegi kapcsolata a szentháromsági alanyoknak. Mert csak a másik által kifejezve önmagát, csak a másikban megvalósítani magát, kinyilvánítani csakis önmaga által a másikat..., teremteni csakis a másikban és a másikért, ez az áldozati szeretetnek megszentelt gyűrűje (köre)... A Szentháromság az önmagáról lemondó szeretet kölcsönösségének a lényegi, örök cselekedete, amely, amit ad, azt visszakapja a kölcsönös adás-elfogadásban. Az istenség háromszemélyű alanyként él, amelyben mindegyik hüposztasizis nem önmaga által fejezi ki önmagát, hanem a másik személy által. Isten a szeretet, és amennyiben Ő a szeretet, Ő a Szentháromság.”³

-
- 1 MEERSON, AKSIONOU, MICHAEL, *The Trinity of Love in Modern Russian Theology. The Love Paradigm and the Retrieval of Western Medieval Love Mysticism in modern Russian Trinitarian Thought (from Solovyov to Bulgakov)*, Franciscan Press, Quincy 1998, 177-186.
- 2 A perikhorészis a szentháromsági személyek tökéletes, kölcsönös egymást-átjárását, kölcsönös egymásba-foglaltságát, míg a kenózis a kiüresítést, önküresítést jelenti.
- 3 BULGAKOV, SERGEI, „Glavy o Troichnosti”, in *Pravoslavnaia Mysl'*, Paris 1928, 89. 1: 31-88; 2: 57-85. 1/66-68. (Német fordítás: „Capita de Trinitate”, in *Internationalekirche Zeitschrift*, 1936/3

Ezáltal a Szentháromság doktrínája magába foglalja az istenségen belüli „áldozati szeretetet”. Bulgakov a személyes szeretet axiómájaként – az isteni személyek szeretetét is beleértve – állítja azt, hogy nincs szeretet áldozat nélkül.⁴ Mindhárom személy osztozik ugyanabban az áldozati szeretetben, mindegyik a saját maga módján. Az Atya szeretetének az áldozati karaktere kifejeződik a Fiú születésében feltárulkozó teljes önmehtagadásában és önküresítésében. A Fiú szeretetének áldozata az Atyától való születésének a létében nyilvánul ki, hogy elfogadja születését mint örök születést.⁵ A Szentlélek szintén rendelkezik önküresítéssel. A Lélek az igazi hüposztatikus szeretet, megfosztva bármiféle egyéniségtől (önzéstől), a Lélek teljesen áttetsző a többi személyek felé, lévén a személyes „között”, amely összekapcsolja őket.⁶ Bulgakov, az önküresítésnek ezt a tanát – Rahner után – az „ökonómiai” (üdvösségtörténeti) és „immanens” (Isten belső életét jellemző) Szentháromság azonosságának a javaslatára fejleszti ki.⁷ Bulgakov, Rahnerhez hasonlóan, e javaslatot a Logosz immanens és üdvtörténeti azonosságára alapozza. Krisztus fejezi ki az immanens Szentháromságban lévő kenotikus kapcsolatot mint az üdvtörténeti Szentháromság önküresítését.

Bulgakov számára az immanens és ökonómiai Logosz azonossága a Khalkedóni dogmában van megalapozva, melyet a „doktrinális tudatosság legnagyobb vívmányának” és „keresztény bölcsesség legmagasabb szintjeként” értékel.⁸ Khalkedón jelentését a szolovjovi Isten-emberség tanának általa hozzátett fejlődésén keresztül tárja fel. Az emigráns teológusnál ez a gondolat a megtestesült Isten teljes emberségét magába foglalja.⁹ A két természet személyi egysége Krisztusban, rámutat az Isten Fiának a Kálvárián történő meghalásának misztériumára. Mit jelent az Isten Fiának a halála, aki „Pontius Pilátus alatt szenvedett és meghalt”? Bulgakov számára ez a

4 *Ibid.*, 2/66.

5 BULGAKOV, SERGEI, *Agnets Bojii*. (Isten Báránya), YMCA Press, Paris 1933, 122.

6 BULGAKOV, SERGEI, *Utshitel'*, (A Vigasztaló), YMCA Press, Paris 1936, 213-214. (Francia fordítás: *Le Paraclet*. Trad. du russe par Constantin Andronikoff, Aubier Kiadó, Paris 1946. Olasz fordítás: *Il Paracrito*. Trad. italiana dal russo a cura di Fausta Marchese, Edizioni Dehoniane, Bologna 1974.

7 RAHNER, KARL, *The Trinity*, trans. by Joseph Donceel, NY: The Seabury Press, 1969; vesd még össze: RAHNER, „Remarks on Dogmatic Treatise De Trinitate”, TI IV, 89-90.; valamint „Towards an Understanding of the Doctrine of the Trinity”.

8 BULGAKOV, *Agnets Bojii*, 73, 77; ZANDER, LEO, *Bog i mir: Mirosozertsanie otsa Sergija Bulgakova*, (Isten és a világ: Sergej Bulgakov atya világlátása), YMCA Press, Paris 1948, 74.

9 Bulgakov tézise összehasonlítható Rahnerével: „Jézus embersége – az én – ugyanaz az emberség, melyet minden személy birtokol – képesség Isten önfeltárulkozásának.” idézet: VILADESAU, *Answering for faith*, Paulist Press, 1987, 221.

Logosz emberiséggel való teljes együttérzését jelenti. A krisztológia a pasztorális teológiában nyilvánult ki teljesen, annak legfélelmetesebb kérdésében, mely a halál. A megtestesülés föltárja a Fiú hüposztatikus kenózisát, aki fölvette a teremtményi természetet, vagy a Fil 2,7 szavaival: „kiüresítette önmagát, szolgai alakot vett fel, és hasonló lett az emberekhez”. A következő két verset, a Fil 2,8-9-et Bulgakov hasonlóan a Fiú kenózisaként értelmezi. Rámutat arra a kimondhatatlan antinómiára, hogy a Fiú, aki „a trónon az Atyával és a Szentlélekkel van”, megtestesülésében a világban él, mint egy ember, aki fokozatosan átistenül, halála, feltámadása és mennybemenetele által.¹⁰

Bulgakov Krisztus halálának a misztériumáról elmélkedik: hogyan élte át, vagy „halta át” az Isten – ha annak teljes értékét vesszük fontolóra, mindenféle doketizmus nélkül.¹¹ Ennek kenotikus természete nem teszi ezt semmivel könnyebbé. Épp ellenkezőleg, annak kenoticizmusa még inkább természetellenessé teszi, önmaga meghalásának leképezésével, az egész emberiség egyetemes halálává válva.¹² Isten halandóságunknak része lett, melyet csak a Vele való meghalásban tudunk megérteni.¹³

Jézus meghalására teológusunk az Isten hármasságának a fényében reflektál. A kenózis nem korlátozódik egyedül a második személyre, kiterjed a Szentháromság egészére, összhangban minden isteni hüposztaszisz karakterével. Mindhárom isteni személy egybekapcsolódik, s az Atya és a Lélek részesedik a Fiú halálában, mindegyik a maga személyes módján. Számára, aki a jánosi teológiára támaszkodik, a világ megváltása, az emberiség megváltása és átistenülése az Atyának és a Fiúnak együttes cselekedete. Fiát a keresztre küldvén, az Atya együtt szenved Vele, bár eltérő módon, mint a Fiú. Bulgakov utal a szülőkre, akik gyermekükkel együtt szenvednek, mint egy tökéletlen analógiájaként a szentháromságos Isten együttszenvedésére.¹⁴ Fiatal marxista közgazdaságtan professzorként elveszíti négy éves fiát, Ivánt, aki szörnyű elhúzódo szenvedés közepette, agyhártyagyulladásban

10 Az állítás Bulgakov Krisztológiáról szóló kötetében, az *Agnets Bojii*-ban (Isten Báránya) kimerítően tárgyalva van.

11 BULGAKOV, SERGEI, „Sofiológia smerti”, (A halál szófiológiája), in *Vestnik Russkogo Khristinskogo Dvizhenia*, YMCA Press, Paris, 127 (1978) 26.

12 *Ibid.*, 33.

13 *Ibid.*, 20-22. Vö. MOLTMANN, JÜRGEN, „A meghalás többé nem idegeníti el az embert és Isten, hanem kezdettől fogva a keresztny egzisztenciához tartozik”, in *The Crucified God*, Harper and Row, New York 1974, 217.

14 BULGAKOV, „Sofiológia smerti”, in *Vestnik Russkogo Khristinskogo Dvizhenia* 127 (1978) 18-41; 28 (1979) 13-32. Itt: 26.

halt meg. Elsőszülött gyermekének agóniája és halála életének legtragikusabb és legátformálóbb tapasztalatává lett. Bulgakov, fiának haldoklását, – aki haláltusájában azért esedezett, hogy vitessék fel a mennybe – „tanító mesterének, vezetőjének és őrző angyalának” nevezte. Fia temetéséről már keresztényként tért vissza. Első teológiai művében, a „Le nem alkonyodó Világosság”-ban úgy utal erre a tapasztalatra, mint hitének és teológiájának kezdőpontjára.¹⁵ Második fiától, Feodortól is örökre elvásztatott, akit a szovjet kormány, túszként tartott fogva, amikor Bulgakovot megfogyatkozott családjával külföldre száműzte. A Mt 27,45-46-ot, a kereszten lévő Fiúnak az Atya általi elhagyatottságát – mind az Atya és a Fiú részéről – a kenózis legmélyebb pontjaként értelmezi. „Az Atya szeretete magába zárul a Fiú legnagyobb szenvedésének pillanatában – írja Bulgakov – ez az Atya szeretetének legnagyobb áldozata”.¹⁶

Krisztus és a Szentlélek küldésének egységénél a lukácsi teológiára támaszkodva („A Lélekkel Fölkent”, Lk 4,18), a Szentlélek önküüresítésének teológiáját fejleszti tovább, aki szerinte a Fiú halálában is osztozik. Bulgakov a Szentlélek személyét az ágostoni-anzelmi hagyomány szerint, az Atyát és a Fiút összekapcsoló szeretetként értelmezi. Így a Szentlélek, kenotikus módon együtt szenved a Fiúval, mivel a Szentlélek „elhagyja” a Fiút meghalásában. A Fiúnak az Atya általi elhagyása magába foglalja a Lélek Fiúról való eltávozását.¹⁷ A szeretet Lelkének a Fiúról, mint szeretetről való eltávolodása, kifejezhetetlen áldozat:

„Az emberi nyelv nincs birtokában a szavaknak, hogy kifejezze ezt a lehetlenséget, hogy magáért a szeretetért szeretni. Az emberi értelem nincs felruházva azzal a gondolattal, hogy fölfogja azt. »A Lélek ott fúj, ahol akar« (Jn 3,8), de a Lélek megszűnik a Fiún lélegezni, s ez olyan, mint amikor lélegzete megáll”.¹⁸

Így, ahogyan az korábban említésre került, a Szentháromság ökonómiai (üdv történeti) kenózisa megegyezik az immanens (teológiai) perikhorézisre alapozott kiüresítéssel. A krisztológiában az áldozati szeretet szimbóluma a kereszt. Ha Isten ez az áldozati szeretet, akkor a kereszt a

15 BULGAKOV, SERGEI, *Svet Nevechernii. Sozerzaniia i umozreniia*, (A le nem alkonyodó Világosság. Elmékedések és reflexiók), Put', Moszkva 1917, 12-14.

16 BULGAKOV, „Sofiologiiia smerti”, 28. Vö. MOLTSMANN, „A Fiú elhagyatottságában az Atya is elhagyja önmagát. A Fiú önátadásában az Atya is átadja önmagát, bár nem ugyanolyan módon”. *The Crucified God*, Harper and Row, New York 1974, 243.

17 BULGAKOV, „Sofiologiiia smerti”, 29.

18 *Ibid.*, 27,30.

Szentháromság belső életének is szimbólumává válik. Ez a magyarázata annak, hogy miért kap oly fontos szerepet a kereszt a keresztény jámborságban. Bulgakov a keleti Egyház himnuszköltészetére utal, mely a háromágú keresztől mint a Szentháromság képéről elmélkedik. A kereszt ereje ezért a korlátlan isteni hatalom, amely önmegvalósításában legyőz minden korlátozottságot, nemcsak Istenen kívül, hanem belül is. Érvelését a következő szavakkal összegzi: „Mivel a kereszt a szeretet Istenének képe, ezért a világ megváltásának eszköze”.¹⁹

2. A szeretet paradigmája válaszol a modern ateizmus kihívására

Bulgakov, a szentháromsági szeretet paradigmájának sajátos kenotikus értelmezését a megváltástanra is alkalmazza, mégpedig az Isten Fiának mint főpapnak tanításán keresztül, aki egyszerre feláldozó és feláldozott.²⁰ Épp önküüresítésének sajátos módja miatt van az, hogy „az Isten Fia a Szentháromság örök főpapja, aki az Atyának felajánlja fiúi szeretetének áldozatát, és épp immanens főpapsága révén lesz az, hogy Ő a mi főpapunk is, aki közbenjár az Atyánál a világért”.²¹

Bulgakov visszautasítja, hogy Krisztus főpapi szolgálatát csak a bűnök megváltására korlátozzuk. E szolgálat egészen messzire mutat, teljesen az emberiség egyetemes átistenülésének valósága felé.²² A világ teremtése az isteni áldozat egyfajta megvalósulása, az isteni szeretet kifejeződése, aki megosztja létét másokkal.²³ Valakinek a létét megosztani, mégis annyit jelent, hogy korlátozza magát, magára veszi a felelősséget a másikért, aki ugyanakkor szabad és autonóm marad. Ily módon a teremtés magába foglalja az áldozatot. Elővételezve Rahner valamint Moltmannt, Bulgakov a következőt írja:

„A teremtés nemcsak a mindenhatóság és a bölcsesség cselekedete, hanem az áldozati szeretetnek a tevékenysége is. A Golgota ezért nem csak egy olyan történeti esemény, mint ami a világ teremtésétől eleve elrendeltetett, hanem a teremtés metafizikai lényegét is alkotja”.²⁴

19 BULGAKOV, „Glavy o Troichnosti”, 68-70.

20 Vö. Ivanov és Merezhkovsky fentebb.

21 BULGAKOV, *Úteshítél*, 425.

22 BULGAKOV, *Agnets Bojii*. 364.

23 *Ibid.*, 142-152.

24 BULGAKOV, *Svet Nevechernii*, 180. Rahner számára Isten, „akinek immanens léte a szeretet”,

A kezdetektől, Isten magára veszi a bukásra kített embernek a felelősségét, aki – teremtmény lévén – képlékeny és változó. („Akit a világ alkotása előtt szemelt ki, de az utolsó időben jelentett ki tiértetek” – 1Pét 1,20.) Válaszul az emberi szabadságra, mely a maga valóságában nem elég szilárd, Isten öröktől fogva feláldozza Fiát, és Fia öröktől fogva elfogadja föláldozott létét.²⁵

Mivel a Szentháromság három személyben egy Isten, a teremtés a teljes Szentháromság áldozata, ugyanakkor különös módon a Fiú hüposztatikus és funkcionális áldozata. Így a Fiú örök kenézisa az időben manifesztálódik. Nem Ádám bukása az, amely megváltásért kiált. E bukás önmagában a semmiből jövő teremtmény törekenységének kinyilvánulása. Csak az abszolút az, ami stabil. Azért, hogy a teremtmények üdvösségre jussanak, át kell istenülniük. Ezen ok miatt Isten kezdeti döntése, hogy a világot megteremti, szükségszerűen magába foglalja azon döntését is, hogy megmenti azt, hogy egyesíti önmagával. Más szóval, az emberiség kezdeti állapotától kezdve arra hivatott, hogy Isten embersége legyen, ez a teremtés igazi alapja.²⁶ Bulgakov teológiájában a teremtés és megváltás ontológiailag azonos. A Golgota mindkettőt kinyilvánítja. A Golgota azt jelenti: a teremtés és megtestesülés nem elkülönített cselekedetek. Ezek mindegyike a Szentháromságon belül az isteni főpap ugyanazon cselekedeteinek fejlődése. Ez a tett hármasság struktúrával bír: teremtés – megtestesülés – kereszt, megjelenítve a Fiú áldozatának hármasság arculatát.

Tanításával Bulgakov válaszol a Dosztojevskijtől Sartre-ig tartó modern egzisztencializmus által feltett kérdésre: miért szenvednek az ártatlanok? Azon szenvedő teremtmények szemében, akik tudni akarják saját szenvedésük okát, a Golgota, Isten igazi bizonyágtétele. Isten főpapsága, aki egyszerre áldozat és áldozat bemutató, Isten teodíceája, válasza Jóbnak. Bulgakov számára – hasonlóan Moltmannhoz – a kereszten az emberiségért meghaló Isten képe, a szeretet Istenének válasza az általa teremtett világ szenvedésére.²⁷

szerepéből, szabadon szilárdítja meg (teremti meg) a másik (a világ, emberi létezők) létét. RAHNER, *Foundations of Christian Faith*, Seabury Press, New York 1978, 65.; lásd még MOLT-MANN, *The Crucified God*, 217: „A keresztre feszített Krisztust úgy kell tekintenünk, mint a teremtés eredetére és a létező beteljesedésének foglatára”.

25 BULGAKOV, *Agnets Bojii*, 192. Rahner azt mondaná, hogy „Isten a világot, mint az ő önkifejezését szabadon helyezi el önmagán kívül, Jézus embersége az Isten »elsődleges szentsége«. Idézet VILDESAU-tól, *The Answering*, 231.

26 *Ibid.*, 374-375.

27 *Ibid.*, 399.

3. A szeretet paradigma legyőzi a Filioque ellentétet

Az ontológiai, perikhorészisz alapú szeretet paradigmája a Szentháromságban, arra segíti Bulgakovot, hogy legyőzze a Filioque polémiát, amely formálisan megosztotta a Keleti és Nyugati Egyházat. Visszautasítja az egyoldalúságát mind a nyugati „Atyától és Fiútól”, és a keleti „egyedül az Atyától” formuláknak.²⁸ Ragaszkodva az üdvtörténeti és immanens Logosz azonosságához, Bulgakov rámutat, hogy a Lélek az Atyától származik „a Fiúra, hogy rajta nyugodjék”. Az, hogy a Lélek az Atyától származik, sem nem általában véve, sem nem metafizikai szükségszerűségből, hanem mint a szeretet hüposztatikus mozgásaként értelmezendő. Így, „a Lélek első mozgása, aki az Atyától származik, a Fiúra történik, mint az Atya hüposztatikus szeretete”. A Léleknek viszont a második mozgása, mint a Fiú hüposztatikus szeretete az Atya felé „a Fiútól az Atya felé történik”. Így a Léleknek az örök „körmozgása az Atyától a Fiú által, vagy más szavakkal, az Atyától és Fiútól” teljesül.²⁹ Minthogy a Lélek származása, mint ahogy a Szentháromságban minden vonatkozás időtlen, azaz azt kell mondanunk, hogy kezdet és vég nélküli, mindkét formula igazolható, ha együtt értelmezzük azokat.

Bulgakov véleménye szerint a Filioque-ellentét, mivel absztrakció eredménye, a Léleknek inkább egy teoretikus reflexióját, mintsem a gyakorlati hódolatát hatotta át. A Szentlélek származása kérdésének ezen ellentéte ellenére, sem a nyugati, sem a keleti oldal nem képes egyetlen eltérést találni a Szentlélek kölcsönös hódolatában. „Furcsának tűnik” – jegyzi meg Bulgakov, „hogy egy ilyen fontos dogmatikai különbség, mint ahogy ez megjelenik, nem rendelkezik gyakorlati következtetésekkel, míg általában egy dogma mindig feltételez gyakorlati következményeket, s meghatározza a vallási életet.”³⁰

Bulgakov számára, a Filioque kontroverzia, az Atyához való kapcsolatokban, a Fiú és a Lélek egységének egy sajátos kettősségét nyilvánítja ki. Mind a nyugati „Filioque”, mind a keleti „*dia uiou*” (Fiú által) jelzi a második és harmadik személy közötti kettős egység különös kapcsolatát, melyet sohasem szabadna elfelejteni a Szentháromságról folyó vitában.³¹ Ezáltal, e

28 BULGAKOV, *Uteshitel'*, 164. és köv..

29 *Ibid.*, 212-213.

30 *Ibid.*, 183.

31 *Ibid.*, 184.

két hüposztaszisz mindegyikének a „léte”, függ nem csak az Atyától – elfogadva azt, hogy mindegyik birtokolja ezt a „létet”, a maga módján (troposz uparkszeosz) – hanem a másik, együtt megnyilvánuló hüposztaszisztól is. Bulgakov ezt írja:

„A Fiú, nemzése által, megkapja a Szentléket az Atyától, és, bár személyileg különböző lévén, a Szentlélektől örökre elválaszthatatlan marad; a Fiú, akkor az Atyától és Szentlélektől (ex Patre Spirituque) születik. Hasonló módon, a Lélek az Atyától származik, és a Fiún nyugszik; ez az, ami megfelel mind a »per Filium«, mind pedig az »ex Patre Filioque«-nek. A Szentháromságon belül minden személyek közötti kapcsolatban, mindig található egy »és« és egy »által».³²

Evdokimov Bolotov véleményét idézi, hogy a Keleti és Nyugati szemlélet két legitim theologumena volt a Szentlélek származásának a kérdésköréről, és ezért „a Filioque nem alkot *impedimentum dirimens*-t (érvénytelenítő akadályt) a doktrinális megegyezéshez”.³³ Bulgakov még tovább megy. Rámutat arra, hogyha az ókori egyház vette magának a jogot, hogy teológiai hipotézisek és vélemények (theologumena) változatosságával foglalkozzon, olyannal, mint az „által” (dia) és a „Filioque”. Az egyháznak ma is meg kellene ragadni a jogot arra, hogy különböző nézeteket tápláljon, nem mint dogmákat, hanem mint theologumenákat.

Pontosan ez a nézet az, melynek Bolotov hangot adott, amikor elég bátorsággal rendelkezett, hogy állítsa: nem a Filioque volt az, mely a múltban az egyházat megosztotta, és ez ma sem egy *impedimentum dirimens* az egyház egységének. Másszavakkal, a Filioque magában nem eretnekesség. Egy ortodox egyháztörténész ezen pártatlan és kompetens ítéletének köszönhetően, egy fantom – valószínűleg a legfélelmetesebb –, eltűnik, és megtisztítja az utat az egyház újbóli egysége előtt.³⁴

Bár Bulgakov hitelt ad Bolotov harsány ítéletének a Filioque kérdésről, mégis rámutat egy korlátra: Bolotov a szentháromsági vonatkozásokról az okság terminológiájában folytatta vélekedését.³⁵ Ugyanezen ok miatt, Bulgakov nem ad hitelt Damaszkuszi perikhorézisz terminusának. Damaszk-

32 *Ibid.*, 185; BULGAKOV, *Le Paraclet*, 142-143.

33 EVDOKIMOV, PAUL, *L'Esprit Saint dans La tradition Orthodoxe*, Les editions du Cheref, Paris 1969, 73-74.

34 BULGAKOV, *Uteshitel'*, 179-180; *Le Paraclet*, 138.

35 BULGAKOV, *Uteshitel'*, 167; *Le Paraclet*, 142-143. Bulgakov vitatja Bolotov e témához kifejtett hozzájárulását, az orosz kiadás 176-182. oldalig és a francia fordításban a 135-140. oldalig terjedő részekben.

kuszi, akit Moltmann és Boff idéz, valójában a Bulgakov által újraszövegezett Damaszkuszi. Bulgakov felruhazza ezt a fogalmat a Moltmann, Boff, és mások által felvett modern perszonalista jelentéssel. Bulgakov, Damaszkuszinak „Az igaz hit pontos kifejtése” című művében, csak azon erőfeszítését fogadja el, hogy a Szentháromságot formálisan a személyek kölcsönös kapcsolataként értelmezi. Bulgakov szerint Damaszkuszinak két ok miatt nem sikerült formális értelmezése: először, elmulasztotta Istenben a személyesség kérdését értelmezni, másodsor, hűségese lévén az okság elméletéhez, és az Atyát a Fiú és a Lélek okaként tüntette fel, így Damaszkuszi az arisztoteleszi és a neoplatonikus szentháromsági levezetés korlátai között maradt.³⁶ Bulgakov az „okság és eredet gondolatának” Szentháromságra történő alkalmazását „logikai elvonatkoztatás” eredményének tulajdonítja.³⁷

Megelőzve Moltmann³⁸ és Boffot,³⁹ Bulgakov az oksági nyelvezet Szentháromság tanára történő alkalmazását félrevezetőnek találja: Isten szava nem ismeri sem az „aitia”-t, sem pedig a „processio”-t, és ezek a fogalmak nem rendelkeznek szentírási alappal.⁴⁰ Még a kappadókiak és Damaszkuszi számára sem bírtak ezek az oksági fogalmak szigorú filozófiai jelentéssel, csak Kant után szerzik meg azt. Bulgakov szerint a görög atyák a Szentháromságon belül az Atya elsőbbségét, monarchiáját logikai és nem oksági értelemben hangsúlyozták.⁴¹ Bulgakov elfogadja Damaszkuszinak a Fiú és a Lélek közötti kapcsolatnak és a „dia uiou” (Fiú által) formulának

36 BULGAKOV, *Utshitel'*, 54-55.

37 *Ibid.*, 71.

38 Moltmann úgy tartja, hogy az arisztoteleszi okság és eredet fogalmának a kappadókiak atyák általi szentháromsági tanokba történő bevezetése elhomályosította a különbséget a Fiú nemzése és a Szentlélek származása között. Javasolta, hogy cseréljük föl az első ok fogalmát a Szentháromságban a személyek közötti kapcsolatok perikhorézisére, és ezáltal „az Atya logikai elsőbbsége mindenütt magától megjelenik”. *The Trinity and the Kingdom: The Doctrine of God*, Harper & Row, San Francisco 1981, 188-189.

39 Boff szintén visszautasítja a Szentháromság tanában az okság elvét, és gyanúsak véli a „születés” és „származás” hagyományos fogalmait, melyek csak akkor bírnak értelemmel, ha a három hüposztazisz örök perikhoréziszeként tekintjük azokat. Máskülönb, Boff rámutat arra, hogy ezek a kifejezések oksági függőséget vonnak maguk után a Szentháromságon belül, és kihívást jelentenek a három isteni személy egy-öröklétűségére. „Nagy körültekintéssel kell tehát a »származásnak« a kétértelmű fogalmait használnunk – javasolja Boff – legyünk tudatában mindenkor, hogy ezek leíró fogalmak, melyeknek célja, hogy a személyek közötti kapcsolatot kifejezzék, és hogy a közöttük lévő különbségeket védelmezzék. Követve a hagyományt és a Tanítóhivatalt, használni fogom azokat, de ezzel az alap visszafogottsággal.” BOFF, LEONARDO, *Trinity and Society*, Maryknoll, Orbis Books, New York 1988, 7.

40 BULGAKOV, *Utshitel'*, 70.

41 *Ibid.*, 167; *Le Paraclét*, 127-128.

a kimunkálását, melyet szükségszerűnek tart a Szentháromság triadikus és perikhorézisz alapú értelmezésénél.⁴²

A Szentháromsági szeretet paradigmájának bulgakovi értelmezése, melyet – Evdokimov tolmácsolásában – Moltmann és Boff lelkesen elfogadott, növekvő támogatásnak örvend azon teológusok között, akik a múlt polémiájának felülmúlását keresik. Láttuk, hogy Kasper, Bulgakov teológiájának hasonló vonalai mentén vázolja föl a jelenkori római katolikus álláspontot, szintézisre hozza a görög és ágostoni modelleket, és fönntartja, hogy a Lélek „principaliter” az Atyától származik, aki „az önközlő szeretet ok nélküli (alaptalan) alapja, aki öröktől fogva és kezdet nélkül eredezteti a Fiút és a Lelket, és egyesül Velük a szeretet perikhoréziszében.”⁴³ Ez a felfogás egyesíti a görög hagyományt az ágostoni teológiával, amely Szentviktori Richárd Szentháromságról adott tanításában, mint „az önmagát kiüresítő és közlő tökéletes szeretet misztériumában” fejeződik ki, így ragadva meg a megváltás keresztény misztériumának teljességét.⁴⁴

Bulgakov szintézise összefoglalja a Szentháromsági szeretet paradigmájának az orosz filozófia és teológia általi irányának komplex fejlődését, mely Vladimir Szolovjovval vette kezdetét. A dogmatika mezején egy emberközpontú paradigmaváltást idézett elő, amelyet a vallásfilozófia és a fundamentális teológia területén már véghezvittek. Habár mélyen a patrisztikus hagyományban gyökerezett, Bulgakov bátran terelte az ortodox teológia hagyományos patrisztikus zártságát a számtalan modern filozófiák széles nyitott mezeje felé. Azon meggyőződésének adott hangot, hogy a keleti ortodox hagyomány számára a patrisztikus források bármennyire is alapként szolgálnak, mégsem kimeríthetetlenek, valójában már kimerültek: a teológiai reflexiónak részt kell venni napjaink gondolkodásában, hogy felülkerekedjen annak kihívásain.

Bulgakov szintézise az orosz ezüstkorból ered, a szeretet miszticizmusa hagyományának vallási humanizmusára és kulturális felfedezésére építő hangsúlyával. Ivanov, Merezkovszkij, és Bergyajev keresztény egzisztencializmusának példáján felvillanyozva útjára indította a XIX. és XX. század filozófiája szekuláris irányainak teológiai értelmezését. Folytonosságban Szolovjovval, és megosztva Florenszkij és Karsavin számos közös szemléletét, teológiája a keresztény neoplatonizmus és a szeretet miszticizmusa-

42 BULGAKOV, *Ureshitel'*, 61-62.

43 KASPER, WALTER, *The God of Jesus Christ*, Crossroad, New York 1984, 298-299.

44 *Ibid.*, 314.

nak örökségét is hordozza. Mindezen arculatokat együtt teszik Bulgakov szentháromsági szintézisét a XX. századi ortodox teológia igazi katolikus vívmányává, és a gyümölcsöző teológiai dialógus és együttműködés tekintélyes alapjává napjaink kereszténységében.

András DOBOS

Taufwasserweihe, II. Teil

Im Artikel setzten wir unsere Forschung über die Taufwasserweihe mit einem kürzeren Wasserweihegebet fort. Diese kürzere Formel befindet sich in etlichen alten Manuskripten als alternatives Gebet, wobei sie in den gedruckten slawischen Ausgaben für die Nottaufe bei Todesgefahr vorgesehen ist.

Das Gebet blieb in verschiedenen Varianten erhalten; ein erster, anamnetischer Teil ist dabei generell derselbe, Unterschiede treten in einem zweiten, epikletischen Teil auf. Im abschließenden Teil finden sich als spezifische Eigenart dieses Gebetes Euchologien aus Galizien, deren Text im Artikel sowohl auf kirchenslawisch als auch auf ungarisch veröffentlicht wird. Die Tauftheologie, die sich in diesem kurzen Gebet widerspiegelt, scheint archaisch zu sein; da es sich dabei weder um Sünde noch um Erlösung handelt, wird hier die Taufe als eine direkte Fortsetzung der Schöpfung dargestellt.

Interessant ist die Frage nach dem Verhältnis zwischen der längeren und der kürzeren Gebetsformel. Die Problematik ihres eventuellen Zusammenhangs wird durch das große Weihegebet über das Wasser am Hochfest Epiphanie noch komplizierter, und sie ist überdies hinaus mit dem ganzen Fragenkreis des Ursprunges eines hypothetischen Urtextes verbunden: es stellt sich für einen solchen möglichen Urtext die Frage ob dieser, wenn es überhaupt einen solchen gab, für die Wasserweihe an Epiphanie oder für die Taufe verfasst wurde, oder, was eigentlich auch plausibel wäre, für beide zugleich, im Sinne, dass der Kern eines ersten Textes in der Taufe am Hochfest Epiphanie zu suchen ist. Wir präsentieren diesbezüglich verschiedene Vorschläge.

Im zweiten Teil des Artikels wenden wir unsere Aufmerksamkeit der Ölweihe zu, die, zumindest rein chronologisch gesehen, mit der Wasserweihe verknüpft ist. Das enigmatische Gebet enthält viele Rätsel und regt die Frage der verschiedenen Traditionen der prä- und postbaptismalen Salbung an.

Schließlich wird die theologische Bedeutung der Taufwasserweihe umkreist und es wird auch die Möglichkeit der Wiedereinführung des Ritus im ungarischen Praxis in den Raum gestellt.

Krisztián VINCZE

Der Begriff Person im Denken Nikolai Berdjajews

Nikolai Berdjajew ist einer der gut bekannten russischen, orthodox-christlichen Philosophen des XX. Jahrhunderts. Da er wegen der bolschewistischen Macht gezwungen war, Russland zu verlassen, lebte er lange Zeit in Paris, wo er mit wichtigen westeuropäischen Denkern intensiv dialogisierte. Als junger Denker sympathisierte er mit dem Marxismus, später verpflichtete er sich aber leidenschaftlich dem Personalismus und dem Existentialismus. Er hält sich für christlichen Denker, obwohl seine Gedanken mit den christlichen Lehren nicht immer übereinstimmen. Sein Lebenswerk ist sehr inspirativ auf den Bereichen, in denen das Christentum mit dem modernen Menschenbild in Berührung kommt, und in denen das Christentum für die westeuropäische Anthropologie neue Perspektiven öffnen möchte. Der Artikel über den Begriff der Person unterstützt sich auf drei Bücher Berdjajews, Von des Menschen Knechtschaft und Freiheit, Existentielle Dialektik des Göttlichen und Menschlichen, Die Philosophie des freien Geistes, durch die die Merkmale des Menschen als Person abgeschält werden können. Die kurzen Kapitel verhandeln die Person als Änigma, als Leib-Seele-Einheit, als an Gott Glaubende, sie stellen die Zusammenhänge zwischen Person und Liebe, Unsterblichkeit, Geist und Geschlechtlichkeit dar.

Bernadett PUSKÁS

Deux versions des représentations en pied du Christ dans la rangée locale de l'iconostase du 14-16ème siècle de la région des Carpates

Le but de l'article est de présenter – à l'aide des exemples concrets – l'évolution médiévale de deux principaux types iconographiques des représentations du Christ dans la région carpatique, étant donné que cette tradition picturale représente les antécédents directs de la peinture

d'icônes gréco-catholique.

La rangée des icônes locales dans la région des Carpates, jusqu'à la fin du 16ème siècle était encore en formation. Selon les avis différents c'était primordialement le lieu de l'icône du saint titulaire ou de celle du saint local, puis aussi des icônes de la Mère de Dieu et du Christ, lesquelles pouvaient être logées d'abord sur le mur à côté. La rangée locale de l'iconostase était composée seulement de deux icônes en général, lesquelles ne formaient pas une paire stricte, la composition des icônes des différents sujets pouvait avoir plusieurs variations. Cela implique que, par contre à la rangée du Déisis, la rangée des icônes locales n'était pas considéré comme un ordre lié, mais comme un groupe des icônes chacune desquelles représentait une entité distincte, créée pour un hommage direct.

Dans la peinture médiévale des icônes de la région des Carpates c'est en particulier les compositions monumentales solennelles qui étaient dominantes. Il est spécifique, que certaines variantes particulières, comme le Pantocrator en pied, ont figuré dans cette fonction, à savoir comme une icône de la rangée locale, surtout dans cette région, tandis que dans d'autres domaines, ou même dans la peinture byzantine elles n'étaient pas très fréquentes sur les icônes. Ce type tire son origine dans la peinture monumentale balkanique. Un de ses détails caractéristiques est le livre ouvert, qui donne un caractère enseignant au Pantocrator. Cependant le Christ Pantocrator sur le trône est une représentation de la Seconde Venue, de cette façon elle est connue principalement comme la partie centrale de la composition du Déisis. Dans le groupe des icônes du Christ sur le trône de la région des Carpates, selon la recherche, d'après les grandes tailles de tableaux, il n'y a que quatre qui n'appartenaient pas au Déisis, mais devaient être des icônes de la rangée locale.

Des représentations en pied du Christ – se tenant debout, ou sur le trône – ont été peintes sur les icônes jusqu'au milieu du 16ème siècle. Selon le témoignage des tableaux des années suivantes ce sont des icônes du Sauveur dans la gloire qui ont repris leur rôle ensuite sur l'iconostase.

Tamás VÉGHSEŐ

Gli antecedenti immediati della fondazione dell'Eparchia di Hajdúdorog

La fondazione dell'Eparchia di Hajdúdorog nel 1912 fu l'unico atto amministrativo di notevole importanza che riguardava la Chiesa cattolica in Ungheria nel periodo del Dualismo politico (1867-1918). L'iter storico che ha condotto all'erezione di una nuova circoscrizione ecclesiastica per i cattolici di rito bizantino, e di identità e lingua ungherese, è ricordato nella memoria della medesima comunità ecclesiastica quale „calvario”. Infatti, mentre a partire dalla metà dell'Ottocento il movimento dei greco-cattolici ungheresi conduceva una lotta pluridecennale per raggiungere almeno parzialmente i traguardi prefissi, tra i quali spicca l'uso della lingua ungherese nella liturgia, si imbatteva ripetutamente nella resistenza della gerarchia cattolica ungherese, della Santa Sede, della Chiesa greco-cattolica rumena e di certi circoli politici. Il saggio, dopo una breve rassegna storiografica, presenta e analizza gli avvenimenti degli ultimi mesi della lunga lotta dei greco-cattolici ungheresi, mettendo in evidenza i motivi politici del governo ungherese e le preoccupazioni della Santa Sede riguardo l'affare delicatissimo della fondazione di una nuova circoscrizione ecclesiastica di rito bizantino e di carattere nazionale nel Regno d'Ungheria.

Miklós GYURKOVICS

The Image of the Autogenerated Logos in the Theology of Clement of Alexandria

The doctrine of the Logos of Clement of Alexandria has come into prominence again in patristic researches in the last few years. The interpretation of the generation of the metaphysical Logos seems to be especially problematic, as the above mentioned writer is both careful and

restricted at the same time as far as this topic is concerned. In this article beside the already known and often quoted citations new passages are also demonstrated with which Clement's theology of the Logos is observed based on the concept of autogeneration. Finally, an attempt is made to show that the interpretation of the christology of Clement is primarily scripturist, although, its theoretical illustration originates also in Platonism as well as in Aristotelianism.

Szabó Péter: A keleti egyházak szentségi joga

Nyíregyháza Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, 2012. (Collectanea Athanasiana. Manualia III/1.), 331 old.

A keleti egyházak szentségi joga címmel jelentette meg Szabó Péter összehasonlító elemzését 2012-ben. A mű a Collectanea Athanasiana sorozat *Manualia* részének köteteként látott napvilágot. Már előszavában felhívja figyelmünket a szerző arra, hogy ez a kézikönyv azon oktatói tevékenységének az egyik eredménye, mely a keleti egyházak kodifikációja, alkotmányjogi berendezkedési és szentségjogot érintő területeiről származik. Leszögezi, hogy a katolikus identitás meghatározó eleme az apostoli hagyományhoz való hűség, másrészt az Apostoli Szentszék iránti bizalom és engedelmesség. Ennek tükrében mutatja be a szentségi fegyelem korokat átívelő történeti hátterét olyan módon, hogy a bizánci hagyomány meghatározó jegyei fellelhetők legyenek benne, melyek a magyar görögkatolikus egyház állapotát és panorámáját is feltárják. A könyvben található példák sokasága a Legfőbb egyházi hatóságok megnyilatkozásából táplálkozik, melyek említésével a szerző arra akarja az olvasó figyelmét ráirányítani, hogy a keleti egyházak hiteles hagyománya a mozgatórugója annak az új egyházfegyelemnek, mely a szentségi gyakorlat területét is érinti.

A mű alkalmazkodik a keleti törvénykönyv szentségjogi fejezeteihez, s mivel összehasonlító elemzésről van szó, így a keleti jog latin fegyelemhez viszonyított sajátosságait találhatjuk meg, illetve a köztük lévő különbségeket fedezhetjük fel. Összehasonlító tanulmányok korábban is készültek a kánonjog területén, de ezek általában a gyakorlatban megjelent különbségek feltüntetésére korlátozódtak csupán. Jelen munka azonban a jogrendek közötti különbségek mélyreható megértésére és feltárására törekszik annak érdekében, hogy az egyház szentségeken keresztül gyakorolt üdvözítő küldetését minél tisztábban lássa és szemléltesse a kánonjogi szabályozásban.

A kézikönyv az egyház egységre való törekvéseit is szem előtt tartja, hiszen a katolikus egyház ezen irányú elköteleződése megkívánja a tradíciók közötti jártasságot, ami az egyházak sokféleségének bemutatásából és megismeréséből származik.

Felépítésében a könyv kétféle oktatási területen tanuló egyetemi hallgató elvárásait is figyelembe veszi. Egyrészt alapismereteket nyújt a szentségjoggal

ismerkedők számára, másrészt a posztgraduális képzésben részt vevők tudományos kutatási igényeire is tekintettel van. Ugyanakkor ez a tanulmány fontos és méltó kísérője az ugyanebben a sorozatban *Textus/Fontes* cím alatt megjelent *Keleti Kódexnek*, így a Kódexet forgató és használó olvasó számára nagy segítség, hogy annak XVI. címére részletes és pontos monográfia áll rendelkezésre. Annál is inkább lényeges ez a szempont, hiszen a teológusokat sokszor foglalkoztató kérdések a szentségeket és az istentiszteletet érintő témákból fakadnak.

Első részében a könyv a keleti egyházakat mutatja be csoportosítási alapjuk és elrendeződésük szerint, majd a második részben a szentségek teológiai alapjegyeivel ismerkedhetünk meg. Először üdvtörténeti megközelítésben és a keleti szemléletmódban láthatjuk meg a „szentség” fogalmát, eltérő megközelítési módszerek bemutatásán keresztül. Érezhetővé válik a keleti teológiában oly sokszor megtapasztalt *pneumatológiai* jelenség, mely ugyanakkor közösségi, *ekkleziális* dimenzióval is bír. Az átfogó elemzést követően az egyes szentségek részletes tárgyalása következik.

Didaktikai szempontból is kiemelkedő a kézikönyv szerkezete, hiszen minden egyes fejezet a lényegi különbségeket összefoglaló áttekintéssel zárul, valamint az érintett tematika részletes bibliográfiája is itt jelenik meg. Érdekes kérdésekkel, problematikával találkozhat az olvasó az *excursusokban*, amelyek témakörönként feltűnnek. Sokszor a gyakorló papok és teológusok által is feltett kérdésekre keresi a szerző ezekben a választ, vagy további gondolkodásra késztet, feltárva a különböző keleti, ortodox vagy éppen latin hagyományokat.

Érdekesesek azok a történeti megközelítések, melyek az egyes szentségekhez való járulás koronkénti változását tüntetik fel. Ilyen például a keresztény beavatás szentségeinek alakulása, a bűnbánat szentsége vételének gyakorisága vagy éppen ritkasága az egyes egyházakban vagy korokban; avagy milyen problematikával találkozhat a keleti katolikus pap, amikor más rítusú hívő olyan esetre kéri a feloldozást, amire a keletinek nincs feloldozási joga? Mi okozta esetenként a betegek kenete szentségének vétele és kiszolgáltatása körüli dilemmákat az egyes egyházakban? S milyen módon jelenik meg és oldja fel a korábbi feszültségeket a jelenkor egyházfegyelme? Számos praktikus és napjainkban is lényeges kérdés, amit a szerző felvet, és ugyanakkor megindokol, válaszában egyértelművé tesz.

A könyv kitér a szentség-kiszolgáltatások törvénykönyvben előírt módjaira, részletesen megmagyarázva azok teológiai és diszciplináris értelmét, nem

elhagyva a bizonyos esetekben előírt adminisztrációs eljárások mikéntjét sem. Különösen hasznos, hogy a gyakorló papok és a teológiával foglalkozók gyorsan és könnyen el tudnak igazodni változó világunk sokszor bizonytalanak tűnő helyzeteiben, melyek az egyes szentségek kiszolgáltatása körül jelentkezhetnek.

A keleti és a latin egyházfegyelem összehasonlító tanulmányozása a törvényhozó szándéka. Ennek a fegyelmi sokoldalúságnak és a mögötte rejlő szemléleteknek a szentségekre vonatkozó bemutatását a szerző nagy gondnal és odaadással tette meg. Szabó Péter a keleti katolikus kánonjog tudományát mindmáig jelentős tanulmányokkal, publikációkkal gyarapította magyar és idegen nyelven, melyek között ez a kézikönyv jelentősen gazdagítja a szakirodalmat. Átfogó, mélyreható ismeretanyagával a kánonjogban való eligazodást segítő tankönyvet, és a szentségeknek az egyházban betöltött doktrinális és fegyelmi szerepén át ökumenikus dimenziókat felvázoló tanulmányt vehetünk kézbe, melyek egyházunk és tradícióink minél szélesebb megismerését szolgálják.

(Ism.: Horváth Tamás)

Véghseő Tamás - Nyirán János:
Barkóczy Ferenc egri püspök kiadatlan instrukciója az Egri
Egyházmegye területén élő görögkatolikusok számára (1749)
- 19. századi kéziratos görögkatolikus szerkönyvek Nyírgyu-
lajból és Fábianházáról

Nyíregyháza, Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, 2012.
(Collectanea Athanasiana Textus/Fontes II/2.) 288 old.

A *Collectanea Athanasiana* sorozat *Fontes/Textus* alsorozatának második kötete egy 18. századi és két 19. századi, a történelmi Magyarország bizánci szertartású katolikus közösségeinek liturgiájára, egyházfegyelmére és történelmére vonatkozó forrást tartalmaz. A Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskolán működő „Görögkatolikus Örökség” Kutatócsoport munkatársai, Véghseő Tamás és Nyirán János az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok 78739. és 85590. számú kutatási programjának keretében („*A Kárpátok Eurorégió görög katolikus kulturális örökségének kutatása és megőrzése: a történelmi munkácsi egyházmegye bizánci szertartású katolikus közössége kialakulásának és fejlődésének kutatása (1646-1818) és magyarországi tárgyi emlékeinek feltérképezése*”) 2009-2012 között összegyűjtött levéltári forrásaik egy részét adják közre a kötetben.

A kötet első részében (13-144.o.) Véghseő Tamás Barkóczy Ferenc (1710-1765) egri püspök 1749-ben az egyházmegyéje területén élő görögkatolikusok számára összeállított, de hivatalosan ki nem adott instrukcióját közli jegyzetekkel és bevezető tanulmánnyal. A Munkácsi Egyházmegye 1771-ben történt kánoni felállítását megelőzően a görögkatolikusok - püspökükkel és papjaikkal együtt - a területileg illetékes római katolikus főpásztor, nevezetesen az egri püspök joghatósága alatt álltak. A főpásztori feladatait komolyan vevő Barkóczy Ferenc vizitációi során a görögkatolikus közösségeket is látogatta, s a megtapasztalt hiányosságok orvoslására rendeleteket alkotott. Az 1749-ben összeállított és a kötetben közreadott instrukció kifejezetten a görög szertartású klérusnak szólt, s azzal a szándékkal készült, hogy a szentségkiszolgáltatásra, valamint az egyházfegyelmeire vonatkozóan világos utasításokat adjon.

A bizánci szertartású közösségek korabeli liturgikus és szentségi éle-

te, illetve egyházfegyelme megismerése szempontjából a forrás rendkívül értékes. Az akkori állapotok bemutatása mellett betekintést nyújt abba a teológiai szemléletbe is, mely meghatározta az egri püspök gondolkodását a rábízott bizánci szertartású közösségek egyházi életének alakítása tekintetében. Az Esztergomi Prímási Levéltárban őrzött és a kutatók számára eddig részleteiben is alig ismert forrás megválaszolja a görögkatolikus egyház liturgikus-szentségi életének és egyházfegyelmének számos kérdését. Ugyanakkor a szöveg további vizsgálata újabb megállapításokhoz vezethetnek. Különösen is érdekesnek tűnik az a kérdés, hogy a szerző milyen liturgikus, szentségtani és egyházjogi forrásokra támaszkodott akkor, amikor a bizánci szertartás szokásaira és hagyományaira vonatkozóan fogalmazott meg rendelkezéseket? Milyen előismeretei lehettek a bizánci hagyománnyal kapcsolatban? Vagy kik lehettek a segítségére az instrukció összeállítása során?

A kötet második része (145-285. o.) két 19. századi magyar nyelvű kéziratot szerkeszt (a szentségek kiszolgáltatásának rendjét és a kapcsolódó imádságokat tartalmazó liturgikus könyvet) tartalmaz. A Fábriánházáról és Nyírgyulajból előkerült, eddig ismeretlen kéziratokat, melyek a kutatócsoport terepmunkája során kerültek be a Hajdúdorogi Püspöki Levéltár állományába, Nyírán János adja közre. A kéziratok a magyar nyelvű görögkatolikus liturgiafejlődés fontos forrásai, melyek lehetővé teszik a mindezidáig alig kutatott magyar görögkatolikus liturgikus nyelvezet vizsgálatát. A forráskiadás illeszkedik az Ivancsó István által korábban végzett kutatásokhoz (pl. *Lithurgia – Krucsay Mihály munkács megyei kanonok 1793-ban készült munkája*, Nyíregyháza 2003, vagy *A „Hajdúdorogi névtelen” liturgiafordítás Papp Antal 1854-es kéziratában*, Athanasiana Füzetek 14, Nyíregyháza 2008), melyek eredményeit a közreadó 2011-ben kiadott forráskiadásával és tanulmányával (*Az első magyar nyelvű liturgiafordítás Lupes István 1814-es kéziratában*, Nyíregyháza 2011) már korábban is bővítette. A most közreadott liturgikus források jelentőségét növeli az a tény, hogy közvetlenül a hivatalosnak mondható liturgia-fordítások elkészülte és kiadása (1879-1882) előtt kerültek lejegyzésre. Azt a parokiális gyakorlatot tükrözik, melyek egy adott földrajzi régióra jellemzőek voltak. A tovább folytatódó kutatások és terepmunka eredményeként remélhetőleg más, közeli és távolabbi közösségekből újabb kéziratot liturgikus könyvek is előkerülnek, melyek feldolgozása és a most közreadott szövegekkel való összevetése újabb eredményekkel gyarapíthatják a magyar nyelvű görögkatolikus liturgiaku-

tatás tárházát. Különösen izgalmasnak mutatkozik az a kérdés, hogy a 18. század végén kezdődő, majd pedig a 19. század során egyre intenzívebbé váló liturgiafordítások alapjául pontosan milyen ószláv nyelvű liturgikus könyvek szolgálhattak, illetve kimutathatóak-e görög hatások a magyar nyelvű liturgikus kéziratokban?

(Ism.: Seszták István)

Krónika

Új rektor Főiskolánk élén

Kocsis Fülöp hajdúdorogi megyéspüspök kezdeményezésére Orbán Viktor miniszterelnök 2012. január 4-i hatállyal *dr. Véghseő Tamás* főiskolai tanárt nevezte ki a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola rektorává. Az új rektor megbízatása 2017. január 3-ig szól.

Budapesti teológiai napok

Minden évben január végén kerül sor a Teológiai Tanárok Konferenciájára, melynek szervezője és házigazdája a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Kara. 2012-ben január 23-án kora délután kezdődött és január 26-án ebéddel zárult a konferencia, melynek címe egy János evangéliumból (Jn 2,25) vett idézet volt: „Tudta, mi lakik az emberben”, kiegészítve a következővel: „Az ember krízise: vágyódás és megkísértettség között”. Erre a konferenciára meghívást kap minden magyarországi és határon túli magyar teológiai főiskola tanári kara, ami így kitűnő lehetőséget

biztosít – a tudományos előadások végighallgatásán kívül – a személyes kapcsolatok alakítására és betekintést enged más főiskolák és szemináriumok életébe is. Az első nap programjában a biblikus előadások kerültek sorra, melyben az ó- és újszövetségi kísértésről, kísértőről, emberi vágyakozásokról szóló részek bemutatása és elemzése hangzott el. A konferencia második napján *Paul Tillich* Ádám megkísértésével kapcsolatos teológiai koncepciójáról hallhattunk, majd az egyik előadás Nüsszai Szent Gergely nyomán a színelátás vágyát elemezte, s e napon folytak még az antropológiai megközelítésű előadások. A konferencia utolsó részében helyet talált a kanti kritikáról szóló, a nyelvfilozófiai indíttatású előadások mellett egy a Viktor E. Frankl logoterápiáját az evangelizáció szemszögéből vizsgáló előadás is. Főiskolánk tanári kara minden évben igyekszik szinte teljes létszámmal részese lenni a konferenciának, s jelenlétükkel tisztelték meg a konferenciát még Fülöp és Atanáz püspök atyák is. Van továbbá egy hagyományos kiegészítője még ennek a pár napnak, a rendkívüli tanári

konferencia is, melyre dr. Fodor György ex-rektor úr meghívására és szervezésében kerül sor. A konferencia tehát egyaránt lehetőséget ad tudományos továbbképzésen való részvételre, a személyes kapcsolatok ápolására, és akár főiskolánk életéhez kötődő kérdések és válaszok megfogalmazására is.

Vincze Krisztián

Véradás

Intézményünk évek óta szívesen és lelkesen csatlakozik a Felsőoktatási Intézmények Véradásához. Tettük ezt a 2011/2012-es tanévben is, melynek a 2012. február 7-ei véradás a 2. napja volt. Ezt követte a május 8-ára szervezett harmadik, s egyben a tanév utolsó véradása. Hallgatóink, oktatóink empatikus készségének hála, a 2011/2012-es tanévben Intézményünk megnyerte az 1000 fő alatti kategória versenyt, melynek eredményeként 500.000,- Ft jutalomban részesültünk. A díjat a főiskola a Papnevelő Intézet részére továbbította, hogy a Szent Damján Kör által évente megrendezendő Damján-tábor (fogyatékos gyermekek táboroztatása) megszervezése 2012 nyarán is gördülékenyen történhessen. A 2012/2013-as tanévben szintén csatlakoztunk a véradóversenyhez, melynek keretében 2012.

szeptember 17-én sikeres véradást szerveztünk, ahol több mint 30 ember érezte fontosnak az „Adj vért és ments meg három életet”.

Riczuné Vadász Csilla

Hierotheosz-est Főiskolánkon

2012. február 10-én este a Hierotheosz Egyesület vendége volt *dr. Latorcai Csaba*, a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, nemzetiségi és civil társadalmi kapcsolatokért felelős helyettes államtitkára, aki az új civil törvényről tartott előadást Főiskolánk könyvtárában. Az előadás előtt bensőséges megemlékezés keretében került elhelyezésre a főiskola rektori hivatalában *Szabó Jenő* (1843-1921) miniszteri tanácsos, főrendiház tag portréja. A görögkatolikus civil szerveződés jeles képviselője a Görög Szertartású Katolikus Magyarok Országos Bizottságának alapító elnökeként a Hajdúdorogi Egyházmegye felállításának előmozdítójaként és a görögkatolikus művelődésügy pártfogójaként írta be nevét egyházunk történelmébe. Portréjának főiskolai elhelyezése a centenáriumi év apró mozzanataként tisztelgés személye és munkássága előtt.

Véghseő Tamás

Nyílt nap

Főiskolánk, az ország valamennyi felsőoktatási intézményéhez hasonlóan, fontosnak tartja, hogy a középiskolások számára nyílt tanítási napot szervezzon. 2012. február 13-án elsősorban egyházi középiskolás diákok szavától volt hangos a főiskola épülete. Szép számú érdeklődő látogatta meg a tanítási órákat és a Papnevelő Intézetet, hogy legalább egy-két órára belekóstolhassanak a főiskolások életébe. A papság iránt érdeklődők számára ez egy kicsit hosszabb és tartalmasabb időszakot ölelt át, hiszen ők már 12-én este „beköltözhettek” a szemináriumba, hogy eltöltsenek papnövendék hallgatóinkkal egy estét és bekapcsolódhassanak a szemináriumi életbe. Az évente megrendezendő nyílt tanítási napra egyre több diák kíváncsi, akik az érdeklődésüket kielégítve, a jelentkezési lapot beadva és a felvételi vizsgát sikeresen teljesítve, a következő tanévben már nem mint vendégek, hanem mint a főiskola diákja lépnek be intézményünkbe.

Riczuné Vadász Csilla

Cigánynak születni fotókiállítás

Ezzel a címmel nyílt fotókiállítás a Szent Atanáz Görögkatolikus

Hittudományi Főiskolán a Romano Trajo Egyesület képeiből. Az egyesület 2005-től készít Szabolcs-Szatmár-Bereg megye különböző cigánytelepein fotókat, melyek egy része szociofotó, más része portréfotó. Közvetlen céljuk, hogy a cigány embereket, közösséget közelebb hozzák a többségi társadalomhoz, hogy láthatóvá tegyék a „láthatatlan” cigányokat, és róluk reális képet fessenek. Olyan képeket és pillanatképeket mutatnak be, amelyet a cigányokat kívülről és távolról szemlélő nem láthat, így a tárlat segítségével egy kicsit közelebről ismerhet meg egy másik kultúrát.

Kocsis Fülöp püspök megnyitó gondolataiban Berecz András mesemondó egyik meséjét elevenítette fel, melynek tanulsága, hogy mindnyájan egyek vagyunk, testvérek, és nem a széthúzás, hanem az összetartozás kell, hogy győzedelmeskedjen. A megnyitón közreműködtek a Szent Miklós Görögkatolikus Általános Iskola Huszár telepi osztályának diákjai is.

Juhász Éva

Puskás Bernadett és Baán István köszöntése

A Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola félévkezdő tanári konferenciája előtt Kocsis

Fülöp megyéspüspök és Véghseő Tamás rektor bensőséges ünnepség keretében köszöntötte az intézmény két oktatóját tudományos eredményeik hivatalos elismerése alkalmából.

Dr. Jankáné dr. Puskás Bernadett tanárnő az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán tartott habilitációs előadást „A késő középkori szentélyrekesztő-ikonosztáz és az Istenszülő alapképek” címmel. *Dr. Baán István* tanár úr pedig „A 14-16. századi magyar történelem bizánci és koraújkor görög nyelvű forrásai” című értekezésével „a Magyar Tudományos Akadémia doktora” címet nyerte el.

Mindkét oktatónknek szívből gratulálunk és további eredményes kutatómunkát kívánunk!

Véghseő Tamás

Katekétikai továbbképzés

A Hajdúdorogi Egyházmegye hitoktatásában részt vállaló hittanároknak és papoknak február 25-én a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola épületében katekétikai továbbképzés keretében nyílt lehetőségük, hogy lélekben és szellemiekben gazdagodjanak. Minden ilyen továbbképzés egy fontos tapasztalásra ad lehetőséget, amit az egymástól távol feladatot

teljesítő kollégák ritkán élhetnek át; a közös célban egymás tagjai vagyunk, egyházunk tevékeny karjai. Annak a közös imádságnak kell átvilágítania a szétszóródó hittanórákat, amelyen immár rendre Kocsis Fülöp püspök atya tisztel megminket jelenlétével, így válva igazán közösségé, „tantestületté”, melynek formája és formáló ereje van.

Továbbképzésünk témájának vezérfonalát a Hajdúdorogi Egyházmegye alapításának századik évfordulója nyújtotta. Dr. Véghseő Tamás, a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola rektorának előadásában megismerhetjük a magyar görögkatolikusok és egyházmegyénk történetét. A múlt tapasztalatai arra irányítják a figyelmet, hogy megbecsüléssel kell adoznunk egyházunk jeles alakjainak erőfeszítéseiert, állhatatos ügyüknek épp jelen helyzetünk érett várt gyümölcsev.

Módszertani ismeretek bővítésére nyújtott lehetőséget Horváthné Szabó Tünde, a nyíracádi Szent Piroska Görögkatolikus Általános Iskola hittanára, aki sajátos kártyamódszerével ért el jó eredményeket óráin. Hozzáteve azt is mindehhez, hogy különleges hangsúllyal bír a hitünk tartalmának életre keltése. Módszereinket ehhez az elsődleges szemponthoz kell megválasztani úgy, hogy gyermekeink számára va-

lóban „élő vízzé” tudjon válni.

Alkalom nyílt azt is megtapasztalni Nagyné Szabó Ágnes munkája nyomán, milyen sok erőfeszítésbe kerül a Gazdasági Irodának munkabérünk ügyeinek szakszerű és gondos intézése. Alázatos, lelkiismeretes munkájukat nekik és a továbbképzés szervezőinek hálás szívvel köszönjük!

Ács Zoltán

Görögkatolikus Matematikatanárok Köre

A Görögkatolikus Matematikatanárok Köre Nyíregyházán a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskolán 2012. február 25-én szombaton megtartotta első konferenciáját. Az egész napos rendezvény a „Matematikatanárnak lenni keresztény szemmel a modern világban” címet kapta. Jó volt látni, hogy milyen sok matematikatanár érkezett az ország különböző részeiből.

A regisztráció és a rövid köszöntések után Számadó László előadását hallgathattuk meg. Középiskolai tanárként és tankönyvszerzőként rengeteg olyan ötletet mutatott, melyekkel színesíthetjük, izgalmasabbá tehetjük a matematikaórákat. Ma ezek nagyon fontosak, hiszen a gyerekek figyelmét számtalan dolog elvonja a tanulástól. A tanár fel-

adata az is, hogy érdekességekkel, izgalmas kérdésselvetésekkel ezt a figyelmet visszafordítsa a tudomány irányába.

A következő előadó Kovács Zoltán a Nyíregyházi Főiskola tanára volt. Fontos kérdéseket feszegetett, hiszen a technika fejlődése megváltoztatja a mindennapjainkat, és megváltoztatja a diákok tevékenységét is. Előadásának egyik fő kérdés az volt, hogy hogyan kell ennek hatására a matematikatanárnak változtatnia a módszerein, hogyan kell olyan kérdést feltennie, aminek megválaszolásához a gyerekeknek gondolkodniuk kell, de közben használhatják az új eszközöket is.

A rövid ebédszünetben a hallgatóság a főiskola vendégeként kávé, teát és szendvicset fogyaszthatott a helyiek nagylelkű segítségének köszönhetően, majd elkezdődött a délutáni program.

Verdes Miklós prefektus az egykettő, három számokra fűzte fel gondolatait. Előadása segítségével azon gondolkodhattunk, hogy hogyan lehetünk matematikatanárként görögkatolikusok, illetve görögkatolikusként matematikatanárok, s emellett éljük a civil életünket is. Vajon ez a hármasság, a kétségeken át tud-e egységgé forrni bennünk?

A konferencia kötetlen beszélgetéssel zárult. Ez a közös gondol-

kodás, a közös ötletek megfogalmazása fontos volt a GörMatKör jövője szempontjából. A nap végére mindannyian éreztük és sokan meg is fogalmazták, hogy ezt a kezdeményezést folytatnunk kell. A tapasztalatok rendszeres kicserélése, megbeszélése mindannyiunknak a hasznára válik.

Bebrevszky Dániel

Theolingua vizsga

A Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola 2008. július óta a Nyelvvizsga Akkreditációs Bizottság által akkreditált *Theolingua Akkreditált Egyházi Szaknyelvi Vizsgahely*. Ebben az évben, immár 10. alkalommal biztosítottunk lehetőséget az írásbeli és a szóbeli nyelvizsga letételére.

Mivel a Theolingua nyelvvizsgán kívül más egyházi szaknyelvi ismeret mérő vizsga nincs Magyarországon, sőt Európában sem, így mindenképpen egyedinek tekinthető, már csak a nemzetközi elismertsége miatt is. A Theolingua határokon átívelő egyházi szaknyelvi vizsgaként nemcsak görögkatolikus papnövendékeink, katekéta, kántor és teológus hallgatóink számára biztosította a vizsga letételének lehetőségét, de Budapestről a Pázmány Péter Katolikus Egyetemről, Deb-

recenből, Sárospatakról a Református Teológiáról, sőt Kárpátaljáról és Szlovákiából is érkeztek vizsgázók, hogy megmérjük nyelvi kompetenciáikat.

A Theolingua Egyházi Szaknyelvi Vizsga államilag elismert nyelvvizsga. Jelenleg angol, német és olasz nyelvekből 3 szinten (alap-, közép- és felsőfokon) lehet letenni. A sikeres vizsgázók ugyanolyan előjogokat, előnyöket élveznek, mint azok, akik más, államilag elismert általános vagy szaknyelvi vizsgát tesznek.

Ebben az évben mind a három nyelvből és mind a három szinten (alap-, közép- és felsőfokon) voltak vizsgázóink, a vizsgára jelentkezők száma közel 100 fő volt.

Inántszy-Pap Ágnes

Nyelvi tehetség gondozás hallgatóink körében

A Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola Nyelvi Lektorátusa küldetésének tekinti, hogy a tantervi követelményeket meghaladó teljesítmény nyújtására képes, kiemelkedő képességű és hozzájárulási hallgatókat felkutassa és nyelvi kompetenciáikat speciális módon fejlessze. Ebben a tanévben két hallgató részült személyre szabott, speciális nyelvi tehetség gondozó prog-

ramban, ahol a tehetségfejlesztés három alappilléret – a gazdagítás, gyorsítás és differenciált fejlesztés – vettük alapul a speciális foglalkozások megtartása során, amely heti két óra időtartamban zajlott.

Inántszy-Pap Ágnes

radhatatlan szervezője, *Fogassy Judit* SDSH nővér, akitől húszesztendőnyi magyarországi munkálkodása során igazán sokat tanulhattunk, utoljára volt köztünk: rendje visszahívta az Amerikai Egyesült Államokba.

Obbágy László

Katekumenátus konferencia Leányfalun

Leányfalun április 16-19. között immár tizenkettedik alkalommal rendezte meg a *Magyar Katolikus Püspöki Kar Országos Hitoktatási Bizottsága* – az *Országos Lelkipásztori Intézettel* közös szervezésben – a katekumenátus elméleti hátterét elmélyítő, gyakorlati lehetőségeit folyamatosan kereső, s a praxis terén is újra meg újra vonzó ízelítőt és megvalósítható ötleteket, követhető tanácsokat nyújtó *Katekumenátus Konferenciát*. Az idei téma az élmények és tapasztalatok szerepe volt; ezek antropológiai, bibliai, teológiai, liturgikus megközelítései mozgatták az értelmünket és tágitották a szívünket. Sokat tanultunk a katekumenákkal foglalkozó katekéták munkájának, illetve a katekumenátus útját már végigjárt Krisztus-követők benyomásainak megismeréséből is.

Szomorú mellézköngéje volt az együttlétnek, hogy a kiváló kateketikai szakember, e konferenciák fá-

Dobos László köszöntése Pécsen

Dobos László 80. születésnapja alkalmából szervezett Kateketikai Konferenciát a Pécsi Hittudományi Főiskola április 26-án. A korábban zenepedagógusként és karnagyként is ismert és elismert, az intézményben húsz éven át dolgozó és mindenekelőtt a felnőtt katekézis terén úttörő munkát végző szakember tiszteletére az ország különböző szegleteiből jöttek el a kateketika szakterületének művelői, és tartottak érdekes és értékes előadásokat az andragógia, illetve a felnőtt katekézis témaköreiből. Intézményünket *Obbágy László* tanszékvezető tanár képviselte a rendezvényen. Maga a jubiláns is – akinek a világiak lelkipásztori szolgálatáról, illetve a felnőtt katekézistről szóló könyvei főiskolánkon is a kötelezően ismert szakirodalom körébe tartoznak – bemutatta a tárgykörben készített szakmai anyagait.

Obbágy László

A Pápai Keleti Intézet rektorának látogatása Intézményünkben

2012. április 30. és május 3. között vendégünk volt *P. James McCann* SJ, anyaintézetünk, a Pápai Keleti Intézet rektora és munkatársa *P. Constantin Simon* SJ. Látogatásuk célja a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola működésének ötévente esedékes ellenőrzése, illetve a két intézmény közötti aggregációs szerződés meghosszabbításának előkészítése volt. A május elsején lezajlott hivatalos vizitáció után vendégeink részt vettek a Szent Atanáz Napi ünnepségeken, s a tanári karral közösen látogatást tettek a Miskolci Apostoli Exarchátus új székházában.

Véghseő Tamás

A főiskolai kápolna ikonosztázionjának felszentelése

Május 2-án Szent Atanáz egyházatya – főiskolánk védőszentjének – ünnepén dr. Orosz Atanáz püspök-exarcha felszentelte intézményünk kápolnájának új ikonosztázionját. Az ikonosztázion fenntartónk, a Hajdúdorogi Egyházmegye ajándéka intézményünknek.

Véghseő Tamás

Családpasztorációs konferencia

Közös reményünk és esélyünk a hitben élő család címmel rendezett szakmai találkozót a centenárium évében egyházmegyénk családpasztorációs bizottsága 2012. május 3-án a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola támogatásával, mely egyben helyszínül is szolgált. A konferencia védnökei Kocsis Fülöp megyéspüspök és Véghseő Tamás rektor voltak. Püspök atya megnyitó beszédében ismét fölhevítve a figyelmünket, családjaink figyelmét: otthonainkban legyen kiemelve a Szentháromság ikonja! Az előtte élő, közösen imádkozó család az alapja a reményünknek, ebből alakul igazi, szent, keresztény, emberi közösség.

A fő előadó dr. Koltai Mária, pszichiáter, kiképző családpasztorációs terapeuta volt, akitől egyszerre tudományos, közérthető és személyes előadást hallottunk. A családterápia eszközeivel és kutatási eredményeivel a generációk, nemzedékek egymást befolyásoló hatásait mutatta be. Ezek az örökségeink, családi történeteink attól függetlenül is hatással lehetnek ránk, hogy ismerjük-e őseinket vagy sem. Más ez, mint a genetika. Ezeket a folyamatokat fölismerve világossá válhat egy-egy probléma gyökere, lecsöndesedhetnek mindennapi küzdelmeink

egymással. Arcot nyernek a múlt rémei, árnyképei. A tudományosság mellett közérthetően beszélt, mert a szakszavakat lefordította, elmagyarázta, illetve történetekkel, példákcal színesebbé tette. Roppant érdekes volt utalása a centenáriumra, a magyar görögkatolikusság küzdelmeire. Egyházunk nagy családjában ugyanígy öröklődnek - génektől függetlenül, pusztán pszichológiai alapon - történetek, történelmek, sorsok. Személyessé tette beszédét nem titkolt érzelmeivel, valamint azzal a szeretettel, ahogyan utalt nemcsak Istenre, imádságra, de a paraszti kultúra konyhai falvédőkön öröklődő bölcsességeire is.

Dr. Lipóczki Imre, főorvos, tanár, a tudomány és hit határait érintve a fizikailag kimutatható, az orvoslásban is fölhasznált életerőről beszélt.

Makkai László görögkatolikus pap és dr. Nagy Edit főiskolai docens, egyházunk szakemberei, akik bár „házon belül” ismertek előttünk, mégis újat tanítottak nekünk hitről és családról.

A rendezvény mintegy száz résztvevője tartalmasan és hasznosan töltötte el ezt a napot.

Szabados Viktor

Kateketikai konferencia Rómában

2012. május 7. és 10. között került sor Rómában az Európai Püspöki Konferenciák Tanácsának (CCEE) szervezésében az *Európai Kateketikai Kongresszusra*. A püspökök, püspökkari megbízottak, magasan kvalifikált szakemberek részvételével zajló római konferencia a katekézis katekumenális jellegét igyekezett körüljárni, főként az elszáldozók, illetve a bérmálkozók korosztályára figyelve. Hazánkat Udvardy György püspök, Balázs Tamás győri teológiai tanár és *Obbágy László*, főiskolánk tanszékvezető tanára képviselte. A keleti rítusunknak szóló figyelem jeleként a szervezők Obbágy Lászlót „A katekumenális jellegű katekézis lehetőségei és esélyei a bizánci egyház liturgikus esztendejének horizontjában” című előadás megtartására kérték fel. Az előadásokon és megbeszéléseken kívül a konferencia tanulságos és örömteli élménye volt az is – bizonytalansággal már Benedek pápánk mentalitása is tükröződik ebben –, hogy a résztvevők felemelően szép latin liturgiákon imádkozhattak ezekben a napokban. Ezek közül is kiemelkedett a szerdai alkalom, amikor a kongresszus résztvevői – az Erdő Péter bíboros, a CCEE elnöke által celebrált ünnepélyes főpapi szent-

mise keretében – a Santa Maria Maggiore Bazilikában imádkoztak együtt Európáért.

Jóleső érzés volt megtapasztalni azt is, hogy főiskolánk volt tanárát, *Janka Ferenc* atyát, aki a CCEE főtitkár-helyetteseként a kongresszus egyik fő szervezőjeként dolgozta végig ezeket a napokat, a résztvevők körében őszinte tisztelet és megbecsülés övezi.

Obbágy László

Parlamenti emlékülés

Ferenc József 1912. május 6-án kiadott rendeletével alapította meg a Hajdúdorogi Egyházmegyét. Az alapítást egy hónappal később X. Piusz pápa hagyta jóvá a *Christifideles graeci* kezdetű bullával. Az egyházmegye alapításáról május 12-én a Parlamentben is megemlékeztek.

Az emlékülés a húsvéti örömhírt megfogalmazó „Feltámadt Krisztus” kezdetű imádság eléneklésével kezdődött. Ezt követően a levezető elnöki tisztséget vállaló *Seszták Miklós* országgyűlési képviselő elsőként *Kövér Lászlót*, az Országgyűlés elnökét szólította az emelvényre. A keresztényeknek mindig az igazságot kell követniük, de tudják, hogy nem ők az igazság, hanem egy örök Igazság van, aki életük mércéje kell hogy legyen – hangsúlyozta a ház-

elnök, majd hozzátette: a magyarországi görögkatolikusság jó példa arra, hogy érdemes követni az igazságot, és érdemes büszkének lenni a hagyományainkra, a történelmünkre, a nyelvünkre. S jó példázata annak is, hogy ahol egy összetartó közösség van, ahol szövetkeznek a jóra, hitüket közösen megvallják, ott a hazasorsáért sem kell aggódni. Befejezőképpen pedig arra buzdította a görögkatolikus egyházat, hogy folytassa a megkezdett építkezést, mert ezáltal megmutathatja másoknak, hogy megéri más értékekre, erkölcsi alapokra építeni az életünket.

Kocsis Fülöp, a Hajdúdorogi Egyházmegye püspöke „*Jertek, merítsetek fényt*” című beszédét húsvét éjszakájára emlékezve kezdte, mikor a papok és a hívek az oltártól indulva a gyertyalángot továbbadják egymásnak. A főpásztor utalt arra, hogy ugyanígy kell ma, a 21. században is továbbadnunk azt a fényt, mely őseinket megvilágította. Ezután így folytatta: a katolikus egyház már befogadott minket, s az, hogy ezen a napon itt lehetünk az Országházban azt jelzi, hogy a magyar nemzet is befogadott bennünket. Ám ahhoz, hogy a görögkatolikus egyház értékeit, kincseit továbbadhassa, neki is befogadóvá, nyitottá kell válnia.

Véghseő Tamás, a Szent Atánáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola rektora, előadásában vázolta

a magyar görögkatolikusság történelmi útját a Hajdúdorogi Egyházmegye felállításáig. Rámutatott: az egyházmegye megalapítását a kortársak igazi sikerként élték meg, amihez rögzös történelmi út vezetett. A magyar görögkatolikusok ezt a sikert csak közösségük alappilléreihez – a bizánci szertartáshoz, a katolikus hithez és a magyarsághoz – való kitartó ragaszkodással tudták elérni. A mai magyar görögkatolikusok akkor lesznek sikeresek legfontosabb feladatuk végrehajtásában, Jézus Krisztus evangéliumának hirdetésében, ha őseik hűségével ragaszkodnak a három alpillérhez.

Orosz Atanáz, a Miskolci Apostoli Exarchátus püspök-exarchája beszédében a Christifideles graeci kezdetű pápai alapító bulla intézkedéseit elemezte. A Szentszék az új egyházmegye görög jellegét kívánta erősíteni, megkülönböztetve azt a „rutén” és a „román” rítustól. Ez a törekvés tükröződik az alapító bulla azon rendelkezésében is, mely a Hajdúdorogi Egyházmegye hivatalos liturgikus nyelveként az ógörögöt írja elő, a magyar nyelv használatát pedig szigorúan tiltja. A liturgikus nyelv, valamint az önmeghatározás kérdése a két világháború között identitásválság forrásává vált. A magyar görögkatolikusok közössége azonban elég erősnek bizonyult a nehézségek leküzdéséhez, s az elmúlt

száz esztendő népszámlálásainak tanúsága szerint híveinek létszámát folyamatosan növelni tudta. A 100 éves egyházmegye 2011-ben már a Miskolci Apostoli Exarchátus fejlődését is segíteni tudta a Zempléni Főesperesség huszonkilenc egyház-községének átadásával.

Szászfalvi László, a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium egyházi, nemzetiségi és civil társadalmi kapcsolatokért felelős leköszönő államtitkára arról szólt, hogy a görögkatolikusok folyamatosan gyarapodnak mind létszámban, mind lélekben, mert élő hittel szolgálják Urukat és nemzetüket.

Beer Miklós, a Váci Egyházmegye püspöke megemlékezésében kiemelte: a Hajdúdorogi Egyházmegye az egységre való törekvés reményét hordozta az elmúlt száz esztendőben, s ennek szép megnyilvánulása az emlékülés is, ahol a jelenlévők nemcsak együtt emlékeznek, de együtt is imádkoznak. S mi többet lehetne kérni a Szentlélektől, mint ezt az egységet a hívek és honfitársaink között?

Gyulainé Orosz Márta főorvos asszony személyes hangvételű beszédében arról szólt, mit jelentett számára gyermekkorától kezdve görögkatolikus hite, melyet mélyen vallásos családjától kapott. A hit és az imádság mint „gyökerek és szárnyak” táplálták, őrizték és repítették,

s segítették őt abban, hogy családjában ő maga is a hit továbbadójává válhasson.

Simicskó István honvédelmi minisztériumi államtitkára (szintén görögkatolikus) elmondta: az országgyűlés régi tartozását törlesztette azzal a határozatával, mellyel elismerte a máriapócsi kegyhely és a görögkatolikus egyház kiemelkedő szerepét. Majd hangsúlyozta: minden embernek megvan a maga tehetsége, amellyel embertársait szolgálja, de ezt csak akkor tudja kibontakoztatni, ha döntéseit a jó szándék vezérli. Ehhez pedig egy belső iránytűre van szükség. A görögkatolikus egyház ezt az iránytűt adja a kezünkbe.

Az elhangzott beszédek között a *Szent Efrém Férfikar* és a *Szent Atanáz Kórus* liturgikus énekeket, *Káplár Gréta* pedig Szent Istvánhoz szóló népénekeket adott elő. *Mohai Gábor* Rákos Sándor versét szavaltta el. Az emlékülés a Damaszkuszi Szent Jánostól választott centenáriumi himnusz eléneklésével zárult.

Zadubenszky Norbert

Kántorhangok

Isten kegyelméből – hatvannégy év szünet után – 2012-ben nyújthatták át újra a diplomát a Görög Katolikus Kántorképző Tanszak végzős hallgatóinak.

2012. évében négy Kántorhangok koncertet hallhatott az érdeklődő közönség. Ezek a koncertek az egyházzenei műhelymunka nyilvános bemutatására születtek. A március 19-i böjti, a május 14-i és a június 4-i koncertek a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola dísztermében kerültek megrendezésre, a november 25-i előadás Nyíregyháza-Jósaváros Görögkatolikus templomában jött létre, Lipcsák Tamás parókus atya kedves meghívására. Egyébként szolgáltunk a február 12-i, húshagyó vasárnapi máriapócsi püspöki liturgia mérföldkövet jelentő lemezfelvételén, március 11-én kántori szolgálatot teljesítettünk és rövid koncertet adtunk Nyíregyháza-Kertvárosban Obbágy László parókus atya szíves meghívására, majd ugyanaz nap délután tuzséri meghívásra előadtuk a Dániel játék conductusait, valamint kántorként szolgáltunk a püspöki vecsernyén. Június 6-án a hajdúdorogi „Kis éji zene” évadzáró hangversenyen is szerepeltünk. Október 29-én Romzsa Tódor püspökről szóló misztériumjátékban közreműködtünk.

A koncertek során közreműködtek: Boksay Péter, Demkóné Ács Katalin, Elek Edina, Juhász Dóra, Juhászné Drabik Tünde, Király Károly, Kotrányi Bernadett, Marozsán Zoltán, Tóth Andrea, Újvári Gyöngyike, Újvári Éva Jolán. Az új tan-

évben a végzett kántor hallgatókhoz örömmel csatlakozott Molnár Aranka első éves hallgató és a kispapok alkotta Szent Damján kórus.

Tanáraink Hudivók Marianna, Ördög Mária, Sivadóné Sinka Krisztina és Bubnó Tamás mindenkor készséggel álltak rendelkezésre a felkészülésben. Zongorán Babka József működött közre.

Az idei műsorban elhangoztak: görögkatolikus, moldvai, libanoni, vajdasági énekek, bizánci dallamok, középkori kanciók, Szerb Nikola, Szergej Rachmanyinov, Nyikolaj Rimszkij-Korszakov, I. Hnatisin, Clementi, Dufay, Joseph Haydn, Kodály Zoltán, Wolfgang Amadeus Mozart, Giuseppe Verdi, Tomas Luis de Victoria, Liszt Ferenc, Anton Bruckner, George Frideric Händel, César Franck, Alfonso X. el Sabio (a Bölcs), Gróf Esterházy Pál, Boksay János, Johann Sebastian Bach művei, valamint Bubnó László szerzeményei és feldolgozásai.

A kántorok fő feladatának továbbra is a templomi liturgikus szolgálatot tekintjük, a nemes hagyományokkal rendelkező görögkatolikus szertartásaink énekeit, dallamvilágát eredeti szépségében szeretnénk tovább éltetni, továbbadni. Ehhez nagyon fontosnak tartjuk, hogy a kántorok zeneileg minél képzettebbek legyenek. A tanszaki hangverseny házi muzsikálás: megmutatjuk,

hogyan mi mindennel foglalkozunk eme zenei képzettség elsajátítása során. Örömünk forrása egyre csak nő, ahogy egyre művészebben igyekszünk, tudjuk az Urat dicsérni.

Ujvári Gyöngyike

A centenáriumi kiállítás Főiskolánkon

2012. május 25. és június 2. között Főiskolánk aulájában került bemutatásra a Hajdúdorogi Egyházmegye centenáriumi táblókiállítása. A tárlat betekintést nyújtott a magyar görögkatolikus egyház múltjába és jelenébe, hagyományaiba, liturgikus világába és társadalmi szerepvállalásába. Az ismeretterjesztő és olykor gondolatébresztő táblók megtekintése mellett a látogatók érintőképernyős monitorok segítségével fellapozhatták a centenárium évben kiadott, a görögkatolikus egyház történelmét és közösségeit bemutató díszes albumot.

Véghseő Tamás

Az egyházi gyűjtemények munkatársainak látogatása

Az Országos Katolikus Egyházművészeti és Műemléki Tanács tagjai és a katolikus muzeális gyűjtemények munkatársai a cen-

tenáriumát ünneplő Hajdúdorogi Egyházmegyébe látogattak el éves szakmai napjukon. A máriapócsi kezdő- és a hajdúdorogi zárólátogatás között került sor Nyíregyházán az Egyházművészeti Gyűjtemény és a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola meglátogatására. A gazdag anyagot felvonultató Görögkatolikus Egyházművészeti Gyűjteményt Puskás Bernadett mutatta be, majd a Hittudományi Főiskolán vetítéssel kísérve adott áttekintést a görögkatolikus egyházművészet évszázadairól. Janka György egyháztörténész, főiskolai tanár a Hajdúdorogi Egyházmegye létrejöttéről és annak elmúlt száz esztendejéről előadást tartott a jelenlévőknek, majd Véghseő Tamás a Főiskola rektora köszöntötte az Intézmény kápolnáját is meglátogató vendégeket.

Riczuné Vadász Csilla

Tudásolimpia döntő

A Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola Nyelvi Lektorátusa ebben az évben is meghirdette a „Görögkatolikus Tudásolimpia” elnevezésű tanulmányi versenyt, melynek célcsoportját azok a görögkatolikus diákok jelentették, akik a 2012/2013. tanévben az általános iskola 7-8., illetve a nyolcosz-

tályos gimnáziumok 3-4. évfolyamába járnak.

A megmérettetést angol, német nyelvekből, illetve liturgikus ismeretekből hirdettük meg és több, mint 200 indulónk van. A Hajdúdorogi Egyházmegye és a Miskolci Apostoli Exarchátus minden egyes iskolájából van vállalkozó szellemű versenyző kisdíák, akiknek ebben a tanévben három fordulón, illetve az azt követő döntőn kell majd végighaladni.

A verseny elsődleges célja a nyelvi tehetséggondozás, illetve a tehetséges tanulók fejlődésének figyelemmel kísérése. A Szent Atanáz Hittudományi Főiskola Nyelvi Lektorátusának munkatársai elkötelezettek a tehetséges görögkatolikus gyerekek speciális fejlesztése és nevelése irányába, hiszen ez nemcsak egyházunk, de egész nemzetünk érdeke is. A szervezett tehetséggondozás legfontosabb intézményei az iskolák, ezért választottuk a verseny keretrendszerének a görögkatolikus iskolák hálózatát. A kutatások világszerte azt bizonyítják, hogy általános iskolás kortól kezdve kell megalapozni a tehetséges gyerekek kibontakozását, mert minél hatékonyabban végezzük ezt a munkát, annál több kibontakozó tehetségű gyerek fog megjelenni mind a közép-, mind a felsőoktatásban. A Lektorátus, mint a görögkatolikus

egyház iskoláinak nyelvoktatását támogató szervezeti egysége, miszsiójának érzi, hogy segítse intézményeinket abban, hogy a nyelvi tehetségeinket minél korábban felismerjük, illetve céltudatosan fejlesszük őket. A *Tudásolimpia* című tanulmányi verseny kiváló alkalom a „rejtőzködő” tehetséges gyerekek felismerésére és később a céltudatos, személyre szabott fejlesztésükre.

Inántsy-Pap Ágnes

Nemzetközi centenáriumi konferencia

A Hajdúdorogi Egyházmegye és a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola 2012. június 2-án „Kitartásban a siker!” A magyar görögkatolikusok útkeresése és a Hajdúdorogi Egyházmegye felállítása (1912) címmel tudományos konferenciát rendezett a Hajdúdorogi Egyházmegye alapításának centenáriuma tiszteletére. Kocsis Fülöp hajdúdorogi püspök köszöntője után Spannenberger Norbert: *Impérium - szekularizáció - nemzetállam. Magyar egyházpolitika és a görögkatolikusok a dualizmus idején* címmel tartott felvezető előadást. Ezt követték Janka György: *Identitáskeresés és érlelődés a magyar görögkatolikusoknál*, illetve Véghseő Tamás: *A Hajdúdorogi Egyházmegye*

felállításának közvetlen előzményei című előadásai. A szünet után Ovidiu Horea Pop: *A román püspökök reakciója a Hajdúdorogi Egyházmegye felállítására* című referátuma következett. Utána Ilyés Zoltán lépett a pódiumra, s tartotta meg *A Székelyföldi Vikariátus szervezésének sajtóvisszhangja a székely vármegyékben (1912-1913)* című előadását. Az ebédszünet előtt könyvbemutatóra került sor: Janka György mutatta be a „...minden utamat már előre láttad”. *Görögkatolikus Magyarországon* című kötetet.

A délutáni szekció első előadása Bubnó Tamás nevéhez fűződik (*Magyar liturgia szláv dallamokon*), amit két művészettörténeti előadás követett: Puskás Bernadett: *Művészeti kapcsolatok és a helyi hagyomány a Kárpátok vidékén* és Terdik Szilveszter: *Magyaros törekvések a görögkatolikus egyház művészetében*.

A konferencia Kocsis Fülöp püspök zárszavával fejeződött be.

Véghseő Tamás

Szlovák küldöttség látogatása intézményünkben

2012. június 4-én látogatást tett intézményünkben Milos Lichner jezsuita atya, a Nagyszombati Egyetem Pozsonyi Teológiai Karának dékánja, Milan Lach atya dékán-

helyettes és *Simon Marinčak*, a kaszai *Michael Lacko Intézet* vezetője. A főiskola vezetőivel lebonyolított tárgyalásokon megegyezés született közös oktatási és kutatási programok kidolgozásának megkezdéséről.

Véghseő Tamás

Christifideles-verseny döntője

Kilenc csapat részvételével rendezték meg a „Christifideles graeci” elnevezésű történelmi verseny döntőjét 2012. június 6-án, Hajdúdorogon. A többfordulós egyház- és művelődéstörténeti versenyt az idén 100 éves Hajdúdorogi Egyházmegye centenáriumának alkalmából a Szent Atanáz Görögkatolikus Hit tudományi Főiskola szakmai támogatásával hirdette meg a Szent Bazil Oktatási Központ gimnáziuma a Kárpát-medencei magyar tannyelvű középiskolák tanulói számára. A végső megmérettetésen az egyházi iskolák mezőnyében a Szegedi Kis István Református Gimnázium, míg a nem egyházi fenntartású intézmények között a debreceni Medgyessy Ferenc Gimnázium és Művészeti Szakközépiskola diákjai bizonyultak a legjobbnak.

Véghseő Tamás

Záróvizsgák és felvételik

Főiskolánk minden évben három alkalommal szervez záróvizsgát, hogy lehetőséget biztosítson tanulóinknak arra, hogy számot adjanak a megszerzett tudásukról, s így diplomát kaphassanak. 2012-ben ez a három alkalom a következő volt: 2012. február 4., 2012. június 16. és 22., 2012. október 20.

A záróvizsgákon a hallgatók tanúbizonyosságát tették annak, hogy az intézményben eltöltött évek alatt szerzett tudásuk alapján alkalmasak a választott hivatás (kántor, katekéta, teológus, hittanár-nevelő tanár) gyakorlására. A záróvizsgákon megjelentek a következő megoszlás szerint vettek részt az utolsó nagy megmérettetésen és szerezték meg a tanulmányok elvégzését igazoló dokumentumokat:

- levelező tagozat, katekéta alapszak: 2 fő, melyből 1 fő végzett növendék nyelvvizsga hiányában nem kapott diplomát, 1 fő pedig kitűnő minősítéssel szerezték meg a végzettséget igazoló dokumentumot;
- levelező tagozat, hittanár-nevelő tanár mesterszak: 6 fő, melyből 1 fő végzett növendék nyelvvizsga hiányában nem kapott diplomát;
- nappali tagozat, kántor alapszak: 5 fő, melyből 2 fő végzett növen-

dék nyelvvizsga hiányában nem kapott diplomát, 1 fő pedig kitűnő minősítéssel szerezte meg a végzettséget igazoló dokumentumot;

- nappali tagozat katekéta alapszak: 3 fő, melyből 1 fő végzett növendék nyelvvizsga hiányában nem kapott diplomát;
- nappali tagozat, teológus szak: 5 fő, melyből 1 fő végzett növendék nyelvvizsga hiányában nem kapott diplomát.

Összességében elmondható, hogy eredményes, sikeres évet zártunk 2012-ben is, hiszen a záróvizsgán megjelent hallgatók mindegyike abszolválta az utolsó, összefoglaló vizsgáját, s nagy részük (majdnem 70%-a) diplomával a kezében hagyta el intézményünket. A többieket is visszavárjuk, hogy minél előbb kezükbe adhassuk a végzettségüket igazoló dokumentumot, a sikeresen letett és bizonyítvánnyal igazolt nyelvvizsga teljesítése után.

A Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola a hagyományokat követve június végére hirdette meg a katekéta alapszakra és hittanár-nevelő tanár mesterszakra, a kántor alapszakra jelentkezők számára az alkalmassági és felvételi vizsgát. 2012. június 23-án, szombaton reggel izgatott emberek töltötték meg a Főiskola auláját, akik tudásuk legjavát adva igyekeztek

bebizonyítani, hogy a 2012/2013-as tanévben számukra is van hely Intézményünkben. A leglátványosabb vizsga – mint 2009 óta minden júniusban – a kántor szakra felvételizők vizsgája volt, akik számot adhattak zenei műveltségükről, kitűnő hallásukról, kiemelkedő énekes és hangszeres tudásukról. Mindezek mellett, valamennyi felvételre jelentkezett részt vett egy személyes elbeszélgetésen, ahol elsősorban a rátermettség, az elhivatottság és a motiváció adta a találkozás vezérfojalát. A katekéta szakra jelentkezők írásbeli teszt segítségével adhattak számot a biblikus, szertartástani és katekizmusbeli tudásukról.

2012. június 25. és 27. között zajlott a papnövendékek és civil teológusnak jelentkezők felvételi és alkalmassági vizsgája. A vizsga első napján írásban kellett a jelentkezőknek számot adni már meglévő hitbeli ismereteikről. A civilnek jelentkezők ezt követően a rektor úrral folytattak egy személyes beszélgetést, melynek során a hivatásuk motivációját és elhivatottságukat kellett megosztani, bizonyítani a főiskola vezetője előtt. A papnövendékek részére a szóbeli és alkalmassági vizsgára szerdán került sor egy, a megyéspüspök által felállított bizottság előtt.

Hagyományainkhoz híven a felvételi vizsga lezárása és a felvételt

nyert hallgatók kiértékelése után Intézményünk idén is meghirdette a pótfelvételi vizsgát, 2012. szeptember 1-jére. A pótfelvételi vizsgán is szép számú jelentkező jelent meg, akik a nyár eleji felvételi vizsgához hasonlóan bizonyíthatták rátermettségüket a felsőoktatásban való részvételhez.

A felvételi vizsgák sikerességét igazolja, hogy a 2010/2013-as tanévben a következő megoszlásban kerültek felvételre a hallgatók:

- nappali tagozatos, papnövendék: 12 fő az előkészítő évfolyamra, 1 fő papnövendék Kárpátaljáról az I. éves papnövendékek sorába;
- nappali tagozatos civil teológus: 3 fő hallgató az I. éves hallgatókhoz;
- nappali tagozatos, kántor szakos hallgató: 3 fő hallgató;
- nappali tagozatos, katekéta szakos hallgató: 4 fő hallgató;
- levelező tagozatos, katekéta szakos hallgató: 25 fő;
- levelező tagozatos, hittanár-nevelő tanár mesterszakos hallgató: 18 fő.

Riczuné Vadász Csilla

Tanévváró

A Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola Keresztelő Szent János születésének ünnepén, június 24-én tartotta a 2011/2012. tanévet lezáró ünnepségét. A rendezvény a főiskola Szent Atanáz-ter-

mében kezdődött, ahol *dr. Véghseő Tamás* rektor atya a napi evangéliumi szakaszból kiindulva tette fel a kérdést: „Vajon mi lesz ebből a gyermekből?” Fontos és minden családban elhangzó kérdésről van szó. Intézményünk számára is fontos, hogy mivé válnak a hozzánk járó, nálunk tanuló hallgatók. Nekünk is nagy szerepünk van abban, hogy azok a hallgatók, akik a papi, hitoktatói, kántor hivatást választották és ezáltal egész életüket az evangéliumról szóló szüntelen tanúságtételre tették fel, valóban oda érkezzenek, ahova az Isten keze szeretné vezérelni őket. Rektor úr beszédét Loyolai Szent Ignác szavaival zárta: „Csak kevesen merik megtapasztalni, hogy mit hozhat ki belőlük az Isten, ha egészen az Ő gondviselésére bízzák magukat”. Főiskolánk fontos küldetése, hogy hallgatóink valóban az önmagukat teljesen Istenre bízó kevesek közé tartozzanak és a nálunk megszerzett tudásukat ezzel a lelküllettel kamatoztassák Isten ügyének szolgálatában.

Rektor úr beszédét követően került sor a diplomák átadására. Különböző szakjainkon idén 21 tanulmányait sikeresen befejező hallgató vehette át frissen szerzett diplomáját, illetve oklevelét. Rajtuk kívül három, 50 éve végzett aranydiplomást is köszönhetett az intézmény. *Horváth György, Jeviczki Ferenc* és

Terdik Mihály atyák főpásztoraitól, Kocsis Fülöp és Orosz Atanáz püspök atyáktól vehették át aranydiplomáikat. Mindezek mellett Kocsis Fülöp püspök atya két díjat is átadott: „Az év katekétája” díjat 2012-ben *Szabó Józsefné*, mátészalkai hitoktatónak ítelték oda, a 2012-ben létrehozott *Tordai Károly Ösztöndíjat* pedig – mely a főmérnök úr nagylelkű felajánlásának köszönhetően került megalapításra – idén, elsőként *Mihalovics Mihály* V. évfolyamot végzett papnövendék vehette át.

A tanévzáró ünnepség a belvárosi görögkatolikus templomban folytatódott ünnepélyes alkonyati istentisztelettel.

Riczuné Vadász Csilla

Terdik Szilveszter PhD-fokozatot szerzett az ELTE-n

Terdik Szilveszter kollégánk, a Görögkatolikus Örökség Kutatócsoport tagja 2012. június 25-én „summa cum laude” minősítéssel védte meg doktori disszertációját az ELTE Bölcsészettudományi Karán. A „Görögkatolikus püspöki központok művészeti reprezentációja Magyarországon” címet viselő disszertációját a Prof. dr. Ruzsa György DSc., egyetemi tanár által vezetett bizottság előtt védte meg.

Dolgozatának bírálói dr. Kelényi György DSc., egyetemi tanár és dr. Jankáné dr. Puskás Bernadett PhD. habil., főiskolai tanár voltak.

Véghseő Tamás

Az élethosszig tartó tanulás elősegítése a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola könyvtárában

A Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola sikeres pályázatot nyújtott be Az élethosszig tartó tanulás elősegítése a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola Könyvtárában „Tudásdepó-Expressz” – A könyvtári hálózat nem formális és informális képzési szerepének erősítése az élethosszig tartó tanulás érdekében (pályázati kiírás száma: TÁMOP 3.2.4.A-11/1-2012-0054) projekt keretében.

A projekt megvalósításának időszakában többek között informatikai fejlesztések, a könyvtári portál tartalombővítése és a könyvtárhasználatot népszerűsítő programok valósulnak meg.

A Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola az ország egyetlen görögkatolikus felsőoktatási intézménye, így az intézmény könyvtárának legfontosabb feladata az oktatóknak, valamint hallgatóknak a magyar és idegen nyelvű szak-

könyvekkel és folyóiratokkal való ellátása az oktatás és kutatás színvonalának biztosítása érdekében. A 2012. szeptember 1-jével újtárra indított nyertes pályázat lehetővé teszi a könyvtári állomány kutatásának megkönnyítését a modern Corvina elektronikus katalóguson keresztül. Az olvasó a webes felületen keresztül a saját kölcsönzési adatait nyomon követheti, kölcsönzéseit on-line meghosszabbíthatja, előjegyzési igényét jelezheti, valamint hozzáférhet a könyvtár tájékoztató, közhasznú információihoz. A Corvina on-line katalógus révén valamennyi érdeklődő személy számára biztosított a rendelkezésre álló szakkönyvek listája, mely alapján célirányosan választhatja ki a kutatáshoz, oktatáshoz vagy tanuláshoz használni kívánt dokumentumokat. Az együttműködő könyvtárak számára elérhető lesz a többnyelvű honlapon a Főiskola könyvtárában megtalálható magyar nyelvű szépirodalmi könyvek listája. A közoktatási intézményekkel kötött együttműködési szerződésekben megfogalmazott könyvtárhasználati órák és katalógus-használati ismertetés megtartásával már óvodás kortól támogatjuk a projekt keretében a kompetencia alapú oktatás megvalósulását. A könyvtárhasználatot népszerűsítő foglalkozások anyagait, tematikáját feltesszük a honlapunkra, így az ké-

sőbb is hozzáférhető lesz az alap- és középfokú oktatásban résztvevő, elsősorban hátrányos helyzetű, roma gyerekek számára. A 15 hónapon keresztül zajló projekt sokak számára hasznos információkat és tudásbeli gyarapodást eredményez.

Tokáné Vajdics Zsuzsa

Tanévnyitó

Minden év szeptember 14-e, a Szent Kereszt felmagasztalásának ünnepe, Intézményünk tanévnyitó ünnepsége is. Így volt ez 2012. szeptember 14-én is, amikor is a 17.30 órakor kezdődő Szent Liturgia keretében a belvárosi Görögkatolikus Templomban Kocsis Fülöp hajdúdorogi megyéspüspök, a Főiskola fenntartója ünnepélyesen és hivatalosan is megnyitotta a 2012/2013-as tanévet. Püspök atya szavai nemcsak a diáksághoz, de a tanárokhoz és a főiskola valamennyi munkatársához szóltak. Fontos, hogy ne csak külsőleg legyünk mások, hanem életünk minden napja tükrözze az istenszeretetet, ami nyilvánuljon meg az embertársi szeretetben, odafigyelésben és segítőkészségben is. Fontos, hogy a tudás mellett hangsúlyt fektessünk a lelki épülésre, a lélek gondozására és fejlesztésére is. Ehhez kívánta a Szentlélek kegyelmét és a jó Isten áldását a fenntartó

az oktatókra. Fontos, hogy a papságra és az egyházi szolgálatra készülő emberek, legyenek azok papnövényedékek, leendő kántorok, katekéták, hitoktatók, hitelesen közvetítsék a megszerzett teológiai tudást, életük minden napján tanúságot tegyenek a Keresztrefeszítettről.

A 2012/2013-as tanévben több mint 200 hallgató kezdhetette meg tanulmányait a Főiskolán. Bízunk abban, hogy a tanév folyamán elvetett mag jó földbe hullik, s sokszoros termést hoz.

Riczuné Vadász Csilla

Centenáriumi kiállítás és múzeumpedagógiai rendezvények a Jósza András Múzeumban

Szeptember 18-ától október 14-ig volt látható a Hajdúdorogi Egyházmegye történetét, életét, tevékenységét és hagyományait bemutató Centenáriumi kiállítás a nyíregyházi Jósza András Múzeumban. Ezzel kapcsolatban október 10-én *Ivancsó Lilla*, a Főiskolánkon működő Görögkatolikus Örökség Kutatócsoport munkatársa tartott rendhagyó tárlatvezetéseket és előadásokat, melyen összesen 160 diák vett részt. Az előadás célja az volt, hogy a görögkatolikus egyház hagyományait, művészeti emlékeit más felekezetű

tanulók is megismerhessék. A látogatók a nyíregyházi Szent Imre Katolikus Gimnáziumból, az Evangélikus Kossuth Lajos Gimnáziumból és a Tiszavasvári Középiskolából érkeztek, akik az előadás és a centenáriumi kiállítás megtekintése után a múzeum állandó kiállításával is megismerkedhettek.

Véghseő Tamás

X. Nemzetközi Koptológiai Kongresszus Rómában

Az IASC (International Association for Coptic Studies) a négyévente megrendezésre kerülő nemzetközi konferenciájának 10. kongresszusát Rómában tartotta.

Az előadások három helyszínen zajlottak. Az első napon a központtól meglehetősen távol eső Sapienza Egyetem nagy előadójában hangzottak el a köszöntések, majd a Tito Orlandi vezette szekcióban a Behmler és Goehring számoltak be a kopt irodalom, és az egyiptomi szerzetesség tárgyköreiben történt jelentősebb fejleményekről, monográfiákról és a tanulmányokról a 2008-2012 között. Hasonló időintervallumot öleltek át a Crislip által összefogott Shenute tanulmányok, és az Innemére által bemutatott, a kopt archeológiáról szóló beszámolók is. A konferencián elhangzott

beszámolók anyagai elérhetők a kongresszus honlapján: <http://www.copticcongress2012.uniroma1.it/>

A 2-3-4 nap előadásainak az Augustinianum adott otthont. Az előadások a konferenciákon bevett rendnek megfelelően különültek el a nagy beszámolókra és a különböző részterületekre fókuszált szekciókra. A három napon a résztvevők a koptológia tudományágának minden szegmenséből válogathattak, az előadások tematikája átfogta a kopt hagyomány egészét, a késő-antik hagyománytól egészen a kortárs helyzet bemutatásig terjedt. A különböző szekciók minden területre kiterjedtek: a kopt bibliai kéziratok rekonstrukciója és kiadása, a monasztikus anyagi kultúra, az archeológia és a múzeumi gyűjtemények, az irodalom, a nyelvészet, a gnoszticizmus és manicheizmus, a művészet, a késő-antik Théba, az egyiptomi monaszticizmus, külön a Shenute tanulmányok, archeológia, történelem és historiográfia, a középkori és a modern kopt nyelv és kultúra, a kopt vallás és politikai élet a kortárs Egyiptomban, a korai iszlám Egyiptom, a liturgia és az irodalom, kodikológia és a paleográfia, hagiográfia.

Az antik gnózis szekcióban kapott helyet a Harvard Egyetem világhírű professzor asszonya, Karen L. King, aki egy ezidáig ismeretlen

kopt nyelvű töredéket mutatott be. Az előadás címe egy keresztény evangélium töredéket ígért. A külső jellemzői alapján a 4. századra datált papiruszfragmentum rectóján olvasható kevésbé töredékes 7 soros szöveg (a verso annyira töredékes és elmosódott, hogy csak néhány szó olvasható) Jézus és a tanítványok közötti apokrif párbeszédet örökítette meg. (A töredék fotója megtekinthető a Harvard honlapján: <http://www.hds.harvard.edu/faculty-research/research-projects/the-gospel-of-jesus-wife>). A egyik mondat töredékében Jézus beszél a tanítványokhoz, és azt mondja: Az én feleségem (taHime, a kopt Hime a.m. asszony, feleség). A kifejezés jelentősége abban áll, hogy ez lehet az első utalás Jézus családi állapotára, amelybe feleségként utal Máriára. King az előadásában azt hangsúlyozta, hogy – a szövegnek a gnosztikus evangéliumokhoz (pl. az általa hivatkozott Tamás ev. logionjaihoz) hasonló stílusa és terminológiája alapján – az a legvalószínűbb, hogy spirituális értelemben kell értelmezni a „feleség” terminust. Az előadás utáni vitában Funk a mellett érvelt, hogy a kortárs szövegekben egyértelműen a feleség jelentés dominált. Mivel a szöveg töredék, ismeretlen a sorok szűkebb és tágabb kontextusa, és ezáltal a szövegrész jelentése is meglehetősen bizonytalan, és a

lelet eredete is meglehetősen homályos, csakúgy mint az író (a fordító) személye és az olvasói közönség, a kutatók értelmezésére hárul az a feladat, hogy a szöveget értelmezzék. A szkeptikusabb kutatók a töredék eredetiségét is vitatták, és a papirusz és a tinta további vizsgálatának szükségessége mellett érveltek.

Pénteken a Vatikáni Könyvtár konferenciaterme adott otthont az előadásoknak. A délelőtti szekció záró előadását Lorenzo Perrone tartotta, aki a korábban már a világsajtót is bejárt szövegről, Órigenész eddig elveszettnek hitt és csak Rufinus fordításából ismert Zsoltárhomíliáiról adott beszámolót. A Bayerische Staatsbibliothek gyűjteményének újrakatalogizálása során vizsgált kódexnek (Cod. Mon. Gr. 314) és a homíliák azonosításának körülményeinek leírása után tért át az általa azonosított szöveglelet tartalmi ismertetésére. A digitalizált kódex megtekinthető a könyvtár honlapján: <http://daten.digital-sammlung.de/-db/0005/bsb00050972/images/index.html?id=00050972&fip=ewqeyayaqrsd&asqrsfsdreaya&no=5&seite=7>

A bolognai professzor az alexandriai teológus 29 új, eddig ismeretlen, görögül fennmaradt homíliájának (4 ismert volt Rufinus fordításában) a tartalmi elemzésében a 2. századi keresztény tanító

és a hallgatóság viszonyának elemzésére koncentrált, és főként a homíliák retorikai elemzésével a korabeli beszédek kontextusában helyezte el a szenzációs leletet. Az elemzés nemcsak a későantik egyház óriásának exegetikai módszerébe és ezáltal a teológus személyiségébe és doktrinális hovatartozásába, hanem a didaktikai gyakorlatába is betekintést nyújtott.

Végül, de semmiképpen sem utolsó sorban kell megemlíteni azt, hogy a hazai koptológiai tanulmányokat három előadó is képviselte. Hasznos Andrea (ELTE, Egyiptológia Tanszék) egy thébai sírban (TT 65) talált írásos leletanyagot mutatott be, és ez alapján vont le következtetéseket az anachoréta szerzetesek közösségében használt iratok mibenlétével kapcsolatban. Egedi Barbara (Nyelvtudományi Intézet) a kopt dialektusokban előforduló birtokos szerkezetek összehasonlító elemzésével a kopt nyelvészet eredményeit gazdagította. Kósa Gábor (ELTE, Sinológia) egy eddig ismeretlen, magángyűjteményből előkerült 15. századi kínai festmény szimbolikáját elemezte az 5. századi manicheus források kozmológiai tanításai alapján. Az a tény, hogy hazánkat három kiváló kutató is képviselte a 10. kopt világkongresszuson, mindenképpen a magyar koptológia magas színvonalát dicséri.

Ötvös Csaba

**„Hogy ők is velünk együtt
dicsőítsék...”**

**Katekumenátus tegnap, ma,
holnap – Teológiai Napok
Máriapócscon**

A püspökség és a főiskola közös rendezvényeként minden évben lehetősége nyílik papságunknak arra, hogy egy kétnapos összejövetel keretében teológiai továbbképzésen vegyen részt, és áttekintést kapjon a hittudomány egy aktuális kérdésköréről.

Az idei konferencia témájának időszerűségéhez nem férhet kétség. Majd minden egyházközségben előfordul (városainkban öröndetes módon egyre gyakrabban), hogy kereszteleetlen fiatalok, ifjú felnőttek jelentkeznek a parókián: nem egyszer mindennapjaik hiányjeleit észlelve, életük értelmét kutatva, Istent keresve érdeklődnek a keresztség iránt, máskor meg házasságkötésre készülve s némi lépéskényszertől is vezettetve kérik a keresztelésüket. Nagy kérdés a lelkipásztorkodó papság számára, hogyan is járjon el ilyen helyzetekben, hogy a keresztséget „ne adja olcsón” – de az igényességet se silányítsa feltételrendszeré. Az egyház a katekumenátus – azaz a hitjelöltek számára kidolgozott felkészülési, beavatási folyamat – rendjével hívja és fogadja a keresőket. De mi is az a katekumenátus, hogyan

„működik” a katekumenális jellegű készüllet, illetve hogyan függ össze mindez liturgikus évünk felépítésével, keresztelési szertartásunkkal, liturgikus rendünkkel?

A téma összetettségét jelzi, hogy a konferencián szinte valamennyi teológiai szakterület képviselője kifejtette mondandóját. A katekumenátus ókeresztény korban kialakult gyakorlatáról patrisztikus, a liturgikus kérdésekről és összefüggésekről liturgikus teológusok szóltak, de meghallgattuk a téma egyházjogi vetületeit is. A megtérés pszichológiai és antropológiai vonatkozásai mellett szót ejtettünk a katekumenátus tartalmi és módszertani kérdéseiről is.

Izgalmas tapasztalatokról számoltak be a katekumenátus jelen gyakorlatáról szólók: egy római katolikus diakónus és néhány görögkatolikus pap tolmácsolásában hallhattunk a praxis napi örömeiről és nehézségeiről. Nyitott lélekkel, szívbeli örömmel fogadtuk három, fiatal felnőttként keresztelkedett görögkatolikus keresztény tanúságtevő vallomását, akiknek Istenre és egyházunkra találása a hit üde és üdítő szépségét és erejét mutatta meg számunkra.

A jelenlévő papság kérdései, hozzászólásai nem csupán színesítették, de komolyan gazdagították is a két nap tartalmát. Egymás hitéből, teológiai reflexióiból, lelkipásztori gyakorlatá-

ból és a közös imádságokból egyaránt épülni tudtunk.

A tanácskozáson aktívan részt vevő, előadást vállaló Fülöp és Atanáz püspökökön kívül – akiknek együttes jelenléte megerősítő és egységesítő értéket jelentett a papság számára – bekapcsolódott a munkánkba Bosák Nándor római katolikus főpásztor is, a Püspöki Szinóduson Rómában tartózkodó Udvardy György püspök atya – a katekézis püspökkari felelőse – pedig tartalmas levélben köszöntötte a Teológiai Napok résztvevőit.

Megajándékozott szívvel zártuk a katekumenátus témakörének színvonalas teológiai feldolgozását nyújtó, ugyanakkor a lelkipásztori gyakorlat megújítására is meghívó konferenciát. Bízunk benne, hogy az egyházunk pasztorális tevékenységében részt vevők s az érdeklődők az előadások kötetbe gyűjtött szövegét is mielőbb kezükbe vehetik majd. S talán egy nap lelkipásztori gyakorlatunkban is visszaköszön a 2012-es Teológiai Napok gazdagsága és szépsége.

Obbágy László

Teológus doktoranduszok konferenciája

A Doktoranduszok Országos Szövetségének Teológiai Tudományos Osztálya (DOSz TTO), immár 3. alkalommal, 2012. november

2-4 között rendezte meg a Fiala Kutatók és Doktoranduszok III. Nemzetközi Teológuskonferenciáját a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karán (KRE HTK). Az ünnepélyes megnyitó az egyetemek, doktori iskolák és felekezetek képviselőinek részvételével zajlott. A tudományos tanácskozás hét párhuzamos szekcióban egyetemi oktatók irányítása mellett folyt (Augustinus Szekció: dr. Ferencz Árpád Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Ballagi Mór-Bolyki János Szekció: dr. Cserháti Márta Evangélikus Hittudományi Egyetem, dr. Pap Ferenc Károli Gáspár Református Egyetem, Sztehlo Gábor Szekció: dr. Ittzés Gábor Semmelweis Egyetem, Ipolyi Arnold Szekció: dr. Kiss Réka MTA Bölcsészettudományi Kutatócsoport, Szenczi Molnár Albert: dr. Szakács Béla Zsolt Pázmány Péter Katolikus Egyetem, ifj. Gyergyádesz László Debreceni Egyetem, Comenius Szekció: dr. Óze Sándor Pázmány Péter Katolikus Egyetem). Amint látjuk, a szekciók több tudományágazatot is felölelnek, közös nevezőjük azonban a teológia illetve a vallásosság. Az előadások témafelvetései szerencsés módon összekapcsolták a hit, a vallás, az egyházak és a kereszténység különböző nézőpontú aspektusait. Bár nem széleskörűen elterjedt jelenség, hogy a vallás oldaláról köze-

lítünk meg egyes tudományágakat, mégis az elhangzott előadások alapján megmutatkozott, hogy bizonyos kérdésekben a vallásosság aspektusai olyan részinformációkkal bővíti a kutatási eredményeket, melyek segítségével az eredmény nemcsak egy teljesebb öszkép felrajzolása, hanem annak a bizonyítéka, hogy a vallás, mint antropológiai tényező, az egyes tudományágazatokon belül külön helyet érdemel. Korunk kutatói az objektivitásra törekednek, és mégis gyakran annak zászlaja alatt hol kiiktatják, máshol pedig túlzottan felértékelik a vallás tudományokban való jelentőségét. Nem az a feladatunk, hogy rangsoroljuk a vallás különböző tudományágazatokon belüli helyét, hanem annak a vizsgálása, hogy a vallás szemügyre vételével illetve mellőzésével mennyire közelíthetünk meg valós eredményeket. Ehhez kívánok a konferencia szervezőinek és előadóinak a jövőben is kitartó és eredményes munkát!

Gyurkovics Miklós

**„Keleti Kereszténység a Kárpát-Medence Kultúrájában”
konferencia Piliscsabán**

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem piliscsabai campusán 2012. november 9-én került sor a „Keleti

Kereszténység a Kárpát-Medence Kultúrájában” című konferenciára. A rendezvényt a Bölcsészettudományi Karon működő Újkori Eszmetörténeti Műhely főiskolánkkal közösen szervezte.

A történelem, teológia és liturgia szekció Pázmány Péter (1570-1637) bíboros „védnöksége” alatt zajlott éppen abban a konferencia-teremben, amely a nevét is viseli. Az előadások sorát *Véghseő Tamás* nyitotta meg a „Barkóczy-instrukció (1749) tanulságai” című dolgozatával. A Nagyváradi Görög-katolikus parókiákon használt liturgikus könyvekről beszélt *Silviu Sana*, kiemelve azt a tényt, miszerint a cirill-betűkkel nyomtatott könyvek használata szinte a XIX. század végéig kihűzódott, ezek lecserélése a latin betűs könyvekre egy hosszadalmas és küzdelmes folyamat volt. Érdekes volt *Bubnó Tamás* előadása a sajpóálfalai irmológionról, mivel az előadó egy részletet el is énekelt ebből a rendkívül értékes énekeskönyvből. Kánonjogi előadásában a pozsonyi *Milan Lach* S.J. bemutatta a XVIII. századi bazilrendi szerzetesek szabályzatát, melyet Joannicius Basilovits protoigumen állított össze a Munkácsi Egyházmegyében működő monostorok szerzetesei számára. A Kárpátaljai Állami Területei Levéltárban őrzött szabályzatról az előadó megemlítette, hogy mennyire fontos

volt ennek felvállalása az összes görög katolikus monostorban, többek között a bikszádiban is (Szatmár megyében) ahol a múltban rutén bazil-rendi szerzetesek laktak. Az eperjesi *Bohács Béla* lelkész professzor a közelmúlt történelmének egy témáját tárgyalta „A szlovákiai magyar görög-katolikus egyházközségek” című előadásában. Az előadó kiemelte, hogy ezek a magyar nyelvű parókiák az Eperjesi Egyházmegye „csemetekertjének” számítanak, mert sok hivatást adtak az egyháznak, ami ezen közösségek életképességét bizonyítja. Ugyancsak egyháztörténeti témát tárgyal *Janka György* is, aki Vályi János (1882-1911) eperjesi püspök életét és munkásságát mutatta be. A kiemelkedő műveltségű, a keleti hagyományokat hűen őrző püspök nevéhez kötődik az egyházmegyei folyóirat megjelenítése, bizonyos ünnep alkalmára adott liturgikus intelmek, pontos szabályok az egyházközségi levéltárak megőrzését illetően, a misédíjra és a jegygyűrű papok általi viselésére vonatkozóan. *Szabó Péter* Hollós János (1924-2011) kánonjogász portréját rajzolta meg, ő lévén az egyike azoknak, akik a Keleti Egyházak Törvénykönyvének (CCEO) megfogalmazásánál és magyar nyelvre fordításánál bábkodtak. Ezután az örmény kultúrának és spiritualitásnak szentelt szekció következett: *Garaguly István*:

„Az örmények katolikus ébredése az Oszmán Birodalomban és Szbasztei Mekhitár rendalapítása”, *Kovács Bálint* „Mechitaristák Erdélyben a 18-19. században”, *Pál Emese* „Világosító Szent Gergely ábrázolások Erdélyben ” és *Kránitz Péter Pál* „Krisztus Lándzsájának és Világosító Szent Gergely jobb kezének kálváriája”. A művészet és eszmetörténet szekcióban előadott *Szakács Béla Zsolt*, *Terdik Silveszter*, *Puskás Bernadett*, *Eva Szakalosova*, *Nagy Márta*, a Vallás, oktatás, etnikum szekcióban pedig *Polyák Mariann*, *Ilyés Zoltán* és *Simon Zoltán* tartottak előadást.

Mind a kutatók nagy száma, mind a tárgyalt témák sokfélesége mutatja, hogy az eseménynek sikerült elérnie a célját.

Sana Silviu

A keleti teológia a házasságról, családról

A Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola és az ott működő Családtéológiai Intézet rendezésében egész napos konferencia került megrendezésre a házasság, a család teológiájának keleti szempontjairól. A téma azért aktuális, mert kereszténységünkben alapvető érték a házasság és a család, másrészt szociológiai felmérések is alátámasztják, hogy ahol jó a házasság, a családi élet, ott

egészségesebbek az emberek, jobb a munkamoráljuk, érettebb a politikai gondolkodásuk. Azaz mindenkinek érdeke, egyháznak és nem egyháznak is a jó házasság, a jó családi élet. Ezért az Egyháznak a házasság és a család kutatásához oda kell tennie a maga szempontjait, a kincseinkről nem hallgathatunk.

Egy római katolikus főiskolán, nyugati környezetben különösen izgalmas volt a bizánci teológia sajátos szempontjairól elmélkedni. Magyarország területén a bizánci kereszténység, a bizánci gondolkodás nagyon korai időktől jelen van, és görög katolikus egyházunk szeretné folytatni ezt a megkerülhetetlen jelenlétet. Bár országos viszonylatban kevesen vagyunk, de a keleti teológia óriási jelentőségű a nyugati világ számára, így kiemelt figyelem irányul teológiánkra, egyházi életünkre, teológusainkra. A latin világ figyelme egyszerre kitüntető és motiváló, amit érezhettünk a konferencia napján is: sokan és sokfelől jöttek, s nem lanykadó figyelmük a nap végéig motiválta az előadókat. A centenáriumi év eseményei megerősítették abban a görög katolikus egyházunkat: kincseinket, teológiánkat, szertartásainkat nem rejthetjük el az ország keleti felében, hiszen megvan a tiszteletteljes fogadtatásuk az ország másik felében is, mind társadalmi, mind egyházi részről is.

Persze a konferencia szervezőinek célja nem csak a latin világ figyelmének kiszolgálása volt, hanem a saját görög katolikus hagyományaink, teológiánk kutatása is. Görögkatolikus püspökeink elhivatottan keresik bizánci hagyományainkat, hogy a történelemben ránk rakódott rétegek alól tisztábban felragyoghasson a keleti teológia, a keleti szertartások csodálatos fénye. A Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola teológusainak kitüntetett feladatuk, hogy a bizánci alapok kutatásban segítsék a püspököket, a papokat és így a híveket is. Joggal elvárt, hogy az ősbibliai hagyományok felé fordulás ne önkényesen és felszínesen történjen, hanem hitelesen. A konferencia célja az is volt, hogy kutató teológusainkat állítsuk egyetlen témában csatarendbe, egyetlen témát elmélyülten járjunk körül, s így a keleti hagyományok felé való elmélyülésben egy jelentős lépést tegyünk együtt. Ezért is lesz fontos, hogy az előadások kötetben is megfognak jelenni, ami az áldozópapok, hitoktatók, papnövendékek, hívek, családok számára is jelentős.

A konferencia programja:

Kocsis Fülöp: *Házasság és szerzetesség köteleke*; Orosz Atanáz: *Keleti egyháztan – házasság, család*; Baán István: *A házasság a patrisztikus irodalomban*; Kruppa Tamás: *A Házasság-élet elméleti teológiája a keresztény*

keleten; Vincze Krisztián: Keleti gondolkodók a férfi és a női nemről; Dobos András: A házasságkötés bizánci szertartása; Maklár Ákos: A keleti joggyakorlat mögötti sajátos teológia; Verdes Miklós: A gyereknevelés pedagógiájának keleti hagyományai; Papp Miklós: A házasság életstílus levezetése fő ikonjainkból;

A konferenciát köszöntötte Várnai Jakab rektor, majd a szekciókat Orosz Lóránt és Végheő Tamás moderálták.

A konferencia keleti jellegéhez hozzájárult, hogy a Szent Efrém Kórus elmélyült énekeivel, egy pazar ikonkiállítás pedig szépségével idézte kelet imádságát. Hiszen a teológia mindig egyben szép is, és imádságos is.

Papp Miklós

Erkölcstan továbbképzés pedagógusok számára

2012 nyarán a főiskola vezetősége úgy határozott, hogy a főiskola szervezeti egységeként létrehoz egy Képzési és Továbbképzési Intézetet, ahol akkreditált képzéseket fog hirdetni. Az elhatározást 2011. évi köznevelési törvény elfogadása és hatályba lépése motiválta, ugyanis ennek értelmében 2013 őszétől a közoktatási intézmények 1., 5. és 8. osztályában bevezetésre kerül az Erkölcstan el-

nevezésű tantárgy. Intézményünk fontosnak érezte, hogy csatlakozzon ahhoz a kezdeményezéshez, melyet a Nyugat-magyarországi Egyetemet Apáczai Csere János Kara indított el. A kezdeményezés révén négy felsőoktatási intézmény, többek között a mi intézményünk is lehetőséget kapott arra, hogy 2012-től akkreditált pedagógus továbbképzést hirdessen az erkölcstan oktatására. Intézményünk 2012 szeptemberében hirdette meg az első pedagógus továbbképzést, melynek révén közel 110 ember jelentkezett a 30 illetve 60 órás képzésünkre. A jelentkezett pedagógusok január-február hónap folyamán kapják meg azt a tanúsítványt, mely révén „jogosítvány” kaphatnak arra, hogy 2013-tól részt vegyenek az erkölcstan oktatásában az általános iskolákban.

A nagy érdeklődésre tekintettel az intézmény vezetősége úgy határozott, hogy a képzést 2013 tavaszán újra elindítja.

Riczuné Vadász Csilla

Emlékkonferencia Firczák Gyula munkácsi püspök elhunytának 100. évfordulója alkalmából

Firczák Gyula (1836-1912, püspök 1891-1912) munkácsi püspök halálának 100. évfordulója alkalmából rendezett konferenciát Bereg-

száson 2012. november 22-én, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán a Görögkör (II. RFKMF Főiskolai Lelkészség). A konferencia társszervezője a Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszéke volt.

A konferenciát Tóth István, Magyarország Beregszászi Főközlátusának főkonzulja, Dr. Orosz Ildikó, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola elnöke, és Dr. Tilki Attila, országgyűlési képviselő nyitotta meg.

A konferencia fő célja volt, hogy emléket állítson a Munkácsi Egyházmegye kiemelkedő püspökének, aki egyben Kárpátalja jeles közéleti személyisége is volt. A konferencia tartalmi részében két előadócsoport és egy kiállításmegnyitó szerepelt.

Az első előadócsoport a kortörténeti háttér és a kutatási anyag bemutatásának jegyében hangzott el. Dr. Janka György, tanszékvezető teológiai tanár (Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza) *A Magyar Királyság egyházi élete XIX-XX. század fordulóján* címmel tartott előadást. Dr. Csatári György, tanszékvezető főiskolai tanár (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék, Beregszász) a Munkácsi Egyházmegye dokumentális örök-

ségét mutatta be különös tekintettel a Firczák Gyula idejében keletkezett iratokra. Dr. Klestenitz Tibor, tudományos munkatársa (Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete, Budapest) *Római katolikus és görögkatolikus társadalmi törekvések a 19-20. század fordulóján Magyarországon* címmel tartott sajtótörténeti bemutatást.

A konferencia két előadócsoportjának meghallgatása között emlékkiállítást is megnyitottak a résztvevők az intézmény Törökugrator termében, amely a jeles püspök életét, tevékenységi területeit és kintüntetéseinek okleveleit mutatta be. A kiállítást azok a liturgikus eszközök, szertartási könyvek és egyéb kiadványok színesítették, amelyek Firczák Gyula korában készültek, illetve amelyek kiadásában a püspök tevékeny részt vállalt. A kiállítás kiemelt és legértékesebb darabja az az eredeti pásztorbot volt, amelyet a püspök a beiktatására kapott az (abban az időben) Amerikában szolgáló munkácsi egyházmegyes papoktól. (Felirata három sort tartalmaz: 1. Istenért, Hazáért, Királyért. 2. magyar, amerikai gör. kath. papság, 3. az aláíró papok nevei: Dzubay Sándor, Szteczovits Miklós, Volkay Ödön, Jaczkovits István, Chanáth Nikefor, Laurisin Kornél, Laurisin Gusztáv, Sereghy

Sándor). A kiállítás megnyitásának keretében Marosi István, a kiállítás szervezője a püspök életrajzi adatait, kitüntetéseit, a munkásságának kiemelkedő területeit és szellemiségét ismertette előadásában. A kiállítást Dr. Szamborovszkiné Nagy Ibolya, a II. RFKMF Apáczai Csere János Könyvtárának igazgatója nyitotta meg. Köszöntőt mondott Miszjuk M. D., a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár igazgatója és főtisztelendő Lovszka Tarasz atya, a Munkácsi Egyházmegye főhelynöke, máramarosi vikárius.

A második előadáscsoportban a püspök munkásságának kiemelkedő állomásairól hangzott el hét előadás. Császár István, főiskolai tanár (II. RFKMF Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék, Beregszász) Firczák országgyűlési tevékenységét és népmvelő munkáját mutatta be. Polyák Marianna, megbízott előadó (Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, Budapest) az oktatási kérdéseket és az oktatási intézmények helyzetét elemezte a püspök tevékenységének időszakában. Dr. Nyirán János, teológiai tanár (Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza) a Firczák idején elkezdődött liturgiafordítási és liturgiarevidálási (az ósláv szövegek esetében) tevékenységről tartott előadást. Dr. Véghseő Tamás rektor, egyháztörté-

nész (Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza) a püspök jelentőségét elemezte a Hajdúdorogi Egyházmegye felállításának ügyében. Dr. Braun László, történész, főiskolai tanár (II. RFKMF Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék, Beregszász) az amerikai kivándorlást és a Hegyvidéki (Ruszin) akcióban való szerepvállalását mutatta be. Bendász Dániel, nyugalmazott esperes, egyháztörténész (Boldog Romzsa Tódor Teológiai Akadémia, Ungvár) a skizmatikus parasztmozgalmról tartott előadást. Fülöp Lajos, történész, újságíró (Boldog Romzsa Tódor Teológiai Akadémia, Ungvár) pedig Firczák Gyula munkácsi püspök életművét értékelte a korabeli- és mai ukrán sajtó és szakirodalom alapján.

Az értekezlet záróbeszédét, összefoglalását Dr. Orosz Ildikó tartotta.

Köszönetet kívánunk mondani a kiállítás létrejöttében való tevékeny segítségért, a levéltári kutatás elősegítéséért a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár igazgatójának, Miszjuk M. D. igazgatónak és munkatársainak. Bendász Dániel atyának, a Bendász-hagyaték kezelőjének, Hrabár Tamás atyának illetve a Beregszászi Esperesi Kerület papjainak és az egyházközségeinek a korabeli liturgikus eszközök és kiadványok

kiállítási tárgyakként való rendelkezésre bocsátásáért.

Köszönetet kívánunk mondani továbbá az előadóknak is a munkájukért, az előadásaikért, s a Bethlen Gábor Alapnak, a Hierotheosz Egyesületnek az anyagi támogatásért. A II. RFKMF tanárainak, diákjainak, munkatársainak és a Görögkör tagjainak a lebonyolításban való szolgálatkészségért.

Az emlékkonferencia előadásai-ból és kiállítási anyag egyes dokumentumaiból a közeljövőben kiadvány is készült, amelyet egyben a Görögkör a „Gens fidelissima sorozat” első köteteként kíván megjelentetni.

Reményeink szerint a konferencia, és a későbbiekben megjelenő tanulmánykötet együttesen szolgálja a magyarság és a görögkatolikuság múltjának feltárását, egyházi és nemzeti önazonosságunk, helyes önértékelésünk fejlődését.

Marosi István

Doktorandusz-konferencia

2012. november 23-án a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola szervezésében került sor a Nyíregyházi Doktorandusz PhD/DLA Konferenciára. Ebben az évben így már hatodik alkalommal találkozhattak a nyír-

egyházi felsőoktatási intézmények doktoranduszai, hogy egy-egy 15 perces előadásukban bemutathassák kutatási eredményeiket, doktori disszertációjuk alakulását. A Debreceni Egyetem Egészségügyi Karáról, a Nyíregyházi Főiskoláról és intézményünkől összesen harminchárom előadó regisztrált a konferencián való részvételre. A doktoranduszokat négy különböző szekcióba osztottuk be úgy, mint műszaki, agrár- és természettudományok, humántudományok, társadalomtudományok és végül interdiszciplináris tudományok szekciója. A szekcióüléseket a megnyitó előzte meg, amelyen személyesen vettek részt Jánosi Zoltán rektor úr, Fábrián Gergely dékán úr is Véghseő Tamás rektor úr mellett. Minden évben meghívunk valakit továbbá a DOSZ (Doktoranduszok Országos Szövetsége) részéről is, hogy a doktoranduszoknak tartson előadást, amit ebben az évben Csiszár Imre főtisztviselő úr vállalt magára, s az „Átalakuló doktorandusz érdekképviselet” címén tartott meg. A konferencia a nyíregyházi felsőoktatási intézmények szakmai együttműködésének az egyik jele és eredménye, és egyben lehetősége annak, hogy az intézmények közötti személyes kapcsolat erősödjön és intenzívebbé válhasson. Értékes lehetősége a konferenciának még, hogy a doktoran-

duszok publikálhatnak is előadásuk anyagából, amit minden évben az aktuális szervező intézménynek kell biztosítania.

Vincze Krisztián

Görögkatolikus kulturális nap Rómában

A Hajdúdorogi Egyházmegye centenáriumi programsorozatának újabb állomásaként 2012. november 29-én a Római Magyar Akadémia impozáns épületében görögkatolikus tudományos-kulturális rendezvényen vehettek részt a magyarországi bizánci hagyomány és kulturális örökség iránt érdeklődők. A Falconieri-palota első emeletén Molnár Antal, a Római Magyar Akadémia igazgatója köszöntötte a megjelenteket, majd átadta a szót Kocsis Fülöp hajdúdorogi püspöknek, aki megnyitotta a közlekedő tereken felállított centenáriumi táblókiállítást. A Szabó Irén által megálmodott, s Magyarországon már számos helyen nagy sikert aratott kiállítást a magyarul nem értő látogatók olasz nyelvű kísérőfüzet segítségével tekinthetik meg. A főpásztor gondolatai után a résztvevők a konferencia-teremben gyülekeztek, ahol kezdetét vette a Hajdúdorogi Egyházmegye megalapítását tágabb szövegekörnyezetbe illesztő

olasz nyelvű szimpózium, melynek szakmai lebonyolítására Főiskolánk vállalkozott. *Spannenberger Norbert*, a lipcsei egyetem tanára, a magyar görögkatolikusok mozgalmát a dualizmus korának egyházpolitikájába illesztette. A bécsi egyetemről érkező *Andreas Gottsmann* az Osztrák-Magyar Monarchia korabeli történetében kimutatható, a magyar görögkatolikusok problematikájához hasonló jelenségeket vette számba. *Véghseő Tamás*, a Főiskolánk rektora a Hajdúdorogi Egyházmegye megalapításához vezető utat mutatta be, míg *Ovidiu Horea Pop*, a nagyváradi teológiai fakultás tanára a kérdéskör egyik meghatározó elemét, a nyelvkérdést elemezte. A szimpózium utolsó előadása, melyet *Terdik Szilveszter* művészettörténész, az Iparművészeti Múzeum munkatársa és a Görögkatolikus Örökség Kutatócsoport kutatója az ikonosztázióknak a magyar görögkatolikusok életében betöltött szerepéről tartott, átvezette a hallgatóságot a következő programponthoz. A szimpózium befejeztével ugyanis a résztvevők a Római Magyar Akadémia földszinti kiállítótermébe siettek, ahol *Manel Nin* atya, a római Szent Anzelm Egyetem tanára és a Görög Kollégium rektora megnyitotta a „Liturgia és művészet. Mai magyar ikonok” című kiállítást. A tizenhárom kortárs magyar ikon-

festő képeit bemutató tárlathoz Terdik Szilveszter, a kiállítás kurátora kétnyelvű katalógust is összeállított. Mind a tablókiállítás, mind pedig az ikonokat bemutató tárlat 2013. január 20-ig látogatható.

A kiállítás megtekintése után a résztvevők visszatértek az első emeleti terembe, melyet a szervezők ekkorra már koncertteremmé alakítottak át. Itt fél kilenckor a *Szent Efrém Férfikar* kezdte meg különleges zenei élményt nyújtó koncertjét, melyet másnap, november 30-án este a Szent Atanáz templomban az Orosz Atanáz püspök-exarcha vezetésével bemutatott magyar nyelvű vecsernye után megismételt.

Véghseő Tamás

Közigazgatási nap

Intézményünk nagyon fontosnak tartja, hogy hallgatóink a teológiai tudás mellett olyan, a hétköznapiakban is hasznosítható információkhoz juthassanak, melyek a mindennapjaikat segítik. Ezen gondolatkör révén szerveztük meg a 4-5-6. évfolyamos teológus hallgatók számára az Államigazgatási ismeretek című tantárgy el-sajátítását. A képzés tömbösített formában történik, melynek első konzultációs napja 2012. november

30-án volt. A képzésben a Kereszténydemokrata Néppárt országos honvédelmi és nemzetbiztonsági szakbizottsága vesz részt, ők állították össze a tematikát és biztosítják az oktatók személyét. A lezajlott első blokkban a hallgatók a legfontosabb államigazgatási ismeretekről hallhattak színvonalas előadást, melynek révén megismerték az államigazgatás felépítését és működését, valamint a közigazgatási eljárás általános szabályait. A második konzultációs nap két fő iránya a kulturális javak védelme, valamint a katasztrófavédelem lesz. Ez előbbi fontosságát nem kell hangsúlyoznunk, hiszen szinte valamennyi templomunk műemlék, az utóbbi témakör pedig segít eligazodni a katasztrófa-helyzetek akut fázisaiban várható feladatok kezelésében. Ehhez a magyar Pszichológiai Társaság katasztrófa pszichológiai szekciója nyújt hatékony közreműködést.

Riczuné Vadász Csilla

Görögkatolikus nyelv-tanárok szakmai konferenciája

A Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola Nyelvi Lektorátusa az elmúlt évben Dialógus Szent Gergely ünnepén azzal a céllal alapította meg a Görögkatolikus Nyelv-tanárok Klubját, hogy az or-

szág bármely területén élő görögkatolikus nyelvtanárok egymással személyesen is megismerkedhessenek, illetve a Lektorátus irányításával szakmai konferenciákat szervezzenek, hozzájárulva a görögkatolikus egyház fenntartásában működő iskolák nyelvtanár kollégáinak minél magasabb színvonalú továbbképzéséhez.

Első szakmai összejövetelünk témája a pedagógusok egyházi iskolákban betöltött szerepe és küldetése volt „Meghívás és szolgálat az Egyházban” címmel.

A 2012. december 3-án megtartott következő szakmai tanácskozásunk központi gondolata a mérés és értékelés volt.

Első előadónk *Verdes Zsuzsanna* mérésből és értékelésből szakvizsgázott pedagógus volt, aki historikus alapú elméleti, fogalomtisztázó előadást tartott. A második előadónk *dr. Szerencsi Katalin* PhD főiskolai tanár volt, akinek a fő kutatási területe a nyelvoktatással kapcsolatos tesztelés és mérés, illetve az erre épülő magyarországi és nemzetközi vizsgarendszerek. Ő konkrét, gyakorlati példákon keresztül mutatta be a 2012-es magyarországi nyelvi stratégia alapjait, illetve a várható nyelvi követelményeket. Hozzásegített bennünket ahhoz, hogy világosabban lássuk a nyelvtanárokkal, illetve kimeneti követelményként a

diákokkal szemben megfogalmazott követelményeket. Részletesen beszélt a szaknyelvoktatás jelentőségéről a felsőoktatási intézményekben. Az ő előadását *Halász Krisztina* irodalmi példákkal tűzdelt gondolatai követték, aki a hátrányos helyzetű gyerekek speciális méréséről beszélt az ő sajátos szociális hátrányaik tükrében. Végül főtisztelendő *Szabó Tamás* atya következett, aki „Mert irgalmas és emberszerető Isten vagy...” címmel tartott előadásában osztotta meg velünk gondolatait arról, hogy az Úristen milyen mércével mér minket.

Inántszy-Pap Ágnes

GÁNICZ Endre

Keleti egyházi bibliográfia magyar nyelven

2011-2012

- BAÁN István: *Theofánisz Mavrogordatosz (1626-1688), paronaxiai metropolita, munkácsi adminisztrátor Theophanes Mavrogordatos (1626-1688), Metropolitan of Paronaxia and Administrator of Munkács*, (Collectanea Athanasiana II/3.), Nyíregyháza 2012, 320 p. ISBN 978-615-5073-12-0 ISSN 2063-0433
- BUBNÓ Tamás: „A keleti zsolozsma – a kántorképzés mai távlatában”, in *Magyar Egyházzene* 3 (2011-2012) 271-274.
- BUBNÓ Tamás: „Magyar görögkatolikus egyházzene a 20. században”, in Zadubenszki Norbert (szerk.): *Görög Katolikus Szemle Kalendárium a 2012-es esztendőre*, Nyíregyháza 2011, 60-66.
- CSERMELY Tibor: „A szív bősége zendül ajkukon (A Görögkatolikus Szemle)”, in *Jel* 5 (2012) 156-157.
- DÉRI Balázs: „A karácsonyi tropár dallama Szentendrén”, in *Magyar Egyházzene* 1 (2011-2012) 89-90.
- DÉRI Balázs: „A pünkösdi tropár dallama Szentendrén”, in *Magyar Egyházzene* 3 (2011-2012) 281-282.
- DOBOS András: „Keresztvízszentelés – egy elhagyott hagyomány – Első rész”, in *Athanasiana* 33-34 (2012) 7-29.
- DOBOS András: „Liturgikus fegyelem a Magyar Görögkatolikus Egyházban”, in *Athanasiana* 33-34 (2012) 54-69.
- ELMER István: „A megbékélés ikonjai”, in *Új Ember* 4 (2011) 8.
- KLESTENITZ Tibor: „A görögkatolikusok Serédi Jusztinián és Mindszenty József egyházkormányzatában”, in *Athanasiana* 33-34 (2012) 108-123.
- KOCSIS Fülöp – VÉGHSEŐ Tamás – TERDIK Szilveszter: „...minden utamat már előre láttad” *Görögkatolikusok Magyarországon*, E.U. 2012, 223 p. ISBN 978-2-7468-2774-5
- KONCZ Éva: „A békés ellenállás híve volt Boldog Romzsa Tódor (1911-1947)”, in *Keresztény Élet* 44 (2012) 5.

- KONCZ Éva: „Legyen meg az Úr akarata! Várunk a sorsunkra... Boldog Kamen Vitchev és társai, bolgár vértanúk”, in *Keresztény Élet* 46 (2012) 5.
- LOVAS Orsolya: „A magyar szentek krakkói panteonjának alkotója”, in *Jel* 3 (2012) 81-83.
- ORBÁGY László: „A magyar görögkatolikus egyház katekézisének története a 20. században – Első közlemény”, in *Athanasiana* 33-34 (2012) 70-107.
- POLYÁK Mariann: „Görögkatolikus iskola Patkanyóczon”, in *Athanasiana* 33-34 (2012) 134-153.
- PUSKÁS Bernadett – BARDOLY István: „Mojzer Miklós bibliográfiája”, in *Művészettörténeti Értesítő* 2 (2011) 179-186.
- PUSKÁS Bernadett: „A görögkatolikus egyház művészetének szolgálatában – A Görögkatolikus Egyházművészeti Gyűjtemény”, in Zadubenszki Norbert (szerk.), *Görög Katolikus Szemle Kalendárium a 2012-es esztendőre*, Nyíregyháza 2011, 145-148.
- PUSKÁS Bernadett: „A nyíregyházi Görögkatolikus Egyházművészeti Gyűjtemény emlékei: Körmeneti kereszt Vízkereszt és Keresztre feszítés ábrázolással”, in *Görögkatolikus Szemle* 1 (2011) 4.
- PUSKÁS Bernadett: „Krisztus szenvedései-ikontörök Hajasdról Az ikonográfia rekonstrukciójának kísérlete”, in *Művészettörténeti Értesítő* 2 (2011) 327-335.
- PUSKÁS Bernadett: „Recenzió és pályakép 65. születésnap alkalmából. Ruzsa György: Az orosz ikon magyar kapcsolatai”, in *Athanasiana* 33-34 (2012) 164-165.
- PUSKÁS Bernadett: *Görögkatolikus Egyházművészeti Gyűjtemény I. Ikonok, festmények*. Nyíregyháza 2012, 63 p. ISSN 1416-793X
- Ruzsa György: *Az orosz ikon magyar kapcsolatai*, Gödöllő 2011, 82 p. ISBN 978-963-894448-0-1.
- SOLTÉSZ János: „Tanítói fegyelem az egyházban”, in *Athanasiana* 33-34 (2012) 37-53.
- SZILÁRDFY Zoltán: „Görögkatolikus Örökségkutatás Keleti orvostestvérek Róma legjelesebb szentjei sorában”, in *Görögkatolikus Szemle* 3 (2012) 12.
- TERDIK Szilveszter: „Az ikonosztáz”, in Zadubenszki Norbert (szerk.): *Görög Katolikus Szemle Kalendárium a 2012-es esztendőre*, Nyíregyháza 2011, 88-91.
- TERDIK Szilveszter: „Biserici greco-catolice de origine medievală din Sătmăruș istoric”, in Szócs Péter Levenete (V. Coord.), *Arhitectura religioasă medievală din Transilvania. Középkori egyházi építészet Erdélyben. Medieval*

- ecclesiastical architecture in Transylvania*, Satu Mare 2012, 85-106.
- TERDIK Szilveszter: „Görögkatolikus Örökségkutató Határon túli örökségünk (1. rész)”, in *Görögkatolikus Szemle* 2 (2012) 12.
- TERDIK Szilveszter: „Görögkatolikus Örökségkutató Határon túli örökségünk (2. rész) Zemplén görögkatolikus temploma”, in *Görögkatolikus Szemle* 4 (2012) 12.
- TERDIK Szilveszter: „Görögkatolikus Örökségkutató Határon túli örökségünk (3. rész) A nagykarolyi magyar görögkatolikus templom”, in *Görögkatolikus Szemle* 7 (2012) 12.
- TERDIK Szilveszter: „Görögkatolikus Örökségkutató Határon túli örökségünk (4. rész) Bodrogmező görögkatolikus temploma (Istenszülő születése)”, in *Görögkatolikus Szemle* 9 (2012) 15.
- TERDIK Szilveszter: „Görögkatolikus Örökségkutató Határon túli örökségünk (5. rész) Túrterebes görögkatolikus temploma (Szent György nagyvértanú)”, in *Görögkatolikus Szemle* 11 (2012) 14.
- TERDIK Szilveszter: „Ikonosztázionok a néhai Felső-Magyarországról budapesti múzeumok gyűjteményeiben”, in *Gömörország az északi magyar peremvidék fóruma XII.* 2011/2. 10-19.
- TERDIK Szilveszter: „Újraolvasott források – Adatok a gyulafehérvári székesegyház keleti része 18. századi berendezésének történetéhez”, in Papp Szilárd (szerk.), *A gyulafehérvári székesegyház főszentélye*, Budapest 2012, 197-241.
- TERDIK Szilveszter: „Vér vagy tej? Egy ritka ikonográfájú kép a lemergi bernardinus templomban, in Smohay András (szerk.), *Tanulmányok Szilárdfy Zoltán 75. születésnapjára*, Székesfehérvár 2012, 113-125.
- TERDIK Szilveszter: *Liturgia és művészet. Mai magyar ikonok. Kiállítási katalógus*, Nyíregyháza 2012.
- TÓTH Tamás: „Batthyány József érsek és a görögkatolikusok”, in *Athanasiana* 33-34 (2012) 124-133.
- VASSÁNYI Miklós: „Bevezető Hitvalló Maximosz 5. Ambiguumához”, in *Theologiai Szemle* 2 (2012) 100-109.
- VÉGHSEŐ Tamás: „A magyar görögkatolikus út kezdetei”, in *Görögkatolikus Szemle* 1 (2012) 4-5.
- VÉGHSEŐ Tamás: „Magyar nyelv – magyar egyházmegye (2. rész)”, in *Görögkatolikus Szemle* 3 (2011) 4-5.
- VÉGHSEŐ Tamás: „Magyar nyelv – magyar egyházmegye (3. rész) »...mozgalmunk minden ízében tiszta, őszinte és katolikus«”, in *Görögkatolikus*

- Szemle* 4 (2011) 4-5.
- VÉGHSEŐ Tamás: „Magyar nyelv – magyar egyházmegye (4. rész) A remény-
teli végkifejlet”, in *Görögkatolikus Szemle* 4 (2011) 4-5.
- VÉGHSEŐ Tamás: „Magyar nyelv – magyar egyházmegye (5. rész) „Kitartás-
ban a siker””, in *Görögkatolikus Szemle* 6 (2011) 4-5.
- VÉGHSEŐ Tamás: „Magyar nyelv – magyar egyházmegye”, in *Görögkatolikus
Szemle* 2 (2012) 4-5.
- VÉGHSEŐ Tamás: „Miklósy István hajdúdorogi püspök utódlása: Új adatok
a budapesti nunciatura levéltárából”, in Tusor Péter (szerk.), *Magyaror-
szág és a római Szentszék (Források és távlatok). Tanulmányok Erdő bíbo-
ros tiszteletére*, Budapest-Róma, 2012, 325-341.
- VÉGHSEŐ Tamás - NYIRÁN János: *Barkóczy Ferenc egri püspök kiadatlan
instrukciója az Egri Egyházmegye területén élő görögkatolikusok számára,
1749 - 19. századi kéziratos görögkatolikus szerkönyvek Nyírgyulajból és Fáb-
biánházáról*, Collectanea Athanasiana II. Fontes/Textus, 2, Nyíregyháza
2012.
- VÉGHSEŐ Tamás - TERDIK Szilveszter: “...you have foreseen all of my paths.”
Byzantine Rite Catholics in Hungary, Strasbourg 2012. 224.
- VÉGHSEŐ Tamás - TERDIK Szilveszter: “...minden utamat már előre láttad.”
Görögkatolikusok Magyarországon, Strasbourg 2012.
- VÉGHSEŐ Tamás: „A papképzés ügye a munkácsi görög katolikus püspök-
ségben a 17. században” in Imre Mihály - Oláh Szabolcs - Fazakas Gergely
Tamás - Száraz Orsolya (szerk.), *Eruditio, virtus et constantia: Tanulmá-
nyok a 70 éves Bitskey István tiszteletére*, Debrecen 2011. p. 555-560.
- VÉGHSEŐ Tamás: “...mint igaz egyházi ember...” *A történelmi Munkácsi Egy-
házmegye görög katolikus egyházának létrejötte és 17. századi fejlődése*, Col-
lectanea Athanasiana I. Studia; 4, Nyíregyháza 2011.
- ZADUBENSKZI Norbert (szerk.): *Görög Katolikus Szemle Kalendárium a
2012-es esztendőre*, Nyíregyháza 2011, 224 p. ISSN 1585-6593
- ZADUBENSKZI Norbert (szerk.): *Görög Katolikus Szemle Kalendárium a
2013-as esztendőre*, Nyíregyháza 2012, 216 p. ISSN 1585-6593
- ZADUBENSKZI Norbert (szerk.): *Liturgia és művészet – Mai magyar ikonok
Kiállítási katalógus Római Magyar Akadémia 2012. november 29. – 2013.
január 20.*, Nyíregyháza 2012, 43 p. ISSN 1416-793X